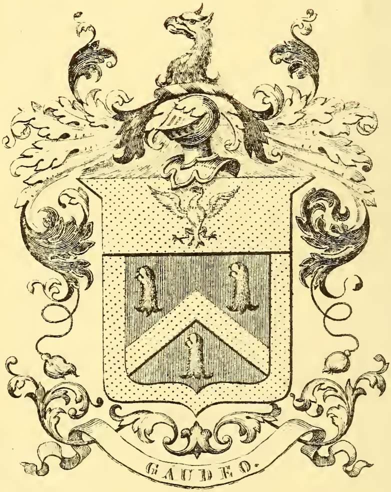

GAUDEO.

HISTORIA NAVIGATIONIS IN BRASILIAM QVÆ ET AMERICA DICITVR.

***

QVA DESCRIBITVR AVTHORIS nauigatio, quæque in mari vidit memoriæ prodenda: Villagagnonis in America gesta: Brasiliensium victus & mores, à nostris admodum alieni, cum eorum linguæ dialogo: animalia etiam, arbores, atque herbæ, reliquáque singularia & nobis penitus incognita.

A IOANNE LERIO BVRGVNDO Gallicè scripta. Nunc verò primùm Latinitate donata, & varijs figuris illustrata.

SECVNDA EDITIO.

GENEVÆ.

Apud hæredes Eustathij Vignon.

CIↃ IↃ XCIIII.

ILLVSTRISSIMO ET POTENTISSIMO PRINCIPI AC DOMINO D. VVILLELMO LANDGRAVIO HASSIAE, Comiti in KATZENELBOGEN, DIETZ, ZIGENHAIM & NIDDA, &c. Domino suo clementissimo.

SEXTVS *iam ferè, opinor, agitur annus, Princeps Illustrißime, ex quo doctißimus vir Caßiodorus Reinius mihi ex vrbe Frãcofurto scripsit, se aliquãto antè cùm apud Celsitudinem tuam Castellis esset, ex te audiuisse, gratißimum tibi fore, si liber quem de Americana peregrinatione mea Gallicè scripseram, amplificatus & Latinè conuersus tibi legendus offerretur. Eũ enim semel à C. V. Gallicè perlectum propter nouitatem rerum, & historiæ mirabilitatem vehemẽter placuisse. Ac mihi qui-*

dem audita iampridem erat incredibilis illa benignitas & mãsuetudo animi tui summa eruditione ac præsertim naturalis philosophiæ, & historiarũ cognitione cõiuncta. Nã cũ illius libri mei capita, & memorialia quædã annis ab hinc sexdecim clarißimo Iurisconsulto doctori Hotomano Celsitudinis tuæ studiosißimo in oppido Caritea ostendissem (quò propter furiales Galliæ tempestates confugeramus) memoria teneo illum sæpenumero mirificũ quoddam tuum in hoc literarum genere studium prædicasse: neque se Principem ullum nosse, qui vehementiùs harum rerum cognitione delectaretur. Quod idẽ nuper à me de Reinij literis consultus multis verbis confirmauit. Ac sane acceptis illis literis si per tempus locúmque in quo tum eram (eram autem in Burgundia, vbi sacro verbi fungebar ministerio, ad quod summa Dei misericordia sũ vocatus) mihi licuisset manus operi admouere breui tempore negotium confecissem. Magnopere enim cupiebam aliquid præstare, quod Cels. V. probaretur. Nunc verò in hoc nouo exilio meo, vt animi dolorem, quem ex renouata patriæ nostræ laceratione concipio, lenirem, operam dedi vt meus ille liber Latinè conuersus & multis parti-

bus auctus, atque amplificatus sub Illustrissimi tui nominis auspiciis euulgaretur.

Videbit autem celsitudo vestra narrationem prodigiorum, & monstrorũ admirabilem, ac ne mihi quidem, nisi oculatus testis ipse ac spectator fuissem, credibilem: sed verè ac liquidò confirmare hoc possum, cùm multa in illa vastitate Oceani monstra viderim tum nulla vnquam æquè prodigiosa vidisse, vt illa sunt, quæ hodie terram olim omnium amœnissimã ac florẽtissimam infestant. Ita sunt omnia perfidia, periurio, ac sceleribus oppleta. Annus iam agitur tricesimus, cùm Ecclesiæ nostræ, bustis atque incendiis Galliæ vstulatæ, refrigerij aliquid sese in mari medio & solis terris, locísque desertis reperturas sperabant. Inde Villagagnonis cuiusdam perfidia reiectæ, rursum se in portum, vnde exierant, contulerunt. Hîc dici vix potest, in quàm immanes beluas inciderint. Ac sanè quis est qui audito cæsorum numero non perhorrescat? numerantur autem ad quaterdecies centena hominũ millia, qui per hos viginti quatuor annos bellis ciuilibus interierunt. Sempérne igitur, vt ille apud Sallustium dicebat, in fuga, in sanguine, in cruore versabimur? Verùm hæc perpetua Ecclesiæ Christianæ conditio

est, vt semper à Satana, & Satanæ ministris quamcunque se in partem conferat, vexetur. Animaduerti cùm sub ea cœli plaga nauigaremus, quæ vulgò Zona torrida dicitur, genus esse quoddam piscium volatilium, quorum mihi naturam & conditionem Ecclesiarum nostrarum calamitas in memoriam reuocat. Nam siue in aquam se immergerent, confestim à piscibus qui Albacoræ dicuntur, & magnitudine sunt vegrandi, crudeliter infestabantur: siue illius periculi vitandi caussa, ex aquis euolarent, tum à diris volucribus, quæ per illa spatia volitant, laniabãtur. Simillima nostrarum Ecclesiarum conditio est. Sed tamen, vt Paulus ad nostrã consolationẽ scripsit, dum premimur, non opprimimur, dum ærumnis afficimur, non deserimur: dum deiicimur, nõ interimus. Quin potiùs prout abundant ærumnæ & perpeßiones Christi in nobis, ita per Christum abundat etiam consolatio nostra. Fugamur quidem & plagis cædimur, atque incertis sedibus vagamur: propter Christum interficimur totos dies: habiti sumus quasi oues destinatæ mactationi. Sed hoc certißimo solatio nos sustẽtamus: idcirco laboramus & contumelijs afficimur, quia speramus in Deo viuo, qui fidelium suorum con-

2. Cor. 4. 8. 9.

2. Cor. 1. 5

1. Cor. 4. 10.

Rom. 8. 35.

1. Tim. 4. 10.

conseruator est.

Atque optamus quidem ex animo, & Deum toto pectore obtestamur, vt vestras Ecclesias Germanicas, & pios earum Pastores pari consolatione ac Spiritu suo Paracleto sustentet. Sed cùm diuturnum istud quorundam otium & tranquillitatem consideramus, vereri nobis interdum subit, ne vetus illud Poetæ aliquando vsurpare poßint:

Nunc patimur longæ pacis mala: sæuior armis
Luxuria incubuit, victúmque vlciscitur orbem.

Nam vt ferrum, si non vtare, rubigine contaminatur: ita vera religio plerũque nimio otio & diuturnitate pacis, & quasi torpore corrumpitur. Quod ne vnquã in Haßicis Ecclesiis accidat, quas Deus tuæ, Princeps Illustrißime, fidei credidit, atque commendauit, spero Celsitudinem vestram pro sua perenni & cõstanti pietate curaturam: præsertim cùm illam semper audiuerimus Ecclesiarum nostrarum studiosißimã fuisse: tantámque doctrinæ cõcordiam, quãta inter omnes earum pastores elucet, semper adamasse. Quò lubentius in hac præfatione Illustrißimo tuo nomini dicata, sum adductus, vt earum omnium nomine Celsitudi-

nem tuam obſecrarem, ne curam earũ primũ ab Illuſtriſsimo, & beatæ memoriæ Principe parente tuo PHILIPPO *ſuſceptã: deinde tibi tanquam hæreditariam ab ipſo traditam, & commiſſam deſertam eſſe patiare: ſed eam & pietati tuæ commendatã memineris, & illuſtriſsimo principi* MAVRITIO *Celſitudinis tuæ filio, ſpei heroicæ adoleſcenti, commendes. Pro mea verò virili parte, Princeps Illuſtriſsime, à tua Celſitudine peto, quæſóque primùm vt hoc meum munuſculum qualecunque meæ erga te beneuolentiæ pignus, hilari fronte bonámque in partem accipias. Deinde vt me patiare in tuorum tuæque Celſitudini addictorum numero locum aliquẽ obtinere, quo ne vnquam indignus videar, ſedulò quãdiu vita ſuppetet, operam ac ſtudium adhibebo. Vale Illuſtriſsime ac potentiſsime Princeps. Cal. Febr. 1586.*

Illuſtriſs. Celſit. veſtræ

addictiſſimus.

I. LERIVS.

Εἰς Λεραῖον.

Ἐνδοίη μάλα θυμὸς ἐμοὶ φίλε, πῶς σ' ὀνομήνω,
  Ἠὲ Λαερτιάδην, ἠὲ Μελησιγένην.
Πρὶν γὰρ πολλὰ πάθες τ' εἶδές τ', ἰδὲ πόλλ' ἐπαληθεὶς
  Ὅστ' ἀπενόστησας, ἄλλος ἐὼν Ὀδυσεύς
Οὐ μέντοι πτολίπορθος ἐών. μὲν δὲ πολίσσων
  Ἄνων ἀγρίων γὰρ ἄπολιν τό πάρος.
Νῦν δ' αὖ Ὠκεανόν τε λέγων καὶ πείρατα γαίης,
  Καὶ Λαιστρυγονίην, οὐλομένους τε ἀνέμους.
Κύματά τ' ὀκριόεντα, ἀπολλυμένους τε ἑταίρους,
  Πῶς οὐκ ἄλλος ἔφυς φίλε Μελησιγενής,

Is. Caſ.

AD IOANNEM LERIVM AMERICANÆ HISTOriæ Scriptorem.

IGNOTAS *quondam & nostro procul orbe remotas*
Gentes, monstrosa Barbarieque feras,
Stridentésque sonos linguæ, vẽtrésque nefandos,
Humanis saturos carnibus, ecce, refers.
Credo equidẽ, Leræe: Doces nã visa. Sed euge,
Te dignum nodum vindice solue precor.
Talia, dic, portenta hominum, tam rara benigni
Temperies cœli num generare queat?
Et quos inculta mites creat arbore fructus,
Mite solum indomita fertilitate nitens?
Horrida Monstra hominum, quæris, nũ gignat amœna
Temperies cœli, fertilitásque soli?
Gignit, Sed causas doceant qui semina rerum,
Quíque arcana tenent interiora viri.
Num maiora vides hominum portenta creari,
Quà cœlum multò mitius atque solum?
Testis culta nouem studijs Europa sororum,
Quæ toto, princeps, erigit orbe caput.
Hîc quàm horrenda vigent pudeat memorare, libellis
Vt possit nostris maior adesse fides.

I. I. B.

IN HISTORIAM AMERICANAM AB IOANNE Lerio conſcriptam.

IMmanes mores tu qui audis & effera mõſtra,
Quæ fert terra orbis nomine dicta noui:
Miraris pectus pluſquàm geſtare ferinum
Humanos vultus, oráque ſueta polo.
Primorum ſunt hæc noxæ monimenta parentum,
Infecit triſti quæ genus omne labe.
Hinc veri quondã ſimulachrum numinis, amẽs,
In ſæuas meruit degeneraſſe feras.
Sunt quibus indulſit cœli clementia larga,
Vnde foret cultu mitius ingenium.
Cultior his mores, ni vitæ temperet vſus,
Omnes conſimilis barbaries teneat.

ST. T.

IN IOANNEM LERIVM EIVSQVE DE AMERICANA PEREGRINATIONE historiam.

TANTA noui Leræe refers miracula mundi,
Támque nouas rerũ, támque hominũ facies,
Vt cupiam lustrare oculis iam singula, ni me
Terreat vnda furens, Barbariésque virum.
Atqui tolle moras, cupidum pérque omnia deduc.
Nobis Oceano sat via tuta patet.
Tutò inter sæuos, humanáque viscera flammis
Torrentes, fas est viuere læstrigonas.
Oceanum rabie superat gens Galla furentem,
Et superat sæuos, barbara, læstrigonas.

G. M. N.

TOTIVS HISTORIÆ SVM-MA CAPITA.

Cap.

AVTHORES IN HAC Historia citati.

Biblia sacra.
Iosephus.
Eusebius.
Nicephorus.
Plutarchus.
Cicero.
Ouidius.
Appianus.
Osorius.
Gomara.
Benzo.
Calchondilus.
Viretus.
Hist. Eccles. Gallica.
Matthiolus.
Bodinus.
Popelinerius.
Theuetus refutatus.

IOHANNIS LERII
IN HISTORIAM SVAM
PRAEFATIO,

Qua Theueti errores ac fraudes præcipuè coarguit.

MIRABVNTVR fortaſſe nonnulli, quòd cùm annus hic ſit decimus octauus, ex quo ab America, quæ & Braſilia, redij, tandiu hiſtoriam hanc in lucem edere diſtulerim. Idcirco operæpretium facturum me exiſtimaui, ſi ſtatim quibus fuerim cauſis pręeditus exponã. Cùm primùm in Galliam remigraui, & eos quos in ipſa America Braſilica Rubrica conſcripſeram cõmentariolos (quibus quicquid obſeruatu dignum fuerat viſum annotatum erat) cũ quibuſdam cõmunicaui, vlteriùs progredi animus non erat. At illi crebris flagitationibus vrgere, vt ea quæ tumultuariè & paucis exarau eram, fuſiùs & ordine conſcriberem: ne, inquiebant, tot & tanta memoratu digna, obliuione ſepulta interirent. Anno itaque 1563. in paulò ampliorem excreuerunt

commentarium : cuius exemplar vnicum vir quidam bonus, cui à me cõmissum erat, cùm ad me mitteret, ecce, Lugduni à custodibus portę est interceptũ, vt de eo recuperãdo quã tumuis diligenter perquisito spes nulla esset relicta. Inde factum est vt aliquantò post repetito ab exscriptore autographo, maculis liturísque obsito, ipse (excepto Americano Colloquio quod exstat huius libri capite 20. cuius exemplum supererat nullum) de integro descripserim. Quod opus vbi ad finem est perductũ in Charitẽsi oppido, vbi tũ degebam, bellicis tumultibus denuò imminentibus, fuga saluti consulere, libris chartísque relictis sum coactus. Quibus non multò post direptis, periit hic quoque alter Americanus commentarius : itaque sum labore meo & spe rursum fraudatus. Tandẽ cùm de priori illa iactura questus essem apud nobilem quẽdam nec infimæ authoritatis virum, designato illius quoque nomine cuius in manus commentariũ illum incidisse nunciatum fuerat, vsque adeò diligentem huic negotio nauauit operam, vt recuperatum Anno 1576. mihi apud se benignè excepto reddiderit. Sic factum est vt historiam hanc manus meas veluti fugientem adhuc edere nõ potuerim. Sed, vt ingenuè dicam quod res est, accedebant & alia quæ me ab editione deterrebant, Quòd nimirum tenuitatis meæ mihi probè conscius eram, vtpote qui iis quæ in graui scriptore requiruntur instructus non essem:

tum

tum etiam quòd eodẽ quo ab America remigraui Anno videlicet 1558, inciderat in manus meas Liber Singul. America. à Portæo ex breuioribus Theueti cõmentariis seu potiùs commentis scriptus. Ac sanè quãuis non me latebat (quod Fumæus præfatione in Gener. Indic. Histor. apertè est professus) librum illum singulariter mendaciis esse refertum: Si eo contentus author vlteriùs non esset progressus, nunc etiam fortasse quicquid est huius opellæ à me fuisset suppressum.

At verò hoc Anno 1577. in Theueti Cosmographiam incidens (is forsitan nos omnes qui eò nauigassemus è viuis sublatos, aut si qui essent superstites aduersum se in arenam descendere non ausuros credebat) hominem animaduerti non modò pristinos errores renouare, sed etiam in nos fictis criminibus conuitiisque non ferendis digredi. Quod cur faceret, nõ alia est inductus occasione quàm ea qua feruet in Ministros, atque adeò nos omnes vnà cum illis in Americam deuectos maledicta congerendi libidine. Hęc me propè inuitum, vt integram nauigationis nostræ historiam ederem pertraxerũt. Ne cui autem dubium sit iuréne an iniuria de nouo isto Cosmographo conquerar, calumnias quibus nos Cosmographiæ suæ Tom. 2. lib. 21. cap. 2. fol. 908. inspersit describere placet.

Cæterùm (inquit) *penè mihi exciderat, seditionem paulò antè ex dißidijs quatuor Ministrorum quos eò Caluinus miserat vt cruẽtum suum Euan-*

gelium plantarent exortam esse. Horum primarius nomine Richerius, ante annis non ita multis, Carmelita & doctor Sorbonicus Lutetiæ fuerat. Egregij isti Concionatores cùm eo demum studio tenerentur, vt diuitias ex re qualibet facerent, & quicquid ad manum esset raperent, clandestinis consilijs & factionibus effecerunt vt ex nostris quidam trucidarentur. Verùm capti sontium nonnulli, pœnas dedere, quorum cadauera piscibus obiecta sunt. Alij verò fuga saluti consuluere, in quibus erat ipse Richerius, qui paulò post Rupellam, (quo in loco etiamnum agere existimo) Ministerio operam daturus appulit. Non multùm verò abfuit, quin hac tragœdia irritati Barbari impetum in nos facerent, reliquósque interficerent.

Hæc sunt Theueti verba quàm potuimus fideliter reddita: Ad quæ lectorem diligenter attendere velim. Cùm enim, neque ille à nobis, neque nos ab illo in America conspecti fuerimus, nedum vt nostri caussa in vitæ discrimen adductus sit, eum hac in parte non minùs mendacem quàm impudentem egisse calumniatorem, indicabo. Priùs autem, quò viam præcludamus excusationi quam prætexere posset, narrationem institutam nõ ad illud demum tempus quo in America vixit, sed ad consequens etiam referri, in primis quæro, an possint illius tam expressa verba alia ratione exponi, nisi vt particula (*nos*) qua se in illo quoque numero fuisse satis indicat, eodem fuisse irretitum periculo affirmet? Si verò instet, in mentem sibi nunquam venisse

vt

vt Miniſtros,de quibus agitur, in America à ſe viſos affirmaret, quid alio ipſe ſcribat loco videamus.

Cæterùm (inquit) *ſi diutiùs illic manſiſſem,populi illius miſeri animas lucrifacere conatus fuiſſem potiùs quàm in fodienda terra eruendis à natura recōditis theſauris operam poſuiſſem:verun tamen tum quia eorum linguæ non ſatis eram peritus,tum etiā quòd Miniſtri à Caluino miſsi iſtud onus in ſe receperant,inſtituto deceſsi.* Apage hominem mendaciſsimum. Si autem bonus iſte Catholicus Romanus contempti à ſe ſeculi ex Franciſci Regula quā profitetur,aliud ſpecimen non edidit præterquam quòd Theſauros imis terræ viſceribus reconditos parui fecit: miraculúmque aliud nullum præter Barbarorum conuerſionem , quam niſi à Miniſtris fuiſſet impeditus erat tentaturus , poſtquam luce clarius falſum id eſſe demonſtrauero , metuendum ſanè eſt ei ne in Calendarium Papæ poſt mortem non referatur , néue Sancti Theueti nomine non decoretur. Cæterùm vt quicquid iſte garrit meras eſſe nugas commonſtrem , nolim diſputationem inſtitui an veriſimile ſit necne,iſtum (qui nihil non congerit vt ſuis ineptiis colorem inducat) Miniſtros ſilentio prætermiſſurum edito Sing. Americ. libro , ſi eos in America vidiſſet, ne dum vt crimina patraſſent , quorū nomine eos tandem accuſat edita Coſmographia annis pòſt minimum 16. Conuincetur enim ſuo ipſius teſtimonio libr. Sing. Amer.

tom.2. lib. 21. cap. 8. pag.925.

Lib. Sing. Amer. c. 1. 24. 25. & 60.

ad Friense promõtorium 4. Idus Nouembr. Anno 1555. quatriduo verò post ad Ganabaræ sinum appulisse: vnde excessit Anno consequente prid. Cal. Febr. Nos verò, vt in historiæ progressu docebo, ad Castellum Colignium nonnisi Nonis Mart. Anno 1557. appulimus. Quæ cùm ita sint constétque satis annum & eo ampliùs à Theueti discessu ad nostrum aduentum intercessisse, qua fronte conspectu se nostro illic visum fuisse ausus est asserere? Annon potuit intercapedo 400000. passuum tam graue periculum ab eius capite remouere? Potuit sanè, at iste Cosmographicè mentiri (hoc est vniuerso orbi) gestiebat. Iam verò, postquam primum hoc caput in illum retorsimus, nihil superest quod responsione indigeat. Attamen vt vno verbo quod ab isto afferri potest expediam, ad seditionem illam quod attinet de qua sermonem instituere voluit: Primum quidem, quamdiu in America viximus vllam subortam esse pernego, tantum abest vt nostrûm quisquã morte sit affectus: si verò instet negari non posse quin à Villagagnonis domesticis facta fuerit in eum cõiuratio, cuius inuidiã in nos deriuare conetur: Respondeo ante aduentum nostrum contigisse. Quod vt constet euidentissimè, non defensorem, non testem aliũ quàm ipsum Villagagnonem appello. Quapropter Epistolam, qua ad D. Ioannis Caluini literas à nobis in Americam perlatas respondit, licèt iampridem fuerit excusa, & ad fidem facien-

dam

dam, exemplar Brasilica Rubrica cõscriptum diligenter asseruetur, in vsum duplicem, hoc loco adscribere visum est: Primò, quòd ea refutatur Theuetus, deinde quòd cuiuis religionis professionem tum temporis simularet Villagagno, luculenter indicat.

Villagagnonis ad Caluinum epistola.

EXprimi non posse puto, quo me affecerint gaudio tuæ literæ, & qui ad me vnà venere fratres: huc me redactum inuenerunt, vt mihi magistratus gerendus esset & munus Ecclesiasticum subeundũ. Quæ mihi res maximam anxietatem obtulerat. Ozias ab hac vitę ratione me auertebat. Sed præstandum erat ne operarij nostri, quos mercede traduxeram, gentis adducti consuetudine, eius se vitiis contaminarent: aut religionis desuetudine, in ἀποστασίαν deuoluerentur. Quam mihi solicitudinem ademit fratrum aduentus. Adiecit hoc etiam commodi, quod si qua ex causa posthac erit nobis laborandum, aut periculum incurrendum, non deerunt qui sint mihi solatio, & me consilio iuuent. Cuius rei facultatem abstulerat periculi nostri suspicio. Qui enim fratres mecum è Francia traiecerant, rerum nostrarum iniquitate permoti, alius alia causa illata Ægyptum repetiuerunt. Qui fuerunt reliqui, homines egentes, mercede conducti quos pro tempore nancisci potueram: eorum hęc erat conditio, vt

ab eis mihi potius eſſet metuendum quàm petendum ſolatium. Hæc autẽ huius rei cauſa eſt, vbi appulimus, ſimul omnis generis ſe nobis oppoſuere difficultates, vt vix inirem rationem quid potiſſimum eſſet agendum. Regio erat incultiſſima, nulla erant tecta, rei frumentariæ nulla copia. Sed aderant homines feri, ab omni cultu & humanitate alieni, moribus & diſciplina penitus à nobis diſcrepantes, ſine religione, honoris, virtutis, recti aut iniuſti nulla notitia, vt me ſubiret dubitatio an in beſtias humana ſpecie præditas incidiſſemus. Contra hæc incommoda, erat ſummo ſtudio & celeritate nobis proſpiciendum, & comparandum remedium, dum naues ad reditum inſtruebantur, ne eo ſubſidio deſtitutos indigenæ rerum noſtrarum cupiditate capti nos imparatos opprimerent & interficerent. Huc quoque accedebat Luſitanorum infida vicinitas: qui etſi quam incolimus regionem tueri non potuerunt, huc tamen nos eſſe intromiſſos ferunt ægerrimè, & inſano odio proſequuntur. Eam ob rem vno tempore hæc omnia ſe nobis agenda proponebant. Receptui noſtro locus deligendus, expurgandus, & complanandus, munitiones circumducendæ, propugnacula excitanda, tecta ad impedimentorum cuſtodiam extruenda, materia conquirenda, & aduerſo colle, locis impeditiſſimis, humeris ob beſtiarum penuriam comportanda. Præterea, quòd indigenæ in diem viuant & agriculturæ non ſtu-

ſtudeant, nullo certo loco cibaria congeſta reperiebamus, ſed erat victus noſter è longinquo raptim petendus. Qua ex re manum noſtram (quantulacumque eſſet) diſtineri oportebat, & minui. His adducti difficultatibus, qui me amicitiæ cauſa ſecuti fuerant, rebus noſtris diffiſi (vt ſuprà demonſtrauimus) pedem retulerunt. Ego quoque nonnihil cõmotus ſum, ſed cùm mecum reputarem, amicis affirmaſſe me hac ratione è Francia mouere, vt quam curam rebus humanis impenderam, eius ſtudij comperta vanitate, regno Chriſti excolendo adhiberem, iudicaui me in voces & hominum reprehẽſionem incurſurum & nomini meo iniuriam facturum, ſi labor aut periculi opinio à cœpto me deterreret. Prætereà cùm Chriſti negotium gerendum eſſet, credidi non defuturum ſed ad fœlicem exitum perducturum. Ergo me confirmaui, vimque omnem ingenij intendi in rationem eius rei perficiendæ, quam ſumma vitæ meæ deuotione ſuſceperam. hac autem via id aſſequi me poſſe exiſtimaui, ſi vitæ integritate hoc meum propoſitum comprobarem, & quam operariorum manum traduxeram, ab infidelium conſortio & familiaritate auerterem. In eam ſententiam animo meo inclinato non ſine Dei prouidentia factum eſſe viſum eſt, vt in hae negotia inuolueremur: ſed ideò accidiſſe, ne otio corrupti libidini & laſciuiæ operam daremus. Præterea ſuccurrit nihil eſſe tam arduum, quin conan-

do superari possit. Proinde ab animi fortitudine petendum esse auxilium, & continenti labore familiam exercēdam, huic nostro studio Dei beneficentiam non defuturam. Itaque in insulam, duabus millibus passuum à continenti remotam transmisimus; ibíque domicilio nostro locum delegi, vt adempta fugæ facultate manum nostram in officio continerem, & quòd fœminæ sine viris suis non essent ad nos commeaturæ, delinquendi occasionem præriperem. Accidit tamen vt ex mercenariis 26. voluptatis illecti cupiditate in meam necem conspirauerint: sed die constituta consilio exequendo, re mihi per vnum ex consciis enunciata, eo ipso momēto quo ad me opprimendum armati admaturabant, hoc modo periculum effugimus. Quinque è meis domesticis ad arma conuocaui, & aduersum ire cœpi: tum tātus coniuratis incessit terror, tantáque perturbatio, vt nullo negotio facinoris authores quatuor qui mihi fuerāt designati corripuerimns, & in vincula coniecerimus. Eo casu reliqui consternati, positis armis delituerunt. Postridie vnū cathenis exoluimus vt causam suam diceret liberiùs: sed effuso cursu in mare se præcipitem egit, & suffocauit. Reliqui vt è vinculis causam dicerent adducti, sine quæstione vltrò exposuerunt quæ per indicem comperta habuimus. Vnus ex ipsis paulò antè à me castigatus, quòd se scorto cōiunxisset, iniquiore esse mente cognitus est, & ab se coniura-

tionis

tionis initium factum esse: atque scorti patrẽ muneribus deuinxisse, vt eum è nostra potestate eriperet, si scorti copulã prohibere contenderem. Hic suspendio sceleris pœnas luit. Duobus reliquis delicti gratiam fecimus: ita tamen vt, in cathenis terram exercerent. In aliis quid esset peccati exquirendum mihi esse non putaui, ne compertum scelus inultum omitterem, aut si supplicio castigare vellem, cùm facinus ad multitudinem pertineret, nõ superessent qui opus à nobis institutum perficerent. Itaque dissimulata animi mei offensione, peccatum condonauimus, & omnes animo bono esse iussimus. Non ita tamen à solicitudine nos abduximus: quin quod in vnoquoque esset animi ex studio, curáque sua diligenter venaremur. Et cùm labori eorum non parcerem, sed assidua mea præsentia ad opus eos vrgerem, non solùm prauis consiliis viam præclusimus, sed breui tempore insulam nostram munitionibus & validissimis propugnaculis sepiuimis. Interim pro ingenii mei captu, eos monere & à vitiis deterrere non desistebam, atque mentes eorum Christiana imbuere religione, indictis à me manè & vesperi publicis & quotidianis precibus. Qua cautione & diligentia reliquam anni partem quietiorem habuimus. Cæterùm eam quam exposuimus curam, nobis ademit nauium nostrárum aduentus. hinc enim nactus sum viros, à quibus non solùm mihi sit minimè cauendum, sed quibus salutem meã

possim tutò committere. hac oblata mihi facultate, decem ex omni copia delegi, apud quos imperij nostri potestatem deposui, decernens vt nullæ res posthac nisi consilio gerantur. Adeo si quid in quenquam duriùs statuerem, nisi consilij authoritas & consensus accederet, infirmum esset & inane. Hoc tamen mihi reseruaui, vt lata sententia supplicij veniam dare mihi liceat: Sic omnibus prodesse, nemini nocere possẽ. Hæ demùm sunt artes quibus dignitatem nostram retinere, tueri & propugnare constitui. Dominus noster Iesus Christus ab omni malo te tuósque collegas protegat, Spiritu suo vos confirmet, vitámque vestrã ad opus Ecclesiæ suæ quam longissimè producat. Fratribus meis charissimis Cephæ, & De la fleche fidelibus plurimã salutem meis verbis velim impertias. Collignio è Francia Antarctica prid. Calend. April. 1557. Si ad Renatam Franciæ heram nostram quicquam literarum dederis, hanc, quæso, meo nomine diligentissimè saluta.

Addita est insuper ad calcem huius epistolę clausula Villagagnonis ipsius manu scripta, quam hoc loco præcidere non dubitaui, quia in sequentibus aduersus ipsum afferenda erit. Nihilominus tamen ex his quæ adscripsi constat satis debacchatum falsissimè Theuetum in nos, quos affirmat in Castello Collignio seditionis authores extitisse. Patet enim quo tempore exorta est, eò nondum nos appulisse. Quapropter mirari subit vsque adeò di-

digreſſionem hanc homini placere, vt præter ea quæ iam attigimus vbi de Scotorum fide verba facit quaſi libidinem non poſſit explere, ſic denuò ſcribat.

Quorum fides mihi quoque eſt perſpecta in quibuſdam tum nobilibus tum militibus, nobiſcum in Galliam Antarcticam tranſportatis, coniuratione contra nos facta à Neuſtrijs quibuſdam, qui ob barbaræ gentis illius ac propè rationis expertis linguæ peritiam, cum Regulis duobus ſpe prædæ adductis de nobis perimendis conuenerant: cuius cùm facti eſſent certiores Scoti, rem totã Villagagnoni mihíque indicarunt. Pro quo ſcelere meritas dederunt pœnas coniurati: quorum in numero cùm eſſent Miniſtri à Caluino miſsi, participes ſupplicij facti ſunt, in mare ſiquidem ſunt, demerſi.

Tom.2.li. 16.c.8. fol. 665.

Rurſum Theuetus, hoc loco quid ſibi velit ignorat. Is enim tria facinora confundit quorum vnum ementitum, à me prius eſt refutatum. Quæ ſuperſunt duo, diuerſis temporibus contigerunt. Tantum igitur abeſt vt Scoti coniurationem ipſi indicarint : quin imò cùm ex eorum eſſet numero quos eo nomine accuſat Villagagno quòd in Ægyptum, hoc eſt ad Papatum rediiſſent (ex quo etiam colligere licet eos omnes quos ſibi ſocios adiunxerat, de nomine religioni dando quam tum ſtabilire profitebatur fidem obſtrinxiſſe) non magis ſecundo hoc & vero quidem periculo, quàm priore fictitio & ementito eſt periclitatus. Ad tertium quod attinet, quo affirmat *nonnullos ſeditioſorum Ri-*

therij sociorum extremo supplicio affectos, eorúmque cadauera piscibus obiecta fuisse. Respondeo nihil minùs veritati consentaneum, eo præsertim quo à Theueto narratur modo. Quanuis enim à Villagagnone postquã à veræ religionis professione defecit pessimè excepti fuimus: nihilominus tamen, quòd viribus nõ esset superior, in nostrûm nullum ante discessum Philippi & Richerii, quibuscum sum regressus manus iniecit: quin cùm vi retinere nos neque auderet nec posset, ipsius cum venia, fraudulenta tamen, dimissi sumus. Hoc quidem verum est, vt alibi dicetur, quinque ex nostris postquam octauo die naue afflicta ægrè naufragium euasimus, scapha vectos Americam repetiisse. Quorum tres in mare præcipites dedit: non quòd vllius essent seditionis rei, sed (vt testatur Martyrum historia) propter Euãgelii professionem quam abiecerat Villagagno. Porrò, si non malignè, saltem imprudẽter, in eo nõ minus peccat Theuetus quòd Ministros fuisse istos asserit, quã cùm quatuor Ministrorum missionem vni Caluino tribuit. In quo rursum dupliciter errat: Constat enim Pastorum electiones in Ecclesiis reformatis iuxta disciplinæ apud illas constitutæ normam fieri, nimirum consensu complurium ad hoc electorum populóque probatorum, ac proinde non vni cuiquam veluti Papæ permitti. Ad numerum quod attinet, plures duob' Richerio & Charterio tum temporis (nec vllos credo posteà)

eo

eò nauigaſſe dici non poteſt. Si tamen inſtet ſe vſque adeò de rebus iſtis ſcrupuloſè non egiſſe quin eos omnes qui nauigarant facilè Miniſtros appellet: Reſpondeo, quemadmodum ſatis nouit in Eccleſia Romana non ſingulis hominibus vſuuenire vt Franciſcani dicātur, ſic (abſit verbo inuidia) nos reformatos quibus cōfuſionem à nobis arcere eſt in votis, non omnes fungi Miniſterio. Cæterùm quia non minus honorifico Miniſtri titulo quàm falſo ſeditioſi Richeriū ornauit, (concedo etiam liberaliter Sorbonicum doctóratum ab illo fuiſſe procul abiectum) mali fortaſſe conſulet nullam ſibi gratiam à me referri, Franciſcaníque demùm decorari nomine: placet vt illi gratificer Coſmographū nominare, nec eum vulgarem ſed vſque adeò generalem vt, quaſi in hoc orbe deſint obſeruatu digna, lunarem adire non dubitet, vnde nugas in ſuos libros tranſferat. Quæ me non mediocriter commouent, (Gallus enim ſum, Regíſq; mei famę ſtudioſus) præſertim quòd hic non modò Coſmographi Regij nomine inflatus, ſtipendiíſq; peſſimè collocatis ſit auctus: ſed etiā quòd nugas ne epiſtola quidem dignas regia autoritate protectas in vulgus emittat. Ne quid autem eorum quæ ab illo dicta ſunt intactum relinquam, quamuis id reſponſione indignum iudicem, quod, dū alios omnes Franciſci pede metitur, cuius fratres, cuiuſmodi eſt Theuetus, in ſuas peras latioréſque manicas nihil

non coniiciunt, ſcripſit *Miniſtros in Americam appulſos, diuitiarum ſtudioſiſſimos, quicquid ad manum veniret, rapere ſolitos*: tamen quãdo iſtud (tam verum quàm Franciſcanorum Alcorani ementitæ fabulæ) aliud nihil eſt quàm vltrò ad certamen eos prouocare, quos in America nec vidit vnquam, nec ab illis vlla eſt contumelia affectus, ex eorum cùm ſim numero, ſpicula quæ in nos vibrauit vt regerã, agè, alias hominis ineptias detegamus.

Atque vt illum non niſi ſuo iugulẽ gladio, Quid iam ad hęc reſpõdebit, quòd cùm Sing. Amer. lib. totidem ſcripſiſſet verbis, *ſe triduo tantùm in Frienſi promontorio manſiſſe*, tomo verò Coſmographiæ ſecũdo aſſerere nõ dubitet *ſe in eo loco aliquot menſes egiſſe*? Si ſaltem vnũ dixiſſet menſem, diéſque illic eſſe ſeptimana noſtrate paulò longiores, fidem adhibere ſi qui voluiſſent liberum fuiſſet: ſed nondum, (quod pace illius dictum ſit) dies ſub torrida Zona longiſſimos in menſes noſtrates tranſmutari didicimus. Cæterùm iſte lectoribus illudere perſeuerat: quanuis enim à me in ſuperioribus ſuo ipſius teſtimonio ſit conuictus non vltra duos menſes cum dimidio in America vixiſſe, nimirum à 3. Id. Nouembris Ann. 1555, ad prid. Cal. Februar. conſequentis anni, quo quidem tempore, quantum accepi, vix ac ne vix quidem ab ea inſula quæ à Villagagnone muniebatur, exceſſit, tamen tam longè latéque ſermonem diffundit, vt nõ modò eum vidiſſe, audiſſe ac obſeruaſſe tot populo-

Ca. 24. fol. 21.

lib. 21. cap. 4. fol. 913.

pulorum mores quartam illam Mundi partem incolentium, ſed etiam tractum omnem, Indiæ illius Occidentalis ab ipſo pedibus menſuratum fuiſſe credas: cui tamen labori ne decem hominis ætates ſufficiant. Ac ſanè nullus erat ex Neuſtriis interpretibus, quorum tamen nonnulli iam nouem illic annos exegerant, qui ſe vltra 80. paſſuum millia progreſſum fuiſſe diceret: tum quòd deſerta loca & inacceſſa paſſim occurrant, tum ob *Margatium* metum(qui non procul Tonoupinambaulſiis abſunt) Nihilominus tamē Thetus affirmare non veretur ſe 120. paſſuum millia & eò ampliùs iter feciſſe per ſyluas impeditiſsimas interdiu noctúque cum Barbaris, obuia tamen fera à qua læderentur nulla. Ego verò huic poſtremo de feris facilè fidē adhibeo: Eum enim tam fuiſſe à ferarum inſultibus ſecurum auſim affirmare, quàm ab ſpinarum rupiúmque incommodis immunem. Illud verò quis non miretur, quòd alicubi iactat, *ea quæ de Barbarorum moribus ſcribit compertiora ſibi fuiſſe, poſtquam eorum idioma didiciſſet.* Cuius tamen adeò obſcurum edit ſpecimen, vt vocem *Pa*, quæ ſonat, ita, interpretetur, *tu quoque*. Hoc igitur in pręſentia obſeruare libet, vt non minùs appareat quæ ſit iſtius, quoad idioma Barbarorum, peritia, ac in ſequentibus patebit quanto ſit pręditus iudicio: qui non dubitarit ſcribere ante ignis vſum fumo vti Barbaros conſueuiſſe. Viderit igitur ánnon potiori iure ab eo irridebitur à

Ibid. cap. 1 pag. 916.

Belleforestius Epist. dedicat. Cosmograph. suæ præfixa.

quo eo nomine accusatur, quòd vbi duos aut tres menses apud quosdam populos egit horridas quas didicerat voces in medium afferat, quàm linguæ istius peritiã sibi arrogauit. Ergo, quisquis es, caue ne diligentiùs percõteris, sed ijs indubitatam fidẽ adhibeto quæ confusè de Americanorum lingua effutiet Theuetus. Ille enim suum *Mair momen* & *Mair pochi* in medium afferens, strenuè tibi imponet.

Quid verò dicẽdum, quòd adeò vehemẽter eos increpet, qui Americam Indiæ Occidentalis nomine vocant? vult enim Franciæ Antarcticæ nomen quod illi imposuerit immutatum remanere, (quam tamen nominis impositionem sibi cum Gallis omnibus qui eò cum Villagagnone essent trãsportati cõmunem facit) Ipse verò eam multis in locis Indiam Americanam nominet? In summa etiamsi sibi ipsi non constat, si quis castigationum & refutationum quas alienis laboribus adhibet rationem habere velit, dicat cæteros omnes rerũ omniũ ignaros, vnum verò Theuetum cucullatũ singula oculis perlustrasse.

Sing. ca. 1. pag. 2.

Iam enim presagio, si quid, hęc nostra legens, animaduertat à se quoquo modo delibatum, statim futurũ vt, pro suo more próque sua arrogantia, in has voces erũpat, Heus tu, mihi hoc es furatus. Etenim si Belleforestius ille, non solùm ὁμότεχνος ipsi, sed & qui istius Sing. Amer. librum Ode prolixa co honestarat, effugere non potuit quin à Theueto,

ueto, infelix Philosophus,& miser tragicus, per contemptũ crebrò sit nominatus: Si, inquam, ferre non potest Theuetus vt Cosmographus alter, qui non rarò, nihilò tamen aptiùs quàm ipse, inuehitur in miseros Huguonottos, secum conferatur, quid mihi, tenui meo calamo immanem hanc colossum aggredi auso? Dubium sanè non est, quin vbi se suis coloribus depictum à me videbit, instar Goliathi illius, diris deuouẽdo me, quasi deuoraturus inhiet, Papæque fulmina iaculetur in me, meúmque hoc opusculum. Atqui licet aduersum me vi Patroni sui Francisci iunioris, ab inferis Quoniambecum suum excitare posset quem duobus tormẽtis æneis onustum quasi tutò hæc displodere posset in sua Cosmographia depingendum curauit, cœpto non desistam, quinimo in sequentibus, quibus potero modis insequar, quin confido fore vt prȩclaram illam suam Henricopolin quam in mediis nubibus Americanis fundauit diruam deleámque. Sed dum ad certamẽ me instruo, dúmque monito per tempus licet vel ad impetus nostros sustinendos apparari, vel etiam si volet in deditionem venire, lectorem rogatum velim vt illud cõdonet quòd dum istius nugas, quæ huic nostro opusculo edendo occasionem præbuerunt suis ipsius scriptis refello, paulò fuerim prolixior. Ac sic tãdem finem impono: licet, ex quo primùm editus est hic liber, admonitus sim à quodam tum in Papatu degente, nunc verò,

Lib.21.pag. 952.

abiecta cuculla, ministerio in Ecclesia reformata fungēte, à Theueto in patriã meã se missum fuisse, quò in me vitámq; meã inquireret, nec defuisse quosdã veræ religionis professionem præ se ferentes qui ea in re suam operam præstare pollicerentur. Hinc fit vt, quod alias dixi, denuò repetã, cùm ne Theuetum viderim quidem, ne dum vt me priuatim offenderit vnquã, nullo alio studio nulláque alia de causa illi me obstitisse, nisi vt criminationes amouerem quibus Euangelium eiúsque primos in America præcones est insectatus. Idem dictum velim impuro illi Apostatæ Launoeo qui lib.2. quem vt Apostasiam suam confirmaret edidit, eò vsque impudentiæ deuenit, vt scribat Ministros, etiamsi de religione nulla esset mentio, in scriptis suis non abstinuisse quin doctissimos quosque viros in quibus Theuetum ponit, morderent. Atqui apparet quo loco à me est refutatus eum ex professo reformatam Religionem, quíque eam profitētur lacessiuisse. Quare impudentissimus omnium hominum Launoeus, qui me sibi (vt ait) probè notum (in quo à vero longissimè abest, neque enim Dei beneficio commercium mihi vnquam fuit cum illo) mendicum appellat, quíque ipse in Papali culina mendicus, Christo, vera aquarum perennium scaturigine relicto, ad putidas Papę cysternas potum rediit, de Papatu fortiter tuendo cogitet, donec ipse suíque similes, postquam inutilem suam operam

An-

Antichristo laboriosè nauarint, tandem debitam mercedem reportet, atque ita corã Deo & hominibus miserrimus euadat. Sed ad rem vt redeam. Respondeat, si libet, Theuetus quæ aduersus ipsũ scripsi veráne sint an falsa, hic enim est rei cardo. Ne autem subterfugia captet ex inquisitione in me vitámque meam. Me autem non minùs atque ipse, Cosmographus sit licet, exerto capite incedere norit. Porrò si quid à vero alienũ afferat expectet à me ex suis ipsius scriptis tam solidas refutationes, vt nõ opus sit in Americã vsque excurrere quo cuius sint farinę iudicium fiat.

Hoc tandem loco prima huius libri editione refutandis Theueti nugis finẽ imposueram: Hoc tamẽ testatus, vt nuper dixi, si quid à vero alienum proferret, responsum à me portaturum. Atqui quemadmodum olim calumniæ impudentissimæ quibus nos iam antea insectatus fuerat, nimirum quòd illũ perimere in Castello Collignio voluissemus, ex quo tamen vt antea demonstratum est, ante aduentum nostrum excesserat, me vt aduersus ipsum hæc scriberẽ pertraxerunt, ita vt si à mẽdaciis illis & calumniis abstinuisset quęcunque in ipsum dicta sunt, à me fuissent vt παρεργα omissa: sic etiam nunc postquam non modò non respondit prout erat admonitus sed & ita furiosè in me egit lib. virorum Illustrium ab eo nuper edito, vt arrepta ex eo occasione quod paucis à me de *Quoniambeco* suo dictum fuerat, nihil minùs quàm appo-

Prouer. 24.4.

ſitè de me detraheret: Ex Salomonis prẹſcripto, qui ſtulto ſecundum ſtultitiam ſuā reſpōderi iubet, perficiam vt hic qui vltrò me iterum laceſſiuit meritos audaciæ ſucceſſus experiatur. Ne autem prẹpoſtero ordine agam, quod illi omnibus in ſcriptis eſt familiare, & diſputationem hanc aduerſus ipſum recto ordine inſtituam, moréque meo iſtum continuò ſuo gladio iugulem, ipſius verba deſcribere pergā. Quandoquidem igitur Quoniambecus ille poſt mortem vſque adeò eſt à Theueto laudibus ornatus vt optimo iure felicior dici hac in parte poſſit quàm fuerit Alexander Magnus, qui tāto Homeri flagrabat deſiderio qui ſuarum laudum prẹco eſſet: Agè alterum laudum eius prẹconiū à Theueto in libro Sing. Ameri. conſcriptū, quod lepidiſſimè his verbis eſt exorſus audiamus. *Vt autem fidem faciā Americanos rariſsimis & exquiſitiſsimis tā animi quàm corporis, encauſto floribúſque ornatos eſſe, vnum horrendum illum Quoniambecum in mediū proferre volo, de quo verba facere meritò poſſum: qui illum vidi, audiui, ſatíſque otioſè obſeruaui ad flumē Ianariū quod eſt ad 23. gradū vltra Æquatorē ſitum citráque polum Antarcticum ad gradū 66. cum dimidio.* Ad hẹc inprimis lectorem attendere velim, valeátne hæc conſecutio ánnon. Theuetus vidit, audiuit, ſatíſque otioſè obſeruauit horrendum ſuum Quoniambecū: ergo Americani encauſto & floribus rariſſimis exquiſitiſſimíſque cùm animi tū corporis ſunt ornati. Omitto quod

quod hominibus encausti florúmque tribuit ornatum, qui aptiùs aruis, pratis,picturis,rebus denique metallicis arte affabrefactis tribueretur. Optimus itaque Dialecticus vix magno labore prȩclarum istud argumentū Theueticum confirmaret, cui tamen mendacium conclusionis vice apposuit dum affirmat me voluisse flumē, quod ipse appellat Ianarium, ego Geneuram ad 23. gradū citra polum Antarcticum collocare. Ex iis enim apparebit quæ 7. huius lib. cap. de hac re dicentur, non modò istud à me nō scriptum esse,sed nusquā mihi in mentem venisse. Sed sicut optimè quidam obseruauit Theuetum Floridam regionem cum aliis cōiungere quæ interuallo plus quàm decies centenū passuū milliū inter se distāt,& vice versa alias proximas ab ea remouere: Sic etiam in historiarum narratione mentiri illi est tam familiare vt nihil suprà. Quæ cùm ita sint pudeat censorē illū eos insectari quos falsi cōuincere non potest. Addit *Quoniambecum statura non multum à Gigantibus aliena fuisse,corpore prægrādi,nec minus crasso,viribus non vulgaribus,quibus etiam præcipuè ad hostes perdomandos inque suam potestatē redigendos vtebatur.* Huius historiæ cap.8. qua sint statura Americani,è quibus fuit iste *Quoniambecus* demonstrabo: interim dicam obiter eā respectu nostri prodigiosam censeri non debere. De *Quoniambeco* quot attinet, etsi non eo inficias quin sæpe ab Interpretibus Neustriis, qui vnà nobiscū erant in Castello Col-

vide Histor Flor. cap.3.

lignio audierim istum *Quoniambecum* (quem frequentiùs quàm fecisset Theuetus viderãt) inter fortissimos recenseri solitum, tamen à nemine vnquam pro gigante, neque gigãtea stirpe prognato, est habitus. Nec sanè ad giganteam staturam propiùs accedebat, quàm solent grandiusculi qui circumspici inter nos solent, homines, in quibus ne prægrãdem illum & iam fama satis notum, Parisiensem fabrum ferrarium alió sque consimiles cõprehenderim. Itaque apparet Theuetum etiam hac in parte lectoribus imposuisse. Idẽ quoque facit cùm addit quæ sequũtur de Barbari istius *eminentia, qua præ cæteris omnibus conspicuus erat, quódque hostes suos sibi subyciebat.* De subiectione Barbarorum suo loco dicetur non nisi voluntariam esse, nullámque aliam præter cultum & honorem quo Iuniores solent eos prosequi qui prouecta sunt ætate, à quibus quòd rerum experientia sint præditi in bellum deducuntur, hostibus verò subiectionem aliam non imponunt prætérquam quòd, vt Cap. 15. dicetur, postquam in vinculis quantum temporis visum fuerit detinuerunt, eos mactatos vorant. De eo quod addit Theuetus *Quoniambecum vsque adeò viribus valuisse, vt dolio vini in vlnis comportando par esset,* vtrique istorum perforãdum & ebibendum relinquo, cùm vt tanto onere leuetur fictitius iste Vulcanus, cuius humeris cõtinuò imposita sunt ænea tormenta duo, tum vt, fugatis hac ratione hostibus, genio indulgeant,

geant. Quæ tamen fuga insciis Deo & hominibus contigit: ac proinde, quod tamen persuadere nititur Theuetus, nulli vnquam hominum risum commouit. Meritò itaque subiungit, *Historiam non profectò vulgarem*, (debuit addere nec veram) *nec cuiuis familiarem, ijs tamen qui bono naso fuerunt præditi nō erit difficile persuadere rem istam ab eo perfici potuisse, habita præsertim ratione roboris tāti corporis*. Per me sanè, si qui sint qui naso credere aut velint aut possint, licet: at si pars illa olfactui est aptior, vulgóque apud nos bono esse naso de canibus dicatur, quibus nos comparare videtur Theuetus, dignus sanè est cuius naso plagæ infligantur. Atque hæc pro responsione sint ad ea quæ addit, *mihi non posse persuaderi Barbarum illum, eo modo humeris suis tormenta duo imponere potuisse, nihilò veritum, vt eorum repercußione læderetur*. Quibus assentior non inuitus: nam neque persuaderi istud mihi potest, nec fidem vllam habeo. Nec sanè habebunt ij omnes qui, meliùs quàm faciat Theuetus, norunt humanos humeros arcium muris duritie non esse pares, ac proinde ne minoribus quidem tormentis displodendis aptos. Quare *licet mihi non sit persuasum* (quod ineptissimo, hyperbolico sermone mihi impingit) *ostrei mei testis, vniuersa noui illius Orbis arcana recludi*: quod sanè glorioso & arroganti Theueto optimè conuenit, qui vt antè dictum est, sibi vni explorata omnia, reliquos verò rerum om-

nium ignaros esse existimat, admitto quod addit: *Nolle se experientia expugnare me*, (cuius nimirum prorsus est expers) *quamuis enim in meum conspectum non venerit is de quo sit sermo: rationi tamen obsequentem me non futurum, sine experientia stultorum magistra.* Inter quos (etsi longè aliter sentiat) non postremum locum obtinet Theuetus. Addit, *Non statim futurum vt causa vincam, quia non consequitur, si vel ego vel alij quipiam Quoniambeco similes non simus, à maximo illo regè* (putà regni experte) *ea non fuisse gesta quæ de eo narrauit fideliter.* Ego verò respondeo, nec etiam futurum vt causa cadam: cuius tamen controuersiæ lectori iudicium omne defero. Absit autem à me cæterísque, quos hoc loco innuit Theuetus, vt vllo modo bardum illum & ferum Quoniambecum referamus, cuius tamẽ gesta posteris tam sedulo mandauit Theuetus. Atqui me rursus lepida, sanè, hac inuectiua petit, *Ne autem diu multúmque in argumentis subtilioribus atque è Philosophiæ penu deprom ptis immorer, rem totam Lerius ipsemet confirmauit.* Tum claudicans vtroque pede subiungit argumentum. *Primò* (inquit) *dato nec tamen cõcesso, Libros quos sibi vendicat ab ipso fuisse conscriptos, nimirum de obsidione Sancerrana, déque in Americam profectione, quamuis ij omnes quibus est notus (in quibus est Spinæus qui duodecim annos in America eodem tempore quo Lerius vixit) non possunt adduci vt credant ab eo conscriptos fuisse.* Deus bone, quis est qui audi-

ta tam acuta Philoſophia non obſtupeſcat! Theuetus Leriũ ſibi ipſi committit! Enimuerò ſi,ex vnguibus Leo,vt eſt in prouerbio, apparet profectò iſtum ingenio præditum eſſe incude obtuſiore. Quis enim iſthæc conuertat, *Non concedit libros, quos de Sancerrana obſidione, & de profectione in Americã edidi, à me ſcriptos fuiſſe.* Quid ita verò? *Quoniã* (inquit) *qui me probè norũt adduci nõ poſſunt vt credant, libros illos, induſtria mea fuiſſe elaboratos.* Notandũ itaque eſt imprimis, Theuetũ, qui ſuo marte, vix ac ne vix quidem, vnam aut alteram paginam accuratè ſcribere poteſt (vtitur enim quorundã iuuenum eruditorũ opera in ſcriptis ſuis ornãdis, quod mihi à iuuene quodã cuius opera vſus erat, eſt renunciatũ) quiq; ſine alieno labore expolitas narrationes ordine digerere neſcit, cęteros ſuo metitur pede. Quare hæc in Theuetum ipſum, cui optimè quadrãt, regero: teſtórque (quod ſine arrogantia dictum velim) ſcripta mea aliis expolienda nõ modò non dediſſe, ſed etiam eruditos quoſdam (quibuſcum ea communicaui, vt dignáne eſſent quæ ederẽtur ipſi diſpicerent) à grauioribus ſtudiis auocare religionem mihi fuiſſe. Quod verò addit *eorum qui me norunt nullos adduci poſſe vt credant tale quid à me ſcriptum fuiſſe,* in genere falſũ eſt. Ad Spinæum quod attinet (cuius mentionem aſſentatoriè facit Theuetus, prout ſuo virorum Illuſtriũ libro gratiam inire magnã à viris quibuſdam non obſcuri nominis ſpe-

rabat, quam tamen nõ est consequutus: quippe talia flocci faciunt) cõfido fore vt re bene perspecta quod illi tribuit Theuetus abnuat, non minùs atque conscius est Theuetus nobis crimen hoc impingentem vt ipsius & aliorum cędem simus moliti, impudentem agere calumniatorem. Sed bene est quod dum sibi defensionẽ quærit, arma quibus repellatur mihi subministrat: siquidẽ meminit probè Spinæus, quem à nostro ab America reditu non vidi, nihil nisi placidè & modestè illic à nobis gestum fuisse. *Cæterùm* (inquit ille) *possem, veluti complures alij, eorum quæ ex alienis laboribus in vsum suum transtulit, non pauca mihi vendicare.* Authores quibus sum vsus ad libri marginem annotaui: ad Theuetum verò quod attinet, aliũde sua quàm à scriptis meis requirat, etenim si quid inesset, quòd reliqua conspurcaret, non patienter ferrem. *Sed ne diuerticulum videar quærere, detur ei quæ diximus conditione,* inquit Battologus iste, *vt ij libri quos sibi vendicat ab eo sint scripti, dummodò agnoscat (quod diffiteri non potest) ea conditione hominem qua fuit Lerius, adeò narrationibus instituendis non esse informatũ, vt ea possit perficere quæ alieno labore edidit.* Mea sanè refert parum, detne, an admittat quod impedire nequit Theuetus. De cõditione mea autẽ quod addit, duplici expediam responsione. Theuetum itaque, qui me sibi ignotum mendicum dicit, in primis monitum velim, si qua sim oriundus familia, fide dignis testibus esset

pro-

probandum, fore vt magno eum interuallo poſt me relinquerem. Non tamen quòd humanam nobilitatem pluris quàm par ſit faciam, niſi adhibito Dei timore omnium virtutum fonte. Præterea ſi mecum eſſet iſte comparandus, (quod abſit) quid quæſo ſordidius Franciſcano iſto? qui quòd peram mendicus olim circumgeſtarit, in rei memoriam, vt eſt veriſimile, Diogenem mendicorũ ſordidiſſimum pera humero impoſita, ſuo Virorum Illuſtri. libro depingendum curauit? Cæterùm habeo de quo mihi gaudeã, quandoquidem Theuetus eorum omniũ qui hac ætate aliquid ſcripſerunt faſtuoſiſſimus ſpõte agnoſcit, ſe hoc ſcriptorum genere à me ſuperari: quamuis aliorum omnium reſpectu minimum me eſſe, non inuitus agnoſco. Quãobrem ſuam ipſius confeſſionem veluti pro me facientem lubens admitto. Atqui odioſiſſimis ſuis repetitionibus delectatus, addit, *Ne autẽ exiſtimet, obijci à me ſibi nihil poſſe præter profeſsionis imperitiam:* nõ parum ſanè dolerem, ſi ego, non infimæ, per Dei gratiam, ſortis homo, ſimilis eſſem Theueto, in cuius ſcriptis nullo reſpectu habito Coſmographicæ profeſſionis, quam regum noſtrorum facilitate eſt adeptus, nihil eſt tam prophanum, tam ridiculum, tam puerile, tam denique à vero alienum quod non legatur: cùm tamen nonniſi grauia, ſeria, vera, tractare debuiſſet. Huius autem rei teſtes eos appello qui lectis Theueticis ſcriptis liberè & a-

pertè sententiã sunt dicturi: adulatores enim Theueto similes nihil moror, quippe suspectos: & fide indignos esse, res ipsa loquitur. Addit, *Videamus quaeso annon quaedam minus credibilia scripserit Lerius, quàm sit Quoniambeci historia.* Omnino sanè nulla. Quòd si secus erat, cur non exemplum saltem vnum in medium attulit? aures verò legentium obterere non cessauit his verbis? *Pudet me*, debuit addere quòd impudentissimè sim mentitus, *manum calamo admouere.* Etiamsi tota hęc narratio, quam paucissimis verbis expedire non erat difficile, Theueti ingenium referat, si tamen ingenuè quod res est fateri vellet, non dubito quin alii quicquid est ornatus acceptum ferret. *Vt pro meritis excipiam nugatorem istum, qui fabulis compleuit.* Bona verba Theuete: itáne cęteros tuo metiris pede? *paucula scripta.* Non omnia vidit, hęc tamen non moror: iste verò longè sibi melius consuluisset si aut pauciora, eóque meliora, aut sanè omnino nulla edidisset, *quae sub illius exstant nomine.* Theuetum tamen, vsque adeò vrunt vt (quantum à fide dignissimo viro accepi) quę in eum emisi 500. coronatis redempta vellet. At crepet licet: Cur enim Euangelium infamans, eos à quibus ne tantillum quidem est læsus lacessiuit? Addit pręterea, *eos qui non omnino malè in me sunt affecti, pudore suffundi:* Ego verò respondeo me nulli vnquam (Dei beneficio) cur in me malè fuerit affectus occasionem præbuisse, nedum vt pudoris vlli cau-

li causa fuerim. Det igitur fideiussorem Theuetus, quandoquidem istud confinxit, si fidē sibi vult haberi. Ad sequentia quod attinet verba, *ineptias, nænias, gerras, fabulas quibus eorum,* inquit, *oculos pascere volo, qui in legendis meis libris,* quos itidem ineptias vocat, *operam ponunt*: video miserum hominem in me vehementer exacerbatum, quòd victum se sentiret hæc omnia mihi, tum in hac præfatione, tum in ipsa historia in se scripta surripuisse. Apparet igitur istum, qui paulò ante furti crimen mihi affingebat, plumis meis ornatum esse: quas tamen, tanquam ipsi accommodatissimas, non inuitus relinquo. Item de eo quod subiicit dictum velim *me eò impudentia deuenisse, vt subtilius in nominis mei significationem inquirendo, affirmarim, Leri, Barbarorum lingua ostreum sonare.* Quod equidem verissimum esse affirmo. Norūt enim nautę, cęterique qui eò nauigarunt Leri-pes dictionem compositam, ostreum ea lingua sonare. Impudentiam verò quam mihi impingit, ipsi relinquo. Nihilominus tamen mordere non desinit, ait enim, *Quamuis id mihi concedatur,* putà nomen meum Americanorum lingua ostreum sonare, *tantus tamen authoritate non erat, quantus videri cupit, quoniam,* inquit, *ostreum eram testis, non sanè meis, sed Collignii Castelli septo à Villagagnone reclusū.* Nonnihil hoc loco de balęnis interserit, de quibus, sicut etiam de testudinibus & crocodilis suo dicemus loco. Authoritas verò, de qua agit,

quid ad rem obſecro? Quid item reclusio illa in caſtelli Collignij ſepto? An iſte, qui bonam ætatis ſuæ partem in monaſterio tranſegit, vbi nonnullos ex ſuis fratribus *in pace* repoſitos vidit, ac forſitan ipſe repoſuit,nos veram religionem amplexos, inſtar monachorum, in illo caſtello recluſos fuiſſe autumat? Toto cœlo aberrat ſanè: quinimò Chriſtiana fruẽtes libertate, quócunque ferebat animus ire licebat: & eiuſmodi hominum hypocriſin palam faciebamus. Ne autem id mihi obiiciat quod alicubi à me dicetur, nos nonniſi venia impetrata ex illo loco egredi ſolitos, quod omnibus erat commune ſi ad me vnum reſtringere vult,tam clarum ſtultitiæ ſuæ edit ſpecimen, quàm luculenter ignorãtiam probauit ſuam cùm ſcripſit,*Sacras literas agriculturæ Abelis mentionem facere*:etenim ſi paulò attentiùs aduertat animum, intelliget Abelem paſtorem, Cainum verò terræ cultorem fuiſſe.Geneſ. 4. 2. Etenim ſortè in typographum culpam reiiciet,cuius excuſationis ope euadere conabitur. Sed non ita ſuccedet in ſexcentis ſuorum operũ locis in quibus maniſeſtè falſarius deprehẽditur. Tandem Theuetus quem ſatietas nunquam capit *Quoniãbecum* ſuum efferendi(quem etiam pro meritis excipio) ait, *haud dubiè illum Margaiatibus,Luſitanis & alijs hoſtibus maximo fuiſſe terrori.*Eſto ſanè: quemadmodum enim iam antè dixi peſſimè in eos fuiſſe animatum , ſic quàm crudeliter poſſet ab eo exceptos fuiſſe non

Sing. Am. cap. 58.

non negarim. Tribuit autem *robur*, *& vires immani illius corpori* non minores, ac si tale fuisset monstrum quale fuit Athleta ille qui Anno 1582. mensibus Maio & Iunio, Constantinopoli in spectaculis à Sultano Solymano exhibitis admiranda perfecit. Quippe trabem in altum attollebat, quam deinde sine manuũ adminiculo humeris excipiebat, quam homines duodecim loco mouere vix potuissent. Præterea humi prostratus, cathenísque ferreis humeros femoráque vinctus, lapidem ab omnibus decem magno labore admotum pectore gestabat. Nec plus ex eo aborabat quàm cùm homines quatuor securibus & massis ligna oblonga ventri illius imposita diffindebant. Alia item prorsus admiranda præstabat quæ nota sunt ex historia hac de re nuper edita. Obsecro vos, si *Quoniambecus* Theueticus, qui statura fuit mediocri, ad istius monstrosum robur & proceritatem admirandam accessisset, num longè ab eo impensiùs fuisset celebratus quàm fuerit vnquã à Poetis Briareus ille? Quod verò affert de prudẽtia & pietate Barbari istius prætereo, neque enim est quòd immorer. Venio igitur ad ea quæ sequuntur. *Iactator*, inquit, *erat omnium de quibus vnquam audierim summus*. Excepto Theueto, qui fastu & arrogantia plenus, cùm Lutetiæ tum alibi ad libros à se scriptos coemendos neminem non solicitat. In quo Salomonis præcepto non paret

Prou,27.2.Laudet te alienus,& non os tuum: extraneus & non labia tua. Præterea quod addit, *Barbarum istum compluria hostium suorum millia à se perempta fuisse iactare solitum.* Sed perlepidum est quod sequitur. *Illius palatium hostium capitibus fuisse extrinsecus ornatũ: ditionem verò admodum populosam, quámque flumina & montes ab aliis diuiderent.* Tantam verò tẽporis iacturam quamuis me pigeat fecisse refutandis Theueti nugis, tamen hoc loco eos omnes qui eò tum appulerũt appellare iuuat, vt apertè dicant annõ quo tempore illic degebat Villagagno ædificiorum genus aliud fuit, præter illud quod à me cap.16. his verbis describitur: instar pergularum hortensium nostratium sunt casæ, oblongę, humiles & rotundæ: lignis herbísque tectæ: quarum præstantissimam, vix ausim cum haris Europæis comparare.

Quid igitur de tam magnifico *Quoniambeci* palatio à Theueto conficto dicemus? nisi vt cũ sua Herricopoli fictitia, de qua priùs, atque etiam in sequentibus nonnihil sumus dicturi, inter nubiũ Chimęras collocemus? De *ditione* cuius meminit, iam est à nobis dictum, atque inferius dicetur: nõ modò quoad *Quoniambecum*, sed quoad cæteros duces qui à Barbaris in singulis pagis eligi solẽt. Igitur vt huic paraphrasi in Theueti caput hoc 149. libri Viror. Ill. tandem aliquando finem imponam, videamus quid nobis veluti pro bel-

lariis

lariis asseruauit. Ait eo loco quo de flumine vasorum déque illius in America situ agit, *perinde esse atque est locus ille inter Castilionem pagum & Colongæum, qui Ollarum pons ab indigenis nominatur: rupes enim in ollarum modū excisæ efficiunt vt Rhodanus qui ad radices montis in eas se ingerit, ollæ bullientis speciem referat.* *Credo* Ad quæ paucis respondeo: Ardelionem istum qui in illas rupes Rhodanum ingerit admodum esse impudentem: quandoquidem iis omnibus qui è Germania aut Heluetia Lugdunum commeant, notum est Rhodanum ab eo loco duobus passuum millibus esse remotum: quin rupes altissimæ, si illac flueret, essent superandæ è quibus torrens ille quem Valferinam indigenæ nominant, quíque ad Meridianum pagum, quà iter est Geneua Sāclaudium, originem habet. Theuetum igitur, vt hæc loca, nisi malit à describendo prorsus abstinere, verius describere discat ad præruptas hasce rupes, relinquo. Moneo tamen imprudenter immanem illam testudinem cui à nobis imponetur cap. huius libri 3. periculum esse ne præceps ruat non in Rhodanū ipsum sed in torrentem illum rapidissimum, citissiméque submergatur. Hæc fuere opponenda iis quas in me non ita pridem emisit Theuetus ineptiis: Intelligit autem futurū vt quotiescunque me lacesset experiatur, licet cucullam suam cum mitra cōmutarit, nihilo plus Abbatem se à nobis reformidari quàm olim

Franciſcanum:etiamſi *Parouaſtium* ſuum Floridæ Regem Leoninis exuuiis amictum *Quoniãbeco* vt in me impetũ faciat, eſſet adiũcturus. At ſanè efficiet fortaſſe vt viri quidam, quibus nullo modo ſum comparandus, calamo tandem manum admoueant, eúmque ita tractent vt notatis craſſis erroribus quæ paſſim in ipſius ſcriptis occurrunt, vniuerſa illius opera, ne excepta quidẽ Coſmographia nec viror. Illuſtr. libro ad aromatarios relegent. In quibus tamen peſſimè collocatam eſſe egregiam operarum tum typographicam tum cælaturæ operam, nemo non dolet.

Ad finem properanti mihi occurrit Genebrardus. Is Chronologiæ ſuæ editione poſtrema, poſtquam nos (quos hęreticos appellat, nec probat tamen) conuiciis proſcidit, ſcripturæque locum in nos detorſit, ſcripſit, *nauigationem noſtram infortuniũ ijs attuliſſe, qui ante nos eò nauigarant: infœlicitatem verò motibus à nobis excitatis auctã fuiſſe, vt proindeVillagagno nos partim ſtrangulauerit, partim in patriã puniendos præmiſerit, mox ipſe, nempe Anno* 1558. *inſecuturus.* Ego verò reſpondeo quoad *infœlicitatem* illam quam nobis tribuit, Præfationem hanc cæteróſque locos in quibus Theuetus à nobis refutatur iis ſatisfacere poſſe qui rectum de cauſſa noſtra iudicium ferre volent. Addit autẽ me vnum fuiſſe ex authoribus tragœdiarum quas nobis affingit. Atqui impurus ille Apoſtata Launoeus, atque adeò Theuetus ipſe longè humiliori me loco

collo-

collocāt,quàm vt vllius rei author essem,nec sanè tum eram. Videbit itaque Genebrardus quomodo cum sociis illis suis cōsentiat; quibus,si quando concilietur, responsum forsitam audiet. Interim testor tota illa nauigatione talem me (per Dei gratiam) præstitisse, vt nullus sit à Religione mea quantumuis alienus qui conqueri de me meritò possit.

Cæterùm lectores rogatos velim ne eo offendantur quòd, quasi mortuos excitaturus,Villagagnonis apud Americanos gesta in hac historia palam ediderim: præterquam enim quòd argumento quod mihi assumpsi necessariò cohærent, testor si superstes esset multò plura me adiecturum fuisse.

Tandem verò pauca quidem de meo instituto sunt dicēda. Religionem inter ea quæ diligenti obseruatione digna censentur primum obtinere locum nemo vnquam negauit.Hinc fit vt(quamuis fusiùs quænam à Barbaris colatur huius libri cap.16.sim dicturus) hoc loco nonnulla obiter attingere mihi videatur necesse: præsertim cùm narrationis initium à quęstione fecerim quam satis suspicere(meo quidem iudicio)nō possum,nedum vt à me soluatur. Video igitur eos qui optimè ex sensu à natura indito de his rebus senserunt,dixisse quidem, notionem illam, quòd à supremo quodam pendeant res omnes hominum, animis ita naturaliter infixam

esse vt auelli nullo modo possit. Itaq; quãuis in cultus diuini ratione controuersię nõ paucę exortæ sint, fundamentum tamen hoc conuelli non posse, hominem instinctu quodam à natura indito eò pertrahi vt religionem aliquam, seu vera illa sit seu falsa, profiteatur. Attamen istis sapienter determinatis non dissimularunt, vbi ad illud ventum est quò propensiùs humanum fertur ingenium in negotio religionis illud frequenter vsuuenire quod ait Poeta,

Æneid. 9. --*Sua cuique Deus fit dira cupido.*

Quæ duo vt Barbaris nostris applicemus, constat eos homines cùm sint, notione hac omnibus communi præditos esse, homine aliquid esse maius, à quo bonum malúmque pendeat, tale saltem quale sibi fingunt. Quò referri debet cultus ille quem *Caraibibus* suis exhibent, à quibus statis temporibus bonum malúmue omen sibi adferri credunt. Summũ autem bonum in hostiũ vltione fortiter persequenda (quod olim Romanis, hodie etiam Turcis vsuuenit) ponũt. Cultus verò ille qui apud alios populos Religionis nomen obtinet apud eos locum nullum habere dici potest: Quin & illud addi, eos (si quę gẽs in toto orbe terrarum) sine Deo vitam hanc transigere. Attamẽ hac in parte minùs fortasse sunt damnandi quòd & miseriam suam excæcationémque aliquatenus agnoscũt, (quamuis nec pœnitentiam agunt, nec remedio vtuntur

tur

tur oblato) ſuámque mentem non diſſimulant.

Ad reliqua quod attinet, ſummæ capitum quas ad libri initium appoſuimus quid in toto hiſtorię progreſſu tractetur ſatis indicant: vt & primum caput qua occaſione ad nauigationem iſtam ſuſcipiendam permoti ſimus cõmonſtrat. Præterea typos tres prout prima libri huius editiõe eram pollicitus addidi: plures etiam dare optabam: at typographus in cælatura ſumptibus faciendis negauit ſe ſuffecturum.

Ceterùm non me latet quod vulgò dici ſolet: Senes, eóſque qui à longinquis peregrinationibus ſunt reduces, quòd nemo ſit qui obſiſtat, non raro mentiendi licẽtiam ſibi arrogare. Ego verò teſtor me, qui & mendacia & mendaces odi, ſi qui ſint qui fidem adhibere nolint multis ſanè ante hæc tempora inauditis quæ à nobis commemorantur, non eo eſſe animo, quo in rem pręſentem veniãt, vt ad ea loca deducam. Nec magis commouebor iſtis quàm adhuc commotus ſum poſtquam mihi renunciatum eſt non deeſſe qui fidem iis non haberent quæ à nobis de horrenda illa fame Sancerrana ſunt ſcripta, quam auſim affirmare minùs aſperam, quamuis diuturniorem, ea fuiſſe quam in mediis vndis remigrãtes perpeſſi ſumus. Enimuerò ſi iſti, de quibus fit ſermo, fidem iis derogare non verentur quæ in ipſius Galliæ veluti meditullio, plus 500. teſtibus ſuperſtitibus conti-

gerunt, quidni de his dubitent quæ in remotissimis regionibus visa sunt, maioribus verò nostris inaudita, ita vt nonnisi experientia ipsa hominum animis insidere possint? Me autem hoc loco fateri non pudebit, ex quo in Americam transportatus sum, quæ & incolarum viuendi ratione, & animantium forma ipsáque adeò terræ fœtura à nostris Europæis, Asiaticis, & Africanis prorsus alienis respectu nostri nouus Orbis meritò dici potest, opinionem abiecisse quam de Plinio nonnullísque aliis indueram. Vidi enim permulta non minus prodigiosa quàm quæ in eorum scriptis fide indigna censentur. Siquidem ea quæ oculis cernuntur penitus animum penetrant. Ad genus orationis quod attinet, iam ante, tenuitatem meam probè mihi perspectam esse testatus sum. Non dubito autem quin multorum iudicio phrasibus non sim vsus tum ad rem nauticam, tum alias satis accommodatis. Illis itaque satisfactum non esse certò scio: præsertim verò Gallis nostris quorum aures delicatissimæ nil nisi tersum sermonibúsque nouis ornatum admittunt. At verò multò minus iis placebimus qui libros omnes vt pueriles & steriles damnant, nisi aliunde desumptis historiis luxurient: Quamuis enim ad ea quæ tractaui multas accommodare facile mihi erat, tamen excepta Gomaræ Ind. Occid. historia, qua ob rerum multarum cum his nostris affinitatem non

raro

rarò ſum vſus, vix vllas in medium afferre contigit: niſi quòd poſtrema hac editione nonnulla memoratu digna addidi. Ac ſanè (quantum mihi cernere datur) hiſtoria quæ proprio ſuo argumento ornatur repudiatis aliirum veluti alienis plumis, legentium animos à propoſito minùs remouet, efficit vt authoris ſcopũ lectores faciliùs poſſint aſſequi. Prætereà ab iis quęro qui commentarios iſtius ætatis legunt ánnon tædium parit allegatio illa ſententiarum propè infinita quãtumuis ad rem accommodatarum? Ne autem mihi quis obiiciat quòd vt, Theuetum ante, nunc etiam alios reprehendens in eandem tamen incurram reprehenſionem: Si quis eſt, inquam, qui improbet (quaſi arrogantiùs dicta) quod vbi de vita & moribus Barbarorum verba facio, frequenter has vſurpem formulas, vidi, interfui, accidit mihi, atque alia eiuſdem generis. Reſpondeo res illas ad meum ipſius argumentum pertinere: deinde res deſignare non rumoribus auditas, ſed & oculis ipſis & experientia confirmatas: immo auſim dicere à nemine alio vſquã obſeruatas: multò minùs memoriæ proditas. Quod non de vniuerſa America dictum velim, ſed de illa plaga quã per annũ incolui nimirũ ſub tropico Capricorni apud Barbaros Americanos quos *Tououpinambaulſios* appellãt. Denique fidem de iis qui veritatem ſimplici ſermone prolatam mendacio verborum exquiſito ornatu fucato præferunt, fore vt ea quæ à me ſunt

in hac hiſtoria tractata veriſſima eſſe comperiant, quinetiam nonnulla eſſe quę, quòd maioribus noſtris fuerunt ignota, admiratione digna ſint iudicanda. Dum orbis & tot prę-ſtantiſſimarum rerum conditorem & conſeruatorem oro, vt meum hoc opuſculum ad nominis ipſius gloriam cedat.
Amen.
***

PLVS VIDERE QVAM HABERE.

HISTORIA NAVIGATIONIS IN BRASILIAM, QVÆ ET AMERICA dicta est,

QVA DESCRIBITVR AVtoris nauigatio, quæque in mari vidit memoriæ prodenda: Villagagnonis in America gesta: Brasiliensium victus & mores, à nostris admodum alieni, cum eorum linguæ dialogo: animalia etiam, arbores, atque herbæ, reliquáque singularia, & nobis penitùs incognita.

CAP. I.

Quæ causa tam longinquæ periculosæque, in Brasiliam expeditionis, fuerit.

QVONIAM, quæ sit amœnitas, amplitudóque & vbertas, quartæ orbis terrarum sectionis, quæ America Brasiliáque vulgò dicitur: quibúsque cingatur insulis, & regionibus contr-

neatur:quas antiqui penitus ignorarunt:quamque multis petita nauigationibus,annis abhinc octoginta, ex quo primùm innotuit : pleríque nostra memoria Cosmographi,in explicandísque rebus gestis versati homines docuerunt: illo omni argumento, lõgè latéque diffuso liberati, hac quidem historia, complecti decreuimus ea duntaxat,quæ inter eundum & redeundum,& apud feros Americanos,quibuscum circiter annum vixi, experiendo & obseruando, visu auditúque percepimus. Quòd vt planiùs exponam,ab initio quænam adeò longinquæ, difficilísq; expeditionis, causa fuerit,breuiter, explicabo.

Autoris scopus.

Conatus Villagnanonis.

Anno 1555. Nicolaus Durãtius, eques Melitensis,cui cognomen additum est Villagagno, suam inGallia conditionem ægrè ferens,maximè quòd apud Nannetes,vbi tunc agebat,offẽdisset:compluribus in locis, cũ honestis omniũ ordinum hominibus cõmunicat, se iamdiu decreuisse,nõ modò lõginquã in terrã discedere, vbi puritatẽ Euangelicã liberè amplexus Deum coleret:verùm etiã esse in animo,iis sedem ponere omnib.qui vt proscriptiones (quę tũc tẽporis erant acerbissimę,adeò vt multi quotidie mortales nulla neq; sexus neq; dignitatis habita ratione , regio passim edicto, senatoriísque sententiis,bonis fisco addictis, religionis ergò viui cremarẽtur)euitarent, eò cõfugere vellẽt.

Addebat, tũ iis quibuscum ageret, colloquẽdo:tum absentibus per literas se mira cùm audisset,de eius partis Americę,quęBrasilia dicitur

tur, pulchritudine atque vbertate, libēter, vt & ſedem poneret, votíque compos eſſet, eò profecturum eſſe. Qua diſſimulatione, hominum quorundam illuſtrium, qui veræ pietati nomen dederant, conciliatis animis, quòd ea voluntate, quam ille fingeret, iſtiuſmodi receptum deſiderabant: maximéque Gaſparis Colinii, beatæ memoriæ, qui maris pręfectus cùm eſſet, regíque Henrico, eius nominis ſecundo, chariſſimus: docuiſſétque ſi Villagagno expeditionē ſuſcepiſſet, magnás opes inueniri poſſe, multáque alia, quę toti regno prodeſſent: autor fuit, vt duabus inſtructis nauibus, & armatis, & CCXXVI M. HS. à rege donatus, mari ſe committeret.

Gaſpar Colinius, in Galllia mari pręfectus nauigationis autor.

Adhęc, antequā è Gallia Villagagno excederet, data fide, honeſtis hominibus, qui ea de cauſa ſequebantur, cōfirmarat, ſe, quo in loco cōſiſteret, vt ſincerè Deus coleretur, operā eſſe daturū. Quibus ita conſtitutis, cōparatáque nautarū & opificum manu, quā ſecum abduceret, anno 1555. menſe Maio, mare ingreſſus, variéque iactatus, tandem difficultatibus ſuperatis omnibus, Americā Nouembri tenuit.

Cùm ſuos in terram expoſuiſſet, de munienda rupe, quę ad oſtiū ſinus, qui ab Americanis *Ganabara* dicitur, cogitauit. ille vt poſtea exponā, trib9 & viginti gradib9, vltra Aequinoctialē circulū, porrectus eſt: nimirū ſub Capricorni Tropico, vnde noſtri fluctib. repulſi, neceſſariò duo millia paſſuū progrediētes terrā verſus, inſulā antè deſertā tenuêre: quò tormētis

expositis, impedimentísque omnibus, vt sese cùm à feris gentibus, tum à Lusitanis defenderent, qui iam in continenti multa communierant, aggerem comportare cœperunt.

Villagagno Geneuam scribit.

Interea Villagagno, mira se propagandi Euangelii cupiditate ardere simulabat, suísque persuadere nitebatur, ita vt nauibus onustis, & ad reditum in Galliam paratis, nũcium literásque Geneuam mitteret ab Ecclesiáq; peteret, vt sibi, quoad eius fieri posset, in re tam pia auxilio esse vellet: vrgebátq;, vt quod in animo habuisset, quódq; totis viribus desiderasset, perficeretur, nõ ministros modò Verbi diuini mittendos esse: verùm etiam, qui se suósque in disciplina continerent, ferásque nationes ad cognitionem salutis adducerent, homines in fide Christiana bene fundatos, comites pastoribus adiungendos.

Quibus literis Ecclesiæ Geneuensi redditis, primùm actæ Deo sunt gratiæ, de amplificato Christi regno, in tam dissita regione atque immani, populóque qui in maxima veri Dei ignoratione versabatur. Deinde, vt istiusmodi postulatis satisfieret, posteaquam Colinius apud Gallos Thalassiarcha, ad quem Villagagno ea de causa scripserat, Philippum Corguillerium, qui se prope Geneuam contulisset, eiúsq; fuisset iuxta Castillionẽ in Gallia vicinus, per literas hortatus esset, vt eos qui ad Villagagnonẽ ire vellẽt, deducendos susciperet: is & pastorũ Geneuensiũ quotidianis vocibus excitatus, & singulari erga opus tam pium voluntate, non sene-

Philippus Corguillerius, se ad Villagagnonẽ iturum profitetur.

ſenectutem neque valetudinem excuſans, negotiáque & liberos, qui tot regionibus interpoſitis eſſent relinquendi, ſe profecturum eſſe pollicetur.

Reſtabat omninò, vt de paſtoribus eligẽdis ageretur: itaque Philippus amicíque cum quibuſdam, qui tum Geneuæ, ſanctioribus literis operam dabant, communicat: præcipuè cum Petro Richierio, quinquaginta tũ annis nato, Gulielmóque Charterio. Ii communi ſententia reſpondent, ſi Eccleſia ſe legitimè vocaſſet non recuſaturos eſſe. Quibus à collegio paſtorum Geneuenſium, cùm eſſent interpretati de ſumptas è ſacris voluminibus periodos, de more approbatis, ſuóque vt fungerẽtur officio ad monitis, duce Philippo ſe nauigaturos ad Villagagnonem, ſponte ſua profeſſi ſunt, vt Euangelium in America publicarent.

Richierius & Charterius miniſtri, in Americam miſſi.

Adiungendi erant etiam comites, qui ſumma religionis Chriſtianæ capita probè tenerẽt, ex literíſq; Villagagnonis periti artifices: nihilò ſecius neminẽ circũuenire Philippus: demonſtrare, longo difficilíque itinere, terra trecentis, mari quadragies centenis millibus paſſuum ſuperandis, elaborandũ eſſe: delatíſq; Braſiliam, panis loco farinã ex radicibus apponendam, vinóque abſtinendũ, quòd eo Braſiliẽſes careãt: vtque nouo in orbe, quod & literę Villagagnonis declarabant, nouo victui, dapibúſq; à noſtra Europa penitus alienis, aſſueſcendũ eſſe. Qua de cauſa, qui res incognitas audire quã experiri mallent, neque ſolũ vertere cuperẽt,

Quæ in Braſilia viuendi ratio.

vt & maris tempestates, Zonámque Torridam paterentur, & Polum viderēt Antarcticum, de nominibus dandis non admodùm fuere solliciti.

Eorum nomina, qui Geneua profecti, nauigarūt in Americam.

Attamen multùm appellando & conquirendo, cæteri, vt videtur, melius animati, Philippo se, Richerióque & Charterio dant comites Petrus Bordonius, Matthæus Verneuilius, Ioannes Bordelius, Andræas Fontius, Nicolaus Dionysius, Ioannes Gardienus, Martinus Dauid, Nicolaus Rauiquetus, Nicolaus Carmulus, Iacobus Ruffus, egóque Ioannes Lerius, duos & viginti annos natus, qui tum vt Dei gloriæ, pro sua erga me misericordia seruirem: tum vt nouum orbem cognoscerem, illis tredecim succēturiatus, anno 1556. 4. Id. Septemb. Geneua sum egressus.

Castillionem petimus ex itinere, ibíque Colinium, quem mari prefectum fuisse demonstraui, conuenimus. Is non vt incœpto tantùm insisteremus adhortatur, verùm etiam pollicitus se, in iis quidem rebus, quę ad nauigationē pertinerent, auxilio futurum: in spem nos erigit fore, vt permagnas vtilitates, Deo fauente, nostri labores afferrent. Inde Lutetiam profecti, dum mensem integrum in vrbe commoramur, tùm nobiles aliquot tùm plebeij, cùm de nauigatione audiuissent, se nobis adiunxēre: Rhotomagóque tandē pręteruecta, Iuliobonę, qui portus in Neustria obtigerat, in apparādis rebus ad profectionem necessariis, armandáque classe, mensem alterum consedimus.

CAP.

CAP. II.

Ascensus in naues Iuliobonæ: itémque occursus nauium & expugnatio: tempestates, littoráque & insulæ primum obuiæ.

ITAQVE cùm Boisius Villagagnonis nepos, qui antè Iuliobonam aduenerat, pecunia regia tribus instructis nauibus, prouisáque re frumentaria, pro imperio iuberet: 13. Cal. Decembr. in naues conscendimus. Ipse Boisius, ex nauibus vna quę Roberga minor appellabatur, octoginta nautis militibúsque occupata, legati nomen imperiúmque habuit. Alterã, duce Mario, Robergæ maioris titulũ præferentem, gubernatore autẽ Ioanne Humberto Harefloriẽsi, vt res ipsa docuit, experientia in nauigando singulari centum & viginti mortalibus, quo in numero censebar, attribuit. Tertia quæ Rosea, cẽturionis nomine vocabatur, annumeratis sex puerulis, ad linguam Americanorum addiscẽdam, transportandis: quinque autem, vnà cum moderatrice, virginib. (quę primũ è Gallia mulieres, magna Barbarorum admiratione, qui tãtum nudas antè vidissent in Brasiliam delatæ sunt) nonaginta circiter hominibus completa est.

Boisius classi præficitur.

Eo die ipso, cùm è portu solueremus, tormẽtorũ strepitus atq; tympanorũ, buccinarúmq;

Ex portu naues soluunt.

ſoni, cæteráque eiuſmodi, quę nauibus in expeditionem euntibus, ſolemnia eſſe conſueuere, circa meridiem audita ſunt. Primùm in mari Cauxio, duobus à portu ſalutari milibus, anchoræ iactę. quo in loco, vt aſſolet, nautis militibúſque recognitis, & profectione imperata: eius nauis quam conſcenderam funis anchorarius abrumpitur, anchoráque labore maximo recuperata, profectio in craſtinum indicta eſt.

Itaque 12. Cal. Decemb. è terra prouectis, & Britãniam ſub dextra relinquentibus, duodecim dierum tempeſtate coorta: pleríque metu & nauſea vehementer conflictati pręcipuè qui mare nunquam viderant, ſingulis ſe momentis abſorbendos eſſe cogitabant. Réſque profectò eſt admiratione digniſſima, nauẽ è ligno quantumuis magnam atque firmam Oceani vim pati poſſe. Nam vt è craſſiſſimis trabibus naues fiant, arctéque fibulis vinciantur: quemadmodum qua eram delatus, circiter centũ pedes in longitudinem, in latitudinem verò viginti patebat, quænam eſt cum altiſſimo latiſſimóque Occidentalı Oceano, magnitudinis tantulæ collatio? Qua de caaſa cùm nauigandi artem vniuerſam, tùm ſigillatim acum nauticam, ad moderandos curſus maritimos excogitatam, nemo ſatis vnquam laudauerit: quam tamen antè annis ducentis & quinquaginta eſſe in vſu, quidã memoriæ prodidere. Igitur, cùm dies tredecim, magnis difficultatibus, nobis eſſet nauigatum, Deo fauente, tranquillitas reddita eſt.

Nauigationis, acúſq; adeò maritimæ præſtantia.

Con-

Consequenti pòst die Dominico, duabus onerariis nauibus Britãnicis, ex Hispania redeuntibus occurrimus: parúmque abfuit, quin nautæ nostri, cùm esse quæ eripere possent, intellexissent, eas penitus expilarent. Quemadmodum enim demonstraui, tormentis cæteróque omni apparatu bellico instructi, confidebant, neque si infirmioribus occurrisset, ab iniuria facilè temperabant.

Nautarum rapacitas.

Et quoniam in hunc sermonem incidimus, quæ nautarum sit rapacitas, hoc primo nauiũ occursu declarare visum est. Qui enim robore & armis præstant, quod etiam in continente nimium sæpè accidit, reliquos prædę habent. Asserunt tamen, cùm vela obuios contrahere iubent, se iamdiu tempestate aut malacia terrã non attigisse, rebus egere omnibus, orántque vt pecunia redimere liceat: qua in colloqutione nauibus occupatis, ne scilicet onere pessum eant, præstantissima quæque extorquent. Obiicientibus (quod sæpè nobis erat vsitatum) iniquissimum esse hostes iuxtà sociósque prædari, solennia terrestribus etiam copiis verba reponunt: more belli accidere, sibi vt quisque prouideat.

Addam, quod exemplis postea comprobabitur, cùm Hispani Lusitaníque, se Brasiliã adiisse primos, omnémque adeò continentẽ, quæ à freto Magellanico, qui meridiem versus quinquagita gradibus extenditur, ad Perusium, citráque Æquinoxialem lineam glorientur: eáque de causa possidere affirment, Gallos verò

ſe in iure ſuo interpellare: ſi mari vincant, crudeliſſimè interficiunt, in eamque feritatem aliquando deuenêre, cutem vt viuentibus detraherent, teterrimóve genere mortis afficerent. Galli contrà, ſe Americæ participes eſſe demonſtrant: neque ab Hiſpanis Luſitaníſque vinci facilè patiuntur, ſéque acerrimè tuentes par pari hoſtibus referunt, qui eadẽ certè claſſe manum conferre non audent.

Mirè Deus mari, pro arbitrio imperat.

Vt ad nos redeam, iterum tempeſtate coorta, ſex ſeptẽve dies mare adeò intumuit, pleríque vt fluctus non tantùm foros ſuperarent: verùm etiam, cùm eius rei periculum faceremus, de qua Pſalmus 107. meminit, ſenſibus penè orbati, ebriorum more vacillabamus: nauis autem ita fluctuabat, nemo vt ex nautis ſtare poſſet. Vt eodemque Pſalmo continetur, cùm ſupra montes aquarum altiſſimos, maximéque timendos erecti: è veſtigio infra profundiſſimos hiatus demerſi, tamen inter tot fata conſeruamur: ſentimus profectò admirandam Dei optimi maximi potentiam. Itaque, cùm periculo tam ſint affines, qui nauigant: Poeta qui latitudine lignorum, quibus nauigia facta ſunt, eos à morte ſeparat, videtur, quàm par ſit longius ſeiungere. cuius, quòd ſint elegantiſſimi verſus adſcribere viſum eſt.

I nunc, & ventis animam committe, doloſo
Confiſus ligno, digitis à morte remotus
Quattuor, aut ſeptem, ſi ſit latiſſima tæda.

Tempeſtate ſedata, cùm Deus qui mari pro arbitrio imperat, ventum ſecundum excitaſſet,

ſet,ad mare Hiſpanum peruenimus, Noníſque Decembr. obiectum habuimus promontoriũ Sacrum. quo in loco, Hibernica naui obuiam facta,arte, de qua paulò antè diximus, noſtri epibatæ ſex ſeptémve Hiſpanienſis vini dolia, ficus,maláque Aurantia exportarunt.

Sacrũ Promõtoriũ.

Septimo pòſt die, ad tres inſulas delati ſumus ex Fortunatis: has qui è Neuſtria nauigant, Gratioſam,& Lancilotam, & Fortauenturam nominant, antiquis autem appellabantur, Aproſitus & Iunonia, Ombrióſque: ſeptémque numero ſunt, quas nunc, vt opinor, omnes, Hiſpani occupant. Et quamuis in orbe deſcribendo,quidam Fortunatas inſulas,ſub vndecimo citra æquatorem gradu collocent: cùm me pręſente, Aſtrolabus litem diiudicaret, inuenimus, ad viceſimum octauum Arcticum verſus ſitas eſſe: idcirco fatendum eſt, ſuo aliorúmque periculo,decem & ſeptem gradibus,iſtiuſmodi Coſmographos aberrare quibus eas inſulas à nobis remouent longiùs.

Fortunatæ inſulæ.

Hîc ſcaphis eductis, viginti ex noſtris benę armati ad populandũque progredientes, conſpicati ab Hiſpanis,& repulſi,fuga naues petiê-re.Attamẽ cùm ſe in omnes partes conuerterent,nauigiolo piſcatorio metu ab ſuis derelicto facti obuiã,cùm maximã vim marinorũ canum,circinorúmque nauticorum abſtulêre, nihílque omninò,ne velis quidem exceptis reliquêre:tùm quòd de Hiſpanis peius mereri nõ poſſent,quos vlciſci percupiebant,ſcapham vnà cum lintre ſecuribus depreſſerunt.

Dum tres dies,ob malaciam,propè Fortunatas insulas commoramur,hamis retibúsque ingẽtẽ piscium copiam cepimus:ideóque veriti, quòd aqua dulcis non suppetebat, ne siti premeremur,plus dimidia parte,in mare coniecimus. Genera, canes marini, Auratæ,piscésque alij quorum ignorabamus nomina,erant etiam Trichides, corpore tam paruo, vt caput cum cauda(quæ nihilò minus lata est) cohærere videatur:capite autem galeæ cristatę persimili,satis prodigiosę. Decimo septimo cal. Ian. mari tertiò intumescente,scapham quæ vni ex nauibus adhęrebat,fluctus tam citò compleuit, vt pessum iret:víxque duo nautæ,qui asseruabant, demissis è naui funibus periculum effugerent. Illud etiã cõmemorandum videtur quod accidit,tẽpestate dies quatuor desæuiente: coquus quidam laridum in cado ligneo temperans,fluctu supra foros elato,cùm cibum in mare longè proiectum amisisset:fluctus alter oppositus, eundem in locum vi magna retulit, neque cadum subuertit,veréque prandiũ restituit,quod vt aiunt,præter casam fugerat.

Trichides prodigiosę.

Admirabilis fluctuũ reciprocatio.

Ad 15.Cal.Ian.die Veneris Canariam in cõspectu habuimus.consequenti autem Dominico propius facti,erat constitutum ibi cõmeatũ expedire:aduerso tamen vento insulam nõ tenuimus. Hæc amœna est admodum , quam & incolunt Hispani,gignítque saccharũ in arũdinibus, & vina præstantissima. Cæterùm tanta est latitudine, vt LX passuum milibus interiectis conspici possit.A quibusdam Taneriffe dicitur

Canaria.

citur, opinantibus antiquorum Atlãtem esse, à quo mare vocatur Atlanticum. Alij contrà, autumant duas esse insulas, Canariam & Taneriffen. quæ lis, quòd ad me attinet, manebit sub iudice.

Myroparonis deditio.

Eo die ipso sumus conspicati myoparonem Lusitanum: qui cùm neque fugere posset, quòd vento ferebatur aduerso, neque armis confideret: contractis de more velis, Boisio se tradit in manus. Nec morati centuriones, vt qui iandiu decreuissent, suæ classi nauem adiungere, quã Hispanis Lusitanísve sperabant se erepturos: in myoparonem, ne aufugere posset, quosdam ex suis imponunt. Veruntamen, cùm nescio quibus de causis, Lusitano gratificari vellent, si confestim myoparonem alterũ inuenisset adduxissétque, quem eripuissent, redditum iri promisêre. Ille, vt qui sibi melius esse vellet, quàm alteri, accepta, vt postularat, vnà cum armis scapha, viginti autem ex nostris, cũ quibusdam ex militibus suis: prædonis more, pyraticam enim, vt opinor factitabat: vt de improuiso fortunam experiretur: longè classem contendit anteuertere.

Mauritania.

Tum legebamus oram Africæ, à Mauritanis occupatam, ab ea ferè disiuncti quatuor milia passuum: estque, vt à multis tunc fuit obseruatum, terra valdè plana, humilísque adeò, vt quantum oculi valebant, montibus nullis officientibus, ea nobis viderentur altiores, ita vt, breui submergenda crederetur, nauibúsque superanda. Et quamuis, oculo iudice, se ad hunc

modum res habeat in omnibus ferè littoribus, tamen cùm illustrius apparêret hoc in littore: cùm tantam ego planiciem, quæ vallis haberi poterat: cōtrà, mare tranquillissimum, quod altissimi montis effigiē præferebat, intuerer: memoria repetens quæ hac de re, sacræ docent literæ: illud excellentissimum Dei opus, magna cum admiratione, contemplabar.

Iob. 38. 3. Io. 11. Psal. 104. 9.

Vt ad piratam redeam, qui vt diximus, scapha erat antegressus, ad 8. Cal. Ian. quo die natus est Christus, in Liburnicam incidit, quā tormentis petere, vique retinere contendit, & ad nos adducere. Quæ res valdè nostris cēturionibus placuit. nauis erat enim eximia, & plena sale candido: quam, vt decreuerant, in Brasiliā ad Villagnonem deduxêre. At in fide Lusitanis præstanda, de restituēdo myoparone, crudeles adeò extitere: vt Hispanis & Lusitanis, in vnum idemque nauigium coniectis, ne frusto quidē nautici panis relicto, velis dilaceratis, scapha etiam ablata, qua destituti terrā tenêre nō possent: mitiore consilio vsi esse viderentur, miseros si depressissent, quàm si ita dimisissent. Nā nisi aliunde scapha laborantibus opitulata sit, certū est, aut naufragio tandē, aut fame perisse.

Myoparonis expugnatio.

Nautarum crudelitas.

Hoc facinore, compluribus inuitis, perpetrato: longè sumus in altum prouecti, secundo flante Vulturno. Ne autem lectori fastidiū pariam, si tot naues expugnatas, sigillatim commemorē: crastino, tertióque pòst die, cùm resisteret nemo, duas in potestatē redegimus. Cū Liburnicam, quę prius occurrit, epibatę nostri

Duarum nauium deditio.

præ-

prȩcipuè qui myoparonem Hiſpanicũ aſcende-
rant prędȩ habere cuperent: eaque de cauſa eſ-
ſent minoribus tormẽtis aggreſſi: ducibus ta-
mẽ vltrò citroq; colloquutis ab iniuria tẽpera-
rũt. Ex Hiſpaniẽſi altera, vinũ, panis nauticus, a-
liáque cibaria direpta. Nullius tamẽ rei iacturã
magis conquerebatur Hiſpanus quàm gallinȩ.
hãc aiebat, cùm procelloſo mari ponere nõ in-
termitteret, ouũ ſibi quotidie in naui ſufficere.

Die dominico, qui proximè ſequutus eſt: cũ
is, qui ſpeculabatur ſignũ de more dediſſet, ani
maduerſis quinque nauibus (de quarũ magni-
tudine atq; forma diiudicare nequiuimus) nau
tæ noſtri, quibus fortaſſe non ſum placiturus,
eorũ virtutibus prędicãdis, expediti & ante vi-
ctoriã pæana concinẽtes, ſe cõſequi poſſe arbi-
trabantur. Sed cùm nos aduerſo, illi ſecundo
vento delati, velis, vt aiunt, remíſque fugerẽt:
quãuis magno ne claſſis euerteretur periculo,
pedẽ vndique faceremus, ad prędamdúmq; mi
lites incumberent: fruſtra defatigati manũ cõ-
ſerere non potuerunt.

Ne quis autem quæ cõmemoraui hactenus,
falſitatis accuſet: nos videlicet, cùm Braſiliã pe-
teremus, mare infectum habuiſſe: obuiis aut fu
ga ſaluti conſulentibus aut vela demittentibus:
affirmabo tribus omnino nauibus, quæ tor-
mẽtis erãt inſtructiſſimæ, adeò vt quæ me acce
piſſet, maiora octodecim ex ære tormẽta, mino
ra è ferro plus triginta ſuſtineret: nautas mili-
téſq; decreuiſſe, vt qui omnes ferè eſſent Neu-
ſtrij (gens in naumachiis omniũ quæ Occidẽtẽ
verſus nauigant, bellicoſiſſima) ſi Luſitatȩ claſſi

Neuſtrii in naumachiis excellunt.

occurriſſent confligere, magna ſpe victorię. Animoſum certè conſilium, ſi ab iis qui res geſtas memoriæ prodiderunt, nominatímque ab Oſorio repetamus, quantum armis Luſitani excelluerint, quas nationes, quámque varias deuicerint: cùm & bello contra Mauritanos in Africa contenderunt, & Orientem verſus contra Indos dimicarent, opponi tamen poſſet Gallos Barbaris dexteritate præſtare (ex quibus cùm initio peterentur, extitêre, qui aluearibus apum in hoſtes coniectis ſe defenderent) neque ſine ſanguine & ſudore, tam fortes viros vnquam poſſe ſuperari.

Oſor. in Hiſtor. Luſ. li. 8. & 9.

CAP. III.

Bonitæ, Albacoræ, Aurataque, & ſues marini piſcéſque volatiles, aliique: quos tum vidimus, tum cepimus ſub Zona Torrida.

EX illo tempore, tranquillitate vſi ventóque accommodatiſſimo, ad tertium ferè gradũ citra Æquinoctialem peruenimus. ibi maximam ſuum Marinorum copiam & Auratarum, eorúmque piſcium cepimus quos Albacoras & Bonitas, qui è Neuſtria nauigant, appellare cõſueuêre: ex aliiſque generibus quamplurimos. Quo in numero erant & piſcium volantiũ. de qui

Piſces volantes.

quibus cùm nautæ mentionem facerēt, existimabam nobis imponere velle: donec ita se rem habere comprobauit experientia. Tum è mari emergere, & sublimè volãdo gregatim petere pisces vidimus, in morem alaudarum sturnorúmque: volatus verò altitudine hastam æquabat, lõgitudine centum passus. Sæpenumerò ad malum nauium impingentes cadebant, & manu facilè capiebantur. Piscis est vt eundo & redeundo animaduerti multoties, haleci valdè similis: paulò tamen & longior & rotundior: habéntque sub gutture paleolam, alis ad modum vespertilionis toto corpore contextis porrectísque: sapore autem suauissimo & probatissimo. Cæterùm, quoniam huius generis nullum citra Tropicum Cancri videram, primò existimabam quòd calore gauderent, sub Torrida Zona degere, in neutrámq; partẽ Polos versus excedere. Sed cùm quidam scripserit marinas hirundines, propè Magellanicum fretũ videri: quas opinor easdem esse, rem in medio relinquere visum est. Obseruaui etiã istiusmodi pisces nusquam tutò agere posse. Nam cùm in mari degunt, albacoras prædonésque alios è piscibus habent inimicissimos: si subuolando periculum effugere tentant, aues sunt marinæ, à quibus capti vorantur.

Aues marinæ.

Dicẽdũ quoque aliquid videtur de his auibus quę prędã è mari pro victu habẽt. Hæ sunt adeò cicures, vt supra foros funésq; nauiũ sidẽtes, capi manu patiãtur. quarũ certissima, vt qui de iis gustauerim, penitúsque cognouerim, hęc

eſt deſcriptio, pluma ſunt, vt accipitres, leucophæata magnitudine cornicum eſſe videntur, nudati paulò plus carnis habent paſſere: vt mirum ſit corpore tam paruo capere poſſe, atque in vſum vertere piſces multo ſe maiores, atque craſſiores. Denique vno ſunt inteſtino, pedibúſque planis, vt anates.

Bonita piſcis.

Quod ad cæteros piſces attinet, de quibus paulò ante diximus: Bonita nulli ſapore cedit. Cyprinis communibus aſſimilis, cùm ſquamis tamen careat: illas maximo vidi numero, circiter quadraginta dies quibus ferè noſtris nauibus adhęſerunt, ídque accidere veriſimile eſt, quòd pice naues vnctæ ſint.

Albacoræ.

Albacoræ autem à Bonitis forma non admodum alienæ, tamen cùm & viderim, & comederim Albacoras, quinque pedum longitudine, craſſitudine corporis humani, quod ad earum magnitudinem, nulla eſſe poteſt cum Bonitis collatio. Deinde cùm nullo modo ſint Albacoræ viſcoſæ, ſed carne vt ſalar friabili, nullis aculeis, paucis viſceribus, inter piſces optimos ſunt annumerandæ. Et quamuis quæ ad condiendam Albacoram, neceſſaria videbantur, præſtò nõ eſſent (vt accidit peregrè nauigantibus,) ideóque ſale cõtenti, latis orbibus, igne toſtam ederemus: tantillo tamen apparatu erat nobis gratiſſima. Quamobrem ſi Cupidiariorum natio, quæ mare tentare non audet: nihilóq; ſecius (vt de fele vulgò dicitur) ſiccis pedibus, abligurire piſces percupit, Albacorã in cõtinenti tam facilè mercaretur, quàm reliqua

genera,

genera:ecquid dubitatis quin vnà cũ piſce digitos ſæpe circumlamberet? vt enim dixi de hirũdinibus marinis, cùm Albacoræ degant inter Tropicos,in altóque mari verſentur,nõ ita littoribus appropinquant, vt à piſcatoribus integrę ad nos peruenire poſſint. Quod verò ad Africanos attinet, qui mare ad Orientẽ accolũt, Peruſióſque qui Occidentem verſus, tum & Albacoras facilè piſcari: tum incorruptè ſuis apponere, credibile eſt.

Aurata. Aurata,quæ meo iudicio ita vocatur, quòd in aqua luteo eſſe colore videatur, & auro quã ſimillima, figura Sulmoni proxima eſt: differt tamẽ dorſo depreſſiore. expertus ita pronũcio: Auratã nõ tantũ cęteris de quib' mentionẽ fecimus,bonitate pręſtare: verũ etiã nego, in mari fluminibúſq; quicquam inueniri poſſe ſuauius.

Sues marini. Suum autem marinorũ duo ſunt genera,vnũ roſtro acuto, vt anſeres,alterũ tã obtuſo, vt cũ è mari attollit,ſphæra eſſe videatur. Idcirco ab ea ſimilitudine, quæ eſt illi cũ cucullatis,capita monachorũ appellabamus. Ex iis animaduerti lõgos circiter ſenûm pedũ,cauda lata,biffidáq; in capite omnib. erat foramẽ,quo ſpiritũ ducere,& vndã vibrare ſolebant. Cùm incipit mare commoueri,ſuper aquam eminentes,præcipuè nocte tempeſtate conflictati,virides apparent, viridémque reddunt maris effigiem. præterea in morem ſuũ terreſtriũ, altè anhelant ſtertũtque. Quamobrem nautæ illos vagari & reſpirare conſpicati, tempeſtatem certiſſimè pręſagiunt, quod & ſæpe ſum expertus. Et quan-

Ingens suũ marinorũ copia.

uis, cùm tranquillitas esset, pelago modò crispante, vndique suum marinorum circumiecta multitudine, quoad prospici posset, totum mare illis constratum videretur: tamen cũ non tàm faciles captu essent, quàm pisces reliqui esse cõsueuissent, prout collibuisset in promptu non erant. Itaque, vt lectori satisfaciam cumulatius, qua tandẽ arte capiantur, explicabo. Qui probè inter eos, piscandi modum callet, cõspicatus è prora, harpagonémque ferreum manu tenens longurio reuinctũ longo crassóque vt hasta dimidiata: qui etiã funi alligatur viginti circiter pedum: gregatim accedentibus, quẽ ferire possit eligens, tanta vi harpagonem iaculatur, vt si rectè percutiat, ferro sus adunco teneatur: tum relaxato fune quo ad fieri potest, dum se dolore saucius in omnes partes cõuertit, ferróque magis induit, sanguis eum paulatim virésque deficiunt. Nec morati nautæ cęteri, manu ferrea, quæ & ipsa longurio adhæret captum in nauem pertrahunt. Hac ratione viginti quinque in itinere cepimus.

Modus piscãdi sues marinos.

Suum marinorũ intestina.

Quo ad intestina, si vt porco, ita & sui marino quatuor tanquam pernæ demantur diuidatúrque, & visceribus, spina etiam dorsi, costíſque ablatis eundem in modum pendeat, hic illi valdè similis erit. Iecur eodem sapore. Caro tamen recens dulcior & deterior. Pinguedo in omnibus quos vidi, pollicis crassitudinem non excedebat, nullámque puto inueniri quæ duos superet digitos. Itaque, ne nobis amplius impo nat id, quod Lutetiæ alibíque laridũ quadrage-

simæ

ſimæ piſcatores appellant, ſuíſque marini pinguedinē eſſe arbitrātur: Nam ea cùm plus quatuor digitûm craſſitudine pateat, Balænæ cenſenda eſt. Cæterùm quoniam in quarundā aluo quas venati ſumus paruuli ſunt reperti, quos vt lactentes aſſos apponebamus, nulla contrariæ opinionis habita ratione, magis exiſtimo ſues marinas vt ſcrophas, viuos quàm oua parere. Qua de re ſi accuſer, ad arbitrium eorū qui experti ſunt potius, quàm qui ſcripta tantum legêre prouocans: vt rem diiudicare mei non eſt inſtituti, ita nemo, quin ea quæ viderim certa eſſe credam, iure interdicturus eſt.

Requienes

Permultos etiam Requienes, vt à Neuſtrijs appellantur, cepimus. Ij quoque mari ſedato virides apparent: quibuſdam longitudine quatuor pedes ſuperantibus, craſſis pro magnitudine corporis. Tamē quòd eorū caro minus probetur, neceſſitate cōpulſi & meliorum inopia, nautæ Requienē attingunt. Pelle ſunt aſpera ſerratáque, capite plano atq; lato, ore patulo tanquā lupi Moloſſiue Britannici. Cū hac de cauſa monſtroſi ſunt, tū dentibus acutiſſimis damnoſi, quemque ſemel corripuerint, aut dilacerant, aut in mare deprimunt. Qui lauant in Oceano ſibi à Requienibus valdè timere coguntúr. Nec cùm eſſent educti ſupra foros nauium, quod ſæpe accidit, hamis è ferro digitali craſſitudine minus ab iis cauendum erat quàm à feris canibus. Quapropter cùm neque capti neq; liberi ab iniuria tēperarent: parūque ad veſcēdum accommodati cenſerentur: quos eramus

Requienes damnoſi.

piſcati lancinantes, atque cruciantes, vt damno ſis animantibus dignum erat, claua ferrea mactabamus. Deciſis aliquando branchiis, doliíque circulo per caudam traiecto, in mare proiiciebamus: tum ſe ipſi iactantes quòd diu non mergebantur, ingenti nos voluptate perfundebant. Cæterùm, etſi ſub Zona Torrida, non ſint ea magnitudine teſtudines, qua in Rubro Indicóve mari Plinius eſſe dicit, vt ſingularum ſuperficies contegendis habitabilibus caſis, parandíſque cimibus accõmodentur: tamen cùm tantæ ibi exiſtant, vt parum ſit credibile, breuiter attingere viſum eſt. Proponam igitur ſpecimen, quo de magnitudine lector iudicare poterit, vnam videlicet in naui Boiſiana captam, adeò grandem extitiſſe, vt octoginta hominibus, quos nauis acceperat, more nautico prandentibus, largè ſuffecerit: ſuperior teſta ouali effigie, lata duos pedes cum dimidio, & iuſta craſſitudine centurioni Mario ad clypeũ data eſt. carne tam proximè ad vitulinam accedunt, vt lardo traiectæ, toſtæque, eodem ſapore videãtur. Hic quoque vt animaduerti, earum eſt piſcatus. Tranquillo mari, aliâs enim raró apparent, in ſumma pelagi euectis, Sol teſtam accendit, vt pati non poſſint: itaque ſe inuertunt ad reparandũ calorem, diúque in gyrũ verſant: hoc conſpicati, manu ferrea cõmiſſuræ teſtarũ impacta, vi magna nautæ quatuor aut quinque connitentes, in phaſelum pertrahunt.

Marinæ teſtudines. Plinius li. 9. cap. 10.

Modus piſcandi marinas teſtudines.

Hactenus de marinis teſtudinibus ſcripſerã. At Theuetus in ſua virorum illuſtrium Hiſtoria, Quoniambeci mentione facta gigantis fi-

ctitiis graphicè ostendit perculsum ingenium. Quemadmodum enim patet huiusce Cõmentarij exordio in me inuectus ineptissimè tandẽ exclamat. *Quid dicemus de prodigiosis testudinibus illis, quas iam horrenda magnitudine sub Torrida Zona finxit, vt octoginta homines vna impleuerit (qui fortasse non esuriebant) testa autẽ superior contegendæ habitabili casæ suffecerit, quã destinasse hominibus nõ arbitror sed insectorum generi.* Cũ igitur Theuetus plagis se denuò induerit, cadat sanè in foueam, vnde nunquam poterit emergere. Itaque audiamus quę scribat cap.14. Singular. Amer. de testudinibus loquens, quas dicit esse in insulis pertinẽtibus ad viride promontorium. cuius quidem hæc sunt verba, *Inter illas testudines*, ait, *quædam reperiuntur tam ingenti magnitudine, vt homines quatuor vnã retinere non poßint: quod tum vidi, tum ab exploratæ fidei auctoribus didici. Plinius etiam tradit, tam immanes in mari Indico testudines existere, vt casam testa integat, intérque insulas Rubri maris eisdem testis ad cymbas vtantur. In mari Persico fretóque Carmania similes inueniri Plinius idẽ author est. Deinde Theuetus, quot modis capiãtur explicatis, cogitandũ relinquo, ait, quãta testæ sit craßitudo si cũ amplitudine cõferatur. Nã qui & fretũ Magellanicum incolunt Barbari & qui flumen Argenteum iis ad excipiendos ictus hostium pro scutis vtũtur: Similiter & pro vallo Amazones (has commentus est Theuetus, nusquam enim apparent) mare Pacificum accolentes, cùm oppugnata tuguriola defendunt, testámque asseuerare ausim*

Plinius. li. 9. cap. 10.

adeò esse firmam vt minusculi tormenti, quod manu gestatur, glande trayci non poßit: Insulani circa viride promontorium affatim vescuntur testudine, vt apud nos bubula aut veruecina: Nam & vitulinæ similis est, eiusdemque saporis. Hæc ille: quę vt cætera prætermittam, per se satis apertè accusationem qua me iocando aspergere cona batur, in autorem retorquent. Et quoniam, parum de prouerbio cogitauit, quo fecit mendacem esse memorem oportere, quàm perfricta fronte calumniatorem agat, demonstrandum est clariùs. Ac primùm lectoribus animaduertendum est, quod Theuetus accusat, nempe testudinis testa posse casam contegi, non à me sed à Plinio quem laudaui esse dictum: Hunc etiam locum citauit prolixius, bonus ille reprehẽsor. Et si vitio vertẽda est authoris prolatio, primus peccauit Theuetus scilicet. quamobrẽ vno verbo tùm ego à culpa liberor, cũ ille conuincitur. Restat vt purgem id, quod insimulat esse commemoratum elatiùs, nimirum testudinem in naui Boisiana captã octoginta mortalibus largè cibum præbuisse. Quid tum? An magis vero est simile Theuetũ vidisse tã magnas testudines, vt à quatuor piscatoribus retineri nõ possent: qui nõ modò porcũ retinerent, tãta corporis mole: verùm etiam bouem, vnde homines plus mille quingenti lautè pranderẽt. Si tamen robore cum celebri Quoniambeco essent comparandi, quem ineptissimus ille cẽsor cõmẽtus est. Alias enim vt iocãdo ait, se nõ arbitrari, casas testudinis coclea intectas, me homini-

minib. sed insectorũ generi destinasse: (quãuis Plinium accuset) si aut Pigmæi, aut deplorata valetudine homines piscarẽtur, magnũ esset periculũ scilicet ne prodigiosa illa testudo effugeret. Itaque vt coerceatur pressiùs, dandum est homini consilium, vt ascendat bestiam, assumpto etiã è testa clypeo, qui minusculi tormenti glande transuerberari non possit, accersat quoque Amazonas (quæ nusquam sunt) infinita multitudine ad opem ferendam conuocata, si monstrum illud sæuiat. Denique sibi egregiè prouidebit, euocato nominatim Quoniambeco, qui permagnum vini doliũ vlnis amplexus, & facillimè sustinens, singuláque humeris maiora ex ære tormenta, ministris comitantibus, ad præbendos calices, ignémque tormentis admouendum, ita primam firmet aciem. Quare, quoniam in confutationibus prȩstigiatorem illi agere visum est hac veste indutum, decreui hominem dimittere. Hȩc habui de testudinibus breuiter explicanda & aliis piscibus, postea mentio fiet de Delphinis, atque etiam Balænis, pluribúsque Cetaceis.

Theuetus suis coloribus depingitur.

CAP. IIII.

De Æquinoctiali circulo, tempestatibus, ventorum inconstantia, pluuijs corruptis, caloribus, siti aliisque incommoditatibus, quas circa illam mundi plagam sustinuimus.

Ventorum incõstãtia circa Æquatorem.

VT de nauigatione absoluam, tribus aut quatuor citra Æquinoctialem lineam gradibus, vento destituti tempestate aduersa non modò vsi sumus pluuia malaciáque inuicẽ succedentib. verũ etiã (vt nauigatio difficilis atq; periculosa est circa Æquatorẽ) obseruaui ventorum inconstantia sæpe accidisse, vt tribus nostris coniunctim hærentibus nauigiis, vnumquodque subito peculiari flatu raperetur, figurámque trianguli Orientem Occidentémque versus & Septentrionem delata, efficerent: nulla nautarum industria prohibente. Illa ventorum conflictatio, erat momentanea, erumpebántque vortices, qui & subitò cursum remorabantur, & è vestigio vela tam impotẽter inflabant, vt mirum sit nauem non inuertisse millies.

Pluuia fœda & contagiosa. Æstus maximus.

Prẹterea quæ sub Æquinoctiali circulo decidit pluuia, fœda cõtagiosáque est, vt si collapsa corpus attigerit, enascantur pustulæ, vestésque maculentur. Sol autem mirè feruet, qua de causa caloribus pressi maximis, ingẽti quoque siti la-

laborabamus: quòd aqua dulcis, poculētáve alia (si prādioli tempus demas & cœnulę) nos omnino deficeret. Vnde accidebat, quod mihi vsu venisse memini, halitu consūpto, vt hora plus obmutescerem. Hac necessitate cōpulsi nautę, nihil magis habent in votis, quàm vt aqua salsa cū dulci cōmutetur. Si quis opponat (repudiato in vndis pereunte siti Tantalo) fieri posse vt aqua marina bibatur, aut humectando saltē palato inseruiat: Respondeo nullis omninò remediis aquæ salsæ per ceram colandæ, alitérve distillandæ (præterea quàm fluctuationes nauiū instituendis fornacibus, lagænísque conseruandis minimè conueniunt) effectum esse, nisi quis vellet, simulátque ori admouisset, ipsa etiā euomere viscera, vt ea degustationi accommodaretur, & potui multò minus. Attamen vitro infusa splēdore & puritate nulli cedit. postremò aqua marina (quod & sum admiratus & Philosophis examinandum relinquo) si lardum, halecem, aliáve carniū & piscium genera valde salita temperes, & magis dulcia fient, & citius quàm si fontana.

Nautarum desideriū. Aqua marina minimè potabilis.

Vt vnde sum digressus eò redeam, fastigium nostræ, sub Zona Torrida, miseriæ fuit, quòd maximis & continuis imbribus ad carinam vsque permeantibus nautico pane corrupto & mucido, quo tamen vtebamur admodùm exiguè, vermes vnà cum pane, tot inerant enim, quot micæ, nihil abominati, ne siti conficeremur, edebamus: vitiata quoque aqua dulci oppletáque vermibus

Nauticus panis corruptus.

cùm è vasis effunderetur stomacho nullus erat tam firmo quin expueret. Qui autem bibebāt, vna manu tenêre poculum, altera ob fœtorem nares comprimere cogebantur.

Aduersus delicatos inuehitur.

Interea quid vobis in mentem venit, hominum delicatissimi, calorem exiguum ferre non potestis tunicáque interiori, commutata, benè tersi, opaco in conclaui & splēdido, cathedra lectulóve impositi, otium agitis? vobis cordi non est ad mensam accumbere, si lances nitidissimæ, vitra benè lota, candidiora niue ipsa mantilia, dapes conquisitissimæ apparatissimęque, vinum deest Smaragdo clarius? Vultis nauigare vt ad hunc modum vitam traducatis? vt autor vobis nequaquam sum futurus, eáque de re minus cogitabitis, cùm quid in reditu acciderit audietis: ita cùm de mari mentio incidit, & nauigationibus tam longis, vos vellem oratos qui ex libris tantum sapitis, quódque multò est deterius, ex eorum fabulis, qui mare nunquam viderint vt elato supercilio Mineruam non doceretis: hoc est vt interpretor, iis paululum cederetis, qui tot incōmoda perferendo ea sunt experti, quæ nulló certè modo in animum irrepunt, nisi periculum ipse fecerit.

Gubernator nauis egregius sine literis.

Addam cùm ad ea quæ antè commemoraui de varietate ventorum atque tempestatum, imbribus fœtidis & caloribus: tum quæ in Oceano generaliter fiunt, præsertim sub Æquatore: vidisse me Ioānem Meunium Hareflorienfem, ex nostris gubernatoribus, qui cū literas nesciret, cognoscendo Astrolabo, chartísq; nauticis

&

& Baculi Iacob assequutus est tantam nauigãdi peritiam, vt sæpenumerò, maximéque cum esset tempestas, silentium imponeret viro benè docto, quem nominare non habeo necesse: cùm iste tamen pacato mari explicãdis Theorematis excelleret. Nec interea propositum est, quicquam detrahere de iis artibus, quæ in scholis docentur, & literarum monumentis conseruatæ sunt. Sed magnopere vellem, nulla vt hominum autoritas, & ratio cum experientia contenderet. Veniam igitur à lectoribus efflagito, si in memoriam reuocans nos aqua putri, & mucido pane vixisse, permultásque rerum incommoditates perpessos esse: misera illa conditione, cum lautis censorum istorum dapibus comparanda, sum ab incœpto sermone paululùm digressus, & in eos inuectus. Accidit sæpè ob eas de quibus antè diximus difficultates, quę posteà demõstrabuntur fusiùs, absũpto omni cõmeatu citra Zonã torridã, retrò naues abiisse quòd æquatorẽ supare nõ possẽt.

Cùm hac miseria conflictati circumeundo, & paulatim appropinquando, trigintaquinque diebus transmittere tentassemus, pridiè Nouembr. Febr. Deo propitio, Æquatorem attigimus. Æquator autem dicitur, non tantum quòd sub hac linea, dies noctibus perpetuò sunt æquales: verùm etiã quòd cùm Sol ad eam redit, quod in anno bis accidit, nimirum ad 5. Cal. April. & Id. Septembr. eadem toto in orbe dierum & noctium existit æqualitas, ita vt qui sub Arctico & Antarctico degunt, duob. illis demũ in anno dieb. lucẽ noc-

Æquator quare dictus.

Eleuatio Poli Antarctici.

témque participent, eueſtigiò Sole ab eorum conſpectu alternatim recedēte ad ſex omninò menſes.

Quo igitur die mūdi Zonam ſumus prætervecti nautę ſolēnia vſurpauere: Etenim ad memoriam eius rei conſeruandam, qui nunquam ſub Æquatore fuerunt, eos funibus alligatos in mare demittunt:aut panniculis cacabo affricatis atro vultum inficiunt, vectoribus tamen ſe pecunia redimere licet, quod & mihi contigit.

Hiſtoria vniuer.Ind. lib. 3. cap. 98.

Itaque Iapyge ſecūdo delati ſumus ad quartum gradum vltra Æquinoctialem. Hic Polus Antarcticus primùm à nobis eſt viſus (quem Neuſtrij Stellam Su appellabāt)quibuſdam ſtellis,vt ab illo tempore animaduerti, in modum crucis depictū:ideóq; ſydus integrū in ſtellam Su nominât.Retulêre, vt quidā ſcribit,qui hoc primū iter ſunt aggreſſi,albidā circa Polū Antarcticum nubeculā perpetuò videri quatuórque ſtellas,crucis forma,cum tribus aliis, quæ Septētriones valdè referunt.Iamdiu Polus Arcticus à conſpectu noſtro aberat: obitérque dicam, non modò ſub Æquinoctiali Polum vtrumque non apparere, quemadmodum plerique arbitrantur,ſed neutrū,niſi duobus emēſis vltrà citráve gradibus.

Sol pro Zenith.

Id.Feb.cùm ſudum eſſet, nautæque Solis altitudinem Aſtrolabo depræhendiſſent, affirmant ad perpendiculum radiare. Idcirco, quamuis periculi faciendi gratia, pugiones, cultellos, aliáque id genus ſupra foros defigere

mus,

mus,noſtris in celocibus eo die,meridiano pręſertim tempore,vmbra nuſquam eſt viſa.Duodecim ferè gradus prouectis tẽpeſtas tres quatuórve dies aduerſa extitit: paulò poſt è cõtrario tanta malacia facta eſt, vt interea celocibus immotis perpetuò hic manſiſſemus,niſi ventus flauiſſet.

Balænæ,

Toto itinere noſtro nondum Balęnæ obuiam erãt factæ,tum verò propè vidimus. Quo in numero vna,quæ facillimè potuit conſpici, iuxta nauim emergens,quoad ſe commoueret, ſcopulus credita eſt, vt metuerem ne impacti, fracta celoce periremus: obſeruaui cùm ſe in mare abſconderet,antè caput exerentem, ore plus doliis aquæ duobus eieciſſe, demergentémque tantum excitaſſe fluctum,denuò vt vererer ne in gurgitẽ nos ad ſe pertraheret. Eſtque profectò res horrenda,vt in Pſalmis,Iobóque legimus, eiuſmodi monſtra tam facilè in Oceano ludere.

Pſ.104.26.
Iob.40.26.

Delphinas piſces alij comitãtur.

Vidimus etiam Delphinas compluribus piſcium generibus comitatos, & militari ordine incedentes:in mari ſubrubido eſſe colore putantur.Ex iſtis vnus ſexies ſeptiéſve tanquam gratulari vellet,celocem qua eram vectus circundedit:nos inuicem nihil non tentauimus,is vt caperetur,ſed cautè cùm refugeret capi nunquam potuit,

CAP. V.

De primo Indiæ Occidentalis conspectu, & incolentium Barbarorum: déque ijs quæ in mari acciderunt ad tropicum vsque Capricorni.

Dies quo primùm America nobis detecta est.

INDE secundo die flante Fauonio, ad V. Cal. Mart. anno 1557. manè circiter octauam horam, in conspectu Occidentalem Indiam habuimus: quæ & Brasilia, & quarta orbis sectio antiquis penitus incognita & America dicitur: eius nomine, qui circiter annum 1497. primus eam detexit. Explicare superuacaneum est, quàm læti quámque alacriter Deo egimus gratias, tam propè intuentes continentem optatissimam, breuíque adeundam. Explorato igitur, quod eramus conspicati terram esse (decipi enim facile est nubibus in aërem abeuntibus) eo die ipso, flatu secundo, & prora in altum constituta, cùm Boisius esset antegressus, anchoræ iactæ sunt mille passibus interiectis, à regione aspera *Huuassou* Barbaris appellata: tum educta è naui scapha, & tormentis aduentu significato, vt assolent, qui illas regiones adeunt: virorum mulierúmque statim manus ingens visa est stare in littore. Hi omnes, vt à quibusdam ex nostris, qui loca illa iam antè cognouerant, est animaduersum: erant natione *Margaiates* Lusitanis confœderata, Gallis autē inimicissi-

Americus Vespusius in Americā primus nostra memoria nauigauit.

Huuassou locus asper.

Margaiates Gallis inimicissimi.

cissima: vt captis nulla liberationis merces sol uēda esset alia, quàm vt mactati concisiq; barbaros saginarēt. Tū quoque vidimus mense Februario (qui ferè tota in Europa est frigidissimus, gelúque impedit, ne quid è terra prodeat) nemora & lucos herbásque tam esse virides, quàm sunt in Gallia, Maio & Iunio mēsibus, quo vere perpetuò fruuntur Brasilienses.

Nemora, herbæque semper virent in America.

Hostilis *Ouetacatium* atque Gallorum inter se animus, quem vtrique vehementer dissimulabant impedimento non fuit, quominùs è naucleris vnus, qui eorum linguam mediocriter nouerat, cum nautis aliquot scapha conscensa, littus peteret, vbi magna multitudine Barbari constiterant. Nec tamen intra teli iactum accedere, sed vereri ne à feris hominibus capti interfectíque torrerentur. Ita eminus ostendere cœperunt cultellos, specula, pectines, aliáque id genus cum quibus ad victum pertinētia commutare si vellēt, petebant. Qua re à quibusdam qui propius accesserant, intellecta, nec rogati pluribus, mira celeritate quæsitum excurrêre. Mox redeunte Nauclero farina quapiam ex radice, qua panis loco vtuntur Brasilienses, pernæ carnesque ex aprorum genere, aliáque ad victum necessaria, fructus etiam magna copia, quales gignit regio, allati. Præterea vt & dona offerrent, & aduentum gratularentur, sex, vna comitāte fœmina, Barbari scapham ingressi, sponte sua nos inuisêre. Quos cùm primùm vidissem, lectoribus cogitandum relinquo, quàm eos sim

Farina ex radice, aliáque Barbarorum cibaria.

Primi Barbari ab autore visi, & descripti.

attentè contemplatus, de quibus etsi commodius & fusius agendum est suo loco, hîc tamen attingere obiter nonnulla decreuimus. Principio tum viri, tum fœminæ nudi æquè agunt, atque quum ex vtero prodiêre, ad ornatum toto corpore atrati. Cæterùm viris est familiare sinciput attondere in formam coronæ monasticæ, occipitis verò crines demittere, quos tamen vt hi solent qui apud nos alunt comam circa collum resecant. Ad hæc pertuso inferiori labro, viridi colore politulum lapidem, capitati argentei latitudine atqu e crassitudine insertum gestant, quo dextræ foramen illud aperiunt claudúntque. Hunc ad venustatem vsurpant: quo tamen auulso, & in labro inferiori, tanquam ore altero hiante apparent turpissimi : fœminæ labrum minimè perforant, sed vt nostrates crinem valdè summittunt, auriculas autem adeò traiiciunt, vt digitum accipiant: vnde candida ossa pendêre & supra humeros fluctuare solent. Aliò reiicienda videtur eorum confutatio qui Americanos esse villosos falsò sunt opinati. Antequam autem Barbari à nobis discederent, duo senes qui authoritate præstabant, demonstrant, illa in regione maximam esse vim Brasilii optimi, cui & secando, & exportando suam operam pollicentur, résque ad victum necessarias : nihílque prætermittit, quò persuadeant, vt manere vellemus. Præterea quàm aliò tendebamus, manendi ratio non erat: quod cùm inimici essent, & multitudine vin-

Astutia Barbarorũ ad decipiẽdos Gallos.

vincerent, hoc consilio inuitabant, vt si terrã tenuissemus, more suo, vulneribus confectos deuorarent. At cùm *Margaites* tormenta & quicquid adeò naues nostræ aduexerant, valde essent admirati: neque (maximis de causis, pręcipuè ne Gallorum periculo fieret, si fortè illuc appellerent) in animo haberemus vim facere, ad suos qui expectabant in littore, veniam redeundi postulant. Itaque, quoniam nullus est apud eos pecuniæ locus, cũ rebus quas attulerant, hamos, indusia, cultellos, specula, ídque genus quamplurima commutauimus, quæ quidem sunt ad negotiandum apud Brasilienses accommodatissima. Ad extremum vt quum nos adiêre Barbari, pudenda liberaliter ostenderant, ita, quum exire, & in scapha sedere vellent, indusia quæ à nobis accepissent, ad vmbilicum vsque colligentes, atque ne macularent veriti, in natibus demonstrandis nequaquam parci fuerunt, mira certè vrbanitas & digna quæ legatione fungatur. Nam etsi prouerbio feratur apud nos pellem indusio esse chariorem: illi contrà, excellenti erga nos magnificentia fortasse, nates aperiendo, pelli arbitrantur indusium esse præferendum.

Pecunia Barbari carent.

Vrbanitas verè barbara.

Hoc in loco paululùm immorati, quamuis noua illa cibaria primùm aliena viderẽtur, necessitate coacti, tamen auidè comedebamus. At postridie eius diei, qui Dominicus erat, sublatis anchoris, vela fecimus. Terram legentes viginti ferè millibus passuum interpositis, obiectum habuimus Castellum Lu-

Spiritus Sãctus Castellũ Lusitanorũ.

sitanorum, quod illi Spiritum Sanctum, Barbari *Moab* appellant. Hi celoces nostras, myoparonémque adeò conspicati, quem suis ereptum esse facilè coniecerunt, tormentis vtrimque ter aut quater displosis: quòd extra iactũ essemus pilæ abierunt innoxiæ.

Tapemiry.

Igitur littoribus appropinquante cursu continuato, plagam prȩteruecti sumus quam *Tapemiry* appellant: hîc quâ in continentem mare influit, paruæ sunt insulæ, quíque has incolunt Barbari, vt mea quidem fert opinio, Gallorum socii fœderatíque sunt.

Paraibæ.

Vlteriùs paulò circiter gradus viginti, habitant *Paraibæ* quorum in regione, quemadmodum prænauigando animaduerti, tumuli eminent in caminorum figuram abeuntes.

Breuia & Syrtes.

Calendis Martiis Breuia & Syrtes legimus, scopulis & lingulis intermixtas, quæ loca, ne illisæ naues pereant, maximoperè nautæ solẽt effugere.

Ouetacates.

Ex aduerso Breuium planiciem sumus conspicati, amplitudine triginta miliarium: hanc incolunt *Ouetacates* homines adeò feri, vt neque pacem inter se colant, & cum finitimis omnibus aduenísque bellum gerant. Cùm verò ab hostibus premuntur (à quibus tamen nunquam iugum excepêre) mira pernicitate morti se eripiunt, qua & inter venandum, feras ex ceruorum genere quodam assequuntur. Omnium Brasiliensium more, nudi penitus agunt, nihilo tamen seciùs ad nates vsque comam demittunt, contrà quàm reliquorum fert cõsuetudo

tudo, qui, vt paulò antè diximus, dicemúſque poſtea fuſiùs cùm ſinciput attondent, tum circa collum crinem reſecant. Denique efferati *Ouetacates* illi, regiunculam inuicti habitantes cruda carne veſcuntur in morem canum, luporúmque, lingua etiam diſſidēt à finitimis, vt inter Occidentalis Indiæ populos immanitate ac ſæuitia inſignes meritò cenſendi eſſe videantur. Cæterùm quòd nullum cum Gallis, Hiſpanis, Luſitaníſque commercium habeant, aliíſque tranſmarinis, carent noſtris omnino mercibus. Attamen vt poſtea audiui à quodam interprete Neuſtrio, ſi eas finitimi cũ *Ouetacatibus* communicare deſiderant, hac vtuntur permutatione, *Margaias*, *Caraias*, aut *Tououpinambaultius* (quæ gentes ſunt vicinæ) aliíve Barbari, ſeipſi *Ouetacati* non credentes, oſtentant eminus falcem, cultellum, pectinémve, aut ſpeculum, aut alia eiuſmodi, nutúque conquirunt an permutationem velit facere. Tum ſi conſentiat, viciſſim plumas depromit, aut virides lapides, qui, vt demonſtrauimus, labris includuntur, aut quædam non abſimilia. Deinde locum deſignant ab hinc trecentis quadringentíſve paſſibus : hic alter in lapidem ſtipitémve quæ putat eſſe commutanda reponens, longè abit. Nec moratus *Ouetacas* ad tollendũ accedit, quę ille depoſuerat eo demque in loco relinquendũ, quæ ipſe oſtenderat. Fidem hactenus ſeruant, permutatione verò facta, cùm alter eò rediit, vnde primò viſus eſt, violatis induciis magna cõtentione certatur, quis cuique permutatum eripiat. Nec

dubium eſt quin *Ouetacas*, venatici canis leuitate, primas ferat. Itaque noſtris hominibus qui arthridite laborant, claudis, tardíſque ſunt pedibus, nequaquam cenſeo, ſi de conſeruandis mercibus cogitant cum *Ouetacatibus* negotiationem inſtituendam eſſe. Cantabri tamen, quorum etiam lingua differt à cæteris, vtq; notum eſt, agilitate præſtant, optiméque ambulare videntur: cum duobus his rationibus cum *Ouetacatibus* comparandi ſunt, tum eos quis meritò digniſſimos exiſtimet, qui vnà diſcurrerent. Quin & annumerari poſſent, qui Palmarum flumen accolunt, quadam in regione Floridæ. Hi (vt memoriæ proditum eſt) ceruum aſſequi, totúmque diem irrequieti ſolent currere. Præterea Gigantes ad flumen Platam (eodem authore) tanta velocitate, vt fugientes capreas ſæpe manu retineant. Sed age dum relaxatis habenis, veredos bipedes illos dimittentes. Sed vt ſi libet, Euro citius euolent, interdum etiam vt eſt veriſimile non ſine graui lapſu, tribus in plagis Americæ (diſtantibus inter ſe tamen Platenſi præſertim & Florida plus tricies centenis paſſuum milibus) & in quarta Europæ, niue ſtipatiùs concidant, ad inſtitutum ſermonem reuertamur.

Histo. vniuer. Ind. libro 2. cap. 46. & 84.

Ouetacatium tranſmiſſa regione, aliã in conſpectu ſtatim habuimus, quam *Maq-he* appellabãt, incoliturq; à Barbaris, quos tãtùm dicã, ob eas rationes quæ modò explicatæ ſunt, minimè in vtramq;, vt aiunt, aurẽ dormire: cùm ad incurſionẽ faciendã, paratiſſimos habeant finitimos.

Maq-hé.

mos.Hoc in littore,magna rupes in turris modum ſe attollit:quæ ſole tacta lucet adeò & radiat,vt quibuſdam Smaragdi genus eſſe credatur.Idcirco à Gallis & Luſitanis hanc prænauigantibus *Mag-henſis* Smaragdi nomen habuit.Ferunt hanc rupem nauibus adiri nō poſſe,quòd ad libellam ſummæ aquę ſcopuli eminentes, plus quatuor millibus paſſuum excurrant in pelagus:terra etiam negant vllam inueniri ſemitam,qua rupes aſcendatur.

Rupes Smaragdus credita.

Paruę ibi ſunt tres inſulæ, *Mag-henſes* appellatæ,quarum ex aduerſo cùm iactis anchoris noctem quieuiſſemus,poſtridie ſublatis dolonibus Frienſe Promontorium tenêre contendebamus. Vento tamen reiecti, eò vnde manè profecti eſſemus,reuertimur:quo in loco ad Iouis diem in anchoris ſtetimus , parúmque,vt audietis,abfuimus à naufragio. Etenim poſtridie eius diei ad VI.Non.Mar.quo Bachanalia celebrantur ab hominibus malè feriatis, ante ieiunium Quadrageſimæ, hora vndecima pomeridiana, cùm primùm acquieſceremus, adeò repentè procella extitit, vt cùm tempeſtatem ferre non poſſet funis anchorarius abrumperetur,nauis autem fluctuans,& vi vndarum littus petens eò delapſa ſit,vt cū aqua duabus vlnis & dimidia non eſſet altior(qua breuiore ne parua quidē nauis ſuſtineri poterat) nihil propius fuerit quā vt in vado adhæreſceret.Tū gubernator iacta bolide,cùm eò rē deueniſſe intelligeret,quāquā illi munus incūbebat, vt bono eſſemus animo iubêre, bis aut ter

Proximū diſcrimen ex quo euaſimus.

exclamauit, Actum eſt, Actum eſt. Nautæ verò cùm diligentiſſimè alteram iecissent anchoram, quæ Deo fauente, ſubſtitit, ne in ſcopulos vnius ex Maghenſibus inſulis (profligata ſalute, ſi id quidem accidiſſet, quòd mare commotius illiſam nauem confregiſſet) deferremur impedimento fuêre. Hoc periculo trium ferè horarum ſpatio ſumus defuncti, nec interea proderant nautica keleuſmata, quæ commodiùs in alto vſurpantur, quàm propè littora, vbi tempeſtates maximè ſunt timendæ. Cùm autem, ſedato mari dies illuxiſſet, propterea quòd, vt diximus, aqua dulci vtebamur vitiata: quidam ex noſtris aquatum profecti in deſertas *Maghenſes* inſulas, non modò terram ouis auibúſque multigenis (& tamen ab iis, quæ ſunt apud nos valde forma diſſidentibus) conſtratam inuenêre, ſed quòd non eſſent hominibus aſſueti tam erant cicures, vt manu capi fuſtibúſque interfici ſuſtinerent, ita vt à noſtris aquatoribus in ſcapham conſtipatæ magna copia exportarentur. Ea de cauſa, cùm ſuperiori nocte laboribus extrahenda, nautæ famem excitaſſent (quamuis in diem, qui à cineribus nomen habet incidiſſemus) ne Catholicis quidem Romanenſibus exceptis, aues illas promiſcuè comedêre. Ac profectò qui contra veritatem Euangelicam, Chriſtianis, ſtato tẽpore, carnis vſu interdicit: cùm ſigna in regiones illas nondum intuliſſet, in quibus etiam nulla erat mentio de ſuperſtitioſæ abſtinentiæ legibus conſeruandis: locus ipſe ab eis ſolutos eſſe

Auiũ multitudo in Maghẽſib. inſulis.

esse nautas plus satis admonebat. Die Iouis quo *Maghenses* insulas reliquimus, vento vsi secundo, postridie quarta pomeridiana Friense Promontorium attigimus, qui portus est oræ totius, ob Gallorum nauigationes, nobilissimus. Hîc anchora iacta, tormentísque aduentu significato, centurio & nauis magister, cum aliquot militibus in terram egressi, obuios habuere, magna multitudine, Barbaros, ij vocabantur *Tououpinambaultij* Gallorum socij atque fœderati. A quibus cùm accepti sumus comiter, tum quid ageret *Paycolas* (sic enim Villagagnonem appellabant) didicimus, quæ res nobis quidem longè accidit gratissima. Eodem in loco, hamis retibúsque pisces multos cepimus, complurium generum, & ab iis qui in nostro mari degunt, valde forma dissimiles. In quibus maximè varium, atque prodigiosum genus erat, quod ea de causa describam. Hornũ magnitudine vitulum ferè æquabat, rostro quinque pedes longo, lato sesquipede, vtrinque dentes acuti, tanquam serræ prominebãt. Quum verò eductus in terram, rostrum adeò ingens, huc & illuc vibraret, mutuò alter alterum appellans, admonebat, tibias vt remoueret. Cæterùm carne est durissima, vt enim essemus famelici, ea tamen, quatuor & viginti horas, cocta vesci nunquàm potuimus. Hic etiam primũ vidimus, non tantùm sublime volantes Psittacos, & gregatim, vt in Gallia cornices, columbęque: verùm etiam vt ex illo tempore obseruaui binos in aëre sibi cohęrentes, quē-

Friēse Promontoriū

Tououpinãbaultij cum Gallis fœderati.

Prodigiosus piscis.

Agmen Psitacorũ volantiũ.

admodũ apud nos turtures solẽt. Cũ igitur sexaginta fere millia passuum itineris superessent, quámq. citissimè fieri posset, cõtenderemus: ad Friense Promontorium, breuior quàm erat in votis, mora facta est. Itaque eo die ipso sublatis vesperi dolonibus, tam prosperè nauigatum vt sequenti Dominico, Non. Mart. anno 1557. Oceanum sub dextra relinquentes, in sinum ingrederemur, à Barbaris *Ganabara* nuncupatum, à Lusitanis verò Geneurensis, quòd Calend. Ianu. quem ita vocant, eum primò sinum adierant. Posteaquam honoris Villagagnonis causa, quingẽtûm ferè passuum interuallo, tormenta displosimus, & nobis ille respõdit: (Castra enim fecerat in parua quadam huiusce sinus insula, vt antè demonstrauimus:) anchoræ sunt in propinquo iactæ. Hæc igitur summa est eorum, quę inter nauigandum in Brasiliam, tum passi sumus, tum vidimus.

Sinus Ganabaræ.

CAP. VI.

Qui noster fuerit aditus Castelli Coliny apud Brasilienses: quemadmodum à Villagagnone accepti: sèque ille gesserit, tum in negotio religionis, tum in reliquis imperij sui partibus.

ITAQVE cũ naues in portu starẽt, sinus *Ganabaræ*, nõ lõgè à cõtinẽti, quisq; impedimẽtis in scapha collocatis castellũ Coliniũ petimus. Egressi,

Appulsus in Castellum Colinium.

Egreſſi,quòd non tantum à frequentibus periculis ereptos,ſed etiam feliciſſimè deductos in terram optatiſſimam cogitaremus : primùm Deo egimus gratias, deinde Villagagnonem adimus,expectantem nos in platea. Quē cùm ſingillatim ſalutaſſemus, ille vultu ſereno , vt videbatur,vnumquémq; amplexus, perhumaniter appellauit. Tum qui nos deduxerat, Philippo,Richerióque & Charticrio miniſtris,breuiter cùm demōſtraſſent,quænam cauſa nos ad nauigationem tantis difficultatibus ſuſcipiendam excitaſſet:nempe , vt ex literis quas Geneuam ſcripſerat, Eccleſiam ad verbum diuinum exactam in Braſilia conderemus: excipiēs ille ad hunc modum loquutus eſt : Ego certè cùm diu tutóque animo illud ipſum deſiderarim , vos iſtis conditionibus accipio libētiſſimè,quódque noſtram Eccleſiam , puritate velim antecellere,ab eo die ipſo vitia coerceri,ſumptuoſa veſtimenta & quicquid adeo nos à Dei cultu reuocare poſſet, tolli iubeo. Tum ſublatis in cœlum oculis & manibus:Habeo tibi grates,ait,ſumme Deus, quòd ea nunc mihi,quæ à te tandiu,támque ardenter expectaui, dederis.Móxque cœtū alloquēs,filij,ait,(vobis enim ſum pater)quemadmodumChriſtus nihil ſua cauſa fecit:ſed omnia pro nobis , ita enim ſperoDeū me in viuis conſeruaturū eſſe,donec munitione perfecta, me carêre poſſitis : quicquid nūc agere decreui,tū veſtra tum eorū gratia molior,qui huc,eadem,qua vos,mēte vēturi ſunt. Conſtitui enim ſedem ponere fidelibus

Quemadmodū nos Villagagno acceperit.

Quibus nos primū verbis affatus eſt Villagagno.

expulſis Gallia, Hiſpaniis, & tranſmarinis regionibus: quo metu Regiſque ac Cæſaris, reliquorúmque principum liberati, purè Deum colere poſſint. Ita nos primùm Villagagno affatus eſt die Mercurij ad VI. Id. Mart. 1557.

Prima concio in America.

Quo ſermone peracto, imperat vt cum ſuis paruo in conclaui, quod conſtruxerat in meditullio inſulæ conueniremus, ad rem ſacram. Tum precibus ad Deum fuſis, quintóque Pſalmo in cœtu modulato: verba illa XXVII. Pſalmi interpretans; *Vnum petij à Domino, illud requiram vt habitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ,* primam concionem in America Richerius habuit. At Villagagno, dum ille contextus exponebatur, frequenter manus iungere, ad cœlum tollere oculos, altè crebrò ſuſpirare, aliáque eiuſmodi facere, quæ in admirationem vnumquemque raperent. Ad extremum, Gallicarum Eccleſiarum formula, quæ quidem reformatæ ſunt & dicuntur, precibus conceptis cœtus dimiſſus eſt. Nos tamen qui nouiſſimè adueneramus, eodem in conclaui prandimus: dapes appoſitæ farina ex radicibus, *Boucanatus* piſcis, hoc eſt aſſus in morem Barbarorum aliæque radices in cineribus coctæ (de quibus rebus omnibus, earúmque natura ne orationis confundatur ſeries alio loco dicemus) potus autem (quod fons tota inſula nullus, neque puteus: aut aquæ dulcis flumen exiſtat) è ciſterna aut colluuione potius decidentis pluuiæ, tam ſubuiridis atque fœdæ, quàm illa eſt quæ in veteri foſſa, oppletáque ranunculis

Villagagnonis geſtus inter audiendũ concionẽ.

Quàm bene prãdiſimus à Villagagnone accepti.

culis

culis ſtagnare conſueuit. Nihilo tamen ſecius, ad ſtomachum facere videbatur, quod in nauib. peſſimam corruptiſſimámq; biberamus. Bellaria fuêre, otiúmque à laboribus tantæ nauigationis: ſtatim à prandio, ad communiendum Caſtellum, quod de nomine Colinij vocabatur deducti ſumus. Ita nos perhumaniter accepit Villagagno, primo aduentus die. Veſperi cùm ad quietem domicilia quærerentur, Philippus & Paſtores duo vile cubiculum nacti ſunt in vmbilico inſulæ, vtque pietati fauere crederetur caſa nobis attributa: hãc è Villagagnonis mancipiis Barbarus porrò herbis contegere, atque in littore extruere ſatagebat. Tum, vt Americani ſolent, ſuſpenſis è xylino culcitris in ſublime quieuimus. Poſtridie cùm neceſſe non haberet Villagagno tam longa nauigatioue debilitatos atque æſtu, qui eſt ferè ſemper in Baſilia maximus, adeò vehementer vrgere: ad hæc malignè cibum præbere, videlicet bina in diem acetabula ex crudę farinæ radicibus (quam partim aqua putri è ciſterna ſubigentes, vt puticulam edebamus, partim crudam, vt Barbari) labor idem, vt & diebus, qui poſtea conſequuti ſunt, renouatur. Ea certè diligentia, vt tot incommoditatibus conflictatos, atque à mane ad veſperam in opere eſſe coactos, paulò inclementius accipere videbatur, quàm officium boni patris (qualem ſe nobis aduenientibus demonſtrarat eſſe futurum) poſtulabat. Deſiderio tamen arcis illius muniendæ, quam ſe fidelibus extruere præ

ſe ferebat: quódq; Richerius è miniſtris ætate prouectior ad excitandos omnium animos de monſtraret, in Villagagnone nos alterum ha bere Pãulum(qui tum profectò de Chriſtiana pietate propaganda excellentiſſimè diſſerebat)nemo eſt inuentus quin vltra vires mẽſem integrum in opere verſaretur aſſiduè, quod ta men præter conſuetudinem accidiſſet. Itaque Villagagnonem pernego iure cõqueri potuiſſe, quandiu ad Euangelij præſcriptum vitam compoſuit: vnquam illi pro arbitrio noſtram operam deſuiſſe.

Diſciplina Eccleſiaſtica primũ à Villagagnone conſtituta.

Vt autem ad rem redeam, prima noſtri aduentus hebdomade, non tantùm Villagagno ſuffragatus eſt, verùm etiam inſtituit, vt ad publicas preces,quę opere,ſingulis diebus, abſoluto,fiebant:binę Dominico,ſingulæ diebus reliquis horariæ conciones adderentur, ſéque omnino velle docuit,purè vt ſacramẽta ex Dei verbo adminiſtrarentur, nulláque additione humana violata: vigere prætereà diſciplinam Eccleſiaſticam contra eos qui delinquerent. Quibus Eccleſiaſticis tanquam legibus die dominico ad 12. Cal. April. cùm ſacra Ieſu Chriſti Cœna eſſet primùm celebranda, in Caſtello Braſilienſi Colinio, eóſque miniſtri antè interrogaſſent,qui admitti debebant: quòd in ſuſpicionem veniſſet quidam Ioannes Cointas qui Hector etiam vocabatur, quondam è Sorbonę doctoribus, ab eo petiêre,vt antequam adCœnam accederet,publicè fidem edere vellet.Ac obſequutus ille coram omnibus

Dies quo cœna Domini primũ in America celebrata eſt.

Papiſmum Cointas eiurat.

bus Papiſmum eiurauit.

Villagagno etiam concione peracta, zelo ſe ardere ſimulans, erectus in pedes docuit, centuriones, magiſtros nauium, nautas, reliquóſq. qui concioni cùm interfuiſſent, Religioni tamen puræ nomina nondum dederant, huiuſce myſterij nõ eſſe capaces, ideo egredi iuſſos ſuſtinere non potuit vt adminiſtrationẽ panis, atque vini cernerent. Præterea vt Caſtellum ſicuti aiebat, Deo dedicaret: fidémque coram Eccleſia ederet, genibus in puluinum è bombyce (quẽ illi perpetuò ferebat miniſter) poſitis, alta voce duas preces pronuntiauit, quarum exemplum nactus, quò quiſque intelligat certiùs, quàm iſtius hominis difficile fuerit ingenium pernoſcere, hîc aſcribere fideliter viſum eſt, ne immutata quidem literula.

Preces Villagagnonis antequam Domini cœnã perciperet.

Deus oculos aperi, óſque mentis meæ dirige, te vt laudent, precentur, tibíque agant gratias, pro bonis quæ tu in nos excellenter effudiſti. Deus omnipotens, viuus, immortalis, pater æterne Filij tui Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui tua prouidentia, omnia in cœlo & in terra cum Filio gubernas: quemadmodum infinita bonitate tua, Electis à condito mundo patefeciſti: & nominatim per Filium tuum, quem in terram miſiſti, & per quem nobiſcum te communicas, vt qui alta voce dixeris, Illum audite, ac poſt eius aſcenſionem per Sanctum Spiritum in Apoſtolos effuſum: tuæ maieſtati corde cõfiteor coram Eccleſia tua quam hîc ædificaſti, me omnibus externis viribus meis & pruden-

tia cognouiſſe, quicquid inde boni emanare videtur, mera tenebrarum eſſe opera, ſapientia carnis, zelo vanitatis polluta, ſolius corporis cõmodo atque vtilitati ſeruiens. Quare ſpõte mea profiteor me adẽpta tui Spiritus lampade ad peccandum modò eſſe idoneũ, remotáque omni gloria, prædico, ſi qua luce ac ſcintilla virtutis commendari poteſt, illud à me opus inceptum, ad ſolum te bonorũ omniũ autorem pertinere. Hac fide præditus, toto corde, Deus meus, tibi ago gratias, quòd me à negotiis huiuſce mundi auocato, in quibus vitam ambitioſè traducebam, me tamen illuminatione tui ſpiritus hîc conſtituere dignatus ſis, vbi totis viribus palam tibi ſeruiam, ſanctúmque regnum tuum adaugeã. Præterea mihi ſedẽ pacatã iis optare liceat, qui nomẽ tuũ publicè inuocare non poſſunt, te vt ſanctificẽt atque adorẽt in ſpiritu & veritate agnito Filio tuo Domino noſtro Ieſu Chriſto, qui vnus eſt mediator, vita noſtra atque dux, ſolúmq; noſtrę ſalutis meritum. Tibi etiam ago gratias Deus optime, quòd me in loca iſta deductum, inter eos qui de nominis tui excellentia nunquam audierãt, à Satana autem tanquam illius hæreditas poſſidebantur, ab eorum tamen improbitate conſeruáris, quamuis humanæ vires deficerent, atque etiam vt noſtro tantùm audito nomine timerent, effeceris: nóſque palãtium & diſperſorum laboribus educaris. Ad ferinóſque impetus coercendos, immiſſis atrocibus morbis, eos qui erant magis cauendi è medio abſtule-

Hoc additum eſt, quòd eo anno Barbari extra ordinem peſtilẽtiali febre laborantes multos ex ſuis amiſere.

ris, cæteris ad eam paucitatem redactis, vt res nouas moliri non audeant. Qua de causa, cùm sedẽ nobis huc rectà, duce te appulsis,tutò ponere licuit : tum Ecclesiam inter nos ædificare, vt in vnitate ac timore sancti nominis aut ambulantes, ad vitam æternam deduceremur. Itaque quoniam tibi complacitum est, Domine, regnum tuum in nobis stabilire, oro te per Filium tuum Iesum Christum, quem hostiam esse voluisti, nos vt in tua charitate confirmet, adauge tua dona in nobis, in primis verò fidem, nósque tuo Spiritu sanctificatos illumina, vt toto animi affectu tuæ gloriæ seruiamus. Benedic etiam Domine & Pater, huic castello Colinio Galliæque Antarcticæ,quò inuictum sit iis receptaculum qui citra omnem hypocrisim, vt te glorificent, huc sunt appulsuri: Itaque ab hæreticorum perturbationibus liberati te vnum verè colamus. Fac etiam vt Euangelium hoc in loco vigeat,tuósque seruos erige ne in errores cùm Epicureorum tum aliorum Apostatarum labantur,sed in vero tuæ veritatis cultu ad verbi tui normam constanter perseuerent. Tu quoque Deus Optime Regem nostrum (qui quod ad hanc vitam supremum in nos habet imperium) eiúsque vxorem & familiam protege, eósque quibus vtitur à consiliis, Gasparem item Colinium cum vxore ac liberis, eiúsque studium iuuandæ huius Ecclesiæ magis ac magis inflammato. Mihi verò seruo tuo humillimo prudentiam quæ me regat

largire, ne à recta via deflectam, sed omnibus Satanæ auocamentis tua gratia adiutus possim occurrere, téque Deum misericordem perpetuò agnoscere cum Filio tuo Iesu Christo, qui tecũ regnat cum Spiritu Sancto in Apostolos effuso. Creato igitur cor rectum in nobis, mortifica nos peccato, regenera in hominem interiorem vt iustitiæ viuamus, carnem domito vt actionibus animæ à te inspiratæ apta sit, tuæ vt voluntati in terra pareamus quemadmodum in cœlo Angeli. Ne autem eorum penuria quæ ad vitam sunt necessaria in bonitatem tuam diffidentia peccemus, tua prouidentia & victum largire, & sanitati prouide. Ac veluti cibus terrenus calore ventriculi coctus abit in sanguinem & alimentum corporis: sic nostrum omnium animas Filij tui carne & sanguine pascito, cúmque nobis nos in illo forma, denique expulsa omni malicia (qui à Satana est cibus) substitutis autem charitate ac fide, nos in filiorum loco habeas. Cùm autem in te peccauerimus, pro tua misericordia, sanguine Filij tui peccata ablue: nosti enim naturaliter in nobis Adami rebellione hærere peccatum, nec posse animam tibi sanctè parere imperfecto repugnanti corporis organo. Quamobrem tui Filij merito ne peccata nobis, imò sacrificium mortis eius imputato, quam fide cum illo perpessi sumus, in illo nempe insiti perceptione corporis eius in Eucharistiæ mysterio. Præterea concede, vt exemplo Christi

qui

qui pro *interfectoribus* precatus eſt, ſi qui in nos deliquerunt, eis parcamus, ſimúſque nõ vindictæ, ſed ac ſi amici eſſent de eorum commodis ſoliciti. Si quando autem felicitatis mundanæ ſplendoris & honorum recordatione perculſi fuerimus: contrà verò paupertate atque onere crucis fermè oppreſſi, quandoquidem nos ita exercere tibi viſum eſt, ne mundanis ſaginati deliciis in te rebellionem moliamur: erige nos, & afflictionum acerbitatem tempera, ne quam ſeuiſti in cordibus noſtris ſementem ſuffocent. Te oramus etiam, Pater cœleſtis, vt à conatibus Satanæ nos cuſtodias, quos à te abalienare molitur. Serua nos ab eius miniſtris, atque infeſta barbarie, cuius in medio nos collocaſti: abige etiam qui fidei Chriſtianæ Apoſtatæ huc & illuc vagantur, ad tuam obedientiam illos reuoca, datóque vt tandem reſipiſcant. Euangelium ſalutare tuum per orbem vniuerſum publicetur, Qui viuis & regnas cum Filio tuo, & Spiritu Sancto in æternum. Amen.

ALTERA PRECATIO AD *Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, quam continuò Villagagno pronuntiauit.*

IESV Chriſte Fili Dei viui, æterne, conſubſtantialis, ſplendor gloriȩ Dei & imago viua, per quem omnia condita ſunt, qui genus humanum rato Dei decreto damnatũ quòd rebellaſſet Ada-

mus, (is enim vt vita æterna frueretur, à Deo è terra desumptus, nequaquam virili semine contaminata vnde peccandi necessitatem hauriret, omni virtute libero etiam arbitrio prędi tus ad perfectionem conseruandam, carnis tamen concupiscentia iactatus telísque Satanæ inflammatis excitatus, peccato inferior in se iram Dei prouocauit:) vnde certissima consequebatur hominum perditio nisi te pro immensa tua & inenarrabili charitate, Deo patri obtulisses, te enim pro Adamo substituisti, atque vt nos purgares, fluctus omnes maris illius indignationis paternæ tulisti. Quemadmodum autem Adamus è terra minimè quidem corrupta eductus est abque vllo virili semine: ita conceptus es è Sancto in vtero virginis, ad similitudinem carnis Adami tentationibus obnoxiæ assiduéque vexatæ supra omnes homines absque peccato: denique tuo corpori voluisti Adamum, eiúsque posteros inserere dum pascis eorum animas carne tua & sanguine tuo, mortémque subiisti vt tanquam corporis tui membra in te alantur, Deóque Patri tuo sint accepti, tuam enim mortem ac si perpessi essent perinde satisfacientem pro eorum peccatis offers. Quemadmodum autem diffusum est in posteros Adami peccatum, & per ipsum mors: sic à Patre impetrasti vt credentibus iustitia tua imputaretur, quos manducatione carnis ac sanguinis tui tecum vniuisti, ac in te ipsum transformasti tanquam nutritos carne tua, quæ ve-

ru

rus est ad vitam æternam cibus, quò filij sint iustitiæ non autem iræ. Quandoquidem igitur tot bonis nos cumulasti, ad dextrámque Patris sedens æternùm pro nobis intercedis, summóque sacerdotio fungeris secundùm ordinem Melchisedech, miserere nostri, serua nos, fideíque incrementum dato, Patri offer confessionem quam corde non minùs ac ore coram Ecclesia tua edo, sanctifica me tuo Spiritu, quemadmodum his verbis es pollicitus, Non relinquam vos orphanos, hîc etiam Ecclesiam promoue vt tranquillè degentes purè te colamus qui viuis & regnas cum patre & Spiritu Sancto in secula seculorum. Amen.

Ad Cœnã Domini accedit Villagagno.

His duabus recitatis precationibus, ad mensam Domini primus accedit Villagagno, genibúsque in terram positis, è Ministri manu panem & vinum recipit. Atque vt paucis expediam, non multò pòst cuiusdam ex antiquis dictum comprobauit, difficile esse diu virum bonum simulare. Illi enim & Cointæ, quamuis vterque Papismum eiurasset, (ac sanè iam tum nemini non patebat quicquid ab illis factum esset, ostentationem redolere,) litigare quàm doceri magis erat in votis. Quo factum est vt breui spatio interiecto de nonnullis doctrinæ capitibus, præsertim verò de Cœna Domini, disceptare cœperint. Quamuis enim Transsubstantiationem Papisticam repudiabant, commentúmque illud crassissimum, & absurdissimum esse prædicabant, Consubstantiationem verò minimè proba-

Disputatio Villagagnonis & Cointæ aduersus Ministros.

bant, ab iis tamen erant lõgè alieni, quæ à Ministris ex Dei verbo docebantur: nimirum panem & vinum, in corpus & ſanguinem Domini nullo poſſe mutari modo, nec rurſum hæc illis includi: ſed in cœlis Chriſti corpus eſſe, vnde ſeipſum vi Spiritus Sancti ſigna percipientibus fide in alimentum ſpiritale communicat. Quicquid ſit (aiebat vterque) hæc verba, *Hoc eſt corpus meum, hic eſt ſanguis meus*, non alium admittunt ſenſum, niſi vt corpus & ſanguis Chriſti ſignis contineantur. Quòd ſi quærat quiſpiam, quo tandem ſenſu Tranſubſtantiatione & Conſubſtantiatione repudiata? Illud equidem neſcire me non diffitebor: ac ſanè ipſos non minùs ignoraſſe exiſtimo. Etenim, cùm euincerent noſtri ex complurium Scripturæ locorum collatione, huiuſmodi loquendi formulas non niſi figuratè accipi, Scripturámque conſueuiſſe Sacramentorum ſigna pro rebus ſignatis vſurpare: illi verò quid contra afferrent ſolidi nihil haberent, nihilò tamen ſecius obſtinatis animis in hęreſi permanebant: ignoratáque qua id fieret ratione non tantùm carnali modo Chriſti carnem, ſed etiam in Ouetacatium morem crudam deglubere volebant. Interim Villagagno animum ſuum diſſimulabat diligenter. Itaque ſibi optatius nihil eſſe, quàm vt rectè doceretur, teſtatus, Charterium è Paſtoribus alterum, naui Braſilio, Americaníſque mercibus onuſtæ impoſitum (quæ prid. Non. Iun. ſoluit) in Galliam eo conſilio remittit, vt ſuper quæſtione de Cœna Domini, ſenten-

Charteriú Paſtoré in Galliam remittit Villagagno.

ſententias noſtrorum afferret Doctorum, in primis verò clariſſimi viri Ioannis Caluini, cuius arbitrio acquieſcere ſe dicebat omnino velle. Ac ſanè ab eo non ſemel verba hæc audiui, D. Caluinus ex iis eſt vnus qui ab Apoſtolis extitere doctiſſimi, nec vllum legi Doctorem, qui meo iudicio rectiùs, puriúſve Scripturam eo expoſuerit. Vt autem ſe reuerentia in Caluinum duci teſtaretur, nõ modò prolixè quo in ſtatu eſſet iis narrauit literis quas ad Caluinum reſcripſit, ſed etiam peculiariter manu propria (quod à me in Præfatione eſt commemoratum, atque ex epiſtola data prid. Cal. Apri. 1557. videre eſt) Braſilico pigmento quæ ſubiecimus verba adſcripſit. *Addam conſilium quod literis tuis adhibuiſti ſumma animi contentione operam daturus vt ne vel tãtillum ab eo deflectamus: hoc enim certè nec ſanctius, nec rectius, nec ſanius vllum eſſe perſuaſum habeo. Quamobrem etiam literas tuas in Senatu noſtro legendas, deinde in acta trãſcribendas curauimus: vt ſi quando à curſu aberrare contigerit, eorum lectio ab errore reuocet.* Quinetiam Nicolaus quidam Carneus, cui literæ illæ erant commiſſæ, cùm ad Cal. April. profecturus, valediceret, nobis renunciauit ſe in mandatis à Villagagnone habere, vt Caluino ſignificaret, conſilium quod dediſſet in perpetuum monmentum in æs inciſum iri. Itémque vt aliiquot ex Francia viros & mulieres, & pueros ſecum rediens adduceret, ſumpti-

Pueri decē Barbari in Galliam missi.

bus se suffecturum. Priusquam verò vlterius progrediar, prætermittendum minimè existimo puerulos decem Barbaros nouem circiter annorum in Galliam missos. Hi ab hospitibus nostris bello capti, à Villagagnone verò empti, postquam Richerius pastor à cōcione manus illis imposuisset, precésque simul omnes ad Deum fudissemus, vt essent tanquam primitię miseri illius populi, nauibus impositi ad Nonas Iun. tandem in Galliam deuecti, Henrico tum Regi oblati sunt, qui primariæ autoritatis viris bonam partem donauit, nominatim verò Passio vnum, quem Baptismo quoque initiandum curauit, eúmque ego post meum in Galliam reditū apud illum agnoui. Præterea ex Villagagnonis domesticis iuuenes duo ad 3. Non. April. iuxta Ecclesiarum reformatarum ritum vxores duxerunt puellas duas, ex earum numero, quæ nobiscum transportatæ fuerant. Quæ à me propterea commemorantur, quòd non modò nuptiæ Christiano ritu tum primum in America sunt celebratæ: sed etiam quòd è Barbaris plerique, qui ad nos eo die accesserant, mulieres indutas (cuiusmodi nullas ante id tempus conspexerant) maiori cum admiratione contemplabantur, quàm Ecclesiasticas ceremonias, ipsis alioqui planè incognitas. Cointa itidem ad 16. Cal. Mai. matrimonium contraxit cum adolescentula, Rothomagensis cuiusdam cognata, cui nomen Roqueto:

Nuptię primò in Brasilia Christiano ritu celebratę.

queto:hic non multò post nostrum in Americam appulsum puellam hanc mercium omnium quas aduexerat testamento hærede facta, vita functus erat, merces verò erant cultelli, pectines, specula, panni crispati, hami, aliáque id genus commercio cum Barbaris habendo accommoda. Quæ quidem hæreditas commodum Cointæ obuenit: quippe vniuersam in vsus suos transtulit.

Reliquę duæ (nam quinque numero fuisse, in describenda nauigatione nostra, à me antè demonstratum est) non multò pòst duobus è Neustriis interpretibus nupsere: atque ita nullę inter nos puellę mulierésve Christianæ superfuerunt innuptæ.

Porrò, cùm hîc de matrimoniis mentio incederit, ne id duntaxat videar, quod in Villagagnone vituperandum est, attingere, quod verò laudandum, silentio præterire: aliquid obiter in eius commẽdationem dicam. Neustrij quidã naufragi inter Barbaros agebant, multò antè quàm illuc appulissemus: hi abiecto Dei timore, sese cum indigenis mulieribus & puellis crebris scortationibus cõtaminabant: de quibus liberos quos susceperãt annos iam quinque natos vidi. Itaque Villagagno, cùm, vt istorum profligatam libidinem coërceret, tum etiam vt eorum omniũ, qui nostram insulam incolebant, à tánto facinore patrando animos auerteret: ex totius Senatus sententia legem tulit, qua Christianis omnibus scortationem cum Barbaris mulie-

Optima lex à Villagagnone lata,

ribus capitalem fecit: addita legi exceptione, tum demum licere cum illis matrimonium contrahere, si ad Dei cognitionem vocarentur, Baptiſmóque initiarentur. Sed vt nulla extitit, quæ ferinis moribus exutis Seruatorem Chriſtum vellet agnoſcere, licet crebris cohortationibus Barbaræ illius gentis aures quotidie perſonarent, ita tantiſper dum ego in terris illis ſum verſatus, Gallorum nemo exſtitit qui vllam in vxorem duxerit. Ac quemadmodum lex illa verbo Diuino dupliciter nitebatur: ita etiam, cùm ab omni Villagagnonis familia, tum à nobis vniuerſis ſtudioſiſſimè fuit obſeruata. Quinetiam, etſi poſt meum in Galliam reditum, acceperim ſolitum eſſe Villagagnonem in America ſtupris & libidinibus cum Barbaris mulieribus ſe inquinare: nihilò tamen ſeciùs ingenuè profiteor eum ne in minimam quidem huius criminis ſuſpicionem quamdiu ibi viximus, incurriſſe. Quinetiam legem à ſe latam adeò inuiolatè obſeruandam curauit, vt ex interpretibus quendam ſuſpendio adiudicare voluerit, quòd ſcortationis cum muliere, quam antè compreſſerat reus peractus eſſet. Verùm amicis apud eum intercedentibus, capitali pœna liberatus, pede catena vinctus eſt, ac pro mancipio habitus. Itaque quantum cernere mihi datum eſt, hac in parte laude dignus eſt Villagagno. Vtinam verò in cæteris eodem ſe geſſiſſet modo. Eccleſiæ magno ceſſiſſet emolumento, quo boni complures

plures hodie fruerentur. Sed ille tanto veluti œstro contradicendi transuersus agebatur, nunquam vt in ea simplicitate acquiesceret, quam accuratè retinendam esse quibuslibet verè Christianis Sacræ docent literæ, cùm de administratione Sacramentorum disseritur. Is enim, quæ consequuta est, Pentecostes die, qua Cœnam secundò celebrauimus, palinodiam recinens, apertè iis est refragatus, quæ ipse proposuerat, cùm Ecclesiasticam instituerct disciplinam: (quo tempore, quemadmodum in superioribus dictum est, volebat humana omnia procul amoueri figmenta, & facessere: Asseuerabat enim ex authoritate Cypriani, atque Clementis, aquam in Cœnæ celebratione vino infundendam esse, nec, vt id modò fieret, præfractè, ac necessariè iubebat: verùm etiam credendum esse impudenter affirmabat, panem consecratum ęquè corpori, atque animæ prodesse. Sal præterea, & oleum Baptismi aquæ immiscendum censebat: neque licere Ministris ad secundas nuptias conuolare: ad cuius sententiæ confirmationem, locum diui Pauli ad Timoth. detorquebat. *Episcopum oportet vnius vxoris virum esse.* Tandem consilio alieno penitus repudiato, à se vno duntaxat in posterum pendere voluit, nullóque fundamento nitens, in iis quæ perperam ex Scriptura proferret, omnia sus déque inuertere pro arbitrio aggressus est. Atque vt cuilibet patefiat, quàm validis vtebatur argumentis, ad ea, quæ semel pro-

Cœna secundo à nobis in propugnaculo Colinio celebrata, obiectionésque Villagagnonis.

1. Tim. 3. a.

bare instituerat, confirmanda: è Scripturę pluribus, à me vna duntaxat in medium proferetur sententia. Id igitur quod ex ipsius ore audiui aliquando, cùm quendam è suis ad hũc modum erudiret.

Locus Scripturæ à Villagagnone adaptatus.

Nunquámne legisti in Euangelio historiam illius leprosi, qui Christo dixit, Domine, si velis, potes me purgare: cui simul ac Iesus respondit, Volo, purgator, statim purgatus est? ita etiam (aiebat insignis ille Scripturæ interpres) cùm Christus de pane dixit, Hoc est corpus meum, nulla adhibita interpretatione alia, credẽdum est illud in ipso pane inclusum esse: neque est quod moremur Geneuenses illos. Præclara scilicet vnius Scripturæ loci ex alio interpretatio. Tam sanè acuta atque illius qui in Concilio quodam, ex illo Geneseos, vbi docemur Deum creasse hominem ad imaginem suam, neruosissimè concludebat, habendas igitur esse imagines. Itaque sententia feratur ex isto Villagagnonis (qui tantum postea de se sermonem excitauit) festiuæ Theologiæ præclaro specimine, an nõ præstantissimus ille Theologus (quod de se, repudiata Religione vera thrasonicè prædicare non erubuit) Caluino silentium imponere, quíque illius partes tueri vellent, vincere differendo facilè potuisset. Alia insuper ex illo quamplurima de Sacramentis audiui non minùs ridicula, quibus tamen commemorandis supersedeo: propterea quòd, post reditum eiuș in Galliam, non modò Petrus Richerius suis eum coloribus depinxit

sed &

ſed & alij deinceps ita deterſum, depexúmque dedêre, vt palmam, idipſum in poſterum præſtare cupientibus, præripuiſſe videantur.

Duo iſta depectédi & detergendi verba libellos duos aduerſus Villagagnoné deſignant.

Eodem tempore ad eruditionis venditationem publicè prælegere Cointas cœpit: ac Euangelium ſecundum Ioannem exorſus, (cuius quàm difficilis & ardua ſit explicatio, iis eſt cognitum, qui Theologiam profitentur) tãto cũ iudicio enarrabat, vt tertio quoque verbo extra oleas (vt aiũt) vagaretur, nihilque fermè niſi alienum afferret: quo tamen vno adminiſtro tunc vtebatur Villagagno ad veram Euangelij doctrinam oppugnandam. Quid ergo? obiiciet aliquis, Franciſcanus ille Andreas Theuetus, qui grauiſſimè conqueritur in ſua Coſmographia, *cùm miniſtri à Caluino in Braſiliam miſſi, ſumma erga ſe inuidia flagrarent, munerique ſuo ſe interponerent, impedimento ſibi fuiſſe, quominùs miſerorum Barbarorum errantes animas Chriſto lucrifaceret:* (hęc enim ſunt illius verba) obmuteſcebátne tũc temporis? An ſaluti Barbarorum animoſiùs incumbebat, quàm Eccleſiæ Romanæ defenſioni, cuius ſe veluti fulcrum, & columnam iactitat? Hanc Theueti vanitatem refellere procliue eſt. Superiùs enim demonſtrauimus, eum in Galliam ante noſtrum in eas terras appulſum rediiſſe. Itaque monitos iterum lectores velim, vt quemadmodum in explicandis noſtris cum Villagagnone, Cointáque diſputationibus, ad caſtellum Coligniũ in Braſilia habitis, nulla Theueti mentio fa-

Tom. 2. li. 21. cap. 4.

Theueti vanitas.

cta est,neque posteà fiet:ita Theuetum à Ministris,de quibus tamen loquitur, conspectũ fuisse, neque Ministros ab illo. Quamobrem veluti præfatione in hunc librum, à me demonstratum est,cùm egregius iste Catholicus Romanus à nobis abesset eo tempore, maríque quadragies centenis millibus passuum interiecto vallaretur: quò tutior esset à Barbaris,quos in suam necem à nobis excitatos fuisse,non erubuit falsò prodere:nugis omnibus valere iussis, zeli, quo se erga Barbaros flagrasse profitetur,cùm interpellatus est à Ministris, exemplum afferat multò certius. denuò enim affirmare libet, tam illud esse falsum,quàm quòd maximè.

Cosmograp. tom. 2. li. 2. ca. 2.

Verùm,vt vnde sum digressus,eò redeam: statim post Cœnam Pentecostes die celebratam, Villagagno se opinionem,quam anteà de Caluino conceperat, prorsus exuisse demonstrat: eum teterrimum hæreticum à fide aberrantem pronuntiat, nec responsum sibi expectandũ arbitratur,quod ab eo per Charterium Pastorem postularat. Exinde nos toruè intueri, animúmque à nobis abalienare, cõcionibus interesse raró, quas etiã sub Maij mensis exitum vltra dimidiam horam prorogari vetabat. Ita Villagagnonis simulatio & hypocrisis quæ diu in pectore latuerat,tandem foras erupit,vt eum planè (vt aiunt) intus, & in cute nosceremus. Ac si quæratur quænam horrenda istius defectionis causa fuerit: non ita planè constat. Quidam enim nostrûm

Villagagno Caluinum vituperat, quẽ antea laudauerat.

Defectio Villagagnonis à Religione reformata, illiúsq; defectionis occasiones.

noſtrûm ſibi omnino perſuadebant, inde id accidiſſe quòd à Cardinali Lotharingo, aliiſque qui ad eum è Gallia ſcripſerant per quẽdam nauarchum qui circa id tempus ad Frienſe promontorium ſexaginta millibus citra inſulam, in qua morabamur, appulerat, grauiter fuiſſet reprehenſus, quòd à Catholica Romanenſi Eccleſia deſciuiſſet: hiſque literis eũ ita perterritum fuiſſe, vt ſententiam repentè mutauerit. Poſt meum tamen reditum accepi, Villagagnonem cum Cardinali Lotharingo conſilium iam iniuiſſe, antequam è Gallia excederet, de vera Religione ſimulanda, vt facilius authoritate Colinij maris præfecti abuteretur, Eccleſiæque Geneuenſi, & Caluino præſertim imponeret: quemadmodum initiò diximus, ad manum colligendam, vtriſque ſcripſiſſe. Vtcunque res ſe habeat, id verè affirmo, eum poſt defectionẽ, conſcientia, veluti à carnifice quodam excruciata, ita tetricum, & moroſum euaſiſſe, nemo vt ad eum vellet accedere. Ac identidem per corpus Diui Iacobi (hanc ſiquidem deierandi formulam crebrò vſurpabat) deierans ſe caput ei brachiáque, & crura comminuturum eſſe minabatur, qui vel tantillum ſibi ſtomachum moueret. Verùm enim verò cùm ſe hic locus offerat, vt de eius crudelitate aliquid commemorem, inſigne eius exemplum demonſtrabo, quod præſente me tunc edidit in quendam Gallum Rochæum nomine, quem catena vinctum tenebat. Huic reſupino, at-

Villagagnonis cõſcientia excruciata, eiúſque ordinaria deierandi formula.

que humi abiecto prælongis fuſtibus ventrem adeò per ſatellitem cecidit, vt miſer ille ſpiritum ægrè duceret. Quibus minimè contentus, altera corporis parte contuſa ictibus, ita truculentus ille miſerum compellabat per corpus D. Iacobi, ſceleſte, alterum porrige latus: præterea infelici hominẽ ſorte, abiectum humi, confectum plagis, mortíque proximum coëgit arti operam nihilo dare ſeciùs, quàm antè conſueuiſſet: faber autem erat lignarius operis inteſtini. Eadem animi lenitate, ac manſuetudine erga pleroſque vtebatur, qui etiam erant in vinculis, quòd eandem cum infelici Rochæo illo cauſam ſuſtinerent. Cauſa porrò erat, quòd cùm eos indignis modis antequàm appuliſſemus, Villagagno tractaret, communi conſilio decreuerant eum in mare pręcipitẽ dare, vt qui grauiùs multò premerentur, quàm ſi ad triremes amandandi fuiſſent. Ex quibus fabri quidam lignarij ob eius crudelitatem, ſe cum Barbaris in continentem recipere maluerunt (à quibus etiam benigniùs habebantur) quàm cum eo verſari diutiùs. Eum etiam crudeliorem triginta, quadragintâve, tum viri, tum mulieres Barbari ſunt experti, lingua ipſorum Margaiates appellati. Ii à confœderatis Tououpinambaulſiis bello capti erant, ac Villagagnoni pro mancipiis traditi. Cuius in Barbaros feritatis exemplum proferre viſum eſt. *Mingantius* quidam ex iis vnus erat: hunc præſente me, tormentum vlnis com-

Barbari Villagagnonis mãcipia malè ab ipſo tractati.

plecti

plecti cum adegiſſet, lardo igne liquefacto, ac in clunes guttatim diſtillante cruciauit, cùm ne culpam quidem obiurgatione dignã admiſiſſet. Tot, ac tantis calamitatibus Barbari conflictati, ad hunc ſæpe modum querebantur. Si tot ærumnis nos ab iſto *Paycola* (hoc enim nomine Villagagnonem compellabant) expoſitum iri duxiſſemus, longè ab hoſtibus dilaniari, deuorarique maluiſſemus, quàm ad iſtum abduci. En obiter humanitatis eius particulam paucis attigi. Hæc verò ſatis eſſet attigiſſe, niſi, vt ſuprà commemoraui, primo aduentu noſtro, velle ſe diffluentem in veſtibus coërcere luxum diſertè denuntiaſſet.

Itaque neceſſariò dicendum videtur, quã egregio cæteris exemplo hac in re præluxerit: nempe vt, cùm non ſolùm è bombyce, lanáque pannis, verùm etiam vndulatis complurium colorum abundaret: in arculis tamẽ à teredinibus, ac tineis corrũpi mallet, quàm veſtiendæ familiæ diſtribuere, cuius pleriq; nudi ferè incedebant. Sibi verò diebus hebdomadæ ſingulis, mutanda comparauit ſena veſtimenta: ſuo ſingulis colore attributo: rubro, luteo, ceruino, albo, cæruleo, viridi, congruentibus inter ſe perpetuò tunica, & femoralibus: quæ quàm bene tum ipſius ætati, tum dignitati quadrarent, cuiuis exiſtimandum relinquo. Inde tamen id commodi capiebatur, quòd ex colore illius veſtimenti, quo indutus erat, facilè conijciebamus, qua-

Villagagnonis habitus.

lis eo die futurus esset: adeò vt viridis & luteus color mali perpetuò quiddam portẽderent. Imprimis verò cùm talari vndulata veste, nigro è bombyce limbo circundata, indutus esset, mirum dictu quantam de se ridendi materiam præberet: ita vt non illepidè à suis histrionis effigiem præferre diceretur. Proinde, si de hac veste quicquam audiuissent, qui ad summum maximè illius ruentis ollæ labrum Barbari cuiusdam instar, nudum delinearunt: minimè dubium est, quin pro insigni ornamento vestem illam ei imposuisset, vt & suam ei crucem, fistulámq; collo appensam reliquerunt.

Ac si quis reprehendat nimis me curiosè isthæc rimari (prout etiam fateor, quæ attigi postremò, esse indigna quæ memoriæ prodantur) facilis est responsio. Etenim cùm Villagagno furẽtis Herculis, maximè postquàm in Galliam reuersus est, personam induerit, aduersus eos, qui Religionem ex verbo Dei reformatam profitentur: demonstrandũ existimaui, in singulis quas ille amplexus est religionibus, quàm inculpatè se gesserit: maximè cùm ob eas, de quibus in præfatione dixi, rationes, pauca elegerim è multis.

Causa nostri à Villagagnone discessus.

Internuntio tandem Philippo ei denuntiauimus, quòd Euangelicam professionem exuisset, neque vlla conditione alia eius imperio essemus obnoxii: nos in posterum operam, in muniendo præsertim Castello denegaturos esse. Qua audita re, interdixit, ne bina

na illa farinæ ex radicibus confectæ acetabula, quæ (vt à me commemoratum est) diebus singulis dabantur, nobis amplius præberentur: sperans hac ratione futurum vt in summum discrimen adduceremur, aut fame etiã necaremur: tantum verò absuit, vt nostrûm quisquam id ægrè tulerit, vt contrà lætaremur: multò enim plus farinæ à Barbaris falce vna, vel duobus, tribúsve cultellis mercabamur, quàm sex ille mensibus distribueret. (Ii siquidem nostram sæpe insulam lintribus adibant: vt & nos ipsi mutuò Barbarorum pagos ad commeatum expediendum, petebamus.) Itaque quòd cibaria non essent attributa, nos ab eius sacramento penitus esse liberos duximus. Ac certissimum est rem vi aggressurum fuisse, nisi vehementer suis diffisus esset, quorum primarii nobis apertè fauebant. Tamen rem tentare voluit: cùm enim ego, Ioannésque Gardienus è continente reuerteremur: (vbi tũc circiter quindecim dies inter Barbaros egeramus) is veniæ ignorationem simulauit, quàm impetraueramus à Barreo ipsius Legato, antequam ex insula egrederemur. Itaque arcessit legis, quam ipse tulerat, violatæ: hac cauebatur, ne absque venia Castello quis excederet. Quare nõ modò eam ob rem nobis manus iniici volebat, verùm etiam eò crudelitatis procedebat, vt pedibus, tanquam mancipiis catenam aptari iuberet. Cui pœnæ eò magis fuimus affines, quòd qui nos deduxerat Philippus, quíque,

Villagagno nititur nos in seruitutẽ redigere.

vt nõnulli afferebant, demiffiùs Villagagnoni, quàm eius ferret dignitas obtemperabat, non modò non opitularetur: verùm etiam oraret, vt fupplicium illud vnum, alterúmue diem fuftineremus, à vinculífque nos liberatum iri polliceretur, vbi primùm ira Villagagnonis paululùm deferbuiffet. Attamen nos id nunquam effe paffuros difertè refpondimus: tum quòd lege non teneremur, tum verò præcipuè quòd, (vt diximus) cùm fidẽ fregiffet, qua receperat, fe inter nos religionis veræ difciplinam conferuaturum effe, addicti eius effe imperio in pofterum recufaremus. Accedebant eorum exempla, qui catena vincti, indigniffimè, crudeliffiméque palàm accipiebantur. Quo ille refponfo ceffit: animaduertebat enim quindecim effe, aut fexdecim è noftris tanto amicitiæ vinculo inter fe coniunctos, alter vt alteri iniuriam fieri ægrè pateretur: adeò vt difficillimè, fi vlteriùs progrederetur, in fuam nos poteftatem redigeret. Præcipui etiam inter ipfius milites (quemadmodum fuperiùs attigi) quòd religionem veram profitebantur, iniquo animo illius defectionem ferebant. Ita vt nifi effent veriti, ne Colignius qui authoritate regia fretus eum mififfet, neque qualis pofteà extitit cognouiffet, offenderetur, quidam ex noftris hac occafione oblata hominem in mare præcipitem dediffent. Eius carnem, & latos humeros pifcibus nutriendis aptos effe iocabantur. Maxima tamen pars benigniùs cum eo agen-

agendum satiùs esse duxit. Conciones etsi publicè semper haberentur,(quas vel non audebat, vel non poterat interturbare :) attamen ne ampliùs nobis offendiculo esset Cœnam celebrãtibus, ab eo tempore noctu eo inscio celebrabamus.

Et quoniam in postrema in illis terris Cœnæ celebratione, nobis ex vino illo quod ex Gallia aduectum fuerat, cyathus tantùm superfuit, cúmque aliunde habere minimè possemus, exorta fuit quæstio inter nos, vtrùm scilicet, vino deficiente, posset alio potus genere celebrari. Quidam præter cæteros Scripturę locos, hunc etiam afferentes, quo Christus in Cœna instituenda, post gratiarum actionem, Apostolis expressè testatus est, se *non amplius ex vineæ fructu bibiturum esse*: censebant deficiente vino, satiùs fore abstinere à signo, quàm illud ipsum mutare. Alij contrà asserebant, cùm Christus in Iudęa versaretur, eum mentionem vsitati potus fecisse: credi verò par esse, si inter Barbaros versatus fuisset, non modò Americanã ceruisiam: verùm etiam farinam ex radicibus, qua illi pro pane vtuntur, Cœnæ Sacramento adhibiturum fuisse. Ac proinde concludebant, vt, quemadmodum signa panis, ac vini mutare nollent, quandiu ea præstò esse possent: ita minimè dubitaturos, pane, ac vino deficiẽtibus, Cœnam celebrare iis rebus adhibitis, quæ ad vitam hominum fulciendam, panis, ac vini locum vsúmque obtinerent. Et quamuis pleri-

Quæstio vtrum Cœna sine vino posset celebrari.

Matt. 26. 29
Marc. 14. 25.

que in poſtremam ſententiam inclinabant, quia tanta rerum penuria non fuit, quæſtio illa remanſit ſub iudice. Verùm enimuerò hæc placida diſputatio nullius inter nos diſſidij cauſa fuit, qui per Dei gratiam perpetuò fuimus animis coniunctiſſimi, vt libentiſſimè optarem, inter eos omnes, qui religionē verè Chriſtianam profitētur, tam bellè conuenire, quàm eo tempore inter nos conueniebat.

Cauſa ob quam Villagagno in munitione ſua nos diutiùs manere non permiſerit.

Vt verò finem imponā iis quæ de Villagagnone dicenda fuerunt, ſub exitū Octobris, iuxta tritum illud prouerbium, quo fertur, In amicitia diſſuenda, debere homines fucum facere: magis ac magis nos Euangelicámque doctrinam execratus, apertéque ſignificans ſibi ampliùs in animo non eſſe, vt in ſua Inſula, Caſtellóque moraremur, ſtatim egredi iuſſit. At ſi collibuiſſet, quemadmodum ſuprà demonſtrauimus, à nobis Villagagno pelli inſula facilè poterat. Verumtamen, tum vt de nobis omnem conquerendi materiam præcideremus: tum ne nota Euangelio inureretur, ad cuius præſcriptum nos vitam inſtituere velle, eáque de cauſa in Americam veniſſe, iam antè Gallia, cæteræque nationes audierant, ſine vlla contentione ei loco ceſſimus. Itaque cùm octo circiter menſes apud Inſulam, Caſtellúmque Colinium manſiſſemus: cui etiam muniendo vehementer noſtræ deſudauerant operæ: in continētem exacti progredimur, ibíque expectauimus mēſes duos, dum

dum è portu Salutari appulsa nauis, (cuius cũ magistro conuenimus, in Galliã nos vt trãsportaret) onustáque Brasilio vela faceret. Interim Ganabaram *sinum* ingredientes sinistro in litore, locóque à Gallis Laterana dicto consedimus, mille passibus à Castello Coli- gnio. Quemadmodum verò frequẽter, & familiariter inde apud Barbaros commeabamus, inita cum Barbaris consuetudine, vnà conuiuari, agere, ambulare: illi se humanissimos præbere, (vt eũ benignitate facilè superarent, qui ne dicto quidem violatus à se nos expulisset) hospites inuisere, cibariis etiam, rebúsque necessariis adiuuare cœperunt. Hactenus quæ Villagagnonis fuit in religione inconstantia, quàm crudeliter sub religionis specie nos accepit, quæ eius disputationes, ad Euangeliúmque repudiãdum extitêre causæ, qui sermones quotidiani, quæ sæuitia in domesticos, qui cultus corporis, breuiter dictũ sit: quem autem dedit nobis commeatum, quámque proditoriè nos dimiserit, in tempus illud reiicio, quo ad reditum in Galliam naues ascendemus. Interea Villagagnonem suos in Castello miserè affligentem paululùm relinquens, primò eius propugnaculum describam, sinúmque cui imminet.

Locus quẽ in cõtinẽte Americæ incoluimus.

CAP. VII.

Descriptio sinus Ganabaræ, qui & Geneurensis appellatur: Insulæ, Castellique Coligny, atque insularum adiacentium.

CVM sinus iste à Barbaris Ganabara dictus, eo tempore, quo illic agebamus, inter cæteros eius regionis portus, nauibus Gallicis notissimus fuerit: abs re non existimaui alienum, si peculiarem eius descriptionem hoc loco proponerem. Ille à Lusitanis Geneurensis appellatur, quod Calēd. Ianuar. primò eum intrasse credatur: tribúsque viginti gradibus iacentem vltra Æquinoctialem lineam, sub Capricorni tropico. Cuius rei meminisse lectorem cupio, vt Theueti agnoscat impudentiam. Is in libro vir. Illustr. *Quoniambecum* laudans, ait, me aut alium impostorem, hunc sinum ad tres & viginti gradus, prope polum Antarcticum collocasse, quum tamen nunquam aliter, quàm hîc scripserim. Quæ alij de sinu isto scripserunt, prætermitto, eúmque quatuor & viginti passuum millibus patêre affirmo. In quibusdam verò locis in latitudinē crescere, donec 14. aut 16. conficiat. Et quãuis ij mõtes, quibus iũgitur, non adeò sint excelsi, atque ij sunt quos Geneuensis lacus alluit, rectè tamen cum eo cõparari

Comparatio lacus Geneuensis cum fluuio Ganabara in Brasilia.

parari poteſt ob vicinitatē vndique terrarũ.
Oſtium eius periculoſum eſt, quia relicto mari trium Inſularum incultarum oræ legendæ ſunt: vnde magnum nauibus periculum imminet, ne ſcopulis alliſæ penitus frangantur. Deinde præternauigandum eſt fretum, quod cùm trecentos in latitudinem paſſus non habeat, enaſcitur ſiniſtrorſum è monte, ac rupe pyramidis formam imitante: quæ nõ modò eſt immenſę magnitudinis, verùm etiam eminùs artificio quodam elaborata videtur. Propter eius autem rotunditatem, & quòd ingenti turri perſimilis eſſet, hyperbolicè à Gallis *le Pot de beurre*, appellata fuerat. Paulò vlteriùs intra ſinum ipſum rupes extat ſatis plana, quæ in circuitu patet circiter centum & viginti paſſus. Hæc à nobis *Le Ratier* dicebatur, quam Villagagno cùm primùm appuliſſet, impoſita primùm ſupellectile, ac impedimentis, muniri poſſe ſperabat: vi tamen vndarum inde pulſus eſt.

Rupes vocata vas butyraceum. Muſcipula.

Ea porrò, quam incolebamus inſula, duobus eſt paſſuum millibus vlterior: hęc (vt commemoraui) erat inculta antę Villagagnonis aduentum. In circuitu circiter paſſus mille complectitur, latitudinem ſexies ſuperante lõgitudine: ſcopulíſque ad libellam ſummæ aquæ extantibus cingitur, qua de cauſa naues citra tormẽti iactum accedere non poſſunt: eſtque ideò naturâ munitiſſima, vt adiri ne nauigiolis quidem poſſit, niſi è portus latere ex aduerſo ingregientis Oceani. Hæc ſi diligen-

Deſcriptio Inſulæ & propugnaculi in quo Villagagno habitabat.

ter custodita fuisset, nec expugnari, nec intercipi potuisset, quemadmodũ à reditu nostro fuit à Lusitanis occupata, eorũ qui relicti essent culpa: ab vtraque parte eminebat colliculus, cuius in fastigio tuguriolum Villagagno extruxerat: rupi verò quinquaginta, aut sexaginta pedes in altitudinẽ porrectę, & ad insulæ cẽtrum sitæ, suũ imposuit prætorium. Reliqua in planiciem redacta, domiciliis continebantur, quæ, annumerata omni Villagagnonis familia, octoginta circiter homines incolebant. Illa omnia si prætorium excipias aliquot fabrilibus lignis ædificatum & propugnacula qualicunque cæmento superinducta, parua erant tuguriola, prout Americani solent lignis extructa rotundis, herbáque contecta, dum paucis artificium munitionis illius, quam Villagagno nuncupauit Coligniũ in Gallia erectum Antarctica. Id autem ab eo factũ est, vt Gaspari Collignio Galliæ Thalassiarchę gratularetur: neque immeritò. Nunquam enim sine illius fauore, ac ope (vt anteà commemoraui) cùm iter illud agere, tum vllam in Brasilia munitionẽ exædificare potuisset. At cùm illius viri longè nobilissimi memoriam immortalitati commẽdare velle, præ se ferret, (Nam, vt eius defectionem taceam, violatámque fidem qua receperat, antequam è Gallia excederet, se verum Dei cultum in Brasiliensi ora instauraturum esse:) quantam quæso ansam Lusitanis, arcem à se desertam nunc obtinentibus, præbuisse

buiſſe putatis erigendi trophæa de nomine Collignio, Galliæque Antarcticæ, quòd illi tractui fuerat impoſitum?

In quibus commemorandis ſatis mirari nequeo, Theuetum Anno 1558. biennio poſt ſuum in Galliam reditum, vt Henrico ſecundo adularetur, qui regnum tunc temporis adminiſtrabat, in deſcribendo ſinu iſto, & propugnaculo Colignij, ad dextrum latus in continente vrbem depinxiſſe, quam Henricopolin nominat. Et quamuis tempus ei ſatis ſuperfuerat ad illius erroris emendationẽ, nihilominus in ſua eum Coſmographia extare voluit. At ego vehementer affirmo, cùm è Braſilia migraremus, id quod contigit plus octodecim poſt Theueti profectionem mẽſibus, pagum nullum, vrbem verò multò minus, eo vnquam in loco fuiſſe, vbi ſuam falſò Henricopolin collocat. Atque etiam fluctuans vrbis ſæpe nomeñ inuertit, quam primò vernaculo ſermone Ville-Henry, ſecũdò Henry-ville nominat, idẽ etiam tertiò facturus, ſi ea de re loquatur in poſterum. Inde apertè liquet, hominem ſomnia tantùm afferre, ac vanam quandam picturam. Cæterùm quis non animaduertit, multò magis Theuetum nomine Regis Henrici abuſum eſſe, quàm Villagagnonem Colignij, quod impoſuit propugnaculo ſuo? Errore autem denuò repetito, videtur Principis memoriã prorſus conſpurcare voluiſſe. Rectè, Plutarchus, Auguſtum Cæſarem excandeſcere, ait,

Vrbs imaginaria in operibus Theueti.

ſolitum, ſi quid de ſe niſi grauiter, & à viris præſtãtibus memoriæ proderetur: eum quoque magiſtratibus in mandatis dediſſe, ne paterentur nomen ſuum à morionibus, hiſtrionibúſque haberi ludibrio. Alexander publico edicto cauit, ne ab alio, quàm Apelle pingeretur: regium quippe nomen in pretio eſſe debet. Vt autem obuiam reſpondenti Theueto eam, locum cuius meminit, eum eſſe nego quem nos Laterariam vocabamus, in quo operarij noſtri tuguriola quædã ædificauerãt. Attamen fateor, vbi primùm Galli conſedere, montem extare, quem de Regis nomine, Henricum appellarunt: vt alterum etiam poſteà Corquillercum diximus, de cognomine Philippi Corquillerci, cuius ductu illuc appuleramus. Sed ſi tanta eſt inter montem, & vrbem diſcrepantia, quãta inter templum, & vaccam, Theuetum in deſcribenda Vrbenrica, aut Henricurbe deliraſſe quis dubitet, aut imponere lectoribus voluiſſe? Ego autem, ne de his pręter veritatem loqui videar, eorum appello teſtimonium, qui iter illud confecerunt: ſedeãt etiam inter iudices, qui Villagagnonẽ ſimul comitati ſũt, quorũ adhuc nonnulli ſuperſunt, an in eo loco extiterit quoddam vrbis veſtigium: & non potius totum illud figmentum poëtarum ſomniis valde ſit affine. Quoniam autem (vt in præfatione dixi) Theuetus, me, ſocióſque ſine cauſa eſt adortus, moleſtè ferre nõ debet, ſi vnius facere iacturam vrbis hac mea defen-
ſione

ſione cogatur. Cæterùm multos in eo præterea errores notaui, quos ſingillatim exponam, niſi ſe his contentum eſſe demonſtret. Malè me certè habet quòd interrupta ſermonis ſerie, huc delapſus ſum, ſed cùm id veritatis tuendæ gratia fecerim, liberum facti mei iudicium Lectoribus relinquo.

Vt igitur quæ reſtant de Ganabara perſequamur, ſciendum eſt vltra propugnaculum, decem ferè millibus pulcherrimam, fertiliſſimámque inſulam iacere: ea cùm in circuitu duodecim paſſuum millibus pateret, Magnæ inſulæ nomen à nobis ſortita eſt. Quinetiam quòd à Tououpinambaulſiis fœderatis incoleretur, eam frequenter petebamus, ad exportandam farinam, aliáque neceſſaria.

Magna inſula.

Sunt præterea in illo ſinu maris multæ inſulæ incultæ, in quibus præſtantiſſima oſtrea reperiuntur. Barbari quidem in litoribus ſe ſubmergentes, manibus inferunt lapides ingentes exiguis oſtreis (illi *Leripes* vocant) circumdatos, quæ ſic petris adhærent, vt vi ſint auellenda. Horum plenos lebetes coquebamus, & in quibuſdam exiguas gemmas reperiebamus.

Leripes oſtrea.

Hic fluuius multorum piſcium genere abundat, in primis mulis quàm optimis, ſuibus marinis, & mediocribus aliis, quorum nonnullos, in capite de Piſcibus, deſcribam. Hîc verò ingentes, ac monſtroſas Balenas ſilentio præterire nolo, quæ pinnis aquam

Balenæ.

ſuperantibus, nobis ita fiebant obuiæ, vt tormentulis facilè peterẽtur. Verũtamen iſtiuſmodi globis ea valde lædi non exiſtimo, tantum abeſt, vt interfici poſſint: eáque de cauſa recedebant à nobis innoxiæ, quòd pelle ſint duriſſima, craſſáque pinguedine. Harum vna, quatuor, & viginti à Caſtello miliaribus Friẽſe promontorium verſus in vadis adhæreſcens, Oceanum repetere, quòd eã aqua profundior defecerat, non potuit: ad quam tamẽ accedere auſus eſt nemo, antequàm expiraret, quippe cùm ſuis conatibus vicinam terrã concuteret, & à quatuor millibus paſſuũ exaudiretur. Poſtquam verò vitam exhalauit, multi ex Barbaris, & noſtris fruſta quædam carnium deciſarum abſtulerunt: reliquum autem eo in loco remanſit. Eas verò carnes parui faciebamus, propter inſipidum guſtum: pinguedinem verò colliquabamus, vt oleo expreſſo ad lucernas vteremur. Lingua verò, quę pars exiſtimatur præſtantiſſima, ſale condita fuit, Thalaſſiarchæ in Galliam tranſmiſſa.

Balæna in vadis.

Duo ſunt etiam flumina, quæ ad extremitatem ſinus terra vndique circundata, cum eo coniunguntur. In iis ego aliquoties cum Gallis nauigaui, & multos Barbarorum vicos in vtroque littore ſitos inuiſi. Hæc ſunt quæ in hoc ſinu præcipua cognoui, atque etiam arcis poſſeſſionem Gallis ereptam eſſe, tanto magis doleo, quanto hæc rectè cuſtodita, vt erat facillimum, tutum nobis perfugium, &

Fluuij dulces.

Gallis commodissimam nauigandi occasionem præbere potuissent. Vltra quadraginta, aut sexaginta passuum millia Platam versus, & fretum Magellanicum, alter est ingens maris sinus, à Gallis Vasarum dictus, ad quem appellunt, illuc qui nauigant, sicut & ad Friẽse Promontorium, quod & primùm tenuimus cùm Brasiliam peteremus.

CAP. VIII.

De ingenio, robore, statura, nuditate, ornamentis corporis virorum, & fœminarum Brasiliensium, apud quos annum ferè sum commoratus.

HACTENVS ea quæ in mari vidimus, dũ Brasiliẽsiũ regiões petiimus, descripsi: quis fuerit in Insula, & Colignio Castello rerum status, tantisper dũ illic viximus: qualis denique sit Ganabara sinus demõstraui: Nunc antequàm naui conscensa reditum in Galliã parẽ, vitę genus, & alia hîc à nostris incognita, paucis describere volo.

Statura, ac dispositio Barbarorum.

Vt autem ordine cuncta exequar, Barbari Americani, qui terrã Brasilij incolũt, *Tououpinãbaulsij* nominãtur, quibuscũ ego circiter annũ familiariter sum versatus. Ii corpus nec ꝓdigiosũ, nec mõstrosũ habẽt, sed nostro, qui in Europa viuimus, persimile, quod ad staturã spectat. Sunt quidẽ fortiores, robustiores, sa-

niores,& minùs obnoxij morbis. Pauci apud eos sũt claudi:pauci altero priuati oculo: deformes ferè nulli:licet etiam cẽtesimũ, ac vigesimum ætatis annũ sæpe attingant, (per lunas enim annos numerare norunt) pauci tamen canescunt. Id verò regionis illius temperiem indicat, quæ quum nullis frigoribus, aut pruinis torreatur, virides herbas, agros,& arbores semper habet:ipsi quoque molestiis, ac curis omnino vacui, iuuentutis in fonte labra rigasse videntur. Et quoniam fontes lutosos, & scaturigines pestilentes non adeũt, è quibus mala omnis generis oriuntur, quæ nos ante tempus attenuant, macerant corpus, animum excruciant,denique perimunt: vtrumque nihil eorum ad illos pertinet: diffidentia,auaritia,litibus, inuidia, ambitione denique non laborant. Colore prorsus nigro non sunt,sed tamen ad nigredinẽ accedente, propter solis vehementiã,quemadmodũ Hispanis,ac Prouincialibus vsuuenire videmus.

Ætas Barbarorum.

Barbari rerũ mundanarũ neglectores.

Cæterùm viri, fœminæ, infantes nudi prorsus incedunt, nec vllas corporis partes vnquam tegunt, nullo eius nuditatis pudore. Attamen villosi non sunt vt quibusdam visum est, imò simul atque pili in corpore apparent,aut vnguibus, aut forcipibus paruulis, quas à Christianis accipiunt,euellunt:barbam ipsam, palpebras, supercilia eradicant,vnde lusci, toruóque aspectu fiũt. Idem legimus in insula Cumana vsurpari à Peruensibus. Caput quidem illi capillis vestitum

Nuditas Barbarorũ in genere.

In eos qui Barbaros villosos esse putant.

Hist. gen. Ind.li.2. c. 79.

ſtitum habent, qui maribus ab ineunte ætate à vertice ad ſinciput raduntur, vt monachorum coronam dicas: ad occiput verò comam nutriunt noſtrorum more maiorum, quam, vbi ad collum vſque fluctuat, reſecant. Hîc, ne (ſi fieri poſſit) aliquid à me prætermittatur, quod ad hanc tractationem pertineat: illud addam, eſſe nimirum in illis terris herbas quaſdam duorum digitorum latitudine: hæ paululum incuruæ, in orbem & longitudinem excreſcunt, veluti calamus, qui contegit ſpicam millij illius prægrãdis, quod apud Gallos triticum Sarracenum nuncupatur. Vidi aliquando ſenes (non tamen omnes, nunquam adoleſcentes, multò minùs pueros) qui duobus illius herbæ foliis acceptis, filóque xylino virilia contegerent, atque etiam faſciis, ac linteolis, quæ à nobis habebãt, obuoluerent. Qua in re primo aſpectu elucere videretur ſcintilla quædam naturalis verecundiæ, ſi modò id ea de cauſa facerent. Etſi enim id penitiùs nunquam ſum ſcrutatus: nihilominùs tamen arbitror id ab illis fieri tegendi alicuius morbi gratia, quo in ſenectute partes illæ conflictantur.

Quare ſenes Americani interdũ virilia tegant.

Hoc inſuper de more habent, vt ab infantia pueris omnibus labium inferius pertundant, eóque in foramine os quoddam perpolitum, ac inſtar eboris candidum inſeratur, minimarum figura pyramidum, quæ ſupra menſam in quincuncem ordinatæ, verticillo petuntur. Pars faſtigiata pollice vno, duobúſ-

Labiũ perforatum & eius perforationis ratio.

ve digitis extrinſecus porrecta, inter gingiuas, & labium retinaculo adhæret: ídque pro arbitrio auferunt, reponúntque. Os verò illud faſtigiatum, ac candidum, in adoleſcentia tantùm geſtant. Cùm verò ad grandiorem ætatem peruenêre, cúmque lingua ſuâ *Coromi ouaſſou* vocari incipiunt, (quod grandem, aut craſſum adoleſcentem ſonat) foramini labiorum inſerunt lapillum viridem, ex genere pſeudoſmaragdi, qui ſimiliter obice quodam intrinſecus retentus extrinſecus apparet, capitati argentei rotunditate, ac latitudine, craſſitudine autem duplici. Atque etiã nonnulli reperiuntur, qui digiti longitudine geſtent, eúmque teretem. Cuius poſtremi generis vnius à me in Galliam allatus eſt. His lapidibus interdum ſublatis, Tououpinambaultii, linguam foras per rimam illam labiorum, animi gratia egerunt, ita vt gemini oris effigiem ſpectantibus præbeant. Vtrùm verò ſpectaculum iſtiuſmodi placeat, an deformes admodum hac ratione fiant, facile eſt iudicatu. Alios inſuper vidi, qui lapillos eiuſmodi virides in labiis geſtare non contenti, vtriſque malis eundem ad vſum perforatis, includebant.

Lapilli virides labiis inſerti.

Malę perforatę ad lapillos inſerendos.

Quod ad illorum naſos attinet, cùm apud nos obſtetrices ſoleant ab ipſo puerorũ ortu, vt formoſiores, ac productiores efficiant, digitis extendere: contrarium prorſus inſtitutum apud Americanos noſtros obtinuit. Puerorum enim pulchritudinem naſi depreſſione

ſione metiuntur. Itaque ſimul ac ex vtero matris prodiêre, pollice naſus eis deprimitur, perinde atque catellis in Gallia quibuſdam fieri ſolet. A quibus longè illi diſſident qui quodam in Paruani regni tractu, ferũtur tanto eſſe naſo præditi, vt ex eo ſmaragdi, cyanii, aliíque lapilluli, cùm candidi, tum rubri, filo aureo ſuſpendantur.

Hiſt. vniu. Ind. lib. 4. cap. 108

Noſtri præterea Braſilienſes cõpluribus pigmentis ac coloribus ſibi corpus variegãt: imprimis verò crura, ac tibias adeò inficiunt atro colore, ex ſucco fructus cuiuſdã, ab illis *Genipat* dicti, vt eminùs animaduerſa, femoralibus ſacerdotalitiis induti eſſe videãtur. Ea porro nigredo expreſſa ex illo *Genipat* fructu, ita illorum cuti adhæreſcit, vt decem aut quindecim diebus elui nequeat, quamuis ſe frequenter abluant.

Barbari nigro colore infecti, & variis coloribus picti.

Adhæc meniſcos etiam habent octo digitis longiores, ex oſſibus apprimè læuatis, ac inſtar alabaſtri candidis (quæ *Yaci* appellãt) mutuato à Luna nomine, quam ita vocant: hos funiculo xylino ad pectus è collo appenſos demittunt.

Meniſci ex oſſibus cãdidis.

Similiter fruſtula complura teſtę prægrandis lapide quodam diu multúmque attrita perpoliunt. Rotunda deinde, ac inſtar denarii tenuia efficiunt, & vmbilico pertuſa, filóque xylino traiecta, pro torquibus collo inſerunt: (hæc *Boü-re* ipſorum lingua vocantur) vt apud nos catenulæ ſolent aureæ. Id porrò, quod à multis buccinum appellatur

esse crediderim, ex quo plerasque mulieres, zonas apud nos gestare videmus: cuius & quidem præstantissimi, plusquàm tres vlnas habebam, cùm in Galliam appulissem. Barbari præterea torques (quos ab illis *Boü-re* dici, anteà commemorauimus) conficiunt ex quodam genere ligni nigri, ac solidi, cuiusmodi sycomorum esse Matheolus testatur, quod ad eam rem valde accommodatum est: quoniam ad grauitatem, ac splendorem gagatis accedit. Maximam pręterea vulgatarũ gallinarum copiam habẽt Americani: quarũ progeniem à Lusitanis acceperunt. Albis sępenumero plumas detrahunt, ac ferramentis quę nunc habent: anteà verò cùm illis carerent, lapidibus peracutis molliores plumulas minutatim concidebant. Illis aquæ feruidæ, ac bullienti impositis, ac rubro coloris brasilico tinctis: postquam se gummi quodã ad id accommodato, illeuerunt, contegunt, atque ornant corpus, brachia, tibias, variisq; depingunt coloribus: ita vt instar pipionis, aliarúmve auium recens exclusarum, lanuginem quandam habere videantur. Vnde verisimile est, vt, cùm quidam nostrates in eas terras peruenissent, eósque ita initio ornatos prospexissent, nihil penitius de eis perscrutati, hunc rumorem sparserint, Barbaros scilicet prorsus esse villosos. Res tamen longè secus sese habet, vt qui tales naturâ nõ existãt. Proinde rumor ille ex rei ignoratione manauit, cui deinde nimiùm leuiter fides adhi-

Boü-re torques.

Barbari plumis ornati crediti sunt villosi.

bita eſt. Quidam etiam memoriæ prodidit Cumanos ſeſe vngere ſolitos gummi quodã, vnguẽtóue glutinoſo ac deinde ſe plumis variorum colorum conueſtire.

Hiſto.gen. Ind. lib. 2. cap. 79.

Ornatus verò capitis *Tououpinamkiorum* noſtrorũ hęc eſt ratio: pręter ſincipitis abraſionem in coronæ monaſticæ formã, crinéſque occipitis quos ad collum ſummitti diximus, ſolent inſuper auiũ plumas, roſei, rubei, cuiuſuis denique coloris aptiſſimè compoſitas colligare, eáſque ad frontalium vſum adhibere. Hæc non malè galericula referunt nõ ita pridem à nobilioribus fœminis noſtratibus vſurpata: Quę proinde à Barbaris noſtris accepiſſe non immeritò dicantur. Frontale autem iſtud vernacula lingua eſt *Yempenambi*.

Frontalia ex plumis contexta.

Inaurium quoque ex oſſibus albiſſimis apud eos magnus eſt vſus, oſſibus illis non abſimilium quæ perforatis ſuis labiis adoleſcẽtes imponere diximus. Apud eos auis eſt *Toucan* nomine, atra, toto corpore ceu coruus, circa ingluuiẽ plumis tenuiſſimis fuluo colore, torque miniato ab imo circundatis. Partis iſtius pellem detrahunt, detractam ſiccant, (auis nomen retinet) ſiccatam vtrique genæ applicant cera agglutinatam, quã *Trayetic* nuncupant. Quibus ita aptatis, dicas vmbones lupatarios ex ære, inauratos ab illis geſtari.

Inaures.

Præterea ſi ad bellum ſeſe accingant, aut pro more, de quo alibi, & ſolenni pompa ca-

ptiuum deuorandum ſunt mactaturi, vt ad ornatum & elegantiam nihil deſit, veſtes induunt, pileos aptant, armillas brachiis imponunt ex plumis viridis, rubei, cærulei, & cuiuſcunque alius coloris compactas, eximiæ pulchritudinis. Quibus artificioſiſſimè aptatis & interſertis atque adeò calamo tenui arundineo filóque xylino admodum concinnè compactis & connexis, vt vix vllum credam in Gallia eſſe phrigionẽ qui maiori induſtria plumas illas tractare & aptare poſſit, dicas veſtes hac ratione contextas è villoſo ſerico confectas eſſe. Eundem ornatum ligneis ſuis clauis adhibent quibus ad hunc modum ornatis elegantius dici nihil poteſt.

Ornamentorum poſtremum genus eſt, quod Struthiocamelorum pennis leucophæi coloris, quas ab accolis accipiunt (ex quo licet colligere grandiſſimas illas aues in regionibus illis verſari, quas tamen illic me non vidiſſe ingenuè fateor) hoc modo conficiunt: caules ordine ab vna parte diſponunt, plumæ ab altera eminent, atque in orbem circumflectuntur in modum conopæi vel roſæ. Itaque fit pennarum faſciculus quẽ ſua lingua *Araroye* appellant. Hunc tergo imponunt, filóque xylino alligant, caulibus cutem eorum contingentibus. Quo cùm ſunt ornati, caueam pullis includendis tergo impoſitam geſtare videntur. Fuſiùs alibi à nobis dicetur, eos, qni bellicoſiſſimi volunt haberi, quo fortitudinem ſuam palam faciant, multóſ-

Pennarum faſciculus.

multósque à se interfectos hostes esse demõstrent, captiuos denique vorãdos multos mactasse iactent, pectus, lacertos & femora incidere, incisuras verò illas atro quodam puluere inficere, quo, ad mortem vsque earum vestigia conseruantur, itaque aspicientibus thoraces & femoralia Heluetico more incisa repręsentant.

Barbarorũ incisuræ.

Compotationibus autem seu *Caouinationibus* & saltationibus illis si sit indulgendum, in quibus certè vt plurimùm occupãtur, quo magis animum excitent, præter horrendos clamores & eiulatus quos emittere cõsueuere, fructus colligũt, corticis duri satis, echinũ forma & magnitudine referentes, cuius exsiccati nucleum auellunt, atque in eius locum lapillos immittunt: huius generis multos filo attexunt, tibiísque apponunt: non minorem concitati, strepitum ederẽt, ac testę limacum, si eo aptarẽtur modo, quin à saltatoriis crepitaculis non longè absunt. Quę quidem cupidissimè exoptant Barbari cùm ad eos comportantur.

Crepitacũla è fructibus.

Fert insuper ea regio arborem, cuius fructus Struthiocameli ouum crassitie adæquat, formáque refert. Hunc perforatum (eo quo à puerulis nuces apud nos perforantur modo) lapillísque aut milij crassioris (de quo suo loco) granis immissis, baculóque sesquipedali traiecto, instrumentum *Maraca* nomine fabricant. Strepitum edit ingentem, adeò vt

Maraca instrumẽtũ.

ſuillas veſicas piſis plenas ſuperet: quò fit vt à Barbaris nuſquam non manu geſtetur. Quę ſit Barbarorum de iſto *Maraca* atque eius ſtrepitu opinio, præſertim cùm plumis egregiè ornatum, certóque deſtinatum vſui fuerit, tum à nobis dicetur cùm de eorum religione agemus. Hactenus de natura, veſtitu, & ornatu quo *Tououpinambaultij* noſtri vti conſueuere, paucis dictum eſto. Veruntamen appendicis vice addam, criſpatum pannum, rubri, viridis, flauíque coloris à nobis magnâ copiâ aduectum fuiſſe, ex eo veſtes omnis generis cõficiebamus: quas deinde permutatione facta cum cibariis, cercopithecis, pſittacis, braſilio, goſſypio, pipere Indico, aliíſque id genus quę à mercatorib. aſportari ſolent, Barbaris dabamus. At plerique nuda corporis parte reliqua, laxa & vndãtia femoralia ſolùm induebant. Alij contrà femoralibus contemptis, tunicam nates pertingẽtem iuduebant. Mox autem emenſis aliquot paſſibus, & in ſeipſos oculis identidem conuerſis, non ſine noſtrorum riſu & cachinnis, exutas illas veſtes domi reponebant, quoad rurſus eas induere in animum inducerent. De indusiis quoque & pileis idem iudicium.

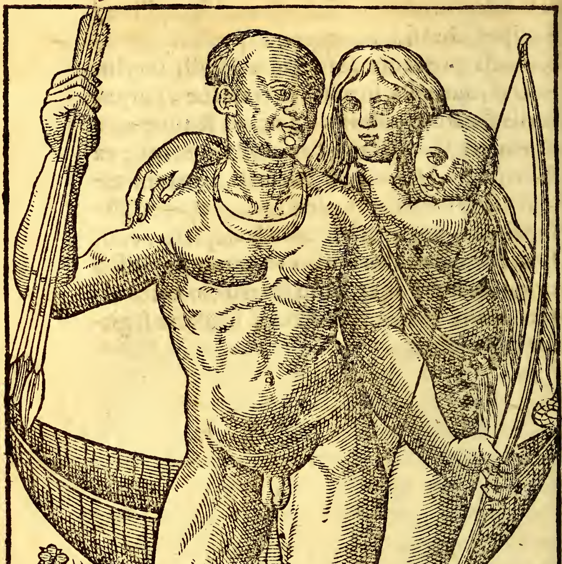
Barbari ex parte nudi, ex parte verò induti.

Epilog. I.

Quæ de externo corporis habitu cùm virorum tum puerorum dicenda fuerunt, ſatis fuſè perſecuti nobis videmur. Itaque ſi ex hac noſtra deſcriptione Barbarum animo ſibi reprę ſentare quis cupiat: in primis nudum virum imaginetur, cuius membra aptè & cõ

cinn

cinnè fuerint compoſita,pili euulſi,capilli ad ſinciput abraſi,labia,geneque perforatę,quibus oſſa præacuta aut viridis lapilli fuerint inſerti, auriculæ in auribus traiectæ, corpus variis fucatum coloribus,femora & tibię atro illo fuco è *Genipat* infectæ, collum torque ex minutis cochleæ *vignol* fruſtulis ornatum talem certè habebis qualem in ea regione cõſpeximus, atque in hac tabella depictũ, conſpiciendum exhibemus,torque tantùm oſſeo ornatum lapillóque labio inſerto,in cuius altera manu arcum remiſſum, in altera ſagittas impoſuimus.

Prætereà ad hanc tabellam implendam, huic *Tououpinambaultio* vnam ex vxoribus ſuis appoſuimus puerulum ſuum pro more, mitellæ xylinæ impoſitum in vlnis gerentem, qui viciſſim vtraque tibia matris latus amplexatur. Lectum etiam è goſſipio retis ad formam in aere ſuſpenſum adiunximus: fructúmque eorum optimũ *Ananas*, de quo poſtea, depinximus.

Iam verò ſi alia forma Barbarum animo informare placet, ridiculo illo amictu detracto gummi viſcoſa vniuerſum corpus erit perliniendum, deinde plumæ minutim conciſæ ſuperiniiciendæ. Hac verò artificiali lanugine indutus vbi fuerit, quàm lepidus ſit futurus non neceſſe eſt dicere.

Epilog. 2.

Deinde ſiue naturalem retineat colorem, ſeu variis colorib. aut plumis fucatus fuerit, veſtes illas, pileos, armillas plumaceas quas deſcripſimus adhibeto. Tum maximè ornatum eſſe conſtabit.

Deſcriptio 3.

At ſi veſtes illas criſpati panni admouere viſum fuerit, eíſque (quemadmodum facere eos demonſtrauimus) alia ex parte nudis tunicam impoſueris, cuius altera manica ſit luteo altera viridi colore, ad certiſſimas morionis notas parparum deerit. Denique inſtrumentum *Maraca* his adiungere ſi lubet, pennarúmque faſciculum *Araroye* tergo aptarum, crepitacula quoque ex fructibus tibiis alligata, eam referet formam quam ſaltaturus aut compotaturus obtinet.

Deſcriptio 4.

Barbarorũ inter ſaltãdum & potandũ ornatus.

Reliquam Barbarorum in ornandis corporibus industriã, iuxta integram quam antè edidimus descriptionem, vix multi exprimerent typi, qui etiam nisi adhibitis coloribus rem totam commodè haud repręsentarent: veruntamen pręter ea quæ iam antè cõmemorauimus, cùm ad arma & prælia eorum ventum fuerit, toto corpore incisos, clauis ligneis instructos truculento aspectu homines dabo. Attamen hos in præsentia omittamus, ornatúque suo & voluptatibus (quibus non imperitè indulgent) frui sinamus. Cultus verò fœminarum quas illi *Quoniam*, & quibusdam in locis ex quo commercium cum Lusitanis habent *Maria* nominant, quantò sit præstantior dispiciamus.

Americanę fœminę nudę incedunt.

Nuditas in primis, sicut initio huius capitis monuimus, cum viris illis est communis, pilos quoque consimiliter omnes euellunt, ne palpebris quidem & supercilis exceptis. Ad comam quod attinet, ab illis differunt: viri enim, vti dictum est, ad sinciput abradunt, ad occiput verò demittunt: fœminæ contra non modò alunt: sed etiam more nostratium frequenter pectere & abluere solent. Quinetiam xylina vitta rubro colore infecta constringere & cõplicare illis est familiare. Passis tamen & oberrantibus capillis vt plurimum incedunt, quippe iis circa humeros circumfluentibus & volitantibus delectantur.

Inaures mõstrosæ.

Alterum quoque discrimen in eo positum est, quòd perinde vt viri, labia non perforãt:

ac

ac proinde gemmis siue lapillis faciem non exornant. Auriculas tamen adeò traiiciunt, vt detractis inauribus digitum capiant: inaures istæ ex prægrandi illa cochlea *vignol* candore & longitudine candelam mediocrem adęquant: quo fit vt humeros, atque adeò pectus ipsum pertingentes si eminus conspiciantur, vestigatoris canis pendulas aures referant.

Faciei verò hunc adhibent cultum. Accersita ad hoc ministerium socia vel vicina circulum penicillo in media gena delineat, in cochleæ verò formam fucum cæruleum, flauum, rubrum tantisper circunducit dum vniuersam faciem coloribus illis distinxerit ac variarit: Quinetiam palpebrarum ac superciliorum locum (quod fœminas parum pudicas in Gallia factitare audio) penicillo oblinit.

Mira Americ. fœmi. fucandarũ ratio.

Armillas etiam ex compluribus candidissimis ossium frustulis in squamæ modum incisis contexunt. ea tamen adeò aptè & concinnè cera gummi permixta iungunt, vt nihil suprà. Hæ longitudinem palmi obtinent: ac non malè brachiale illud referunt quo folliculo pellendo vtuntur apud nos. Torques quoque candidissimos quos *Bou-re* nuncupant gestare illis est familiare: collo tamen non appendunt, qui mos est virorum, sed iis in armillarum modũ brachia inuoluunt. Hũc in vsum vitreos globulos flaui, cærulei, viridisque coloris quos filo traiectos habeba-

Armillæ prægrãdes ex compluribus ossiũ frustulis cõpositæ.

mus summè exoptabant, *Maurobi* appellant, Hos,siue ad earum pagos accederemus, siue ipsæ Castellum nostrum adirent, vt à nobis extorquerent oblatis fructibus aut aliis quibusdam,crebrò blandissimis his verbis vrgebant,*Mair,deagatorem,amabé Mauroubi.* hoc est, Galle, bonus es, da mihi armillas ex vitreis globulis.Eadem prorsus ratione pectines quos *Guap* aut *Kuap* vocãt, specula quoque *Aroua* reliquasque merces quibus delectantur flagitabant.

Certũ fœminar. Am. de vestibus reiiciendis cõsilium.

Mirum verò mihi præ cæteris hoc videbatur,quòd licet corpus, brachia,femora,tibiásque variis coloribus non ita frequenter distinguant,nec plumarum ornamentis vtantur, vestes tamen ex crispato panno, à nobis sæpiùs vnà cum indusiis oblatas, vt induerẽt nunquam impetrauimus.Etenim in ea pertinacia permanebant, à qua nondum demotas esse existimo. Excusationem ex recepta ab omnibus accolis consuetudine captabant, Solere omnes ad obuia quæuis flumina & fontes subsidere,vt hausta manibus aqua, caput aspergant: contingere nonnunquam vt (anatum more) vno die decies immergantur: vestes si toties sint exuendæ, molestissimum fore. Pręclarã certè & speciosam caussam.Atqui,quã necesse erat admittere, quippe cum illis disceptando nihil promouebamus. Adeò autem nuditas est illis cordi, vt non modò *Tououpinambaultiorum* fœminæ liberæ quæ in continente versabantur,

Barbararũ fœm.de crebra ablutione cõsuetudo.

vestes

ueſtes omnes pertinaciter reiicerent, ſed etiam captiuæ pretio à nobis emptæ, quibus pro mãcipiis ad Caſtellum noſtrum muniendum vtebamur, cohiberi non poterant quin animi gratia, noctu, induſiis reliquíque panniculamentis depoſitis ante ſomnum per inſulã nudæ oberrarẽt. Denique ſi penes eas accipiendarum aut reiiciendarum veſtium fuiſſet poteſtas, à nobis verò ad eas induendas flagris adactæ non fuiſſent, æſtum ſolis perferre, lacertóſque & humeros lapidibus & humo comportandis lædere maluiſſent.

Captiua fœmina mirũ in modũ nudita te delectatur.

Hæc de ornamentis, armillis, reliquóque Americanarum fœminarum mundo paucis fuere dicenda. Itaque nullo addito epilogo prout cuique viſum fuerit, animo concipiendas relinquo.

Quis ſit infantium ab vtero matris ornatus tum à me dicetur cùm de Barbarorũ coniugiis agemus. Hic locus poſtulat vt aliquid de maiuſculis, hoc eſt tertium aut quartum annum excedentibus, quos vulgò *Canomimiri* nuncupant dicamus. His certè non parum delectabamur: ſiquidem, præ noſtratibus puerulis, corpore præpingui, oſſe candido, labio inſerto, circumtonſis capillis, copore nõnunquam depicto nobis ad pagum accedentibus, gregatim choreas agitantes ob viam veniebant. Vt autem aliquid præmij à nobis referrent, ſæpius blanda iſta verba repetebant *Coutouaſſat, amabé pinda*. hoc eſt, Socie da mihi hamos hos. ſi quando à nobis im-

Canomi-miri pueruli.

petrabant (quod non rarò contingebat) hamósque decem vel duodecim minores arenæ aut pulueri imponebamus, tum illi confestim exultare, & humi fusi terram instar cuniculorum radebant. Quæ res non minimæ erat voluptatis.

Denique quanuis Barbaros cuiusuis ætatis per annum integrũ quo apud eos vixi sollicitè admodum sim contemplatus, adeò vt idea quædam etiamnum animo meo inhæreat: fateor tamen ob varios gestus à nostris prorsus alienos, literis eos picturáve exactè referre difficillimum esse. Si quis igitur plenã voluptatem ex illis capere cupit, vt ipsam Americam adeat autor fuerim. At verò, dices, non vnius esse iter diei: Id quidem ego confirmo: ac proinde nonnisi cautè suscipiendum esse suadeo. De illorum casis, supellectile, cubandi ratione, aliísque non paucis, prout res tulerit, posthac dicturi sumus. Priusquam autem huic capiti finis imponatur, in eos aliquid dicendum videtur qui aut opinantur tacitè, aut etiam scriptis mandarunt commercium illud adeò frequens cum Barbaris nudis ac præsertim cum fœminis, ad lasciuiam & libidinem prouocare: dico igitur, quamuis in speciem nuditas illa concupiscentiæ esca non immeritò censeatur, tamen, vt res ipsa comprobauit, inculta illa nuditate certũ est, multò minùs opinione viros ad libidinem pellici. Itaque ausim asseuerare splendidum illum cultum, fucos, supposititias comas, capillos

Barbari cur exactè exprimi non possint.

Americanarum nuditas cultu nostrarum fœminarum minùs noxia.

pillos calamistratos, ampla illa & tanto artificio complicata, amictoria pretiosa, mammillaria, laciniatas & vndantes vestes, cæteráque huiusmodi, quibus fœminæ nostrates tam sedulò formam mentiuntur, plura incommoda & mala parere, quàm faciat Barbararũ nuditas, tametsi forma ab illis non vincãtur. Ita vt si pluribus seruato decoro hæc persequi liceret, efficacissimas huic sententiæ meæ subiicerem rationes refutatis omnibus argumentis quæ in contrariam partem afferri possint. Ac ne diutiùs immorer, eorum testimonium hîc appello qui mecum in Brasiliam nauigarunt quíque vtrasque conspexerũt. Hæc tamen ita accipi nolim, ac si nuditas illa mihi vllo modo contra Scripturæ autoritatẽ probaretur. Testatur enim Adam & Euam, post peccatum: agnita nuditate, pudore suffusos fuisse. Eorum etiam detestor heresim qui violata naturæ lege, non satis hac in parte à miseris nostris Americanis seruata, morem illum turpissimum inuehere moniti sunt.

De Barbarorum nuditate quid sentiat autor.

Sed quæ de Barbaris istis à me dicta sunt eò certè tendũt vt constet nos nihilo minùs culpandos esse, qui istis damnatis quòd abiecto pudore nudi incedãt, in aliud extremũ peccamus, cultu nimirum nostro nimio. Atque vtinam nostrûm quisque modesto cultu habita necessitatis & honesti ratione potiùs quàm fastus, & vanitatis, vtatur.

CAP. IX.

De crassis radicibus, & crasso milio, ex quibus Barbari farinam conficiunt, qua in panis vtuntur locum: déque eorum potione quam Caou-in *appellant.*

QVANDOQVIDEM externum ornatum habitúmque Barbarorum superiori capite accepimus, à recto ordine alienum non videtur, si de eorũ cibariis hoc loco disseramus. Hoc autem in primis est notandum, licet frumentum nec habeant nec serant, vitésque minimè colant, nihilominus tamen, (quod experientia non semel sum edoctus) lautè admodum eos viuere quantumuis pane & vino carentes.

Sine pane & vino lautè viuunt Barbari.

Duorum generum radices habent quibus *Aypi* & *Maniot*, nomina indidere: Hæc intra tres quatuórue menses adeò crescunt, vt sint longitudine sesquipedales, femoris crassitudine. Erutas fœminæ (neque enim circa isthæc occupãtur viri) igne exsiccatas, *Boucano* nimirùm impositas nonnunquam etiam recentes acutis silicibus posti infixis atterunt, prout caseum & odoratas nuces corradere solemus, farinámque candidissimam ex eâ conficiunt. Tum verò cruda illa farina, atque adeo succus albus, de quo mox, qui ab ea ex-

Aypi & *Maniot* radices.

pri

primitur recentis & liquidi amyli triticei, aquâ diu madefacti, saporem prorsus refert. Adeo vt cùm post meum in Galliã reditum alicubi me pręsente fieret odor ille memoriam refricauit eius quo Barbarorum casæ, tantisperdum ex radicibus farina conficitur perfundi solent.

Ad farinæ istius apparatum fœminæ Brasilienses, vasa fictilia prægrandia vtpote quę singula capiant modia, satis commodè effingunt. Quibus ad ignem positis farinam immittunt, continuóque dum coquitur dissectę cucurbitę altera parte, qua pultarii loco vtũtur, permouent. Cocta tragematis minoris formam habet.

Duplex istius farinæ genus ab illis conficitur: Alia enim percocta est & dura *Ouy-entan* appellant, quam in militiam profecturi secũ ferunt quod diutiùs conseruetur: Alia verò minùs est cocta & mollior, *Ouy-pon* nominant: hæc priore est eò præstantior, quòd dũ recèns ori admouetur ac manditur, panis cãdidi medullæ saporem refert. Prior verò ille sapor, de quo egi, inter coquendum, in gratiorem & suauiorem mutatur.

Ouy-entan durior farina.

Ouy-pon mollior farina.

Quamuis autem hæ farinæ, præsertim recentes saporis sint optimi, summam alendi habeant facultatem, ac facilis earum sit concoctio, nihilominùs tamen pani conficiendo vt (ipse sum expertus) nullo modo sunt aptæ. Massa quidem conficitur, quæ non dissimili à triticea modo intumescit, speciéque est op-

Farina ex radicib. ad panem cõficiendum minus apta.

tima ac instar similaceæ candida: inter coquendum tamen adeò exsiccatur & aduritur crusta, vt pane scisso fractóue interior pars sicca & ad pristinam farinæ formam redacta reperiatur. Quibus adducor vt credam eum qui primus retulit (cùm non satis diligenter quod à me dictum est perpendisset) eos qui viginti duobus, aut tribus gradibus vltra Æquatorē porrecti sunt (quos *Tououpinambaultios* esse planè cōstat) pane ex lignis attritis confecto vesci solitos, quod de radicibus istis de quibus agimus est intelligendū, hallucinatum fuisse.

Hist. Gen. Ind. libr. 2. cap. 92.

Vtraque verò farina pulmento conficiendo, quod à Barbaris *Mingant* nuncupatur, presertim si pingui quodā iure diluatur: tunc enim orizam refert, atque eo condita modo optimi est saporis.

Mingant pulmentū & radicum farina.

Cæterum *Tououpinambaultij* nostri cùm viri tum mulieres, nec non ipsi pueruli ab ineunte ætate huiusmodi farinam siccā panis vice edere consueuerunt. Cui rei adeo apti frequenti vsu sunt facti, vt summis digitis è figulinis vasis desumptā certa manu ne minima quidam excepta mica, eminùs in os coniiciant. Hunc morem imitari aliquoties tentauimus, at farina illa vultum inspergebamus, in hoc nimirum negotio minùs exercitati, ac proinde, nisi mimicos moriones referre volebamus, cochlearibus vti necesse erat.

Barbari peritissimè farinā in os cōiiciunt.

Galli ad farinā in os iniiciendā inepti.

Porro radices illæ *Aypi* & *Maniot* interdum recentes frustatim conciduntur ex qua-

rum

rum farina humida quidem illa, pilæ amplę à mulieribus compinguntur, è quibus intra manus compressis succum, lactis instar, candidum ac liquidum exprimunt. Eum vasis figulinis exceptum soli exponunt, cuius calore ad modum lactis coagulatur. Edendus verò in patellis testaceis infunditur, ac deinde, prout solemus oua frigere, excoquitur.

Succus ex humida radice expressus esculétus.

Præterea radix *Aypi* non modo ex farina vsu probatur, sed etiam sub cinere cocta vtiliter comeditur: quippe & tenerascit, & diffinditur, castaneæque in prunis coctæ, cuius saporem refert, est persimilis: ac proinde ita parata edulis est maximè. At radicis quæ *Maniot* dicitur, longè alia est ratio, nisi enim in farinam redacta erit atque percocta, periculosissimè editur.

Radix cinere cocta.

Vtriusque caulis, quæ forma inter se sunt persimiles, Iuniperi humilis magnitudinem æquat foliisque Pæoniæ similitudine. Quod verò in hisce Brasilicis radicibus, *Aypi & Maniot* maximè est admirandum, totum in copia positum est, earum rami qui calamos cannabinos fragilitate adæquant, quanta copia perfringi ac in terram quam altissimè defigi possunt nulla adhibita alia cultura bimestri aut trimestri spatio radicũ copiã gignunt.

Quę sit radicum istarum caulis & foliorũ forma.

Mira ratio radices illas propagandi.

Mulieres quoque amplum illud milium, de quo dictum est, quódque vulgò à nobis triticum Saracenum, à Barbaris *Auati* dicitur, præacuto baculo in terram defixo serunt: ex eo item farina ab illis conficitur,

Auati, milium amplum.

quam eodē prorſus modo coquunt & comedunt quo ſuperiorem diximus. At verò crediderim (contra quàm à me dictum fuerat prima huiuſce hiſtorię editiōne. duo enim diſtinguebam quę vbi penitius perſpexi, vnũ idémque eſſe iam comperio) hoc *Auati* noſtrorum Braſilienſium idem eſſe cũ eo quod Indorum Hiſtoriographus *Mais* nominat, quod, vti ipſe teſtatur, Indis frumenti vſum præbet. Illud his verbis deſcribit.

Mais Peruanũ triticum.

Hiſt. Gen. Ind. lib. 5. cap. 213.

Harundo *Mais* inquit, in hominis altitudinem, ac nonnunquam ampliùs adoleſcit, ſatis craſſa eſt, foliis paluſtrium arundinum perſimilis, ſpica nuci pinaſtrio ſimili, grano amplo, nec rotundo, nec quadrato, nec longitudine cum noſtro tritico comparanda, à ſemente menſibus tribus metitur: imò irriguis locis XLV. diebus. Ex vno grano 100. 200. 300. 400. 500. nonnunquam etiam 600. gignuntur. His abundè docetur quæ ſit illius regionis fertilitas, quam nunc Hiſpani occupant. Quidam ſcriptis mandauit adeo fertile eſſe in Occidentali India ſolum, vt frumentum, hordeum, miliũ denique ad cubitos quindecim adoleſcat. Hęc ſunt quæ panis vicem apud Americos ſupplere animaduerti.

Calco ndilus de bello Tur. lib. 3. cap. 24.

Hiſpani ac Luſitani qui ſedes in illis terris fixerunt, magna frumenti ac vini copia abundant, ex quo apparet Braſilienſium oram horum eſſe maximè feracem. Quòd autem iis rebus Barbari carent, ipſorum inſcitiæ tribuendum eſſe. Nos verò frumētum & vinea-

Americanum ſolũ tritico & vino accõmodatum.

rum palmites eò comportauimus, expertíque sumus vtrumque illic optimè prouenire posse, si modò agri eo labore quo apud nos colerentur. Vitis enim à nobis plantatæ rami fluxerunt, maximo feracissimi soli argumento. Quod ad fructus attinet, primo anno racemi nati sunt acidi, qui non modò non maturescerēt, sed etiam in dies indurescerēt. At verò quantum à peritis vinitoribus, non ita pridem edoctus sum, constat nouelleta primo & secundo anno labruscas nullius pretij plerumque producere. At verisimile est Gallos si vitem illam colere perrexerunt, optimas ex ea vuas collegisse.

Frumentum verò & secale à nobis sata folia quidem emiserunt, ínque stipulam sunt fastigiata, ac spem fecerūt, in spicis nulla grana extiterūt. Hordeum grana permulta produxit, & ad iustam maturitatem peruenit: vnde credibile illud solum nimium celeriter extrusisse frumentum, & secale, quę diutius in terra foueri expetunt, quàm hordeum, ita vt nec florere, nec grana proferre potuerint. Eam ob causam, quemadmodum in Gallia agros, vt sint fertiliores, stercoramus, contrà illam terram assiduo cultu, ac versatione defatigandam esse arbitror, vt eo modo ferēdis frugibus sit aptior.

Americanū soli ob pinguedinē frumēto nostro ferendo ineptum.

Quis verò dubitat eadem commoda ex illis terris quæ Lusitani iam percipiūt, Gallos si diutius mansissent, percipere potuisse? Quod certè fecissent, ac frequenter, nisi Vil-

Apostasia à Villagagnonis in causa quòd Galli non sint in America.

lagagno puriorem Religionem deseruisset, eò commeassent. Ac sanè cùm tellus lõgè plures quàm facit, incolas alere possit: vt ego verè affirmauerim millena me tum præstantissimi totius Galliæ agri iugera possidere potuisse. Atque hoc obiter dictum sit, vt iis satisfiat, qui curiosiùs inquirunt, an apud Brasilienses frumentum, ac vinum prouenire possint, si modò excolantur.

Vt autem eò redeam vnde digressus sum, priusquam de carnibus, fructibus, piscibus, & aliis Barbarorum cibis, nostris prorsus absimilibus, loquar, vt meliùs quæ dicenda proposui distinguam, quæ sit ipsorum potio, quáque conficiatur ratione, edisseram.

Brasil. fœminæ potum conficiunt.

Hîc primò notandum est, viros, vt in paranda farina operam non ponunt, sed curam illam mulieribus relinquunt, illud idem hoc in negotio illis vsuuenire. Quin à conficiẽda potione multò religiosiùs cauent, præterquã quòd radices *Aypi*, *&* *Maniot* eo modo quo diximus, paratæ, præcipuum ipsis cibum subministrent, potionem quoque ex illis hac ratione conficiunt. Eas in primis postquam minutatim consciderunt, quomodo hîc rapas ollæ iniiciendas solent, inque vasis luteis suffseruefaciunt, quoad mollescant, emollitas ab igne remouent, ac deferuescere sinunt. His ita expeditis, earum pleræque circa ingentia illa vasa sedentes frusta illa mollita mandendo comminuũt, deinde singula manu ab ore excipientes in aliud vas igni impositum deiiciunt,

ciunt,vt ibi rurſus ferueãt:baculo autem con tinuò agitant donec ſatis ferbuiſſe iudicent: tum ſecundò à flammis ablatum in alia vaſa è cannis, quorum ſingula cadum minorem Burgundium æquant, minimè colatum reponunt: vbi verò rurſus ferbuerit, deſpumatúmque fuerit,cannas illas operiunt quoad,eo quo dicemus modo,ebibant. Vaſa porrò illa de quibus vltimo loco dixi, figuram earum cuparum imitantur, quibus ad lixiuiũ paſſim vtuntur Borbonij, & Auerni, ore tamen aliquantò anguſtiore.

Potus ex milio.

Eædem quoque Braſilienſes fœminæ feruefacientes, ac ore mandentes milium illud quod *Auati* nominãt, potum eadem prorſus ratione conficiunt cum ſuperiori. Nominatim verò fœminas eã artem exercere repeto. Nam quamuis diſtinctionem inter virgines & mulieres, quæ propterea non abſtinent à virorum conſortio (vt malè Theuetus ſcripſit) ea in re nõ viderim:nihilominus hoc ſibi firmiter perſuadent Barbari, potionẽ nullius ſaporis futurã, ſi radices aut milium ipſi mandant. Deinde tam hoc indignum arbitrantur, quàm ineptum eſt quod à ruſticis Seguſianis factitatur, qui & nent, & colum geſtant. Hanc potionem Barbari vocant *Caouin* quæ ſubturbida & ſpiſſa eſt,ac ferè lactis ſaporem imitatur:rubeam etiam habent, & albam,vt & nos vinum.

Sing. A-mer.c.24.

Quoniam autem radices iſtæ, ac milium quolibet tempore in eorum regione proue-

niunt, ideo quotiescunque visum est potum eiusmodi conficiunt tanta copia, vt semel plusquam triginta cados sexagenûm sextariorum Parisiensium in ipsorum ædibus dispositos viderim: vbi pleni opertique remanent donec illi ad compotandum conueniãt. Priusquam verò quæ sit compotandi ratio referam, exclamando præfari liceat: Procul estote Germani, Flandri, Heluetij, omnésque adeò qui strenuè potando palmã petitis. Vos enim audito Barbarorũ potandi modo sponte illis cessuros esse video.

Americani potatores eximij.

Ergo cùm potationem aggrediuntur, præsertim cùm captiuum mactare adhibitis solemnibus ceremoniis, de quibus postea fœminę lentum ignem circa vasa accendunt, vt potus ille tepescat. tepido enim delectantur, contrario prorsus à nostro more, qui vinum frigidissimum expetimus. Id vbi factum est, primùm aperiunt cadum, & poculorum loco cucurbitæ amplę altera parte, quæ tres Parisienses sextarios capiat, hauriunt. Tum viri saltando ad illas accedunt, plenósque cyathos ab ipsarum manibus accipiunt, illæque identidem bibunt, & vno haustu plena pocula absorbent. Haustus verò tantisper repetunt, dum in cadis omnibus vel vna *Caou-in* gutta restat. Ego quidem ipsos tres dies & noctes continuè bibentes conspexi: quin etiam cùm vsqueadeo essent expleti, potúque oppressi, vt oneri ferendo impares essent, operi sese denuò applicabãt, quia incepti certami-

Caou-in antequã bibant calefaciunt.

tami-

taminis defectio ignauiam argueret.

Illud quoque est obseruandũ, Tououpinãbaultios inter bibendum nihil edere, atque inter comedendum omnino non bibere: quo fiebat vt nostrum viuendi morem valde mirarentur, cùm nos alternatim bibere, ac edere conspicerent. Ac siquis eos hac in re cum equis comparet, faceti cuiusdam responsum afferam, qui dicere solebat discrimen in eo esse, quòd Barbari aquatum minimè essent deducendi, quódque periculum non esset ne postilenas abrumpere cogerentur. Et quamuis ad cibum sumendum horam statutã non habeant, sed ad libitum vrgente fame, vel de media nocte comedant, neque vllum in bibendo modum seruent, in cibo tamen maximè sunt sobrij. nonnulli os manúsque ante, ac post pastum abluunt: quod ad os spectat, id fieri puto, quod alioqui viscoso humore impeditum illis esset futurum, propter eas farinas quibus panis loco, vt diximus, vtũtur. Mirum illi silentium tempore cibi obseruãt, ita vt in aliud tempus referãt ea de quibus colloquuturi sunt. Nos autem cùm violato ipsorum instituto, vt in Gallia vsuuenit, inter prãdendum sermones misceremns, ab illis irridebamur.

Tououpinãbaultij inter edẽdum non bibunt.

Barbari quoties esuriunt edunt.

Itaque tantisper dum hæc celebratur compotatio, Americani hilares canunt, saltant, choreas agitant: quin etiam se mutuò hortãtur vt in bello sint strenui, & quamplurimos hostes capiant: deinde instar gruum ordine

diſpoſiti ſaltant per domum in quam conuenerant, curſitant, donec cados penitus exhauſerint.

Ebrietatis Barbarorũ argumentum.

At certè quòd ebrietatis palmam referant non infirmum hoc eſt argumẽtum, quòd nõnulli in iſtis ſympoſiis 4. Caouini ſextarios exhauriant: ſed tum maximè ſunt, quum plumis inſtructi (vti antea diximus) captiuũ aliquem mactant & deuorant: tunc enim Ethnicorum more Bacchanalia ſua celebrãt. Parcius quidem vicini inter ſe in pendulis illis lectis è goſſypio contextis ſedentes compotant: ſed cùm ſinguli alicuius pagi incolæ conueniant ſæpius ad compotationes immodicas, nunquam ad cibos, hoc fit vt raró mediocres illæ & modeſtæ compotationes locum habeant.

Nuſquam verò, ad compotationes ſeu mediocres, ſeu immenſas accedunt, quin (vt antea diximus) ad expellendas ſolicitudines ad choreas conueniant. Sed præterea peculiare hoc eſt iunioribus nondum coniugatis vt pennarum faſciculis tergo annexis, & *Maraca* manibus admoto, nec nõ aridis illis fructibus traiectis filo, tibiiſque aptatis ſtrepitũ edentibus, (vt antea dictum eſt) totam noctẽ huc & illuc circumcurſent oſtiatim ſaltantes: ita vt iis viſis & auditis ſæpius in mentem veniret eorum inſania, qui in quibuſdam Galliæ locis vernaculè Famuli dicuntur. Solent iſti tempore conſtituto ſanctis & patronis vniuſcuiuſque parœciæ ſumma cum pompa decernendis

nendis ſtultorũ amictu incedere,tibiis multis tintinnabulis reſonãtibus, atque adeo per ædes & plateas choreas agitantes, ac maximè Pyrricham illam ſaltationem, huc & illuc diuagari.

Mulieres filiæque à Barbarorũ choreis ſeiunctæ.

Hîc verò quiddam notatu dignum ſuccurrit,in omnibus Barbarorum choreis,ſiue alij alios conſectentur,ſiue in circulum diſponantur,vt pluribus alibi dicturi ſumus, nuſquam tamẽ mulieres aut puellas viris interſeri:quin potiùs ſeorſim ſaltare ſolitas.

Priuſquam verò narrationẽ inſtitutam de compotationibus noſtrorum Americ.cõcludamus,facetam admodum hiſtoriam, tragicam tamen recitare placet, vt à nemine ignoretur quàm largè eſſent vinum hauſturi ſi copia illis ſuppeteret. Quidam *Mouſſacat*,id eſt paterfamiliâs mihi narrauit.

Faceta Braſilienſis *Mouſſacat* de vino narratio.

Contigit nobis non ita pridem(inquit vernacula lingua) vt dromadem *Peros* (ſic illi Luſitanos cum quibus inimicitias gerunt, nuncupant)opprimeremus,mactatis & deuoratis quos in ea nacti ſumus hominibus, cùm merces eorum à nobis expilarentur, prægrandes offendimus *Caramemos* ligneos (quo nomine dolia, & reliqua vaſa ſignificant) potione quadam oppletos: Quibus ab altera parte apertis ecquid rei ineſſet periculum facere placuit.Ego verò(inquiebat vetulus ille) quodnam eſſet genus illud ignoro, nec ſatis ſcio an etiam apud vos tale exſtet. Hoc tamẽ ſcio nos vbi ad ſatietatem potauimus, totos tres

dies adeò ſopitos fuiſſe, vt ægrè excitati tertio die fuerimus. Plena nimirum fuiſſe vaſa illa conijcio generoſo Hiſpanico vino, quo imprudentes Barbari Bacchi feſtum celebrarint. Mirum proinde non eſt vini illius vaporibus correptos, cõfeſtim ſopitos fuiſſe prout ab illo vetulo referebatur.

Nos verò commanducatum illum fœminarum in ſuo *Caou-in* conficiendo initiò abhorrebamus: quem vt vitaremus, radices aliquot *Aypi* & *Maniot* cum quadam milii copia contuſas feruefecimus gratiorem potum confecturos nos eſſe opinantes: ſed experiẽtia edocti ſumus rationẽ hanc nõ ſuccedere. Quo factũ eſt vt paulatim Barbarico *Caou in* aſſueuerimus: Attamen illius vſus nobis non fuit perpetuus. Nam ſaccari cannis, quarum copia nobis ſuppetebat in aquam refrigeratã ob perpetuum regionum illarum æſtum, per aliquot dies madefactis, potum parabamus gratiſſimi ſaporis. Frigidam quoque nonnũquam bibebamus. Illic enim fontes ſunt limpidiſſimi, flumina quoque aquæ dulcis, ob aeris temperiem ita probatæ & ſalubris, vt nemini quantumuis largè pota periculum crearet. Hîc mihi ſuccurrit, aquam dulcem à Barbaris *vhete*, ſalſam verò *vheen* appellari. In qua dictione efferenda præ cæteris laborabamus: ab illis enim imo gutture pronuntiatur, quo modo ſuas gutturales Hebræi ſolent efferre. Denique quia non dubito quin ea quæ radicibus & milio fœminarum dentibus attritis

Aquæ Braſilienſium optimæ.

tritis ad *Caou-in* parandum diximus ſtomachum multis ad nauſeam vſque mouerit, quò faſtidium illud abſtergant, peto ab illis vt rationem qua muſtum apud nos exprimitur animo repetant. Enimverò ſi vinitores, vindemiarũ tẽpore, in iis præſertim locis quę vina generoſiſſima gignũt, nudis pedibus, nõnunquam calceis induti labra vinaria ingredi vuáſque calcare, ínque ipſis torcularibus immundiſſimè tractare meminerint, multa cõperient non mundiora illo radicum commãducatu. Si verò quis inſtet feruendo ac deſpumando vinum purgari, reſpõdeo *Caou-in* quoq; eadem penitus ratione ſordes omnes abiicere, ac proinde parem vtriuſque eſſe hac in parte rationem.

Caou-in cũ vino collatio.

CAP. X.

De feris, prægrandibus lacertis, ſerpentibus aliiſque Americæ monſtruoſis animantibus.

PRIVSQVAM vlteriùs progrediar, ſtatim ab initio huiuſce capitis lectorem breuiter admonere viſum eſt, nullas è quadrupedum genere animantes, figura noſtratibus omnino ſimiles in toto Braſilienſi orbe reperiri, neque ſolere *Tououpinambaultios* ex iſtis aliquas niſi

Animalia in America naſcuntur à noſtris prorſus diſſimilia.

perquam raro cicuratas domi educare. Vt autem generatim describam animantes feras, quæ à Barbaris *Soo* appellantur, ab iis quæ vsui humano accommodatæ sunt facere initium decreui. Primo illa videtur loco esse ponenda, quæ & vulgaris est maximè: hanc *Tapiroussou* appellant, pilo subrubescenti atque promisso, vaccam magnitudine ac forma valde referentem. Attamen quum cornibus careat; sitque contractiore collo, auriculis longioribus & pendulis, siccioribúsque tibiis atque gracilioribus, vngula continua & asini vngulæ persimili, meritò quis eam vaccæ asiníque naturæ participem esse diceret. differt nihilominus ab vtroque plurimùm, quòd & breuissimam gerat caudam, (obitérque hîc monendus est Lector, permulta in America gigni animantia, quæ omnino sine cauda sint) & dentes habeat multò acutiores. nec hominibus propterea quidquam periculi ab ea potest creari, quum in fuga potiùs, quàm in viribus salutem ponere consueuerit. Eam Barbari sagittis confixam, vt & alias plerasque interficiunt, aut fossa excauata, decipulísve alîus modi ingeniosè fabrefactis, venari solent.

Tapiroussou fera quæ asinũ & vaccam refert.

Cęterùm fera illa, magno est in pretio apud Barbaros, pellis gratia quam simulátque illi detraxerint, dorsi corium in orbẽ circumcidentes, ad solem exsiccant, in parmásque fundi mediocris cadi magnitudine conformant, quibus in bello tela hostium excepta repel-

Parmæ ex corio *Tapiroussou*.

repellunt. Tantam verò duritiem pellis ad solem siccata cōtrahit, vt nullius ictu teli quātumuis magno impetu vibrati, transfigi posse, facilè credam. In Galliam duas eiusmodi parmas studiosè afferebam: redeuntibus verò fames ita molesta fuit, vt omni commeatu cōsumpto, ne Cercopithecis quidem & psittacis, eiusdémque generis animantibus exceptis, quæ ex regione illa nobiscum aduehebamus, parmę illæ duæ, carbonibus impositæ, fuerint etiam ad depellendā famē comedendæ: quibus reliquæ pelles, quæ, vt suo dicam loco, in naui erant, additæ sunt.

Porrò *Tapiroussou* caro ad bubulæ gustū ferè accedit. Hanc suo Barbari more coquunt, *Boucanare* patria lingua appellant. At quoniam vocabulum illud iam vsurpaui, & posteà sæpius repetendum erit ne diutius lector hæreat, oblata occasione, quid hoc rei sit exponam.

Tapiroussou carnium sapor.

Americani defixis in terra ligneis quatuor furcis crassitudine brachij trium pedum interuallo, quadrati figura, æquali verò trium ferè pedum altitudine, baculos in transuersum duobus à se inuicem distantes digitis superimponunt, itaque ligneam cratem comparant: hanc sua lingua *Boucan* nominant. In ędibus permultas huiusmodi crates habent, quibus carnes in frusta concisas imponunt & lento igne siccis è lignis excitato, vt ferè nullus existat fumus, quandiu fert voluntas coqui hunc in modum patiuntur bis horario

Boucan & Barbarorū culina.

Conseruandorū ciborum apud Amer. ratio.

ſpatio inuerſas. Et quoniam ſale cibos minimè condiunt, quemadmodum hîc mos eſt, vno tantùm coquendi remedio vtuntur ad eorũ conſeruationem. itaque etiamſi 30. vno die feras quales hoc capite deſcribemns eſſēt venati, omnes fruſtatim conciſas illis cratibus ingererent, quàm citiſſimè fieri poſſet, ne corrumperentur: ibi ſæpiùs circumactę aliquando plus quatuor & viginti horis torrētur, donec pars interior carnium æquè cocta ſit atque exterior, eáque ratione omnes ſint à corruptione tutæ. Nec in piſcibus apparādis & conſeruandis alia eſt ratio, quos quũ nacti ſunt, magna copia ad farinam conficiendam exſiccant, eos præſertim quos patria ipſi lingua *Piraparati* vocant, qui germaniſſimi ſunt muli, de quibus dabitur aliàs dicendi locus. Iſtæ autem crates apud Barbaros carnaria & promptuaria meritò habenda ſunt: ideóque vix eorum pagos adire licet, quin ferarũ piſciúmque carnibus onuſta conſpiciantur: ſæpiùs etiã vſuuenire ſolet, vt poſtea dicemus, ſi adeas Barbaros, vt iſtiuſmodi crates humana carne refertas, quam ſcilicet de victis hoſtibus interficiendis & comedendis, vt opima ſpolia reportant, intueare. Hactenus de Americana *Boucanatione* dictum ſit, cui cùm Barbaris placet elixæ carnes ſuccedunt, quod cum bona Theueti venia ſcribã, qui hoc negare auſus eſt.

Farina è piſcibus.

Humanæ carnes Boucã impoſitæ.

Vt autem inceptã ferarum deſcriptionem perſequar, ſecundæ magnitudinis partes deferen-

ferendæ videntur cuidam ceruorum generi, quod illi *Seouassou* nominat, sed cùm hoc differunt à nostris, quòd multò sint humiliores, quódque minora gestent cornua, tum etiam illo, quòd æquè pilos demittant, atque nostrates capræ. Aper autem Americanus, quem illi *Taiassou* vocant, corporis mole, auriculis, capite, pedibus, atque iis quæ apud nos gignuntur forma valdè similis est, dentibus etiam & prolixis & acutis, vehementer damnosus: tamen cùm & macilentior existat & gracilior, frendeátque terribiliter, illa quoque deformitate insignis est. Habet à natura foramen in dorso, quemadmodum in capite suem marinum habere dixi, quo spiritum emittit admittítque. Ne quis verò istud prodigiosum existimet, Autor Gener. Indic. Hist. memoriæ prodidit apud Nicaraguenses qui non multum à noua Hispania distant, sues nasci quibus vmbilicus in dorso est: qui procul dubio, ad idem genus cum iis de quibus hîc trado, reuocandi sunt. Cæterùm *Tapiroussou* & *Seouassou*, & *Taiassou* reliquas Brasiliensis oræ feras magnitudine superant.

Seouassou genus ceruorum.

Taiassou aper.

Sues quibus foramẽ est in dorso.

Libr. 5. cap. 204.

Maxima Amer. animantia.

Est quoque apud Americanos fera quædã rufa quam *Agouti* nominant nefrendis triginta dierum nati altitudine, pede bifido, breuissima cauda, rostro & auriculis ferè leporinis, palato gratissima. Sunt & aliæ duorũ aut trium generum quas *Tapitis* appellant, nostratibus non absimiles leporibus, subrubescenti autem pilo.

Agouti nefrendis ceruus.

Tapitis leporis genus

Mures subrufi.

In ſyluis quoque magnas venantur ſorices ſciurorum pilo & magnitudine, quæ ad cuniculorum delicias accedunt.

Pag animal maculis diſtinctum.

Pag aut *Pague* (quonã enim modo id pronuncient, vix ac ne vix quidem intelligas) fera eſt altitudine mediocri venatici canis, capite deformi, carne ad vitulinæ guſtũ accedente, pelle pulcherrima, & maculis albis, leucopęis, nigríſque diſtincta, vt maximi apud nos pretii futura eſſet, ſi modò nanciſceremur.

Sarigoy fœtidum animal.

Alia etiam inuenitur, quam *Sarigoy* appellant, quæ ob fœtorem à Barbaris non comeditur: Nos autem quibuſdam excoriatis, & detracta renum pinguedine, vnde fœtor ille manabat, ſine faſtidio edimus: carne enim cùm tenera, tum optima eſt.

Tatou armata ſquamis.

Eſt etiam illa quam *Tatou* vocant. Hæc non adeò curſu valet, veruntamen (vt apud nos hermalei) per dumeta reptans, duriſſimis eſt armata ſquamis, ita vt gladio tranſuerberari nequeat, pellem etiam illi detractam, ex qua Barbari permultas compingunt ciſtas. Caramenos ipſis nominatas, ſi complicaueris, digitalia eſſe militaria diceres. Carne candida eſt, optimíque ſaporis. Quod autem ad figuram attinet, tantæ proceritatis nullam videre licuit, quantam expreſſit Belouius ſuarum obſeruationum extremo libro tertio, vbi tamen Braſilienſem *Tatou* nominatum deſignat.

His etiam animalibus, quæ apud Americanos

nos frequentissima sunt, adduntur Crocodili *Iacare* dicti, instar humanæ coxæ, longitudine iusta. At tantùm abest vt noceāt, vt plenæ istis Iacaris Barbarorum sint domus, puerique sine vllo periculo cum iis lusitent. Nihilominus audiebam senes commemorantes, dum peregrinarentur, se à nescio quo Iacararum genere peti, à quo se magna difficultate sagittis tuerentur. Illud cùm appropinquare homines persentisceret ex arūdinibus erumpere dicebant, & impetum in obuium quemque facere.

Iacare Crocodili.

Cæterùm vt illa omittam quæ Plinius & alii de Crocodilis, qui in Nilo degunt, memoriæ prodidêre, vniuersalis Indiarum Hist. scriptor illis in regionibus infestos fuisse Crocodilos, ad vrbē Pamana refert, qui plus centum pedes in longitudinem patebant: quod mihi quidem mirabile & portentosum videtur, tantùm abest vt affirmem, quemadmodum falsò Theuetus obiecit, eo in libro quē de viris Illustrib. edidit, de suo fabulari Quoniābeco verba faciens: à qua calumnia quem margini adscripsi, author me vindicabit. Eis autem Crocodilis quos mihi videre cōtigit, os erat valde patulum, alta crura, cauda verò nec rotunda, nec acuta, sed ad extremum tenuissima. Vtrùm autem, vt quidam scripsêre, superiorem mandibulam moueant, ingenuè fateor me non obseruasse. Venantur insuper Americani lacertas, *Touous* illi appellant, nō virides verùm leucopeas & pelle variega-

Lib. 5. cap. 196.

Crocodili portentosæ magnitudinis.

Touous lacertæ.

ta, vt noſtrates paruæ lacertæ. Et quāuis lon-
gę ſint quatuor, aut quinque pedes, iuſta craſ
ſitudine, ideóque forma terribili, nihilomi-
nus in ranarum morem flumina paludéſque
incolunt, nemini noxiæ. Addam pelle illis
detracta exenteratæ ſi coquantur ſummè de-
licatas eſſe, nihil vt in America guſtauerim
ſuauius. Carne enim ſunt, vt apud nos capo-
nes alba, delicata, tenera, ſuaui, vt nihil ſupra.
Initio tamen ab iſtarum guſtu abhorrebam,
poſteà verò quàm primum attigi, quod ad
cibos attinet, ferebāt apud me primas lacertę

Maximę in America edules lacertæ.

Bufones quoque permagnos habēt Touou
pinambaultij, quibus minimè exenteratis,
toſtis veſcūtur. Quū verò & medici doceāt &
vulgo etiam notum ſit, & perſpectum carnē,
atque ſaniem, & quicquid adeò bufonis eſt,
lethale eſſe, facile quilibet me tacente pro-
pter illius regionis temperiem, aliáue de cau
ſa, quæ me lateat, vſu venire vt illic bufones,
vt ſunt apud nos, minimè ſint venenati atque
periculoſi.

Edules in America Bufones.

Comedunt etiam ſerpentes craſſitudine
brachij, quinque ferè pedum longitudine,
quinetiam animaduerti Barbaros, vt de Cro-
codilis commemoraui genus quoddā ex ni-
gro & rubeo diſcolor, domum afferre intér-
que vxores & liberos proiicere, ita ſecuros vt
manibus cōtrectarent. Has immanes anguil-
las terreſtres fruſtatim conſcindunt apparánt
que. Inſipidæ tamen ſunt & per quàm exigu
ſaporis.

Americani permagnos ſerpētes comedere ſolent.

Di-

Diuersi etiam generis serpentes apud eos
gignuntur, & in fluuiis præsertim, vbi ole-
rum instar virides apparent: longi atque gra-
ciles; quorum ictus maximè noxius est. nec
non in syluis existunt lacertæ, præter eas de
quibus supra mentionem fecimus valde pe-
riculosę, vt ex narratione quam subiiciam pa-
tebit. Itaque quum aliquando duobus Gallis
comitantibus iter facerem visendæ regionis
gratia, neque vt mos erat, vię duces Barbaros
haberemus, ideóque oberraremus in syluis,
vallémque profundam pedibus metiremur,
audito strepitu venientis animalis ad nos
cuiusdam, imbellem esse feram opinati, non
secus iter incœptum persequentes securo era
mus animo. Statim verò ad dextram triginta
ferè passuum interuallo, in colle lacertum
conspicimus: corpore humano crassiorem
quinum aut senum pedum. Ille in modum
Ostrei squamis albicantibus & asperis totus,
altero pede anteriori erecto, capite sublimi,
collucētibus oculis nos intueri cœpit. Qua-
re attoniti (nemo enim fortè nostrûm sclo-
pettam tum ferebat, gladiis tantùm eramus
accincti, arcúsque nobis suppetebāt & sagit-
tæ. quæ tela illi monstro tam duris armato
squamis nocere non admodum poterant; ni-
hilominus veriti, ne si fuga nobis consulere
vellemus celeritate superius nos vnà confi-
ceret) alter alterū trepidè quum intueretur,
eodem in loco stetimus. At postqnam ille
pdigiosus & formidabilis lacertus, ore aper-

Autoris de pdigiosa lacerta cōmemoratio.

to, & quòd æſtus magnus eſſet (ſudum enim erat meridiano ferè tempore) altè anhelans, vt facilè exaudiremus, per quadrantem horæ nos eſſet intuitus, derepentè mõtis verticem petiuit tanto fragore virgultorum, atque ramorum, quantum ceruus ſyluam curſu percurrans vix ederet. Itaque nos, qui tum valde timueramus, de illo inſequendo non admodum ſolliciti, Deo liberatori gratias egimus & inſtitutum iter denuo ſumus aggreſſi. Mihi autem eorum opinionem recolenti, qui affirmãt lacertum aſpectu hominis delectari, viſum eſt illi monſtro tantùm placuiſſe intuitum noſtrum, quantùm eius angebamur præſentia. Nec non apud eos fera gignitur e præda victum quærens, quam appellant, *Ian-ouare*. Ea ferè tibiarum altitudine & velocitate canem æquat venaticum, circa mentum verò pilo eſt promiſſo, pelle variegata, pulcráque inſtar lyncis, ac in reliquis vehemẽter illi ſimilis. Barbari non immeritò feram illam valdè reformidant. Nam cùm prędæ ſit aſſueta quemadmodùm & leo, ſi quem eorum aſſequitur in fruſta conciſum deuorat. Illi verò vt ſunt vindictæ appetentes, nec quicquam eorum quæ moleſta ſunt inultum eſſe patiũtur ſi quã excauatis ea de cauſſa foueis aliòue decipulorum genere intercipiant, ſagittis confixam pluribus, quò diutius lãgueat, lentè interficiunt: vtque faciliùs pateat, quàm malè fera illa cum Barbaris agat, cùm aliquando quinque aut ſex Gallorũ de comitatu, hâc trã-

Ian-ouare fera hominibus infeſta.

ſirent

ſirent,monebant Americani vt nobis à *Jan-ouare* caueremus, quòd illa ipſa hebdomade tres crudeliter mortales in quodam eorum pago aſſumpſiſſet.

Addendum verò huic editioni Latinę exiſtimaui, Americanos ante Villagagnonis expeditionem canes nunquam vidiſſe: ideóque cùm permagnum ex venaticorum genere canem intuerentur, quem cum aliquot paruulis eò aduexeramus, nobíſque ille applauderet, propterea quòd vt antea commemoraui, ad *Jan-ouare* formam accedit, obſtupeſcebāt, ab illóque refugiebant. Ea de cauſa etiam Gomara in generali ſua Indiarum hiſtoria teſtatur, anno 1509. cùm Chriſtophorus Columbus primùm ad Inſulam Beringuam appulit, quæ & S.Ioannis nomine inſignitur, huiuſce regionis Indos, qui cum Hiſpanis bellū gerebant, vehementer canem ſubrubidum timuiſſe, qui etiam duorum ferè ſclopetariorū erat loco: propterea quòd non modò in Barbaros ferociter impetum faciebat, verùm etiam ſocios ab hoſtibus diſcernens quātumuis prouocatus minimè illis erat moleſtus, quin etiam Caribas recognoſcens (peſſima & maximè deteſtanda illarum omnium regionum natio) fugientes perſequebatur in mediam vſque hoſtium aciem, qui etiam tantùm excitatus, nulla quiete fruebatur, quouſque arreptum hoſtem dilaniaſſet: pro Hiſpanis tam dextrè præliabatur, vt illo comitati tam alacriter aduerſus Indos pugnarent quàm ſi

Canes primū ab Americanis conſpecti.

Cap. 44.

tres in ſuo numero habuiſſent equites. hic tamen canis dum neſcio quem Caribam nãdo perſequitur, venenata ſagitta ictus oppetiit, dominúmque triſtem admodum reddidit, lætantéſque Indos. Sic & Vallouas Hiſpanorum centurio fortiſſimus cùm primũ Auſtralẽ patefecit Oceanum, emiſſis quos habebat canibus in Indos, qui aditu illum arcebant, Barbari tanto timore ſunt perculſi, vt fuga ſibi cõſulere cogerẽtur, Valloueq́ue canes tam profuerint quàm milites omnium præſtantiſſimi. Inſuper multi reperiuntur in Braſilienſium ora Cercopitheci, paruuli atq; nigri, quos illi *Cay* vocant, quibus deſcribendis ſuperſedebo, propterea quòd nobis ſunt notiſſimi. Vnum hoc tantùm dicam, quum in arborum cacuminibus, quòd fructu quodam ſilicis veſtito, inſtar fabarum noſtratiũ viuant, procelloſo præſertim tempore aceruatim garriant atque clamitent, iucundiſſimos eſſe tum aſpectu tum auditu. Cæterùm, cùm vno tantùm partu vnicum edat fœtum, Cercopithecus ſimul atque editus eſt in lucẽ, ea naturali præditus eſt induſtria, vt à collo patris matríſve firmiſſimè pendeat: itaque ſi venatores ingruant, parẽtibus per ramos deſilientibus via etiam fuga abripitur: Quod certè incredibile videri non debet cùm Matthæolus Commẽtariis in Dioſcoridẽ editis, Plinio atque Ariſtotele authoribus affirmet, tam amãtes prolis eſſe muſtelas, vt teneram adhuc ore comprehenſam, huc & illuc circũge-

Cap. 62.

Cay cercopitheci.

Cercopithecorum in paruulis è periculo eripiendis induſtria.

gestent. Quin etiam animantibus est omnibus illud à natura tributum, vt non modò conseruandæ prolis studio teneantur, sed etiam ad id efficiendum sagacitate mira sint præditæ. Qua de causa non facilè Barbari Cercopithecos quacunque sint ætate venari possunt: sagittis tamen vulneratos deiiciunt de arboribus, ac deinde sanatos, & aliquãtisper domi cicuratos cum mercibus commutant. Verùm initio adeò sunt feri vt attrectantium digitos dentibus conuulnerẽt, adeò vt morsi dolore cogantur illos sępissimè ictibus conficere.

Modus capiendorũ Cercopithecorũ.

Est quoque apud Americanos alterius generis Cercopithecus, quem ipsi *Sagouin* nominant, crassitudine Sciuri, eodémque pilo rufo: Quod verò ad formam attinet, rostro, pectore, collo, reliquísque ferè partibus leoni persimilis, audax etiam, nulli paruulorum animalium pulchritudine cedit, quos quidem illic viderim. Et si tam facilè mare trãsmitteretur quàm cætera, multò maioris esset pretij. Sed cùm tam infirmo sit corpusculo, vt vacillantem nauem ferre non possit, ea etiam est superbia, vt vel minimùm offensus, tædio vitam cùm morte commutet. Hîc tamẽ quidam reperiuntur, mihíque fit verisimile eam esse bestiolam, de qua Marotus suum induxit loquentem seruulum, cuidam zoilo cui nomẽ erat Sago: alludens enim Cercopitheci nomen esse dicit Sagonem. Vt autem fatear ingenuè quod res est, quamuis fuerim curiosus

Sagouin pulchrum animalculum.

me omnibus animantibus Americanis ob-
seruandis non ita fuisse diligentem, quàm o-
ptarem, nihilominus vt semel finem faciam,
duo adhuc describam genera, quæ figura sūt
prodigiosa vt quę maximè.

Hay deforme animal.

Vnum quod Barbari *Hay* vocant, magnitudine canis est, facie Cercopitheci, vētre pēdulo, quemadmodum Scrofæ parturientis, pilo leucopeato valde diluto, longissima cauda, pedibus in morem Vrsi villosis, prolixis vnguibus: vt autem dum in syluis agit valde sit ferum, captum nihilominus cicuratur facillimè. Nudi autē Tououpinambaultij non libenter cum illo colludunt, propterea quòd tum longos habeat vngues, tum acutos. Cæterùm (quæ res fortasse videbitur incredibilis) audiui & à Barbaris, & à quibusdam interpretibus qui diu in America sunt cōmorati, neminē vnquam vidisse tum in syluis tū domi animal illud cibo frui, vt quidam aura illud viuere opinentur.

Coati rostro prodigioso largo.

Alterum, de quo etiam mihi dicēdum est, à Barbaris *Coaty* appellatum, altitudine leporis est, breui pilo & maculoso, auriculis paruulis & acutis, capite cùm paruo, tum ab oculis eminente rostro, plus pede vno longo scipionis instar tereti, subitò ad extremum decrescente, ita vt æquè sit omnino crassus ore ita angusto, vt vix auricularem digitum recipiat. nullū prodigiosius inueniri potest: deinde cùm hæc est capta fera collectis quatuor pedibus, aut in alterum vergit latus, au

con

concidit, neque vnquã erigi, neque cogi potest vt vescatur nisi prębeantur formicę, vnde etiam in syluis sibi victum parat. Octauo ferè die, quo ad Villagagnonem venimus, Barbari eius generis ferã ad nos intulerunt, quę ob nouitatem omnes magna impleuit admiratione. Nam, vt commemoraui, cùm si cum nostratibus conferatur sit valde prodigiosa, sæpe à quodam ex nostris familiaribus excellenti pictore summopere contendi, vt tum illam, tum plerasque cęteras, non tantum admirabiles verùm etiam nobis incognitas, penicillo repręsentare vellet, quod maximo dolore meo nunquam ab illo impetraui.

CAP. XI.

De varietate Americanarum auium. De vespertilionibus, apibus, muscis, aliisque regionis illius insectis.

HOc etiam caput, quo de auibus agam, ab iis ordiri placuit, quæ victui humano sunt accommodatæ, generalíque vocabulo à Tououpinambaultiis *Oura* nominantur: maximam illi habent earum copiam gallinarum, quibus ab India cognomen addimus eásque

Oura aues.

Arignau-ousou Gallinæ Indicæ.
Arignau-miri Gallinæ nostrates.

Arignau-ousou appellant: me non ab eo tempore quo Lusitani apud Barbaros agunt, gallinas etiam nostrates alere solent, ipsis *Arignau-miri* dictas. Quamuis autem vt aliàs commemoraui, candidas plurimi faciant, vt plumis auulsis, rubróque infectis exornẽt se atque vestiant, ab vtroque tamen genere plerumque abstinent, quod ad vescendum attinet. At hæc quum sibi persuadeant oua quæ *Arignau-ropia* nominant, esse instar veneni, non modò stupescebãt, si oua coram illis sorberemus, verùm etiam nos increpantes addebant, non ferendũ esse dum pullationẽ anteuerteremus nos gallinam in ouo comedere. Itaque de suis gallinis æquè ferè sunt solliciti, atque de auibus quæ vitam in syluis agũt. Illas vbicunque fert impetus ponere patiuntur. At gallinæ vicissim, pullos & dumis & vepribus domum deducũt, ita vt ea molestia careant Americanæ mulieres, qua nostrates, in pullis Indicis educandis, quibus etiã ouorum præbent vitellos, fatigantur. Ac tanta fit apud eos pullatio, vt iis in pagis, qui minùs sæpe ab extraneis inuisuntur, gallina Indica gladiolo veneat, qui quidem apud nos vix sestertio nummo æstimaretur: altero autem duorum obolûm quinque aut sex gallinę nostrates constent.

Arignau-ropia ouũ.

Gallinarũ magna copia in America.

Vpec Anates Indiæ.

Vnà cum gallinis Barbari alunt etiam domi anates Indicas, *Vpec* ipsi nominãt. Quoniam verò ea imbuti sunt superstitione Tou-

oupi-

oupinambaultij, fore vt ſi animali tã tardo veſcerentur, eandem tarditatem contraherent, ita vt ſi hoſtes imminerent, fuga ſibi ſalutem quærere non poſſent, vt vel tantillum de iis deguſtent non facilè quiſquam perſuaſerit, eaque de cauſa ſibi tẽperant ab omnibus eis animãtibus quę tardè incedũt, piſcib. etiã vt raiis aliiſque, qui nõ celeriter nare poſſũt. Quod ad illas aues attinet, quæ degunt in ſyluis, magnæ, caponum inſtar, capiuntur, illæque trium generum, quod Barbari *Iacoupin, Iacoupen* & *Iacou-ouaſſou* appellant. Pluma eſt omnibus nigra & leucopeata, guſtu ad phaſianos accedunt: veréque poſſũ affirmare, nihil *Iacobus* illis edi vnquam ſuauius.

Iacous phaſianorum genus.

Præterea duo ſunt genera exquiſitiſſimarum auium, quibus nomen eſt *Mouton* Pauonum magnitudine, iiſdem plumis quibus ſuperiores, raróque admodum inueniuntur.

Mouton auis rara.

Macacoua & *Ynambou-ouaſſou*, duo ſunt genera perdicum, anſerum noſtratium magnitudine non abſimile, quo *Mouton* guſtu. Idẽ eſt ferè trium ſequentium ſapor *Ynambourmiri* perdicum altitudine: *Pegaſſou*, palumbi, *Paicacu* turturis.

Magnarũ perdicum genus.
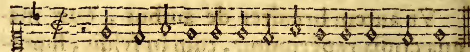
Vt autem breuiter de auibus, quæ magna copia reperiuntur, tum in ſyluis, fluminibus, tum etiam in littoribus finiam, ad eas veniam quæ non ita ſunt ad victum accommodatæ. Inter cæteras duo ſunt genera eadem magnitudine, ad corui craſſitudinẽ ac-

cedentia: quæ vt reliquæ aues Americanæ roſtro ſunt atque vnguibus incuruis, quemadmodum & pſittaci quorum in numero cenſeri poſſent. Quod verò ad plumam attinet, vt facile eſt indicatu, vix crediderim in toto terrarum orbe aues inueniri tam excellenti pulchritudine, in quibus contemplãdis abundè non naturam vt profani, ſed creatorem laudandi ſuppetit materia: vtque res pateat, prima, cui nomen apud Barbaros eſt *Arat*, plumis caudæ, atque alarum ſeſquipede porrectis, partim purpuræ inſtar rubeis, partim cęruleo colore, vehementer ſplendenti, cui & reliquæ partes corporis reſpondent. cùm in ſole agit hæc auis vbi plurimum verſatur, nemo vnquam illius aſpectu ſatiari poteſt.

Arat auis excellenti pluma.

Altera *Canide* dicta plumis inferioribus, quęque collum circumagũt auri colore micãtibus, quæ verò dorſum, alis, caudámque veſtiunt excellenti cæruleo cum textili aureo infernè induta eſſe videntur, supernè autem holoſerico pallio eos qui intuentur ſumma perfundit admiratione. In ſuis verſibus Barbari huius perſępe meminerunt ad numerum cantillantes.

Canide pluma cęrulea.

hoc eſt, auis flaua, auis flaua, &c. nam *Iouue* aut *Ioup* apud eos flauum ſonat. Quamuis autem domeſticæ non ſint hæ aues, frequentiùs tamen in arborum quæ in mediis Vicis

ſunt

ſunt cacuminibus nidificant, quàm in ſyluis, quò fit vt ter quaterve in anno à Barbaris deplumentur, è quibus plumis pileos, veſtes, armillas compingunt, clauarum ſuarũ capulos exornant, corpúſque ſuum cohoneſtant. Huiuſmodi ego pennas non paucas mecum in Galliam afferebam, earum præſertim quas flauo & cæruleo colore eſſe dixi, ſed vbi Lutetiam veni, aulicus quidam cui videndas exhibui, priùs importunus mihi eſſe non deſtitit quàm eas à me extorſit.

Plumę è quibus pilei, veſtes &c. cõponuntur.

De pſittacis, trium aut quatuor generum illic capiuntur, maximos, & pulcherrimos *Aiourous* Barbari nominãt. His rubeo, luteo, ac violaceo colore caput eſt diſtinctum: extremis alis eſt coccineus: cauda, quæ eſt prælonga, lutea: reliquo corpore viridis. Huiuſmodi perpauci ad nos adferuntur. Præter plumarum elegantiam eo commendantur nomine quòd edocti, optimè humanum imitantur ſermonem. Vnum ab interprete quodam accepi, ab ipſo iam per tres annos educatum, qui Gallicas, & Americanas voces tã genuinè pronunciabat, vt ſi non eſſet in conſpectu, eius vocem ab humana diſcernere vix quiſquam potuiſſet.

Aiourous pſittaci maximi & pulcherrimi.

Longè admirabilius erat, Mulierem in vico quodam qui ab Inſula noſtra IV. paſſuum millia diſtabat, huius generis vnum educaſſe, qui non ſecus ac ſi ratione præditus eſſet ea quæ iubebatur, caperet. Illac quoties nobis iter erat, ſtatim ab auis illius hera audieba-

Pſittaci mira Hiſtoria.

mus, vultíſne mihi dare pectinem aut ſpeculum, ego verò iamiam coram vobis pſittacũ meum iubebo canere & ſaltare? Si fortè poſtulatis illius annuebamus, pſittacus confeſtim auditis quibuſdam heræ verbis, non modò ſaltabat in pertica cui inſidebat, ſed & garriebat, & ſibilabat, Barbaros denique in bellum euntes mirabiliter referebat. In ſumma ſi heræ viſum erat imperare vt caneret, canebat: ſaltaret, ſaltabat: Contrà ſi indonata paulò acerbiori ſermone illi ſuum *Auge* hoc eſt conſiſte, imperaſſet, tum ille obmuteſcebat, nec vllis verbis efficere poteramus vt vel linguam vel pedem motitaret. Quare reputandũ Lectoribus relinquo annon Romani, qui Plinio autore, coruo à quo omnibus matutinis nominatim ad Roſtra ſalutabantur, funus innumeris exequiis olim celebrarunt, eúmque à quo eſſet interfectus morte multarunt, ſi huiuſmodi pſittacum habuiſſent, per quàm maximi feciſſent. Illum barbara mulier *Cherimbaué* hoc eſt dilectiſſimum appellabat. Ei ſanè adeò charus erat, vt quærentibus nobis, quo pretio mercari poſſemus, illa *Mocaouaſſou* hoc eſt tormentũ ęneum maius, per irriſionem reſpondebat, itaque nullo pretio ab ea extorqueri à nobis potuit.

Lib. 10. ca. 43.

Marganas pſittaci apud nos frequẽtes.

Pſittacorum alterum genus eſt eorum qui in Galliam aduehi ſolent, quos *Marganas* Barbari appellant, & minimi faciunt. At verò tam ſunt illic frequentes quàm apud nos columbi: quo fiebat, vt licet carnibus eſſent paulò durioribus, quòd ad perdicis ſaporẽ acce-

derent, illis non rarò vesceremur.

Tertium genus psittacorum *Touis* Barbari, nautæ verò Neustrii *Moissons* vocãt: sturnorum magnitudine, caudam prælongã croceis pennis distinguẽtibus, cætera viridis est. Priusquam autem sermoni de psittacis instituto finem imponam, succurrit nonnihil à Cosmographo quodam relatum, Psittacos nimirum in arborum ramis pendulos nidos construere, ne à serpentibus oua absorbeantur, quod quidem meras esse fabulas existimo, siquidem in arborum cauatarum antris nidos construere eos deprehendi.

Touis psittacorũ genus minimum.

Inter reliquas aues Americanorũ, primus locus cuidam *Toucan* nomine dabitur, cuius antè meminimus: Is columbi est magnitudine, colore atro ceu coruus, excepto pectore, quod crocei est coloris, torque miniato ab inferiori parte circunducto, detracto Barbari ad genarũ aliarúmque corporis partium ornatum vtuntur. Tum verò maximè apud illos est in pretio quòd saltaturi eo vtuntur. Nomen inde est sortitum *Toucan-tabouracé* hoc est pluma ad saltandum. Nihilominus tamẽ, tãta illis earũ suppetit copia, vt cũ mercibus nostratibus permutare eas non grauẽtur. Auis istius rostrum reliquum corpus longitudine superat, cum quo gruis rostrum minimè est comparandum, itaque pro monstrosissimo totius orbis rostro est habendum, ergo non immeritò Bellonius, vnum cùm nactus esset, sub finem tertii libri descriptionis

Toucan auis columbi magnitudine.

Rostrũ auis monstrosum.

auium depingendum curauit: nomẽ quidem non edit, at ea omnia quæ ab illo narrantur de isto rostro necessariò sunt intelligenda.

Panou cui pectus rubrum.

Alia est merulæ magnitudine, & colore, excepto pectore quod bubuli sãguinis ruborem adæquat, à Barbaris eodem quo superius detrahitur modo, Auem verò *Panou* nominant.

Quampian auis coccinea.

Est & alia turdi magnitudine, plumis omnibus coccineis, hanc illi *Quampian* vocant.

Gonambuch auis minima.

Minimè verò est prætermittenda auicula non minoris admirationis quàm subtilitatis, quam Barbari *Gonambuch* appellant, plumis albicantibus, & fulgentibus, fucum, aut scarabeum magnitudine non superat, miros tamen cantando edit cõcentus. Milio illi crasso quem Americani *Auati* nominãt, aut alijs altioribus herbis insidens, tam editum edit cantum, vt, nisi cõspiciatur vix credas ab illo corpusculo tantum támque suauem edi posse. Lusciniæ nostræ minimè cedit.

Amer. auiũ varietas.

Cæterum, quia sigillatim Americanas aues omnes, quæ à nostris nõ modò genere, sed & coloris varietate, putà rubei, rosei, violacei, albi, leucopæi, purpurei, &c. à nostris non parũ differunt, describere non possum, vnam tandem descripturus sum quam adeò obseruant Barbari, vt eam non modò afficere damno nolint, sed afficientes inultos abire non patiantur. Columbi est magnitudine, colore cinericio, lugubri voce: eam *Tououpinambaultij* noctu frequentiùs quàm interdiu exaudi-

audiunt, atque ab amicis & cognatis mortuis ad se mitti credunt, tum vt bonum omẽ renunciet, tũ præcipuè vt animos addat, moneátque vt se aduersus hostes fortiter in bello gerant. Existimant præterea si rectè istæc auguria obseruent futurũ vt hostes, hac quidem in vita superent, sed & post mortem ad maiores suos animas post montes conuolaturas, vt illic perpetuas agitent choreas.

Contigit mihi semel vt in pago à Gallis *Vpec* denominato diuerterem. Ibi de nocte aues illas non quidem canentes sed gementes audio. Barbaros attentissimos video. Rei totius gnarus, stultitiam illã increpo. Sed vbi Gallo mihi adstanti arrisi paululùm, vetulus quidam seuerè satis me compescuit his verbis: Tace, ne nos audiendis faustis nuntiis auorum nostrorum intentos auertas. Quoties enim hasce aues audimus, toties & exhilaramur, & vires nostræ augmentum capiũt. Cui ego ne gry quidem, frustra enim cum illo contendissem. In mentem tamen mihi tum veniebat eorum opinio qui asserunt animas è purgatorio igne ad suos officii monendos deuolare, Barbarorúmque nostrorum figmentum ea tolerabilius esse iudicabam. Etenim, vt suo dicetur loco, quamuis animas credant immortales, eò tamen dementiæ non veniũt, vt è corporibus semel egressas ad patrios lares redire dicant, aues istas earum esse nuntias tantummodo fingũt. Hæc sunt quæ de auibus Americanis dicenda mihi fuêre.

Barbarorũ deliratio qui auis cãtum obseruant.

Habent tamen prętereà terræ illæ vespertiliones cornicularum nostrarum magnitudine: hi noctu non raro in casas veniunt, si verò quem apertis pedibus dormientem offendant, summum eius articulum adoriuntur, sanguinémque exugunt tanta copia, vt duos sextarios nostrates plerumque antequam perspiciantur ebibant. Experrecti, manè cubile xylinum cruentatum admirantur. Barbari, siue suis siue nostris id contingebat in ludibria vertebant. Mihi semel istud accidit, pręterquam verò quòd sannis sum exceptus, accessit & illud quòd extremo illo (licet non infestissimus erat dolor) summi articuli lęso, triduum in tibialibus induendis nō parum laboraui. Cumanenses quoque qui cis Æquatorem decē gradibus iacent, grandibus istis & infestis vespertilionibus infestantur. Gener. Indic. histor. scriptor de his rem & facetam & notatu dignam memoriæ prodidit. Monachi cuiusdam puer pleuretide laborabat, ad Sanfidem Ciribici, cuius cùm vena aperienda reperiri non potuisset, mortuus verò ipse haberetur, accedit ad eū noctu vespertilio, talúmque momordit, tantámque copiam sanguinis hausit, apertáque vena sponte emisit æger, quanta ad valetudinem sufficiebat. Ego verò cum historiæ illius Scriptore dico, opportunissimū & faustissimū ægro illi fuisse istum Chirurgum. Itaque præter eam quam vespertiliones istos afferre dixi molestiam, sa tis docet exemplum istud postremum, non

Lib. 2. cap. 80.

De vespertilione faceta historia.

adeo

adeo noxios esse,ac fuerunt olim Græcorum striges, quæ vt inquit Ouid.fast.6.

Nocte volant pueróſque petũt nutricis egẽtes,
Et vitiant cunis corpora rapta suis.
Carpere dicuntur lactentia viscera rostris,
Et plenum poto sanguine guttur habent.

quam ob causam nomen illud veneficis est attributum.

Apes Americanæ à nostris sunt absimiles, ad minores muscas atras quibus æstatis tempore infestamur accedunt, fauóſque suos in exesæ arboris antro condunt. Barbari mel cerámque colligere norunt. Mixtim collecta, *Yra-ietic* vocant,*yra* enim mel sonat,*yetic* verò ceram.Seorsim positum mel, nostro more comedunt, ceram verò picis nigredinem imitantem, asseruant, massis brachij magnitudine compositis. Non tamen quòd faces vel candelas ea conficiant, lucernæ enim alius apud eos vsus non est præterquam ligni cuiusdam flammam lucidissimam emittentis. Præcipuè verò ea cera vtuntur ad obturãdas ingentes illas cannas quibus plumas suas imponunt,ne à papilionibus exedantur,quos etiam hoc loco describemus.

Americanæ apes.

Yra mel *yetic* cera nigra.

A Barbaris *Arauers* appellantur, gryllorũ magnitudine, gregatim quoque ad focum vt & grylli accedunt, si quid autem offendant, exedũt,præsertim verò thoraces coriaceos & calceos ita corradunt vt superficiem penitus absumant. Si verò gallinas aut alia id genus cibaria, negligentiùs recondebamus, manè à

Arauers papiliones.

nobis oſſa carnibus nudata reperiuntur.

Ton inſecti genus inſeſtiſſimum.

Barbaros præterea infeſtat exiguum inſecti genus, quod *Ton* nuncupãt. In puluere naſcitur, pulicis magnitudine. At vbi ſub pedũ & manuum vngulis ſeſe inſinuauit, prurigo ſtatim oritur, acyri modo, niſi verò confeſtim euellatur breui ſpatio, ad piſi magnitudinem accreſcit, extrahíque niſi magno cruciatu non poteſt. Non ſolùm autem Barbari qui nudi toto corpore incedunt, ſed & nos quoque, quantumuis bene induti hoc inſecto infeſtabamur. Ego pro mea parte, licet diligentiſſimè mihi ab illis cauebam, ita fui infeſtatus vt vno die vltra viginti è variis mei corporis partibus ſint euulſi.

Nonnullos etiam vidi minus ſibi proſpicientes, quibus non modò manus & pedes ab illis infeſtabantur, ſed & axillæ reliquęque molliores corporis partes puſtulis iſtorum inſectorum erant refertę. Hoc illud eſſe animalculum credo quod Ind. Occid. hiſt. Scriptor *Nigua* appellat, quod etiam apud Inſulam Hiſpaniolam extat. Ab eo his deſcribitur verbis. *Nigua* pulicis ſalientis ſpeciem refert, puluere delectatur, nonniſi pedes infeſtat, quorum cuti ſeſe inſinuat, móxque lẽdes maiori copia gignit, quàm ſit credibile, habita ſubtilitatis ratione, hæ alias quoque generant. Ac niſi maturè obuiam eatur, nonniſi igni & ferro eiiciuntur: ſi verò tempeſtiuè extrahas, minimo dolore curantur. Quin & addit, Hiſpanos quoſdam adeo illis fuiſſe infeſtatos

Li. 1. ca. 30.

ſtatos

ſtatos vt multi articulorum,nõnulli verò pe-
dum miniſterio caruerint.
Aduerſus ea incõmoda hoc remedio Bar-
bari vtuntur : Eas partes, quæ huic lui ſunt
obnoxię, oleo quodam inungunt, ſpiſſo, ru-
bri coloris, ex fructibus quos illi *Couroq* no-
minant expreſſo. hoc etiã remedio nos Galli
vtebamur. Addo oleum illud curandis vulne-
ribus aliiſque corporis humani incommodis,
adeò eſſe accommodatum, vt apud Barbaros
non minoris ſit pretij atque eſt apud nos, cõ-
fectio illa quam Sanctum oleum nuncupant.
Chirurgus noſter, in Galliam remigraturus
2. ingentia vaſa iſtins olei aſportauit, totidẽ-
que ſeui humani, quod dum ſuos captiuos tor
rebant Americani collegerat.
Tetin culi-
ces.
Gignit prætereà Americanus aer ſubtiliſ-
ſimum culicum genus, quod Barbari *Tetin* no
minant, adeò lancinat etiam leuiùs indutos
vt mucrones acuum referant. Ex quo facile
eſt colligere quàm ridiculè Barbari noſtri
conſpiciantur vbi his culicibus infeſtantur,
manibus enim ſua crura, nates, humeros, bra-
chia ita plaudunt vt aurigam flagellum qua-
tientem referant.
In puluere quoque & ſub lapidibus latent
in America Scorpiones, iis qui in Prouincia
conſpiciuntur longè minores, non tamen, vt
experientia edoctus ſum, ictu minùs venena-
to & mortifero. Hoc inſectum munditie de-
lectatur. Cubile meum mundari curabam,
Americani Scorpio
nes.

mundatum denuò appenderam, more ſolito, Scorpio in ruga quadam delituerat, qui mihi quidem incauto dum cubile ingredior ſiniſtræ manus pollicem perculit: Manus mirum in modum è veſtigio intumuit, ita vt venenũ fuerit corpus totum inuaſurũ niſi mihi præſto fuiſſet pharmacopola, ad quem confeſtim me recepi. Is mortuos Scorpiones cum oleo in phiala aſſeruabat, quorum vnum vulneri applicuit. Illud remedium etſi præſentiſſimum ab omnibus habetur, tanta fuit tamen vis veneni vt per 24. horarum ſpatium ſummo dolore laborauerim. Barbari quoque eodem vtuntur remedio, ſcorpiones nimirum, ſi eos aſſequi poſſint, vulneri attritos applicant. Præterea, prout alicubi à nobis dictum eſt, eos eſſe vindictæ cupidiſſimos, immo penè dixerim in noxia queque furentes, ita vt ſi imprudentes in lapidem impingunt, rabidorum canum more eos mordeant, in animantia quæuis ſibi noxia ſedulò inquirunt, eáque quantum poſſunt penitus extirpant.

Remediũ aduerſus Scorpionũ ictus.

Barbari vindictæ cupidiſſimi.

Terreſtres Cancri.

Habet quoque Americana regio Cancros terreſtres, eos *Ouſſa* nominant *Tououpinambaultij*, turmatim locuſtarum more ad mari littus & paluſtria loca conueniunt, ſi quis ad ea loca accedat hac illac fugientes videat: In truncos arborum radicéſque ſeſe recipiunt, è quibus extrahi tutò non poſſũt, digitos quippe & manus capientium forcipibus comprimunt: Marinis longè ſunt macriores, quoniã autem

autem iuniperinas redolent radices, palato minimè ſunt grati.

CAP. XII.

De nonnullis piſcibus apud Americanos maximè vulgaribus, déque eorum piſcatu.

NE idem ſæpius repetere cogar, à quo abſtinere quoad eius fieri poteſt cupio: Lectorem tum ad capita 3.4.5.& 7. hiſtoriæ huius tū ad loca alia in quibus de Balænis, marinis mōſtris, piſcibus volantibus, aliáque compluriū generum egimus, remitto. Eos verò hoc capite deſcribam qui maximè apud Braſilienſes noſtros ſunt vulgares, de quibus nulla eſt hactenus facta mentio.

Ac primùm quidem piſces in genere Barbari *Pira* vocant. Mullorum genera duo habent: *Kurema*, & *Parati* appellant: optimi ſaporis tum elixa, tum toſta. Quoniam verò mulli gregatim oberrant, (quod non ita pridem in Ligeri aliiſque fluminibus eſt obſeruatum) Barbari eos vbi vident telis petunt, ac nonnunquam tam certa manu, vt duos tréſve vno iactu figant, transfixos natantes quæſitū eunt Barbari, vt qui mergi nequeāt.

Pira piſces.
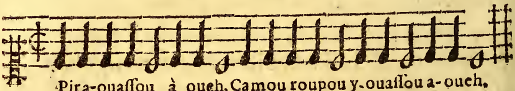
Kurema & Parati mulli.

Sagittis mullos petunt Americ.

Horum piſcium caro eſt admodum friabilis, quo fit vt ſi magno capiantur numero, *Boucã* impoſiti exſiccẽtur, deinde friati in optimam farinam redigantur.

Camouroupouy-ouaſſou piſcis prægrãdis.

Camouroupouy-ouaſſou piſcis eſt prægrandis (*Ouaſſou* enim Americana lingua grandem autoaſſum ſonat, prout accentu diſcriminatur) Huius *Tououpinambaultij* in ſuis choreis & cantibus frequentem faciunt mentionem: hæc enim verba hoc modulãtur modo:

edulíſque eſt maximè.

Ouara & *Acaraouaſſou* piſces optimi.

Duo inſuper ſunt illis piſcium genera, quæ *Ouara* & *Acara-ouaſſon* nominãt à ſuperiore non abſimilia, bonitate tamen vincunt: Immo affirmare auſim *Ouara* ſalari noſtro nullo cedere modo.

Acarapep planus piſcis.

Acarapep piſcis eſt planus, inter coquendũ pinguedinem ſubflauam emittit quæ eis eſt pro condimento, eſtq́ue carne optima.

Acarabouten piſcis ſubruber.

Acarabouten viſcoſus eſt, colore ceruino, aut ſubrubro, ſuperioribus bonitate cedit, minúſque palato ſapit.

Pira-ypochi piſcis oblongus.

Pira-ypochi longus eſt inſtar anguillæ, eſtq́ue minimè edulis, quod etiam Americana lingua *ypochi* ſonat.

Raiæ à noſtratib. diſſimiles.

Raiæ quæ in Ganabaræ ſinu maríque vicino capiuntur, nõ modò à Neuſtriis & Britãnicis aliiſque noſtratibus magnitudine differunt, ſed etiã eo quòd cornua duo oblonga

gerant, præterea quinque aut ſex fiſſuras in ventre habeant,quas minimè natura ſed arte factas,credas, cauda oblonga eſt & tenui, atque adeo venenata, cuius rei experimento ſum certior factus,vnum enim cepimus, inque ſcapham eduximus, quæ mox cuiuſdam è noſtris tibiam punxit, quæ ſtatim intumuit & inflammata eſt.Hæc ſunt quę paucis de piſcibus marinis Americanis,quorum tamen numerus eſt infinitus,habui dicenda.

Raiarum caudæ venenatæ.

Ad hæc flumina aquæ dulcis, piſcibus mediocribus & minimis abundāt quos ſua lingua Barbari,*Para-miri* & *Acaramiri* nuncupant.*Miri* enim eorum lingua,paruulum ſonat.Huius generis duos monſtroſiſſimos paucis perſtringam.

Para-midi & *Acara-miri*,piſces minores.

Vnum Barbari *Tamouata* appellant,palmi longitudine,capite ampliſſimo atque mōſtroſo,habita reliqui corporis ratione, pinnulas ſub branchiis habet duas, dentibus lucio noſtrate eſt acutioribus,ariſtis quoque acutiſſimis,ſquamis quoque duriſſimis,adeo vt(quod de *Tatou* iam antè dixi,)gladio tranſuerberari nequeat. carne eſt probatiſſima, & ſaporis gratiſſimi.

Tamouata piſcis mōſtroſus.

Alterum *Pana-pana* vocant,mediocris lōgitudinis,cuius hæc eſt forma,pelle eſt inſtar Requienis aſpera,corpore & cauda illius non abſimili,capite plano, atque admodum deformi, quod ab aqua elatum,in duas diuidit partes,ita vt caput piſcis deformius & monſtroſius conſpici minimè poſſit.

Pana-pana piſcis capite deformi.

De Barbarorum piſcatu quod attinet, in

primis ad ea quæ dixi de mullis quos ſagittis transfigunt (quod etiam de reliquis quoque piſcibus eſt intelligendum quos petere in aquis poſſunt) notandum eſt, non modò viros & mulieres, ſed etiam puerulos natandi peritiſſimos eſſe. illi prædam natando more barbatulorum canum in medias petunt aquas. hi ſimulac ambulare didicerunt, in flumina maríſque littus ſe coniiciunt, atque anatum more huc illuc oberrant. Cuius rei ad fidem faciendam exemplum paucis commemorabo. Die quadam Dominica mane, in quodam Caſtelli noſtri propugnaculo expatiabamur, lintrémque corticeam (quæ etiam ſuo loco à nobis deſcribetur) qua, vltra triginta tũ virorum & mulierum tum puerorũ capita ad nos inuiſendos vehebantur, in medio mari euerſam. Confeſtim nauigium conſcendentes opem laturi ad eos properamus, omnes ad vnum natantes & ridentes comperimus. Quidam verò eorum his nos compellauit verbis, Quónam ita feſtinantes tenditis vos *Mair?* (quo nomine Gallos appellant) Ad vos, (dicebamus) opem laturi. Magnam, inquit, habemus gratiam: Atqui exiſtimatíſne nos quamuis in mare delapſos, in diſcrimen vitæ adductos fuiſſe? Octo dies potiùs hoc modo in aquis verſaremur, quàm vt mergeremur. magis verò metuimus ne magni quidam piſces in fundum nos pertrahãt: Cæteri verò qui inſtar piſcium placidiſſimè natabant, audita ob quã ad eos acceſſiſſemus cauſa

Viri, mulieres, pueríque, peritiſſimè natant.

causa,sannis nos exceperunt, præque risu nimio eos suum marinorum more flantes videbamus. Ac sanè,licet 500 passibus à Castello nostro aberamus,perpauci eorum (idque potiùs garriendi caussa, quàm vllius periculi metu)nauigium conscenderunt. Ego obseruabam eos nonnunquam nobis præire, ad libitum modò tardè,modò celeriùs natantes,quotiésque visum esset ad aquæ summum quiescere.Lintrem verò cum quibusdam xylinis lectis,cibariis, nonnullísque aliis quæ ad nos auehebant submersum tantumdem curabant quantum solicitudinis afferret nobis pomi vnius iactura.Dicebant enim, An non sũt alia in terra.

Barbari narratio de pisce, manib. & vultu humanã formam referentet.

Priusquàm verò ab hoc de piscatu sermone digrediar, historiam à Barbaro acceptam prætermittere nolo. Cùm inquit die quadam vnà cum nonnullis aliis in summa maris malacia lintre quadam veherer ingens, quidam piscis manu nauigij oram apprehendit, meóque iudicio aut euertere aut conscendere volebat:Id ego conspicatus falce quam pręmanibus habebam, manum illam abscidi quæ in lintrem decidit, digitos verò nostri persimiles quinque habebat, præterea præ dolore quo piscis ille fuit affectus exerto supra aquã capite,ad humanum accedente, aliquãtulum concrepuit. Ego lectori dispiciendum relinquo vtrùm(iuxta vulgi opinionem, qua fertur mare in se singula animalium genera habere quæ in terra conspiciuntur, præsertim

verò habita eorum ratione quæ de Tritonibus & Sirenibus à nonnullis ſunt ſcripta) Sireni an verò potiùs ſimiæ marinæ manus illa fuerit amputata: Tamen (non quod præiudicium iis quæ in hanc rem afferri poſſunt allatum velim) ingenuè fateor me, qui menſes nouem in alto mari verſatus ſum, quíque non rarò circa littora nauigans oberraui, piſcem vllum, in tanta tot generum copia quæ à nobis ſunt capta, non conſpexiſſe qui adeò ad humanam accederet formam.

Spinæ quibus pro hamis vtuntur Barbari.

Atque vt tandem ſermoni de Americanorum piſcatu finem imponam, præter eum, de quo diximus, modum quo piſces ſagittis trãſfigunt, priſco etiam ſuo more, ſpinas in hamorum modum componunt, lineáſque herba quadam quam illi *Toucon* vocant conficiunt, quibus non modò in littore piſcantur: ſed etiam in medium mare, fluminàque progrediuntur, ratibus vecti, quas illi *Piperis* vocant, quáſque hoc modo componunt, longurios quinque aut ſex rotundos brachij craſſitudine, vinculis ligneis colligant, quibus, exporrectis cruribus, ac tibiis inſidentes, fuſte plano pro remo vtentes, quocunque fert animus errant: Attamen rates iſtę vlnæ longitudinem non ſuperant, latitudine pedes duos, quo fit vt neque procellarum fluctus ferant, neque plures vno homine capiant. Noctu itaque Barbari tranquillo mari ſinguli illis inſidentes ac ſolis radiis oppoſiti, ſimias optimè referunt, ſeu potiùs ranas eminùs con-

Toucon herba.

Piperis rates earúmque vſus.

ſpe-

ſpecti.Attamē,quia hæ rates celeriter admodum componuntur, & mergi nunquam poſſunt, ſi apud nos in vſu eſſent, cōmodiſſimas fore autumo,tranandis tum fluminibus leniter fluentibus,tum ſtagnis & paludibus, quibus tranandis cùm vrget neceſſitas frequenter non parùm laboratur.

Ad hæc, Barbari noſtri non modò mirè delectabantur retiū noſtrorū quibus piſcabamur conſpectu, ſed & ipſi nos adiuuabant, atque adeo ſi per nos licebat peritè ipſi piſcabantur. Hæc illi ſua lingua *Puiſſa-ouaſſou* nuncupant. Prætereà Gallos eo præcipuè laudant nomine,præter alia non pauca commoda quæ ex mercibus eorum percipiunt,quod cùm anteà ſpinas ad piſcandum lineis aptare neceſſe eſſet, eorum beneficio iam copia illis ſit vnculorum illorum ferreorū quos adeo ad piſcandum accommodatos eſſe prædicant.Ac ſanè pueruli, (vt ante dictum eſt,) ab aduenis hamos flagitare probè ſunt edocti his verbis: *De agatorem, amabè pinda*.hoc eſt, tu bonus es,da mihi hamos. *Agatorem* enim eorum lingua bonum ſonat, *Amabè* da mihi, *pinda* verò hamum. Si verò repulſam patiantur, capite conuerſo in hæc verba ſtatim erumpunt *De engaipa-aiouca*, hoc eſt, tu es nequam, es occidendus.

Puiſſa-ouaſſou retia.

Hamos maximè probant Barbari.

Itaque ſi quis gratiam inire à parētibus & à liberis cupit,nihil illis eſt denegandum.Grati quidem ſunt,præcipuè verò ſenes tū cùm minùs de eo cogitaueris, muneris accepti me-

Barbari liberalibus hominib⁹ delectātur morofos verò deteſtantur.

mores, aliquid dare ſolent. Hoc ergo obſeruatum eſt à me, homines hilares, alacres, & liberales, ſummo apud illos eſſe loco: Cõtrà verò triſtes, moroſos, taciturnos, auaros, eóſque qui ſibi ſolis viuunt, vſque adeo deteſtãtur, vt author ſim iſtius farinæ hominibus ne Barbaros noſtros adeant.

CAP. XIII.

De Arboribus, herbis, radicibus, exquiſitiſſimiſque fructibus qui in Americano proueniunt ſolo.

QVANDOQVIDEM in ſuperioribus de quadrupedibus, de auibus, piſcibus, reptilibus, deniq; de omnibus Americanis animantibus, à nobis actum eſt, conſentaneum videtur vt priuſquam ad religionem bellum, politeian, alióſque Barbarorum mores accedamus, nõnihil de ſoli illius arboribus, herbis, plantis, fructibus, radicibus, omnibus denique iis quæ vegetante anima ſunt prædita, agamus.

Primò autem, quia Braſilia arbor eſt totius ſoli illius celebratiſſima, (à qua etiam nomen eſt ſortita regio illa) præcipuè ob fucum quẽ ex ea conficiunt infectores noſtri, eam hoc loco deſcribam. Hæc itaque arbor Barbaris *Araboutan* nuncupatur, quercum noſtram proceritate & ramorum copia adæquat. Quædam reperiũtur quarum craſſitudo trium

Araboutã Braſilia arbor eiúſque forma

trium hominum vlnas complectentium implet. Scriptor Hist.Occid.Ind.prodidit duas in illis regionibus visas esse arbores: quarum altera vltra octo vlnas, altera sexdecim in ambitu haberet: ita vt ad culmen prioris, quæ tanta erat altitudine, vt lapidis iactũ superaret, *Cacicus* quidam casulam cùm construxisset, Ciconię modo, Hispanis risum cõmouebat. Alterã admiratione dignissimam asserit. Idẽ quoque narrat in *Nicaragua* Prouincia arborem prouenire nomine *Cerba* cuius crassitudo quindecim hominum complectentium vlnas impleat. Sed vt ad Brasiliam nostram reuertamur, folijs est buxeis persimilibus. Fructum verò non fert.

cap. 61. 85 & 204.

Arbores miræ crassitudinis.

Qua verò ratione materia illa in naues importari soleat, hoc loco describere visũ est. In primis verò sciẽdũ est, nisi ab incolis iuuarentur mercatores, intra annum vix nauem ea materia onerare posse, tum ob duritiem, ac proinde in secando difficultatem, tum verò præcipuè, quòd iumentis omnibus careat illa regio, ac proinde humeris humanis sit comportanda. Barbari igitur vestibus, indusiis, pileis, cultellis, aliisque mercibus conducti, non modò materiam illam securibus & cuneis secant & findunt & rotundãt, sed etiam humeris nudis impositam in naues comportant, nonnũquam verò locis impeditissimis, tribus aut quatuor passuum millibus à sylua ad littus intercedentibus. Nominatim verò dico Barbaros, ex quo Galli & Lusitani ad

Iumẽtis caret Americana regio.

Barbari materiã secãt, & in naues important.

eos accessere, suas Brasilias arbores secare, earum enim exscindendarum (quantum à senioribus accepi) ante illud tempus, ratio alia nõ erat, nisi quòd igne admoto eas deturbabant. Præterea quoniam non nullos scio existimare materiam illam quæ ad nos aduehitur, arborum crassitudine obtinerem: de industria addidi Barbaros eam rotundare, quo faciliùs comportari ab ipsis possit.

Priscus arbores excidendi modus apud Barbaros.

Ad hæc obseruatum est à me, tantisper dũ in America vixi, caminóque luculento ligni istius beneficio vsus sum, minimè humidum hoc ligni genus esse quod plerisque aliis lignorum generibus vsuuenit: immo quasi natura siccum esse, accensum verò perparum fumi parere. Sycomorus verò cõtrà (vt ait Matthiolus,) prę cęteris lignorũ generibus hoc habet peculiare, vt etiamsi excisa sit, humiditatem retineat, ac nisi in aquam demersa, non exsiccetur. Aliud insuper commemorabo. Quidam è nostris indusia nostra mũdare cupiebat, cineres brasilii ligni imprudens in lixiuium imposuerat, adeo tenaciter rubeo infecta sunt colore, vt quantumuis abluta illum nunquam mutarint, atque eo colore infecta fuerunt nobis induenda. Si verò delicati illi qui suas rugas dealbandas in Belgium mittunt, minùs fidem his adhibeant, per me licet illis non modò periculum facere, sed etiam si volẽt, ingentes illas suas rugas viridi inficere colore.

Brasilicum lignũ ferè ἄκαπνον.

Brasilici ligni cineres indusia rubro colore inficiunt.

Cæterùm quia non mediocriter mirantur

Toueu-

Tououpinambaultij noſtri quum vident Gallos,alióſque aduenas è procul remotis terris uenientes, tantum laboris ſumere vt Arabo utano ſuo(id eſt Braſilio ſeu coccineo ligno) naues onuſtas reuehant. Itaque magno natu quidam ex Barbaris hunc in modum me ſuper ea re aliquando interrogauit: Quid ſibi vult, inquit,quod vos *Mair* & *Paros* (id eſt Galli & Luſitani) tam procul petitum ligna veniatis?Nulláne vobis ligna ad focũ tel lus veſtra ſuppeditat?Tũ ego,Suppeditat verò,inquam,& quidem magna copia : ſed non ex eo genere arborũ quales veſtræ ſunt:Braſilium imprimis,quod hinc noſtri non ad vrendum,vt tu exiſtimas,ſed ad tingẽdum exportant: ſicuti & vos & funiculos veſtros bõ bycinos, pennas aliáque rerum inficitis. Hîc ille protinus excipiens : Verùm tantáne eius ligni copia vobis opus eſt?Enimuerò inquã. quum enim (vt hominis animum admiratione ſuſpenderem)apud nos vel vnus mercator plures coccineos pannos, plures cultellos, & forfices (nota ipſi & familiaria exempla ſubiciens) plura ſpecula poſſidet, quàm quanta huc ad vos vnquam allata ſunt: ſolus ille omne Braſilium coëmet, quo plures hinc naues onuſtæ redeunt. Ah ! (inquit Barbarus)mira mihi narras.Mox eorum quę audiuerat memor,percontari vltra perrexit:At, inquit, vir ille adeo locuples, quem tu refers, non moritur. Moritur,(inquam) vt & alii homines? Ibi tum ille (vt iſti Barbari cõmentari amant

Barbari cu iuſdam cũ authore colloquiũ.

& cœptum ſermonem nullis interruptum di-uerticulis ad finem vſque haud abſurdè per-texunt)quęrere ex me, Ergo,inquit,eorũ quę iſte moriens bona reliquit,quis hæres eſt?Li-beri eius, inquam,ſi habet: ſi non habet,fra-tres,ſorores,aut proximi eius agnati.

Quum hæc dixiſſem, Equidẽ (inquit meus ille haud ſanè ineptus ſenex) facilè hinc ani-maduerto vos *Mair*, (id eſt Gallos) eſſe in-ſigniter fatuos. Nam quid traiiciendo mari tãtopere vos fatigari neceſſe eſt,in quo ſupe-rando (ſicuti nobis quidem huc appulſi dici-tis) tantum malorum exhauritis? Nempe vt liberis veſtris aut ſuperſtitibus cognatis opes quæratis? Tellus quæ nos aluit,non illis quo-que alendis ſufficiet?Nos quidem, & liberos, & propinquos habemus, eóſque vt tu vides, ſumma caritate amplectimur:ſed quum con-fidamus fore vt poſt mortem noſtram terra, quę nos aluit,eadem & illos quoque enutriat, in eo acquieſcimus.

Sententia eximia à Barbaro ꝓlata.

Et certè in hanc ſententiam, præclarè So-crates olim cuidam vehementi ſtudio ſua-denti vt ſe liberis etiamnum paruulis ſerua-ret incolumem,Liberi, inquit, Deo qui mihi eos dedit curæ erunt: Ageſilaus verò Lace-dæmoniorum rex amicos admonebat ne tam pecuniis quàm fortitudine, ac virtute ſtude-rẽt diteſcere:quòd fruſtra parat opes,qui ve-ris animi bonis vacat.Quæ ſententiæ ab Eth-nicis profectæ admirationem non paruam merentur.Prior enim conuenit cum eo quod ſcriptum eſt, Ero Deus tuus & ſeminis tui

post te. Altera verò respondet dicto illi Christi, Operimini non cibo qui perit, sed cibo illi qui permanet in vitam æternam, quam Filius hominis dabit vobis.

Ioan.6.27.

Hactenus paucis, sed fideliter narrationem ab Americani Barbari ore acceptam recitaui. Quamobrem, gens illa quæ adeò Barbara à nobis habetur, non modò lepidè eos irridet qui magno suo periculo Brasilio ligno quærendo ex quo quæstum faciant mare traijciunt: sed etiam quantũuis obcæcata (quandoquidem naturę & soli fertilitati plus quàm nos Dei potentiæ & prouidẽtię tribuit) aliquando cum raptoribus in iudicio surget qui Christianum nomen præ se ferunt, quorum tam est Europa ferax quàm Brasilia immunis, quoad incolas attinet. Quare, prout à me dictum est, immortale odium aduersus auaros à *Tououpinambaultijs* geri, vtinam auari omnes qui cùm satiari nusquam possint cõtinuò pauperum medullam & sanguinem exugũt, in illis terris essent relegati, vt ab iis iã furiis aut Dæmonibus exagitarentur. Necesse mihi fuit magno nostro pudore in Barbarorũ gratiã qui adeo res mũdanas cõtẽnũt, digredi. Addere autem uon incõmodè meo quidem iudicio possum rẽ ab Ind. Occid. histor. scriptore memoriæ proditã, de quadam Barbara gente Peruana, quæ cùm primùm Hispanos versantes in suis locis sunt cõspicati, tum quòd barbari essent, tum verò præcipuè quòd luxui indulgerẽt, verebantur ne ab

Lib. 4. cap 108.

In errores Barbarorũ accusatio.

illis ipsi corrũperentur aut auiti mores immutarentur, eos abeuntes increpabant, his nominibus, Spuma maris, sine partibus homines, inquieti, quíque nullibi consistere pos sunt ad laborandum, quo victum sibi parent.

Palmarũ in America 4. aut 5. genera.

Sed vt arborum Americanarum descriptionẽ persequar, Palmarũ quatuor aut quinque genera illic reperiuntur: inter quæ frequẽtissima numeratur ea, quam illi *Gerau*, alia quoq; quam *Yri* nominãt: Attamẽ quemadmodum fructus nulli à me sunt conspecti, credo etiã nullos edi. *Yri* quidem fructum rotũdũ producit instar spineorum prunorũ ad effigiem racemi amplioris tãti ponderis vt ægrè vna manu subleuetur, sed nucleus tantùm cerasei crassitudine, est edulis. Præterea in culmine harum palmarũ est turio quidam albus, qui à nobis vescẽdi gratia abscindebatur: Philippus verò qui hæmorrhoidibus laborabat, asseuerabat illi morbo remedium esse, cuius rei fides penes medicos esto.

Turio in capite palmarum edulis.

Ayri hebeni species spinosa.

Alia quoque est arbor, à Barbaris *Ayri* appellata, quæ licet foliis palmæ sit persimilis caudice spinis circumquaque armata acuum mucronum specie & aculeo. Fructus mediocri crassitudine, cuius in medio nucleus est niuali albedine, qui tamẽ edulis non est, quã hebeni genus esse credo: præterquam enim quod colore est nigro tantáq; duritie, vt Barbaris clauis suis & sagittis partim conficiendis, (quas fusiùs cùm de bellis eorum agetur describam) sit in vsu læuigatum est

quo-

quoq; ac lucidiſſimum, adeo denique graue vt in aquam deiectũ ad imum ſtatim feratur.

Compluria quoque lignorum multiplicis coloris in America reperiuntur genera, quorum nomina ſigillatim edere non poſſum. Nonnulla vidi, buxi colorem imitantia, alia violacea, è quibus fruſtula quædam in Galliã aduexeram, alba vt charta, rubra, diuerſi à Braſilio generis, è quibus etiam clauas ſuas Barbari conficiunt: vnum quoque quod illi *Copau* nominant, cuius arbor nuci Iuglandi eſt perſimilis, nucibus tamen caret, materia quoque affabrefacta eaſdem cũ nuce maculas habet. Denique nonnulla reperiuntur, quorum folia ſunt capitati numi craſſitudine: alia, quorum etiam folia ſunt latitudine ſesquipedali, atque adeo complurium generum quæ omnia ſigillatim recenſere longũ eſſet.

Ligna varij coloris

Copau arbor nuci perſimilis.

Arborũ folia craſſiſſima, alia quoque ampliſſima.

Ad hæc arbor in illis naſcitur terris pulchritudinis eximiæ, atque etiam, (quod eſt maximum) adeò ſuauis odoris, vt dum à fabris vel ſcinderetur, vel expoliretur fruſtula à nobis collecta vel flagrantiſſimam roſam referrent. Contra alia illic adoleſcit quam Barbari *Aou-ai* nominant allij teterrimo odore, quem dum ſecatur, aut vritur nemo eſt qui ferat: foliis eſt à pomis noſtris non abſimilibus: fructus verò eius (qui proximè ad echinũ formâ accedit) pręſertim verò nucleus adeo eſt venenatus vt comedẽti veneni pręſentiſſimi effectum referat. Nihilominus tamẽ Barbari noſtri, quòd ex eo crepitacula ſua

Lignũ roſei odoris.

Aou-ai lignũ teterrimi odoris.

Cōplures Americanę arbores fructus ferunt venenatos.

componunt, fructum illum plurimi faciunt. Hîc quoque animaduertendum est, Brasiliam (vt mox dicemus) poma complurium generum optima ferentem, abundare etiam arboribus, quæ pulcherrimos quidem fructus edunt, ad vescendum tamen inutiles. In litore præsertim multæ sunt arbusculæ, quarum poma mespilis nostratibus valdè similia periculosè comeduntur. Idcirco Barbari cùm Gallos cæteróſque aduenas ad poma illa colligenda accedentes conspicantur, suo idiomate *Ypochi* crebrò vsurpantes, vt ab eis abstineant, admonent.

Hiuouraé guaiaci species.

Hiuouraé, cui cortex est semidigitali crassitudine, sapore gratus, præsertim recèns ab arbore extractus, genus est Guaiaci, quantum accepi à duobus Pharmacopolis, qui mare nobiscum transmiserant: eáque Barbari vtuntur ad morbum, quem *Pians* appellant, qui, vt postea dicam, æquè apud eos perniciosus est, atque apud nos lues Venerea.

Choyne arbor ex cuius fructu Barbari suum *Maraca* conficiunt.

Arbor *Choyne* Barbaris appellata, mediocri altitudine, foliis forma & viriditate lauri, pomis, magnitudine capitis infantis, ad figuram ouorum Struthiocameli accedentibus, quæ quidem non sunt edulia. Ex his *Tououpinambaultij* ob duritiē corticis integra quædam in longitudinem, latitudinémque perforantes, quibus *Maraca* conficiunt: (de quo iam antè mentio facta est, fiétque in sequentibus:) illa etiam ad calices, aliáque vascula excauant, dimidiántque.

Inter

Inter arbores quoque Brasilienses numeratur *Sabaucaie*, pugnis ambobus pomo ampliore, formámque calicis imitante: in cuius imo exigui quidam nuclei amygdalinis similes comperiuntur, eundem quoque ferè cum amygdalis saporem referunt. Cæterùm cùm pomi istius putamen vasis couficiendis sit aptissimum, arbitror illud esse quod vulgò nucum Indicarum nomine appellamus, aut certè ex illarum genere. Mathiolus enim suis in Dioscoridem commentariis aliarum nucum Indicarum meminit, quæ formâ sunt rotundæ, ac magnorum melonum instar ab arbore dependent: quarum ego in illis regionibus, prout sunt ab illo depictæ, ac descriptæ, putamina vidi, quæ torno expolita hîc solent à nostris hominibus argento includi. Præterea cùm in illis terris versaremur, quidam Petrus Bordonius nomine artis tornandi peritissimus, varia eáque pulcherrima vascula fabricauit, cùm ex istis *Sabaucaie* fructibus, tum ex aliis versicoloribus lignis, quorum partem Villagagnoni dedit, à quo plurimi fiebant. Verumtamen aliquanto post indignissimam reportauit mercedem: ex eorũ enim fuit numero (vt à me suo loco dicetur) quos Villagagno propter Euangelij professionem in mare demersos suffocauit.

Sabaucaie arbor cuius fructus vasis conficiẽdis est accommodatus.

Petrus Bordonius tornator peritus, quam mercedẽ à Villagagnone retulit.

Est præterea in illis terris arbor proceritate sorbi nostræ, cuius pomũ Barbari *Acaiou* nominant, amplitudine, & figura oui gal-

Aca iou fructus edulis.

linacei, quod vbi maturuit, colore ad aurum inclinato inſtar cotonei mali, non modò vtiliter comeditur, ſed etiam ſubacidum, nec minùs palato gratum ſuccum emittit, qui calore æſtuantes iucundiſſimè refrigerat. Attamen cùm difficulter è proceris illis arboribus decutiatur pomum illud, nonniſi à Cercopithecis qui illis veſcentur excuſſa habebamus.

Paco-aire frutex tenera.

Paco-aire frutex eſt decem aut duodecim pedum altitudine, caudice femorali nonnũquam craſſitudine, qui tamen adeo eſt tener vt gladio vno ictu ſecetur: pomum *Paco* vocant Barbari palmi longitudine, formâ cucumeri non abſimile, eiuſdem etiam coloris cùm ad maturitatem peruenit. Hæc autem poma naſcuntur vt plurimum viginti aut vigintiquinque ſimul & confertim in ſingulis ramis, quæ Americani legentes in caſas ſuas important tanto pondere quantũ altera manu ferre poſſint. Ad pomi verò iſtius bonitatem quod attinet, vbi maturuit, calyce ad modum recentis ficus auulſo, grumoſum apparet: quo fit vt mandentibus ficum referat, vnde à nobis ficus nominabatur: ſapore verò vel delicatiſſimas Maſſilienſes ficus ſuperat: itaque non immeritò inter optimos totius oræ illius fructus recenſeatur. Memoriæ quidem eſt proditum, Catonẽ cùm Carthagine Romam rediiſſet, miræ magnitudinis ficus attuliſſe: verùm quoniam antiqui de his noſtris nullam mentionem fecerunt, credibile

Paco poma oblonga.

Paco ficus ſapore.

bile eſt alîus fuiſſe generis ab iſtis de quibus
fit ſermo. Foliorum verò *Paco-aire* forma ſo-
liis lapathi aquatici non eſt abſimilis : tanta
tamen ſunt magnitudine, vt vulgò longitudo
ad ſex pedes, latitudo vltra duos protenda-
tur: quo fit vt nulla ratione adduci poſſim vt
credam in Europa, Aſia, & Africa tantæ lon-
gitudinis & latitudinis folia extare. Nam etſi
Pharmacopolam quẽdam audiui aſſeueran-
tem ſe vidiſſe folium Petaſitis latitudinẽ vl-
næ cum quadrante, hoc eſt (ſiquidem rotun-
da eſt hæc planta) cuius circumferentia tres
vlnas cum quadrantibus tribus ſuo ambitu
caperet: nuſquam tamen accedebat hæc am-
plitudo ad noſtri *Paco-aire* magnitudinem.
Verum quidem eſt foliorum illorum craſſi-
tudinem longitudini non reſpondere, imò
exilia maximè eſſe, aſſiduè tamen erecta, adeo
vt venti paulò vehementioris, (quo regio illa
frequentiſſimè vexatur) mediana tantùm
coſta impetum ferat reliquum verò ita diſſe-
catur vt eminùs conſpicienti hi frutices plu-
mis ſtruthiocamelinis ornati eſſe credantur.

Paco-aire folia immenſæ magnitudinis.

Matheolus commentariis in Dioſcoridem
de palma & dactylis agens, ſcribit quandam
eſſe plantam in Ægypto, Cyproque naſcen-
tem, quam Veneti inde redeuntes Muſam
appellant, & Muſas ſimiliter fructus: quàm-
que optimè eo loco depinxit : cuius deſcri-
ptionem, quia non parum ad noſtrum *Paco-
aire* accedit, hoc loco adſcribere placet. Mu-
ſa igitur, inquit ille, adoleſcit ad quinûm, ſe-

Muſa arbor eiúſq; deſcriptio.

nûmve cubitorum proceritatem è ſtolonibus alterius ſata: folio eſt arundineo, quod tamen perquàm longo, latóque ambitu ſe diffundit, adeò vt in longum trium cubitorum menſuram quandoque excedat, in latum verò ſeſquicubitum ſpatietur, lata craſſáque per medium excurrente coſta. Torreſcunt folia æſtate ſui naturâ, vel etiam fortaſſe ſolis ardore, adeò vt menſe Septembri eorum coſtæ prorſus nudæ cernantur, decidente foliorum materia, quod admodum ſit tenuis. Caulis ſquaroſo foliorum cortice veſtitur, palmæ, vel arundinis modo. Ramos habet nullos, ſed caudice tantùm conſiſtit. E vertice germen emergit materie molli, longitudine ferè cubitali, à quo alia ab origine, ad ſummum prodeunt germina ternûm, quaternûmue digitorum inuicem diſtantia: è quibus circumueniunt fructus, parui cucumeris magnitudine, qui per maturitatem quadantenus flaueſcunt, cortice fici, qui eodem modo digitis detrahitur. Subſtantia pulpæ conſiſtit melopeponum modo, nullo intus oſſe, neque ſemine. Primum guſtantibus fructibus inſipiditatem quandam præ ſe ferre videntur, adeò vt primo ſtatim guſtu non placeant, verùm qui eſui aſſueſcunt, iis indies magis delectãtur: quippe qui quadam occulta ſaporis ſuauitate allecti qui niſi tractu temporis cum palato init gratiam, nunquam ſaturi videantur. Ita Muſam (inquit Mathiolus) mihi deſcripſere qui ex Ægypto, & Cypro ad nos reuer-

uertuntur. Sed quænam antiquis Musa fuerit planta, quid referam non habeo. Fusiùs hoc ille persequitur allato Theophrasti, & Serapionis testimonio, vt videre cuiuis licet. Alibi quidem de ficu Indica (puta Orietali) agit, cuius pictura quam eo loco exhibet, indicat arborem esse monstrosissimæ formæ: ac veritus ne Lectori tædium afferam, (præsertim cum minùs ad *Paco aire* nostri formam accedat) intermissam repetam historiæ meæ seriem: siqui verò plura nosse cupiant, eos ad 145. commentariorum illorum libri I. caput remitto.

Xyla arbores.

Quod igitur attinet ad Xyla frutices, quæ in mediocrem proceritatem assurgunt, in Brasilia magno reperiuntur numero: flores instar campanularum lutearum citrullinarū emittunt: vbi verò efformatum est pomum, non modò ad fageam glandem proximè accedit, sed etiam maturum in quatuor diuiditur partes, quæ per floccos pilæ magnitudine xylum emittunt, quod Barbari *Ameniiou* nuncupant. In floccorum illorum medio reperiuntnr grana quædam nigra compacta, atque admodum compressa ad renis humani formam, cuius compacturæ magnitudo fabam non superat. Porrò Barbaræ fœminæ xyli illius colligendi, & nendi ignaræ non sunt, eo siquidem cubilia sua conficiunt ad eum qui à nobis dicetur modum.

Ameni-iou Xylon.

Aurea & citrea mala.

Præterea quamuis olim (quantum accepi) in America nullæ crescerent aurei ac citrei

Magna in America copia crescunt.

mali, hodie tamen cùm Lusitani multas maritimis oris quas accolunt conseuerint, non modò indies propagantur, sed etiam poma ferunt aurea (quæ à Barbaris *Margou-ia* appellãtur) prædulcia, & amborum pugnorum crassitudine, citrea quoque & ampliora, & maiora numero.

Saccari cãnæ in America nascuntur.

Saccari quoque cannæ optimè in illis terris crescunt in maxima copia: Attamen cùm nos Galli, & hominibus, & machinis ad eliciendum saccarum idoneis nondum essemus instructi (vt sunt Lusitani in iis quæ occupant apud Barbaros locis) in aqua cannas illas vt saccari saporem induerent, madefaciebamus: prout antè est à nobis dictum cap. 9. vbi de Barbarorum potu egimus: alij succum & medullam earum exsugebant. Hoc porrò loco rem multis fortasse admirandam narrabo, cannas huiusmodi nonnunquam mucescere sinebamus, & in aqua madefaciebamus, quæ contra saccari qualitatem, quam dulcissimam esse nemo ignorat, adeò acida fiebat, vt aceti nobis esset loco.

Acetum à cannis saccari.

Similiter in syluis non rarò arundines nascuntur crassitudine cruris humani: sed quemadmodum supra dixi de *Paco-aire*, adeo sunt teneræ vt singulæ earum vno ictu gladio secentur adhuc stantes, aridæ verò tanta duritie vt fissis illis, & in modum chirurgicorum scalprorũ efformatis sagittas suas ita arment Barbari vt vno iactu feras humi fundant. Sed quando de cannis & arundinibus incidit sermo,

Arũdines quibus Barbari sagittas suas armant.

no, Calcondilus hiſt. de bello Turc. ſcribit
n India Orientali arundines reperiri tantæ
nagnitudinis ac craſſitudinis vt nauigii vi-
cem prệſtent, non modò tranandis flumini-
bus, ſed etiam ſingulæ quadraginta tritici me-
dimnos capiant, medimno ſex modios Græ-
cos continente.

Lib. 3. cap 14.

Ad hæc Matthiolus ſuis in Dioſcoridem
commentariis ait, arundinem quę magna co-
pia in Italia naſcitur palis vitium apta ad de-
cem cubitorum altitudinem exſurgere, lãceę
craſſitudine, & pari firmitudine.

Maſtiche.

Maſtiche etiam in hac noſtra America in
dumetis naſcitur, quæ vnà cum aliis propè in
finitis herbis & floribus odoratis, terram ſua
uiſſimo odore perfundit.

Americana regio à niue, gelu, & grãdine immunis.

Quamuis autem ea quam incolebamus re-
gio, quę nimirum Capricorni tropico ſubeſt,
à tonitruis horridis (quę Barbari *Toupan* vo-
cant) imbribus vehementioribus, ventiſ-
que rapidiſſimis non ſit immunis, tamen
quia nuſquam in ea gelu, nix, nec grando
conſpicitur, ac proinde ſuis nunquam ſpo-
liantur arbores frõdibus, vtpote quæ frigore
non infectentur, per totum annum eo vigent
modo, quo menſe Maio ſolent apud nos ſyl-
uę. Præterea quando huc vſque ſum progreſ-
ſus, iuuat cõmemorare, cùm menſe Decem-
bri non modò breuiſſimi ſint dies apud nos,
ſed etiam frigore rigentes manus perflemus,
glaciéſque naſo dependeat, tum temporis A-

Arbores aſſiduè virentes in America.

mericanos diebus longiſſimis vti, tantóque æſtu torreri, vt ego ſociíq; ad 35. Decembris fluuiis illũ ardorẽ ſolari cogeretur. Verũtamẽ, qđ ſphęrę nõ ignaris facile eſt intelligere, cũ dies ſub tropicis nuſquã tã lõgi, neque rurſum tam breues atque in noſtro climate exoriantur, multò ſunt æquabiliores, multò clementiore cœlo vtuntur incolæ. Hæc mihi dicenda fuere de arboribus Americanis.

Cœlũ ſub tropicis clementiſſimum.

Plantarum, herbarúmque facturus mentionem, ab iis exordiar, quas tum fructibus, tum effectis aliis antecellere exiſtimo: ac primùm quidem planta quæ fructum *Ananas* edit, forma iri ſimilis, foliis incuruatis, in ambitu diuiſis, ad aloë accedentibus, eiuſdem cũ carduo maiore formæ, pomum verò melonis mediocris eſt craſſitudine, nucíſque pineæ forma, in nullam reclinatum partem ad cinaræ noſtræ modum creſcit.

Planta foliáque *Ananas*.

Cæterùm *Ananas* illa cùm ad iuſtam peruenerunt maturitatem, colore ſunt aureo cœruleum imitante, odorem Idei rubi fructus edit, adeo vt à nobis in ſyluis aliíſque locis, vbi naſcuntur, errantes ex odore facilè deprehenderentur: ſapore adeo dulci vt à nullis ſalgamis noſtris ſuperẽtur. Itaque optimum eſſe totius Americæ fructum exiſtimo. Ipſe vnum aliquando compreſſi, ex quo cyathum ſucci elicui qui maluatico vino nihilo cedere mihi videbatur: fœminæ verò Americanæ caniſtros iis plenos, quos *Panacons* nuncupant, vnà cum *Pacos* illis, de quibus paulò antè

Ananas optimus totius Americæ fructus.

antè mentionem feci, aliiſque fructibus ad nos afferabant, quos ſingulos ſingulis pectinibus aut ſpeculis mercabamur.

Inter ea quæ in America naſcuntur ſimplicia vnum eſt quod *Toucupinambaultij* noſtri *Petum* nominant: eodem cum lapatho maiori noſtro modo creſcit, altitudine nonnihil ſuperat foliis ad eo non abſimilibus, quæ tamen propius ad Conſolidam maiorem accedunt. Hæc herba ob inſignem, qua eſt prædita, vim magno apud Barbaros eſt in pretio. Hoc autem modo ea vtuntur: Collectam manipulatim in caſis appendunt, & exſiccāt, dein quatuor aut quinque folia alio ampliori folio inuoluta accendunt, oríque accenſa admouent, fumúmque retrahunt quo, licet naribus, labiiſque perforatis exeat, adeo ſuſtentantur, vt ſi ad bellum proficiſcantur, aut alia vrgeat neceſſitas, eo per triduū, aut qua triduum alantur. Benzo quoque Noui Orb. hiſt. ait Indos Peruanos peregrè profecturos herbam (quam Coca ipſi appellant) ore clauſam, veluti panchreſtum quoddam pharmacum circumferre: quippe eius præſidio freti integrum diem nullius nec cibi, nec potus egentes iter faciunt. Matthiolus quoque poſt Theophraſtum ſcribit Scythas glyciriſſa cōtentos abſque alio alimētorum præſidio decem, duodecímque dies degere: Quæ *Petum* Barbarorum noſtrorum non malè reſpondent. Ea quoque in alium vtuntur vſum: nam quod è cerebro humores ſuperfluos eliciat,

Petū admirādę vires.

Fumus *Petū* quomodo à Barbaris abſorbeatur.

Lib. 3. c. 20.

Fumus *Petum* cerebrū purgat.

vix vllum ex Barbaris offendas, è cuius collo
fasciculus istius herbæ non pendeat, cuius
fumum cõtinuò absorbent, etiam cum fami-
liaribus colloquẽtes: fumus verò (vt ante di-
ctum est) per nares, labiáque pertusa exhalat,
velut à turibulo: odor verò ille minimè est
grauis. Benzonis itaque interpres magno er-
rore credidit, hanc eam esse herbam, quam
Mexicani *Tabacco*, Hispaniolę vero insulę in-
colæ *Cozobba* nominant, cuius odorem acu-
tum, & tetrum, atque adeo Diabolicum esse
Benzo affirmat. Mulieres hac herba vtentes
nunquam animaduerti cuius quidem rei cau-
sam ignoro: assero autem fumũ illum (quem
expertus sum) famem non mediocriter de-
pellere.

Lib. *1*. cap. 26.

Ceterum Nicotiana, seu Reginæ herba, li-
cet apud nos *Petum* nominetur, tamen ea nõ
est de qua iam ago: quin imo duæ istæ plãtę,
neque in forma, neque in viribus vllo conue-
niunt modo. Villæ Rusticæ scriptor Gallicus
lib. 2. cap. 79. asserit Nicotianam, quæ à Ni-
coto, qui primus eam è Lusitania in Galliam
trãstulit, è Florida allatam esse, quæ 200000,
passuum millibus ab America distat. tota e-
nim torrida Zona inter vtrãque est interie-
cta. Pręterea diligenter in plerisque hortis,
quorũ domini vera *Petum* gloriabantur, per-
quisiui, nec tamen hactenus in Gallia nostra
reperi. Ne autem Theuetus (qui non ita pri-
dem Angolismensem suam herbam adeo ce-
lebrauit, vt veram esse *Petum* affirmet) credat

Nicotiana verum non est *Petum*.

à me

à me quod ſcripſi ignorari, de ea idem quod de Nicotiana iudico: ſiquidem effigies quam de ſua Coſmographia depingendam curauit, plantam referat. Itaque à me illi non conceditur quod ſibi aſſumit, ſe primum omnium veræ *Petum* ſemen in Galliam attuliſſe. Quin credo ob cœli inclementiam ægrè apud nos adoleſcere poſſe.

Braſſicarum quoque illic vidi genus à Barbaris *Caiou-a* nominatũ, quibus nonnunquã ius condiunt, foliis eſt latitudine & forma ad Nenufar accedentibus.

Caiou-a braſſicæ.

Quantum verò ad radices attinet, prȩter *Maniot* & *Aypi*, ex quibus, vt dixi cap. 9. Barbaræ mulieres farinam ſuã cõficiunt alias etiã habent, quas *Hetich* appellant: quarũ nõ modò æquè ferax eſt Braſilienſe ſolum, atque Lemouicẽſe, & Sabaudicum eſt raparum, ſed etiam radices ipſæ ſunt craſſitudine amborũ pugnorum, longitudine ſeſquipedales plus minùs. Licèt autẽ primo aſpectu à terra auulſæ vnius generis eſſe videantur, quia tamen inter coquendum aliæ violaceum ceu paſtinacæ, aliæ aureum ceu cotonea mala, aliæ denique album colorem induũt, trium eſſe generum autumo. Vt vt ſit, verè poſſum affirmare has radices præſertim quæ aureo ſunt colore in cineribus coctas piris noſtris vel optimis bonitate non cedere. Earum folia quæ hederæ terreſtris more humi ſerpunt, foliis cucumerum, aut latiſſimorum ſpinaciorum ſimillima, colore tamen differunt, pro-

Hetich radices optimæ & magna copia.

Mira multiplicandarum Hetich radicum ratio.

pius ad vitam albam accedente. Cæterùm quia ſemine carent Barbaræ mulieres quibus eſt curæ radicum iſtarum propagatio, minimo negotio (rem in agricultura inauditam) eas ferunt minutatim: ſiquidem conciſas inſtar paſtinacarũ, quibus in acetariis vtimur, ſerunt: quæ fruſtula non multò poſt totidem gignunt craſſas radices *Hetich*, quot in terrã fuerunt iniecta. Tametſi quia cibarium eſt terræ illius præcipuum, paſſimque peregrinantibus occurrunt, eas etiam ſpõte naſci exiſtimo.

Manobi auellanarum nucũ genus ſub terra naſcentium.

Barbaris quoque fructuũ genus eſt quod illi *Manobi* vocant, qui ſub terra naſcuntur more tuberum, tenuibúſque filamentis inter ſe deuinciuntur, nucleum auellanę amplitudine & ſapore habent: colore tamen leucopæo, putamine piſi ſiliqua non firmiore. An verò folia, ſeménque proferat hic fructus, quamuis ſæpius eo veſci mihi contigerit, non tamen adeo eſt à me obſeruatum, vt à memoria repetere poſſim.

Matthiolus quarundam auellanarũ Indicarũ meminit, quæ à Serapione, inquit, Fauſel nominantur, nuci myriſticæ perſimilium, in quodam inuolucro creſcunt Bombycis non abſimili, quæ frequenter inter alia aromata, ex India aduehuntur.

Piper Indicum cornutum.

Præterea illic quoque magna eſt copia Indici piperis nõ oblongi (ſicut magno errore meo à Neuſtriis nautis accepto ſuperioribus editionibus ſcripſeram) ſed cornuti à quibuſ-

dam

dam, (inquit Matthiolus, à quo etiam eſt optimè depictum.) Siliquaſtrum appellat, quòd ſit guſtui acerrimum: foliis, vt idẽ ait, hortẽſi Solano ſimilibus, paulò tamen amplioribus, caule cubiti magnitudine, viridi colore, albicante & geniculato: floribus albicantibus, fructu longo corniculorum inſtar, qui primo exortu vireſcat, maturus verò adeo refuſcat, ac leuore quodam ita pelluceat vt corallum referat: & in quo concludatur pumilum ſemen lentium modo compreſſum, vſque adeo acre, præſertim antequam ſit exſiccatum, vt ſiquis manu attrectet, eámq; poſtea ori, aliíve corporis parti admoueat, puſtulæ ſtatim exſurgant, quod & ipſe experimẽto didici. Quo fit vt mercatores noſtrates ad tincturam tantùm eo vtantur. Barbari verò noſtri cum ſale, quem conficere optimè norunt, aqua in foſſis ad id reſeruata, piper illud conterũt: compoſitionem illam *Ionquet* appellant qua eo modo, quo nos ſale in cibis vtuntur, non tamen quòd *Ionquet* buccellæ antequam in os ingerãt applicent, buccellam enim ante, poſt verò *Ionquet* ſummis digitis apprehenſum, vt cibo ſaporem addat, ori imponunt.

Ionquet ſal Barbarorum.

Denique creſcit quoque in illis terris fabę genus pollicis craſſitudine, à Barbaris *Commenda-ouaſſou* appellata: piſa quoque alba, & leucopæa, quæ *Commanda-Miri* nuncupant: citrullæ quoque rotundæ nomine *Maurongaus* ſuauiſſimi cibi.

Commenda ouaſſou fabæ amplę. *Commenda miri* piſa minora. *Maurongaus* citruli.

Hęc ſunt nõ quidem quę in vniuerſum de

arboribus,herbis,& fructibusAmericanis dici possunt, sed quæ à me sunt obseruata per annum quo illic vixi.

Arbores, herbæ fructúsque omnesAmericãi à nostris exceptis tribus differunt.

Denique sicut est à nobis dictum,apud Americanos,quadrupedes, nullas aues, pisces, nulla denique animantia per omnia Europæis nostris respondere: ita nunc assero,quãtum per syluas,& agros errando experiri mihi datum est, nullas esse arbores, aut herbas, nullos denique fructus, qui à nostris nõ sint dissimiles,his tribus exceptis plantis, portulaca,ocymo,& filice, quæ in quibusdam locis nascuntur. Quapropter quotiescuuque noui illius Orbis imago ob oculos obuersatur, aërísque temperiem, animantium multitudinẽ, auium varietatem,arborum & plãtarum elegantiam, fructuum denique bonitatem animo recolo,toties Prophetæ ista Psal. 104. exclamatio mihi in mentem venit.

O quæ vis fuit illa,quæ potestas,
Quæ prudentia multiplex,creandis
Tot rebus,simul,& simul regendis!
Nam quacunque patet globosa tellus,
Vis quoque imperij tui patescit.

Ergo beatos terrę illius incolas prædico, si verum istorum omnium Conditorem agnoscerent. Atqui ad res describẽdas me accingo,quæ plus æquo, quàm sint ab eo alieni,demonstrant.

CAP.

CAP. XIIII.

De bello, prælijs, fortitudine, & armis Barbarorum.

QVANQVAM *Tououpinambaultij Toupinênquin* noſtri bellum immortale gerunt aduerſus varias finitimas gentes pro more reliquorum omnium Barbarorum, quartam illam Orbis partem incolentium, quæ à Magellanico freto (quod ad 50. grad. vltra Antarcticũ Polum iacet, vſque ad terras Nouas, quarum ſitus eſt ad 60. grad. citra eundem Polum) latitudine citra quadragies centena paſſuum millia occupat: proximi tamen & infenſiſſimi eorum hoſtes ij ſunt qui *Margaiates* appellantur, quíſque eorũ ſunt ſocij Luſitani, quos *Peros* appellant. Sicut etiam *Margaiates*, non modò *Tououpinambaultijs*, ſed etiam Gallis eorum ſociis ſunt capitales hoſtes. Non tamen quòd Barbari iſti de finibus propagandis bello certent (plures enim agros quàm opus ſit occupant) aut de diuitiis ex ſpoliis, redemptionibus, armíſque deuictorum parandis, cogitẽt. Hæc, inquam, eos minimè mouent. Prout enim fatentur omnes, non alio permouentur affectu, quàm vt parentum, amicorúmque iam olim captorum, & ab ho-

Americæ amplitudo.

Americanis quę cauſa belli.

ſtibus eo qui à nobis dicetur modo, deuo-
ratorum, mortem quàm ſeueriſſimè vlciſcan-
tur. Cui ſtudio tam pertinaciter adhærent
vt quiſquis eorum in hoſtium manus incide
rit, eandem pœnam neceſſariò expectet, ni
mirùm fore vt mactetur, deinde deuoretur
Præterea, vbi primum inter quoſdam ex iſt
populis bellum eſt indictum, in eo conſen
tientibus omnibus hoſtem cui illata ſit iniu
ria in perpetuum de ea vlciſcenda cogitatu
rum, ac proinde ignauiæ tribuēdum eſſe, ſi i
ſuam redactum poteſtatem impunè dimit
tant: eorum inimicitiæ adeo ſunt inueterata
vt in gratiam inter ſe reduci nunquam poſ
ſint. Meritò itaque dicemus Machiauelem
eiúſque diſcipulos (quibus hodie magno ſu
malo ſcatet Gallia) Barbaras iſtorum actio
nes imitari. Cùm enim ἄθεοι iſti contra doct
nam Christianam & docent, & ad praxi
reuocant, recenti gratia veteres iniurias no
eſſe abolendas: hoc eſt, homines Dæmonu
ſimiles alios aliis parcere nunquam deber
annon ſatis declarant animos ſuos tygribu
eſſe ferociores?

Barbari in gratiã cũ inimicis re duci non poſſunt.

Ratio autem qua *Tououpinambaultij* noſt
ad bellum profecturi conueniunt, hæc e
quantum obſeruare mihi licuit. Etſi Reg
aut principes inter ſe nullos habent, ſed p
res ſunt fermè dignitate, tamen hoc illis à n
tura inditum eſt (quod etiam à Lacedæm
niis exactiſſimè olim eſt obſeruatum) vt ſ
niores, quos *Peoreru picheh* nominant, pr
pt

pter rerum experientiam ſuſpiciant & obſeruent: in ſingulis itaque pagis non aſpernandum illis præſtatur obſequium. Oblata hi occaſione, vel inambulantes, aut lectis ſuis penſilibus xylinis inſidentes, cæteros his aut ſimilibus hortantur verbis,

Braſilięſes ſenioribus obſequiũ præſtant.

Ergóne (inquiunt alternatim loquentes, ſermone minimè interrupto) maiores noſtri, qui tot hoſtes non modò debellarũt, ſed etiã deuicerunt, & mactarunt, & deuorarunt, exẽplo nobis fuere vt perpetuò domi deliteſcamus? Gentémne noſtram, quæ tanto olim cęteris omnibus fuit terrori, vt eius conſpectũ ferre minimè potuerint, magno noſtro cum dedecore, tanto affici probro patiemur, vt in laribus ipſis noſtris ab hoſtibus bello petamur? Noſtráne ignauia committemus, vt *Margaiates* & *Peros-engaipa* (hoc eſt illę gentes nequam,) primi in nos impetum faciant? Tum orator ille manibus humeros, & nates plaudens cum exclamatione hæc addit verba, *Erima, Erima, Tououpinambaults, Conomiouaſſou Tan, Tan*, &c. hoc eſt, Nequaquam, populares mei, adoleſcẽtes fortiſſimi, ita nobis eſt agendum: quin potiùs ad certamẽ nos inſtruamus, mortíque & mactationi nos deuoueamus, aut noſtros vlciſcamur.

Seniorum Americ. oratio.

His ergo ſeniorum orationibus, quæ aliquando in ſex horas producuntur, auditores, qui attentiſſimè audiunt, adeo vt ne ſyllaba quidem illis excidat, & animo & viribus aucti, in ſingulis pagis ſe inuicem compellãtes,

ad præfixum locum quàm celerrimè possunt magno numero conueniant. Verùm antequã *Tououpinambaultios* nostros ad prælium deducamus, quibus sint armis instructi dicendum est.

Tacapé genus clauæ ligneæ.

Ac primùm quidem *Tacapes* hoc est clauas, aut enses rubro aliâs nigro ligno fabricatos habent: longitudine vulgò sunt quinque aut sex pedum, extrema parte orbiculatę, aut ouali figura, latitudine pedali, crassitudine digiti pollicis in media sui parte, orę verò commodissimè exacuatæ, siquidem ex grauissimo ligno, quale est buxum, sunt confectæ: securis acutissimæ aciei perparum cedunt. Adeo vt facilè credam vnicum *Tououpinambaultium* istiusmodi claua armatum, ac furore percitũ, multum negotii duobus gladiatoribus nostratibus exhibere posse.

Orapat arcus.

Arcus insuper habent quos *Orapats* nominant, ex eodem ligni genere rubro nimirum & atro fabricatos: ij longitudine & crassitudine nostros adeo superant, vt eos nec lentare, nec adducere vllus nostrûm possit: quin potiùs imò totis viribus puerorum decem annorum arcubus curuandis opus esse. Pro neruis ea est illis herba quam *Tocon* vocant, quæ licet admodum sit exilis, tanta tamen est firmitudine vt equi vires ferat. Sagittæ sunt vlnali longitudine: tribus iuncturis perficiuntur: media pars ex arundine, reliquæ verò duę è ligno sunt nigro: segmina porrò illa adeo concinnè quibusdam arborum corticibus colligan-

Tocon herba arcubus neruorum loco.

Sagittarũ lõgitudo.

ligantur , vt firmiùs agglutinari nequeant. Plumulas duas illis applicant pedali longitudine,quas filo xylino : quòd gluten apud eos non ſit in vſu,conſtringunt: oſſa pręacuta mucronibus aptant:aliquando arundinis ſiccæ fruſtulum palmi longitudine in modum ſcalpri dolatum : nonnunquam raiæ piſcis caudæ extremum , quæ vt alibi dixi maximè eſt venenata. Ex quo verò Galli & Luſitani in eas regiones commeant, recepto eorum more Barbari ſagittas ferreis ſpiculis,aut ſaltem clauis acutioribus firmare aſſueuerunt.

Americani ſagittarij peritiſſimi.

Iam dictum eſt quæ ſit illorum in verſandis clauis illis ſuis dexteritas : ad arcus verò quod attinet,confido fore vt ij omnes à quibus ſunt conſpecti Barbari , confirment eos nudis brachiis tanta celeritate , támque certo ictu iaculari , vt(quod bona Anglorum pace, qui tamen peritiſſimi ſagittarij habentur, dictum ſit)ſagittis ſuis manui qua arcum tenent impoſitis , duodecim ab illis citiùs quàm ab Anglis ſex fuerint emiſſæ.

Parmę coriaceæ.

Poſtremò parmas habent ex tergo *Tapiroussou*, cuius iam antè memini, latas , planas, & rotũdas ad modum fundi tympani germanici. His inter præliandum non obteguntur ad eum quo ſolent milites noſtri modum, ſed iis dimicando ſagittas hoſtium excipiunt. Hæc verò ſunt vniuerſa Americanorum arma:neque enim alijs armaturis corpus ſuum obtegunt:quin contra(exceptis plumaceis pileis , armillis , breuibúſque aliis indumentis

quibus corpus suum, vt ante dictum est, exornant) si vel indusio essent induti ad præliũ profecturi, confestim illud exuerent, veriti ne illo intricarentur.

Ferreos enses Barbari parui faciunt.

Vt autem sermoni de armis Barbarorum finem imponam, illi siquando à nobis enses ferreos accipiebant sicut *Maussaca* cuidam ex meis vnum dono dedi, statim vaginas procul abiiciebant: idem quoq; acceptis cultris factitabant, eorum fulgore delectabantur, aut ad abscindendos arborum ramos vtiliores, quàm ad pugnam censebãt: ac sanè, vt à me dictum est, optimè suis versandis eos esse exercitatos, commodiùs illis vtuntur.

Cæterùm tormenta aliquot minimi pretij eò deuexeramus: hæc Barbari terni singula displodebant, vnus manibus impositum ad destinatum intentabat, alter collimabat, tertius ignem admouebat. Tamen quia cannam ad os vsque complebant, nisi carbo contusus pulueri tormentario à nobis fuisset admixtus, magno eorum periculo tormentum fuisset disruptum. Ad hæc nolo prætermittere Barbaros, cùm primùm tormentorum maiorum, & minorum strepitum audirent, quodammodo territos fuisse, præsertim cùm nõnullos ex nostris auem ab arbore deiicientes videbant, ferámve humi sternentes plumbea glande, quam ipsi non cernebant, tamen arte cognita, hæc reformidare desierunt: dicebant enim se celeriùs sagittas sex iaculari posse, quàm quis tormentum semel aptaret. Si quis autem

autem abiiciat tormentum longè altiùs penetrare: Respondeo nec thoraces bucalinos, nec amis consertos sagittę à Barbaris emissæ impetum ferre, quin eâ æquè ac glande tormentularia traiiciantur. Veruntamen quia commodiori loco hæc à nobis dici poterũt, cùm ad barbarorum prælia ventum erit, ne confusè agam, iam Barbarorum copias ad præliandum educo.

Ea qua dictum est ratione coacti ad octo, aut decem capitum millia, mulieribus non paucis, non ad præliandum quidem, sed ad impedimenta, & cõmeatus comportandos, in castra cõuenientibus, ex senioribus ij qui hostes maximo numero interfecerunt, & deuorarunt, copijs præficiuntur: quibus ducibus itineri se accingunt. Quamuis autem incedãt nullo ordine, tamen cùm iter faciunt conglobati, fortissimis primam aciem occupantibus, mirum est quàm commodè vniuersa illa multitudo, sine tribuno & mensore se recipiat, ita vt signo dato celerrimè in aciem conueniãt.

Seniores Barbari agminis duces.

Barbari sine ordine, inconfusè tamen incedunt.

Cæterùm nonnulli sunt qui cornibus quæ ipsi *Inubia* vocant, sesquiulnæ longitudine, & crassitudine hastæ nostratis ab inferiori parte palmi latitudine, instar buccinæ milites cient, tum patriâ excedentes, tum etiam castra mouentes. Nonnullis etiam fistulas ex ossibus hostium olim mactatorum & deuoratorum gerunt, quibus assiduè in itinere canunt, vt sociorum animos excitent, studiúmque hostes consimiliter mactandi, augeant.

Inubia cornua ingentia.

Fistulę ex ossibus humanis.

Si verò, quod frequenter contingit, nauigio expeditionem in hostes facere placeat, litora legunt, nec alto mari se committunt. In suis verò se lintribus disponunt, eos *Ygat* nominant, singuli constãt ex singularum arborum cortice detracto in hunc vsum destinato, tantæ tamen amplitudinis vt singuli quinquagena capiant hominum capita. Itaque stantes pro more suo nauigium agũt remo vtrinque plano, quem medium comprehendunt. Hi porrò lintres cùm plani sint, minimo negotio aguntur. Eorum tamen in alto mari, vel oborta tempestate vsus est nullus. Sed in summa malacia Barbaris nostris ad militiam proficiscentibus, classem sexaginta huiusmodi lintribus constantem conspicias. Hi tam celeri æquor percurrunt motu, vt mox oculos fugiãt. Atque hi sunt exercitus *Toupinenquin* terra maríque.

Ygat linter corticeus.

Hoc instructi modo quinquaginta nonnunquã passuum millia in hostium fines progrediuntur. Primóque hoc vtuntnr stratagemate, fortissimi quique cæteros cum mulieribus, & impedimentis post se relinquunt itinere vnius, aut duorum dierum: summo cum silentio accedunt, syluásq; occupant insidias hostibus instruẽtes, quibus adeo sunt intẽti vt non rarò per 24. horas illic delitescant. Hostes verò si ex improuiso fuerint adorti, quot quot viri, fœminæ, ac pueri occurrunt, non modò deducuntur, sed etiam mactantur ab hostibus in patriam reducibus, frustatímque

Primũ Barbarorum stratagema.

Bou-

Boucan imponuntur, ac tandem deuorantur. Atque eò faciliùs incautos opprimunt, quòd pagi (nam vrbes nullæ ſunt illis) mœnibus non cinguntur, caſarúmque,(quæ tamen 80. aut 100 paſſus in longitudinem protenduntur)fores nullæ ſunt earum verò loco palmarum ramos aut herbæ *Pindo* caulẽ ad ianuas ſuas apponunt. Quoſdam tamen pagos, qui hoſtibus ſunt contermini, iam palis ex palmis longitudine 6.pedum munire & circunuallare didicerunt,prçterea ſtipitibus ligneis præacutis muricum loco aditus muniunt: itaque ſi hoſtes noctu aggredi pagos illos voluerint, quod illis eſt familiare, pagani tum in eos tuta via irrumpunt, quo fit vt ſiue pugnam, ſiue fugam capeſſant, nuſquam euadant, quin aliqui pedum vulneratorum dolore proſternantur, qui confeſtim à paganis torrentur & eduntur.

Si verò aperto Marte pugnare contendunt copiis vtrinque eductis,vix credibile eſt quàm atrox quámque horrendum ſit prælium: cuius ipſe ſpectator fui,ac proinde meritò de eo referre poſſum. Ego cum Gallo altero, paulò curioſiùs (magno noſtro periculo, ſi enim à *Margaiatibus* capti aut læſi fuiſſemus, deuorationi fuiſſemus deuoti) Barbaros noſtros in militiam euntes comitari volui.Hi numero 4000. capita cum hoſtibus ad littus decertarunt, tãta ferocitate vt vel rabidos & furioſos quoſque ſuperarent.

Tououpinambaultij, cùm primùm hoſtes conſpexêre, in tantos tamque editos vlulatus perruperunt, vt qui lupos hîc venantur, cum illis vlulatibus comparandos minimè edant: clamor verò aërem adeo feriebat, vt tonitru vix exaudiri tum potuiſſet. Accedentes verò propiùs clamores ingeminabant, cornibúſque concrepabant, fiſtulis denique canebant minas alij in alios intentabant, oſſáque mortuorum hoſtium oſtentabant: dentes item quorum nonnulli filo traiectos vltra vlnas duas collo appenſos gerebant: denique geſtibus horrorem ſpectantibus incutiebant. Ad manus autem vbi ventum eſt, longè in peius res ruere: tanta enim ſagittarum nubes eſt vtrinque emiſſa, vt muſcas volantes multitudine imitarentur. Saucij verò non pauci ſtrenuè tela à corpore auellebant, quæ rabidorum more canum mordebant nec tamen propterea prælio abſtinebant. Hæc enim gens adeo fera eſt, & truculenta, vt tantiſper dum virium vel tantillum reſtat, continuo dimicent fugámque nunquam capeſſant. Quod à natura illis inditum eſſe reor. Etenim à Nobili quodam accepi viro Gallo, qui militiam colit, bellorum ciuilium noſtrorum tempore, in legionibus Gallicis Americanos milites duos fuiſſe, qui ſtrenuè & fortiter ſe gerebant: quapropter à Centurionibus plurimi fiebant. Quod tamen in eam accipi partem nolim

Ad prçliũ venientiũ Barbarorum vlulatus.

Oſſiũ mactatorum oſtẽtatio.

Barbari ferociſſimi.

Tououpinambaultiorum cum Margaiatibus certamen.

Pictura hæc post paginam 178. est reponenda.

lim quaſi affirmarem nullos in illis reperiri poſſe qui ignauiam Aſianorum, mollitiem Europæorum aut Afrorum imitarentur:aſſidua enim exercitatio militẽ ſtrenuum facit. Vtut ſit, vbi manus cum hoſtibus *Toupinambaultij* conferre ceperunt, clauis illis ſuis vtrinque acerrimè ferierunt, adeo vt obuium quemque non modò humi ſternerent (non ſecus ac lanij boues) ſed etiam penitus mactarent.

Vtrùm generoſis inſideant equis annon, à me non quæritur: Lectorem enim memorem eſſe credo eorum quæ ſuperius à me dicta ſunt, equis aliiſque iumentis Barbaros penitus carere, ac proinde pedites omnes incedere. Ego verò qui aliâs ſæpe equũ mihi optarem quem Barbaris conſpiciendum præberem, tum ſanè optimum cui inſiderẽ, præſentíque me periculo liberarem, votis omnibus exoptabam: Quippe mihi fit veriſimile Barbaros ſi cataphractum militem noſtratem equo generoſo inſidentem, ignémque hinc è tormentulo erumpentem, illinc verò equum reſilientẽ conſpicerent, *Aignan*, hoc eſt cacodæmonem adeſſe credituros. Tametſi à quodam memoriæ eſt proditum, magnum illum Attabalipam Peruenſium Regem, quamuis equum antè conſpexiſſet nullum, tanta fuiſſe animi magnitudine, vt Piſarro (qui cùm vt ſeſe oſtentaret, tum vt Indos Attabalipam ſtipantes perterreface-

Barbari equos ſi viderẽt quid de illis ſentirent.

Hiſt. Gen. Ind. lib. 4. cap. 113.

ret continuò equum ſuum glomerato greſſu ſolo inſultantem agitabat,) propius ad Regem accedente, ſpumaque ab equi ore in regis vultum deſiliente, minimè tamen commotum fuiſſe, quin morte plecti eos imperaſſe qui equi horrore ſtupefacti terga vertiſſent. Quæ res (inquit hiſtoriographus) Barbaris fuit terrori, noſtris verò admirationi.

Iam verò, vt narrationis ſeriem repetam, ſi quis quærat quid tu, comẽſque tuus tantiſper dum prælium committebatur, annon vnà cũ Barbaris dimicabatis? Ingenuè fateor nos, qui adeò imprudenter Barbaros eſſemus comitati, imprudentiam illam altera cumulare noluiſſe: ſed paullũ à conflictu remotos, ſpectaculo illo contentos fuiſſe. Teſtor intereà me, qui non ſemel tum equitum, tum peditum copias ingentes in aciem inſtructas, hîc conſpexi, tanta nunquam voluptate videndis peditum legionibus armis fulgentibus, quanta tum pugnantibus iſtis *Tououpinambaultijs* perfuſum fuiſſe. Præterquàm enim quòd ſibilantes, ſaltantes, & celeriter admodum & dextrè ſeſe in orbem glomerantes, iucundiſſimè ſpectabantur, accedebat inſuper telorum nubes denſiſſima, quorum pennæ rubræ, cæruleæ, virides, roſeę, aliorúmque id genus colorum, ſoli obiectæ radiabant, veſtes item, pilei, armillæ, cęteráque ex plumis compacta ornamenta, quæ mirum in modum ſpectantium oculos fulgore feriebant.

Corpora teláq; Barbarorum plumis ornata.

Hoc prælio trium horarum ſpatio confe-

cto

cto multis vtrinque cæsis & sauciis, *Tououpinambaultij* nostri victoriam reportarunt, captiuósque, cùm viros tum fœminas plus minùs triginta ad suos deduxerunt. Nos verò qui officium aliud præstiteramus nullum, nisi quòd strictis gladiis tormentulisque vt Barbaris animos adderemus, nonnunquàm displosis, præliantes spectaueramus, (quod maximè gratum sit illis si cum ipsis ad bellum proficiscantur hospites) tantam de nobis cõcitauimus opinionem, vt ab eo tempore seniores peculiari nos beneuolentia & amore sint complexi.

Captiuis itaque in medio agmine collocatis nonnullisque ex robustioribus funibus vinctis, ad Ganabaræ sinum tendimus, à quo passus circiter XXIV .M. aberamus. Vndique verò ex fœderatis permulti saltantes, tripudiantes, & plaudentes nobis gratulatum obuiam veniebant. Denique cùm ad locum insulæ nostræ oppositum peruenimus, ego coméfque meus scapham conscendimus, ad castellúmqne nostrum reuertimur, Barbari verò in continente pagos suos singuli repetiere. Paucis post diebus Barbari quidã ex iis qui captiuos apud se habebant, ad castellum nostrum accessere, quos per interpretes rogamus vt mancipia aliquod Villagagnoni vendant. Sic captiuorum pars magna ex Barbarorum faucibus est erepta: ægrè tamen, & inuitis Barbaris. Quod mihi non multo post est apertissimè indicatum. Mulierem quãdã

Captiui vincti.

Barbarorum obvi ctoriã reportatam plausus.

Captiui à Gallis empti.

cum puerulo ſuo vix dum bimulo emebam;
pretium erant merces quædam, quarum æſti-
matio ad tres libellas Francicas accedebat,
venditor autẽ meus ita conquerebatur, Quid
in poſterũ futurum ſit neſcio, ex quo autem
Paycolás (ſic Villagagnonem nominabant)
hùc appulit, vix dimidiam captiuorum no-
ſtrorum partem comedimus. Puerulũ illum
mihi reſeruare vehementer cupiebam, ſed
Villagagno, reſtitutis mercibus meis & ma-
trem & filium vendicauit. Matri nonnun-
quam dicebam fore vt cùm mare tranſmitte-
rem, puerulum huc tranſportarem. Illa verò
(adeo vindictæ repoſcendæ animis gentis il-
lius hæret cupido) reſpondebat malle ſe vt
Tououpinambaultijs voraretur, quam vt in t
remotas terras deportaretur: ſperare ſe v
grandior factus ad populares ſuos quoqu
modo elapſus ſe reciperet, ac cognatorun
ſuorum mortem vlciſceretur: Nihilominu
tamen (vt antè eſt à me dictum) è quadragin
ta aut quinquaginta mancipiis quibus ad Ca
ſtelli noſtri munitionem vtebamur, decen
pueros ſelegimus quos nauibus impoſitos a
Henricum ſecundum tum Galliarum rege
miſimus.

CA

CAP. XV.

Captiuos suos quo tractent modo Barbari, quibúsque cæremonijs in iisdem mactandis & edendis vtantur: quibus per occasionem immanissimæ crudelitatis alia exempla adiecta sunt.

NVNC superest vt dicamus quonam modo captiui à victoribus excipiantur. Vbi primùm in victorum fines sunt deducti, non modò exquisitissimis aluntur cibis, sed etiam vxores viris dantur, (non autem viri fœminis) Immò non dubitabit is qui captiuũ apud se habet, filiam suam aut sororem in vxorem illi dare, quæ viro diligentissimè ministrabit. Cæterùm cùm mactationis tempus non sit præfixum, sed modò citiùs, modò tardiùs expediãtur prout fuerint vtiles, viri quidem aucupio, venationi, & piscatui: fœminæ verò hortis colendis, aut ostreis colligendis: omnes tandem suûm more saginatos mactant, vorántque his ritibus.

Captiui quomodo excipiantur ab hostibus.

Primùm finitimis omnibus res denuntiatur, tum virorum, fœminarum, puerorum fit concursus ad locum vbi est futura mactatio. Ibi matutinum tempus potando transigunt. Inter quos captiuus ille, quem non latet eam in se cudi fabam, plumis ornatus, non modò

Ad captiuum mactandũ omniũ conuentus.

mortem non horret: quin immò ſaltando, bibendo, ridendo reliquos ſuperat. At poſtquã per ſex aut ſeptẽ horas vnà cum cæteris perbacchatus fuerit, duo tréſve ex robuſtiſſimis eum arreptum funibus xylinis, aut ex arboris illius cortice (quam *Yuire* vocant, quęque tiliæ eſt perſimilis) medium, minimè renuentem quamuis vtróque ſit brachio ſoluto, cõſtringũt: pérque pagum quaſi in triumphum deducũt. At verò, num putas propterea eum caput demittere vt ſolent hîc ſontes? Minimè verò id quidem. Quin contrà incredibili audacia res ſuas geſtas apud eos à quibus conſtrictus detinetur enumerat, his verbis: Ego, ego ipſe fortiſſimus, ſic veſtros olim cognatos vinxi, tum ſe laudibus magis ac magis euehens, modò in hanc, modò in illam conuerſus partem, alium quidem ita compellat, Heus tu, patrem tuum ego voraui, alium verò ô bone, fratres tuos mactaui & *Boucanaui*. Tot denique viros, fœminas, pueruloſque, ex vobis *Tououpinambaultijs* bello à me captos deuoraui vt numerum aſſequi non poſſim. Cæterùm ne ignorate populares meos *Margaiates* tot in poſterum mactaturos eſſe quot è vobis intercipere poterunt: atque ita mortem vlciſcantur meam.

Captiuus vinctus per vicum circumducitur.

Tandem, poſtquam omnium oculis ſatis ſupérque fuit expoſitus, duo illi lictores à quibus cõſtrictus tenetur, circiter tres vlnas ab eo recedunt, funẽ tamen pari longitudine firmiſſimè vterque contrahit: adeo vt captiuus

tiuus gradũ pręcisè sistere cogatur, progredi autem aut regredi minimè possit. Vincto lapides aut testæ confractæ adferuntur. Tum lictores parmis ex tergo *Tapiroussou* (cuius antè memini,) sese obtegunt, captiuũque his compellant verbis: Mortem tuam ante obitum vlciscere. Ille confestim lapides in eos summo impetu contorquet qui se circumstãt quorum numerus plerumque ad quatuor millia accedit. Ex his minimè est quærendum quàm multi vulnerẽtur. Equidẽ in vico quodam quem *Saricoy* appellant vidi captiuum eiusmodi tanto impetu lapide mulieris crus pertigisse, vt confractum illud esse crederim. Porro lapidibus, ac cespitibus, quos potuit colligere absumptis, prodit is qui mactationi se accingit, quíque per totum diem latuerat, clauam ligneam plumis decoram manibus gerens, pileo quoque ac cæteris ornamẽtis plumeis ornatus: atque ad captiuum accedit, eúmque his compellat verbis. Annon ex *Margaiatũ* es gente nobis infensissima? Annon tu ipse ex nostris amicis & cognatis cõplures mactasti, ac deuorasti? Cui captiuus, animo quàm antea longè præsentiore, sua sic respondet lingua, (*Margaiates* enim à *Toupinambaultijs* sermone non sunt dissoni,) *Pa, che tan tan aiouca atoupauè.* hoc est, vtique sũ fortissimus, atque ex vestris quàm plurimos mactaui & deuoraui.

Captiuus pręcisè rẽ uinct. mortem immi nentem vlciscitur.

Mactatoris cum captiuo colloquium.

Deinde, quo magis hostes suos vrat, vtraque manu capiti imposita, in hæc erumpit verba: O quam strenuè in eo me gessi! O quàm gnauiter vestros bello lacessiui, cepique, quos penè innumeros voraui: aliáque id genus multa subiungit. Mactator verò addit, Idcircò tu qui in nostra es potestate, mox à me mactaberis, *Boucanóque* assatus à nobis voraberis. Quid tum?(inquit ille, ne fractiori quidẽ animo pro sua gẽte mactationẽ subire paratus, ac Regulus ille quõdam pro Rep. Romana mortem oppetijt) mei quoque cognati mortem vlciscentur meam. Ad hæc, vt pateat istos mortem (quam tamẽ mirum in modum reformidant) prorsus cõtemnere, quòd beati se credant, publico illo & solenni supplicio, exemplo rem cõfirmabo. Fortè in pago quodam Insulæ maioris, quam *Piraui-iou* nuncupant, diuerti, mulierémque offendi mox isto supplicij genere interituram, ad hanc accedo propiùs, moneo vt se *Toupan* cõmendet (nam ad illius captum sermo erat accommodãdus. *Toupan* verò non Deum, sed tonitru sonat,) atque ad eum, prout à me docebatur, preces conciperet. Illa verò nutato capite me deridens respondit, Quid verò mihi es daturus si id quod vis exequar? Tum ego, Miserrima muliercula, mox rerum omnium istarũ vsus tibi nullus erit: Itaque de anima tua quã immortalem esse credis (quod faciũt Barbari omnes, vt mox sequenti capite dicemus) seriò cogitato. Illa verò rursum me irridens, est

Mira captiui confidẽtia mortẽ contemnẽtis.

Barbara mulier mortẽ contemnit.

mactata.

Sed vt ad rem redeam variis disceptationibus vltrò citróque habitis, nonnũquam inter colloquendum, mactator qui præsto adest, claua lignea vtraque manu in altum sublata, orbiculo extremo, captiui caput totis ferit viribus, adeo vt paucissimo sanguine effuso, altero ictu non sit opus. Hinc prouerbium illorum, quod iam apud Gallos nostros erat in vsu, Confringam tibi caput, pro eo quod solent altercantes milites aduersario minitari his verbis, Ego te confodiam.

Captiuus vno ictu mactatur.

Barbarorũ prouerbiũ à Gallis vsurpatum.

Captiuo in hunc modum mactato, si coniugatus erat, (vxores enim nonnunquam illis dari diximus) vxor illius cadaueri adhærens, aliquantulum luget, aliquantulum inquam, nã Crocodilum imitatur, quem ferunt, antequam hominis à se necati cadauer deuoret, lachrymas emittere solitum. Non absimili modo illa postquam lacrymis extortis luctum simulauit, viri sui carnibus omnium prima nisi quis anteuertat vescitur. His ita gestis reliquæ mulieres, præsertim verò anus, quæ cùm sint humanarum carnium appetentiores, iuniores continuò eos à quibus captiui detinentur hortari solent vt confestim morti addicant: aquam feruentem admouentes ad cadauer accedunt, quod adeo fricant, lauant & calida perfundunt, vt cute sublata pari sit cum nefrendibus assandis candore.

Luctũ simulat vxor captiui mactati.

Captiui cadauer nõ secus ac nefrẽs calida perfũditur.

Deinde captiui dominus assumptis secum

quanto

quanto numero visum fuerit sociis, cadauer diuidit, ac tãta celeritate frustatim discerpit, vt lanius apud nos vix reperiatur vllus qui veruecem celeriùs in frusta secare possit. His accedit quod prout venatores, hîc cerui capti viscera canibus venaticis porrigunt, Barbari consimiliter hostium suorum mactatorũ sanguine liberos illinunt suos vt ad ferociam crudelitatémque animos illis addant.

Cadauer captiui incredibili celeritate in frusta secatur.

Barbarorũ pueri cur hostium sanguine illinantur.

Hæc porrò immanis crudelitas, apud Barbaros frequentissima, per se est quidem abominanda. Atqui portentosius id esse videtur quod patratum à Iudęis fuisse legimus, (quos tamen humanitate cæteras gentes antecellere par erat, prohibito à Deo sanguinis esu) Illi enim tumultibus concitandis, vt tradunt historiæ, deditissimi, Traiani temporibus adeo horrendas seditiones excitarunt, eóque crudelitatis & immanitatis processerunt, vt cęsis quadraginta hominum millibus in Ægypto, Cyrene, & Cypro, eorum carnibus vesci, sanguinéque vultum oblinire suum sustinuerint. Quin multos à vertice transfixere medios, eorúmque pellibus induti immanissimam præ se ferentes rabiem obambulauere. Quæ historia si nõ absoluat, saltem extenuet Americanorum crudelitatem. Cæterùm ex quo Christiani ad eos accessere cum mactatorum corpora, tum animantia omnia, reliquósque cibos cultris secant. Antea verò, quantum à senioribus accepi, lapidibus præacutis ad eum vsum accommodatis vtebantur.

Iudęorum immanis crudelitas.

Lapides cultrorum vsũ Americanis olim præbebant.

Singula porrò cadaueris frusta, atque adeò ipsa viscera abluta & expurgata *Boucano* imponuntur. Hæc tantisper dum coquuntur, anus continuò *Boucano* adhærent, mirum enim in modum carnes humanas appetunt, adipémque à *Boucani* baculis diffluentem excipiunt. Adeo eorũm sapit palato vt continuò adolescentes ad capiendos hostes hortentur, qui cibum eiusmodi suppeditent. Digitos quoque suos adipe illo conspersos lingentes, conclamant suum *Yguatou*, quod sonat, Bonus est. Habes, Lector, quantum obseruando assequi potui, qua ratione Barbari Americani captiuos suos assant, more nimirum penitus nobis ignoto, nimirum *Boucanando*.

Captiui carnes *Boucano* impositæ.

Barbaræ anus adipem diffluentem lingunt.

At verò quoniam capite 10. de *Tapiro usson* agens, *Boucani* formam fusè descripsi, ne tautologiâ laborare videar, ad locum illum Lectores remitto. Intereà verò eorũ error à me refutabitur qui suis chartis Barbaros nostros carnem humanam verubus perinde ac nos armos veruecinos assantes depinxerunt, duos etiam pręgrandibus cultris ferreis carnes dissectas ad speciem suspensas exponere sunt commenti, prout hîc bubula venalis exponitur. Sed ista tam vera, quàm ea quæ fabulosè de Panurgo Rabelesius refert, quòd lardo transfixus & semiassatus tandem euaserit, arguunt chartarum illarũ authores crassissimæ ignorantiæ. Hæc vt confirmem addo: Brasilienses non modò à nobis differre assandi modo

Chartarũ Cosmographicarum error.

do

do,sed etiam nostrum morem illis planè fuisse incognitum,tum etiam cum apud illos degebamus. Etenim ego & sodalis quidã meus in vico quodam Indicam Gallinam cum nõnullis alijs volatilibus veru ligneo impositis nostro more ad ignem versantes assabamus. Quod factum Barbari in ludibria vertebant, nec priùs adducti sunt vt crederent carnes quæ continuò agitarentur percoqui posse, quàm ipsi periculum fecere. Ergo (vt vnde digressus sum eò redeam) vnius aut plurium captiuorum carnibus(duos siquidem aut tres nonnunquam vno die mactant) in eum modum assatis, turba illa vniuersa quæ mactationi interfuit *Boucano* circumit exultans, membráque hostium torrentia toruis intuetur oculis,deinde quantumuis multi particulam singuli arripiunt: non tamen cibi causa, (quod suspicari nõ immeritò quis posset)isthæc perpetrant: quamuis enim sine controuersia carnes humanas sapore commendent, vltionis tamen potiùs iis edendis quàm victus rationem habent:anus excipio carnium illarum,vt dixi,auidissimas.Huc verò tendũt, vt mortuos ad ossa vsque corrodentes superstitibus metum incutiant. Quippe, quò animos suos truculentissimos & sæuissimos expleãt,nulla est cadauerum illorum particula, ab extremis articulis ad nasum vsque aures & verticem,quæ(excepto cerebro) ab illis non exedatur.Ptolemæi itaque Lathuri Regis Ægypti barbaries eò fuit immanior, quòd licet

Barbari nostrũ assandi morem ludibrio habent.

Barbari singuli captiui carniũ frustũm arripiunt.

humaniore eſt diſciplina excultus, ad tantam ſit delapſus crudelitatem, vt cæſis xxx. Iudęorum millibus captiuos cęſorũ carnibus veſci adegerit. Ceterùm *Tououpinambaultij* noſtri in ſingulis pagis aceruatim mactatorum caluarias diligenter aſſeruant, (prout apud nos in cœmiterijs ſolent) Gallis verò ad eos commeantibus fuſiſſimè rerum ſuarum geſtarum præconium perſequuntur, aceruóſque illos quaſi trophæa quædam, fortitudiníſque ſuæ monumenta oſtentant. Præterea grandiora crurum & brachiorum oſſa non negligenter recondunt, fiſtulis (vti dictum eſt) conficiendis: dentes quoque auulſo filo traiiciunt, & circa collum obuolutos geſtant. Gen. Ind. Hiſt. ſcriptor de Inſulæ *Zamban* malis agens, refert eos hoſtium ab ſe mactatorum capita ædium ſacrarum valuis affigere ſolitos: dentéſque collo appẽſos ad oſtẽtationẽ geſtare.

Caluarum acerui à Barbaris cui aſſeruentur.

Lib. 2. c. 71.

Mactatores verò iſti ſummo illud tribuũt decori: patrato enim egregio illo facinore, ſecedunt pectúſque, brachia, crura, ſuras & reliquas corporis partes incîdunt, inciſuráſque vt perpetuo cuti inhęreant vnguẽto neſcio quo illinunt, atróque puluere inſpergunt, quem nulla temporis diuturnitas delere poteſt. Creduntur autem eo plures mactaſſe hoſtes quo pluribus ſcatent inciſuris, ac proinde fortiſſimi cẽſentur. Quæ vt faciliùs à quibuſuis percipiantur ſequenti pictura expreſſimus. Alterum quoque Barbarum ſagittam arcu iaculantem adiunximus.

Denique vt tandem horrendæ isti tragœdiæ finem imponamus, si fortè contingat vt mulieres quæ captiuis nupserant grauidę ex illis sint factæ, Barbari (dictu horrendum, visu verò maximè stupendum) liberos nonnunquam recèns natos, rarò paulò adultiores vorant, hanc autem causantur rationem, pueros illos ex hostium semine progenitos esse. Barbari verò hostes suos quibuscum continenter bellum gerunt funditus aboleri non modò percupiunt (eandem enim crudelitatem *Margaiates* in *Tououpinambaultios* exercent) sed etiam mira profunduntur voluptate si videant hospites suos eodem esse animo. Etenim carnes humanas nobis ab illis appositas quoties reiiciebamus, (quod à me & plerísque ex nostris semper est factum, neque enim per Dei gratiam adeò immanes vnquam fuimus vt eas vel attingere religio nobis non esset) nos non satis fideles sibi censebant. At meo maximo dolore referre cogor, Neustrios quosdam interpretes, qui apud Barbaros nouennium exegerant, sese vt ad illorum mores accommodarent vitam atheorum more transigentes, non modò crebris scortationibus sese cum Barbaris fœminis inquinabant, adeo vt vnus ex illis trimulum puerulum ex vago illo concubitu sustulerit: sed etiam exuto omni humanitatis sensu, Barbaróſque immanitate superantes, à se permultos *Margaiates* & mactatos & deuoratos fuisse gloriabantur. Porrò vt quæ sit *Tououpinambaultiorum* in

Horrenda crudelitas.

Neustrij interpretes vitam atheorum more trāsigunt.

ho-

hostes suos crudelitas, pergã describere, contigit eo tempore quo apud illos degebamus, vt de vico quodam in maiori insula sito cogitarint. Pagus hic à quibusdam *Margaiatibus* incolebatur, qui tamen *Tououpinambaultiorũ* ingruente cum *Margaiatibus* bello *Tououpinambaultijs* in deditionem venerant, pérque totos vigenti annos pacifice apud illos egerant. At tandem inter *caouinandum* sese mutuò incitantes & animos addentes, pagi illius incolas vniuersos internecioni deuouẽt. Decretum exequi non cunctantur, noctu inopinantes intercipiunt & semisopitos opprimunt, adeò vt non sine commiseratione clamores & eiulatus audirentur. Galli re audita circa mediam noctem eò properant armati, pagus enim à castello nostro non longiùs x. passuum milibus aberat. Verùm antequàm eò aduenissent, Barbari rabie & præda incitati obuios quosque trucidarant casásque vt latentes extruderunt incenderant, adeò vt, perpaucos superstites nostri inuẽerint. Quin immò ex nostris nonnulli asseuerabant se non modò adultos frustatim concisos, sed etiam infantulos lactantes integros *Boncano* impositos vidisse. Ex adultioribus tamen aliquot mari sese commisêre, & noctis tenebris obscecundantibus natantes euasêre, inque nostrum Castellum se recepêre. Quod vbi resciuerunt Barbari, non æquo tulerunt animo, immò suos hostes à nobis detineri mussi-

Pagus à Barbaris vastatus.

Barbaries horrenda.

tantes conquerebantur. Tandem verò mercibus quibusdam à nobis placati fuere, clientes verò nostros, Villagagnoni mancipia reliquere.

Interiectis aliquot diebus, ego cum quibusdam aliis Gallis in pago ab indigenis *Piraui-iou* nominato in insula illa maiore animi gratia exspatiabamur, inopinantes captiuum iuuenē, forma & statura non mediocri in cōpedibus ferreis quas Barbari à Christianis acceperant, detentum offendimus. Is lingua Lusitana nos compellat, (duo ex nostris ob Hispanici sermonis peritiam eius verba capiebant) significat se in Lusitania fuisse, Christianum esse, Baptismo initiatum, Antonio sibi nomen. Præterea, quamuis natione *Margaias* esset, quod frequenti cum Lusitanis commercio ferinum ingenium ex parte exuerat, innuit se vehementer optare, si qua id ratione fieri posset, ab hostium manibus euadere. Tū nos prę terquàm quod nostrarū erat partium quotquot dabātur è Barbarorū faucibus eripere, auditis vocibus Christiani & Antonij longè vehementiùs commoti sumus, & miseratione ducti. Atque ita ę nobis vnus, qui linguam Hispanicam callebat, quique fabrilem exercebat artem, recepit se postridiè eius diei limam ad compedes dissecandas allaturum: monuítque vt simulac solutus esset, (nam à nemine obseruabatur) in dumetis ad maris littus sese abderet, tantisper dum

Margaias in Lusitania baptisatus captiuus.

Barba-

Barbaros colloquio occuparemus: nos ſcapha exceptum, in Caſtellum noſtrum tranſducturos: quò ſi perduceretur, minimo negotio cum Barbaris de ſua redemtione tranſigi poſſe.

His non parum recreatus gratias egit, ſéque ſingula exactè exequuturũ ſpondet. At Barbari licet ſermones vltrò citróque habitos non cepiſſent, nonnihil tamen ſuſpicãtes ſimulac è pago egreſſi ſumus, vicinitate demum, idque tumultuariè coacta miſerum Antonium mactant. Nos poſtridie limam afferentes, per ſpeciem farinę aliorúmque cibariorum quærendorum pagum illum repetimus: atque à Barbaris quærimus vbinam captiuus ille quem pridie videramus. Illi nos in caſam proximam deducunt, carniúmque Antonij fruſta *Boucano* impoſita oſtendunt. Deinde nos abs ſe eluſos fuiſſe ſuſpicãtes per ludibrium caput oſtentabant, nóſque cachinnis excipiebant.

Lusitani duo à Barbaris capti & deuorati.

Non multo poſt duos quoque Luſitanos Barbari noſtri cepere: quos ex improuiſo in Tuguriolo luteo, in mediis ſyluis conſtructo, non procul ab Caſtello ſuo quod *Morpion* vocant, adorti fuerant. Luſitani quidem totius diei ſpatio Barbarorum impetum ſuſtinuerant, at tandem cùm eos tela cæteræque munitiones deficerẽt ſtrictis maioribus gladiis, quos nos ambarum manuum dicimus, in Barbaros irruunt, ac complures cædunt,

multos quoque vulnerant. Barbari contrà pertinaciter obsistũt, singulis, potius occumbendum ducunt, quàm victoria non parta pedem referre. Itaque tãdem Lusitanos captos deducunt, è quorum spoliis ipse vestes bubalinas à Barbaro emi. Vnus quoque ex interpretibus argenteam lancem emit, quam Barbari cum multa alia supellectile in illo tuguriolo erant deprædati, quámque pretii ignari cum duobus cultellis permutarunt. Porrò Barbari in suos pagos reuersi, Lusitanis per ludibrium barbam conuellunt, dolorísque impatientes derident, hísque verbis increpãt. Quid? vósne qui nuper impetum nostrum tã fortiter sustinuistis, nunc cum mors erat fortiter obeunda muliebri esse animo? Ac tandem more solito eos immaniter mactant, deuorántque.

Exempla quidem permulta de Barbarorũ crudelitate præter ista à me possent afferri, nisi quæ attulimus ad horrorem cuilibet incutiendum sufficere existimarem. Verumenimuerò vt ij qui hæc tam horrenda passim apud Barbaros vsurpata legent, norint permulta quoque non minus detestanda alibi geri, præter eam quam commemorauimus Iudæorum crudelitatem, qui Traiani temporibus quadraginta hominum millibus cæsis, non modò eorum carnes deuorarunt, sed etiam sanguine vultum obliuerunt, pellésque induerunt: Præter etiam horrendum Ptolemæi

mæi Lathuri Regis Ægypti facinus qui trigin ta Iudæorum millibus cæsis, captiuos occisorum carnibus vesci vi adegit, alia quoque exempla in medium afferam. Chalcondilus historia de Imperij Græci lapsu & Turcici incremento, (quod verè tragicum dixeris) scribit Turacanum vnum ex Amurati II. Legatis, Albanorum copiis instructa acie deuictis fusisque captiuos 80. immaniter trucidasse, quorum capita truncata, in pyramidis formã coaceruari iussit, quasi partę victoriæ insigne trophæum. Amuratus verò vltra istmi angustias transducto exercitu, trecentos milites qui noctis tenebris obsecundantibus in proximum montem confugerant, intercludit. Illi commeatus inopia in deditionem venerũt honestas expectantes conditiones. At Amuratus omnes in vnum locum conuenire mandat, ac coram se iugulandos curat. Idem Amuratus, cuius nondum erat sæuitia expleta, ex omni captiuorum copia sexcentos adolescentes forma præstantes, sua emit pecunia: quos deinde patris Manibus immolat quasi peccatorum expiatio in tanta sanguinis humani profusione esset posita. Sed isthæc ludi iocíque dicantur præ sceleratissimi Mechmeti XII. Turcarum Imperatoris crudelitate, qui non modò Imperij administrationis Amurato successor fuit, sed maximè in omni immanitatis genere, immo quem in hac parte magno superauit interuallo. Vt enim omittam florentissimæ simul ac celeberrimæ vr-

Lib. 5. c. 5.

Trophæũ ex capitibus humanis.

Lib. 7. c. 4.

Immanitatẽ Amuratus immanitate cumulat.

Lib. 8. c. 6.

Constantinopol. expugnatio, regnante Mechmeto 12. Tur. Imp. ad 56 Cal. Iun.

bis Constantinopoleos expugnationem quæ ipso regnante Anno salutis 1453. Ad V. Cal. Iunias contigit, qua sanguine omnia, horrore, morte, fugientibus & persequentibus, victoribus & victis repleta erant: Adeo vt cæsorum & eorum qui præ ingenti irruentium multitudine suffocati erant cumulus portarum fornices superaret: Peculiaria quædam de monstri illius crudelitate posteris mādata recēsebo. Viginti Albanos milites, qui Thrasia, quam ipse expugnarat, relicta, in oppidulum quoddam Phiasiæ, Rupellam nomine, sese receperant, rotario supplicio brachiis cruribúsque conquassatis semiuiuos in summo cruciatu languentes desperabundos relinquit. Insuper immanissimo illi monstro non satis erat quoscumque in oppidis aut castellis offendebat ferro cædere, prout Leontarij contigit, vbi ne vnus quidem superstes est relictus, adeo vt sex mille hominum cadauera, præter ingentem equorum & pecorum copiam, illic fuerint numerata: Sed inaudito hoc supplicij genere complures insuper affecit. Acinace peracuto singulos homines in duas partes vno ictu circa transuersum septū diuidi iubebat, artificio barbariem omnem superante: bis enim singuli mortis persentiebant dolores. Vtraque pars per aliquod tempus præ somno quo opprimebatur cruciatu huc & illuc non sine gestibus horrendis sese volutabat. Trecenti milites in oppido Mitylene anno 1459. quo capta est vrbs illa, hoc imma-

Lib.9.cap. 1.

Mechmeti in ipsa bruta animātia crudelitas.

Monstrosa crudelitas. Lib.9. cap. 7. & Lib. 10. cap. 12.

immanissimi supplicij genere sunt affecti. Quingenti quoque alij ab Omare Bassiano Constantinopolim missi, quos in oppidulo à se expugnato ceperat eadem occubuerunt morte. Horum cadauera postquã aliquandiu in area in qua laniati fuerant neglecta iacuerũt, hos horrẽdè mugiẽs ad ea accedit, vnámque cadaueris partẽ cornu attollit, alióq; loci cõportat, tum alterã petit prioríque adiũgit, Quæ res cùm à multis perspecta fuisset breui ad Mechmetum perfertur: Ille mirum in modum anxius, cadauer illud disiungi, partésque seorsum ad pristinum locum comportari iubet. Bos insequitur repetitis mugitibus, cadauer verò illud, inter cætera agnoscit, denuóque carnibus sublatum aliò asportat. Mechmetus hoc portento vehementer commotus (ac meritò quidem) è vestigio cadauera sepeliri iubet, bouẽ verò ad sua pecuaria deducendum, ac per reliquũ vitæ tẽpus alendũ curat. Tradunt nonnulli cadauer illud à boue canibus Turcis clementiore asportatum, Veneti cuiusdam corpus fuisse: alij Illyrico tribuunt. Atqui vt vt sit (inquit Chalcondylus) hoc ostento multum fœlicitatis genti à qua ille oriundus erat, portendebatur.

De boue qui herũ mortuũ agnoscit mira historia.

Vladi verò sæuitia humanis auribus tinnitum longè grauiorem ciebit, idcirco de ea referre vltimo loco visum est. Vlando attributa Moldauia Mechmeti liberalitate in gratiam fratris cuiusdam Vlandi quo sceleratus

Vladi immanitas horrenda & cæterorum omniũ atrocitatem superans.

Mechmetus ad nefarias libidines abutebatur, hoc primo veluti auſpicio prouinciam illam adminiſtrare cœpit. Potentiſſimos quoſque Moldauienſes, ac primariæ autoritatis viros, à quibus propter authoritatem & gratiam, ne defectionem molirentur ſibi metuebat, corripit, eóſque non contentus eſt vulgari aliquo ſupplicio è medio tollere, ſed viuos omnes palis transfixos ſummo cum cruciatu extinxit. Immo eorum familias ne vxoribus quidem & infantibus exceptis, eodem furore ſuſtulit. Adeo vt breui temporis ſpatio triginta & eo ampliùs hominum millia ab eo trucidata fuiſſe à multis confirmetur. Mortuorum porrò bona & honores ſatellitibus ſuis eſt largitus. Mechmetus certior factus Vladũ de defectione & rebellione in ſe cogitare, quendam ſuum à ſecretis Catabolmum nomine, natione Græcum per ſpeciem amicitiæ ad eum mittit, eo cõſilio vt Vladum ad ſe blandis verbis pertraheret. Eodẽ quoque tempore Mechmetus ad Chamum quendam cui Valaquiam prouinciam clàm demãdarat, literas dat, mandátque vt quacumque ratione vi, dolóve Vladum corriperet: eo nihil gratius ſibi accidere poſſe ſignificat. Hi duo communicatis conſiliis Vladum intercipere conantur, Vladus verò nullo modo perturbatus confirmatis militum ſuorum animis, reliquis omnibus in fugam verſis Chamum & Carabolmum cum quibuſdam aliis viuos capit. Quos cruribus & brachiis abſciſ-

Lib. 9. cap. 12. 13. & 16.

ſis

ſis palis viuos affixit. Chamo verò, prout eius poſtulabat dignitas eminẽtiorem tribuit locum. Quod ab eo hoc conſilio factum eſt, vt ſubditis ſuis terrorem incuteret, ac ne tale quid in poſterum auderent niſi idem ſuppliciũ ſubire vellent, anſam præriperet. Præterea exercitum ingentem ſumma celeritate conſcripſit, Danubiúmque flumen tranſiit, atque in Mechmeti ditionem quam flumen illud alluit, magno irruit impetu, eámque eſt populatus, pagos incendit, fœminas ipſas, immò infantes, in cunis vagientes ferro cecidit. Quacũque verò iter faceret immaniſſimè ſæuiebat, & vaſtitatis vbique notas inurebat. Quibus ab Mechmetum perlatis, maximè vero nuntio de Legatorum morte crudeliſſima, ac in primis de Chamo tam atroci ſupplicio affecto, qui præcipua in aula miniſteria olim geſſerat, Mechmetum non parum commouerunt. At longè moleſtius illi fuiſſet tantam iniuriam ab infimæ ſortis homine ſibi illatam inultam relinquere. Itaque cum inſtructiſſimo exercitu Valaquiam ingreſſus, & Legatorum ſuorum cadauera palis adhuc affixa comſpicatus, nouo quaſi dolore, & nouo furore fuit percitus. Cadaueribus autem illis auulſis & ſepultis, tria paſſuum millia eſt progreſſus, ac in lanienam illam incidit ab Vlado in ſubditos patratã, quæ res horrorem conſpicantibus mouebat. Erat enim locus aliquantulum editus, & in omnes partes apertus, duo paſſuum millia in longitudinem ob-

Horrendũ viſu ſpectaculum.

tinebat, latitudo mille occupabat: Innumeris rotis, palis, crucibus, furcis, cadaueribus onustus ceu sylua quædam consitus erat. Ex cadauerum facie perhorrida, cruciatus quos ante obitum pertulissent cõiicere facile erat. Laniatorum numerus ad millia viginti facinoris atrocitatem augebat. In his erant infantuli maternis adhęrentes vberibus, lactantes enim suffocati fuerant. Inauspicatæ præterea aues, aerem seu nubes atra condensabãt, ac in corporum humanorum concauo vnde iam antè viscera extraxerant, nidos struebant. Quibus conspectis Mechmetus, ingenio alioqui barbaro & crudelissimo, apud se cogitans vnius homunculi, & quidem abiectissimæ conditionis, atrocitatem ac immanitatẽ crudelissima quæque facinora ab se patrata longo interuallo superasse, modò obmutescebat, modò misericordia quadam ducebatur, atque apud se mussitabat, mirum nõ esse quòd sceleratus ille subditis suis adeo formidolosus esset, quandoquidem tale facinus patrare sustinuisset: Ideóque difficillimum esse statuebat hominem ab sua ditione depellere, qui & imperio suo & subditorum obsequio tam insigniter vteretur. Mox verò collecto animo, neminem esse qui carnificem illum non contemneret arbitratur. Quinimmo Turcæ ipsi tam horrendo κοιμητηρίῳ conspecto Vladum adeò atrocis facinoris authorem diris deuouebant. At Vladus omnibus istis neglectis, Mechmeti exercitui continuò insta-

instabat, eúmque modò in alis, modò in nouissimo agmine lacessebat, atque ita non paucos singulis diebus perimebat, damnúmque non minus equitibus ac Arapibus afferebat. Tamen (ne vlteriùs in his recensendis progrediar) ille suo tandem periculo est edoctus sæuitiã illam qua in subditos vsus erat, dum res suas egregiè stabilire volebat, multò plus detrimenti quàm commodi sibi attulisse. Nã paulatim suis à se deficientibus Mechmeto prouinciã cedere, atque in Hungariam profugere coactus est. Eò vbi appulit, ob scelera quæ mille suppliciis expiari non potuissent in vincula coniectus fuit. Quatuor hęc monstra coniuganda & quasi concathenãda duxi, vtpote quæ infernali remigio sint aptissima, Turacanum videlicet, cuius (quantumuis flagitiosissimi) nequitia penè nulla videatur si cum Amurato conferatur: Quem rursus crudelitate & sæuitia superauit Mechmetus: Omnes verò sceleratissimus & immanissimus Vladus magno post se reliquit interuallo. At verò (inquies) Turcæ isti fuerunt inhumanissimi, quos merito Brasiliensibus ἀνθρωποφάγοις immaniores dixeris.

Quare vt paulò attentius ad ea quæ apud nos geruntur animum aduertamus, quæro in primis quid à fœneratoribus & rapacibus auaris pręstetur? qui sanguinẽ & medullas tot viduis, tot orphanis exugunt, ac proinde viuos deuorant, quos semel ingulasse satiùs esset quàm languentes diutiùs detinere? Annõ

Fœnera-tores barbaris Americanis immaniores.

feritate & crudelitate Barbaros Americanos superãt? Atque hinc fit vt exclamet Propheta. Quod comedunt, caro est populi mei, & cutem eorum ab eis nudant, ac ossa eorum diffringunt: diuidúntque vt quod est in olla, & velut carnem quæ est in lebete. Iam verò si de carnium humanarum esu ferino prorsus & tygrino, quot quęso, hîc apud nos reperti sũt, cum in Italia, tum in aliis regionibus, ex iis qui Christianum præ se ferunt nomen, qui eò immanitatis delapsi sunt, vt sæuitiã suam explere cupientes, cor iecúrque inimicorũ suorum deuorarint? Penes historias innumeras de rebus istis scriptas fides esto, singula enim persequi si cupiam tempus me deficiat. At, ne in aliena inquiram, Quæ lingua, quis calamus immania facinora referat quæ in Gallia nostra sunt patrata? Tædet me certè, tam horrenda commemorare, Gallus enim sum. Funestissimis bellorum ciuilium temporibus, quibus ab hinc annis xx. iuxta eorum calculum qui diligentiùs isthæc sunt persecuti, decies quater centena hominum millia interierunt: inter quos quadraginta reperiuntur nobilissimorum virorum millia, qui vniuerso terrarum orbi deuincendo, vel saltem Gręciæ Turcarum Tyrannide tam diu oppressæ in libertatem asserendæ suffecissent. Atque vt aliquid afferam è tot in vulgus emissis ingentibus voluminibus, quibus prouinciarũ, locorum, vrbium, homicidarum, atque adeo trucidatorum ipsorum nomina eduntur, quę

Mich. 3. 8

con-

consultò à me omittuntur, ne ea quæ iam consenuisse videntur recrudescant: Nobilis cuiusdam viri reformatam religionem profitentis viscera auulsa fuere, ac primo per totam vrbem circumducta, deinde in vrbis fossas ad sterquilinium coniecta sunt. Cor autem, & iecur, baculis affixa, instar trophæi verè Diabolici circumgestata fuere. Quin eo vsque perrupit scelesti cuiusdam rabies, vt iecinoris illius particulam cani obiecerit, canis verò homine longè humanior attingere recusauit: tum immanis herus canem non sine blasphemis vocibus hoc sermone insequebatur, Nunquid tu quoque es Lutheranus? Alibi vir quidam insignis & de literis optimè meritus, ventre, vultúque humo pertingente, in publicam vrbis plateam pertractus, primò semiustulatus in mare deijcitur, tum extractus canibus lacerãdus obijcitur. Mechmeti immanitatem superiùs meritò sumus detestati, qui vno Acinacis ictu medios homines dissecabat, duabúsque veluti mortibus mulctabat: At si istum de quo agimus dispiciamus quater eum necatum fuisse comperiemus, nam vultu ventréque terram euerrẽte pertractus, quodammodo mactatus fuit, deinde vstulatus, tertiò submersus, quartò à canibus dilaniatus. Non multò clementiùs cum alio actum est cuius cerebrum lapidibus comminutum fuit, deinde in flammas coniectus est, indéque extractus, muro est appositus vt quibusuis tormentulorum displo-

Cõsule historiam ecclesiasticã Gallicam. Anno 1580 excusam lib. 3. pag. 374.

Canis hominibus ipsis longè humanior.

Lib. 3. pag. 383.

Tomo 2. lib. 7. pag. 356.

dentibus ſcopus eſſet. Puerpera quædam die à partu quarto de lecto deturbata & in infimos gradus deiecta fuit. Infantulum verò cui diligentiſſimè in vlnis poſito cauerat, lanij illi crudeliſſimè ei auellunt muróque allidũt, vocibúſque blaſphemis Lutheranorum progeniem eſſe extirpandam prædicabant. Cor ex cadauere iacente ab militibus ſeu potiùs furiis eductum mordebatur: illi verò mutuo
387. ſibi illud porrigentes ſe præſagiiſſe iam antè dicebãt, Hugonottũ à ſe comeſtum iri. Mulieri honeſtiſſimæ, veſtibus penitus nudatæ, vbera in orbem exciſa fuere, tum patratis in
400. eam nefandis ſceleribus, in proximum flumẽ deiecta eſt duabus eius filiabus tam horrendum facinus ſpectantibus. Itali quidam in
454. religionis odium puerulum viuum in duas diſſecant partes, eiúſque iecur deuorãt. Ado-
517. leſcenti cuidam oculi pugione effoſſi ſunt, tũ vlmo eſt ex pedibus ſuſpenſus tormentulorúmque glandibus eſt confoſſus. Viri qua-
531. tuor veram religionem profitentes carceribus noctu educti in pontem deducti ſunt, vbi primùm veſtibus omnibus exuti ſunt, tùm miſerè excarnificati ſunt, ſicarij enim eos minutim concidentes per ludibrium ſeſe inuicem compellant, neſcio an brachium poſſem amputare, tum crebris ictibus alius brachiũ, alius collum, alius caput contundebat, donec ſemiuiuos in ſubiectum flumen coniecerunt, at humus eorum ſanguine infecta horrorem prætereuntibus incutiebat. Carnifices verò ad

ad eluendam crudelitatis ſuæ notam humum multa aqua perfundunt. Sed efficere non poſſunt quin ſanguis ille continuò apud Dominum perſonet, qui cùm ſanguinem humanũ à brutis effuſum repoſcere non cunctetur, quid de hominibus eſt ſtatuendum à quibus adeo iniuſtè effuſus fuerit, quíque hac ratione Dei imaginem violare nõ dubitarint? Quidam Euangelij miniſter multis acceptis vulneribus, ambobus oculis effoſſis, tũ fune pedibus alligato, huc & illuc eſt pertractus ac tandem palo alligatur, in ſtruem lignorum coniectus eſt, atque ita viuus exuſtus.

Gen. 9. 5. 6.

585.

Vt autem appareat nullius conditionis homines à tanta barbarie fuiſſe immunes, Quidam ex ſummi ſenatus præſidibus, ſenex & venerandus, qui quidem iam pridem Religionis reformatę opinionẽ habebat, quam tamen (quæ erat illius timiditas) palam profeſſus nunquam erat, baculis primum immaniter verberatus, ac penè mactatus eſt. At ſicarij cùm ſatis amplos loculos pro libidine non inueniſſent, eũ pecunias ſuas deglutiiſſe prætexentes capite ad pectus vſque in aquã demerſo, ex pedibus ſuſpenſo, adhúcque viuo, ventrem diſſecant, viſceráque in flumen proiiciunt. Cor verò haſtæ affigunt, pérque vrbem circungeſtant, in hæc erumpentes verba. En vobis cor nefarij illius Hugonottorũ Præſidis. Quid plura? Nunquid ex humanis auriculis frictura eſt confecta? Nobilis quidam adoleſcens glandibus ſclopetariis ictus,

595.

596.

608.

nudúsque in dumum spinis consitum coniectus est, atque ibi ardentissimis ad Deum precibus animã agit. Prouecta ætate vir pugionibus confossus & lapidibus obrutus, canibus obiectus est. Ex permultis cadaueribus viscera extracta sunt, sicariis exclamantibus annō quis esset qui Hugonotti viscera emere vellet. Sed, ô rem nefandam & inauditam! annon pueruli assati fuere? viríque viui terræ mandati? Quinetiam inuentum est cadauer multis confectum vulneribus sale aspersis. Quo nimirum supplicij verè diabolici genere miser ille crudelissimè fuit excruciatus. Præterea ducenti vigintiquinque homines brachiis adnexo fune colligati fuerunt quaterni, & quini, nudi, oculis ad solē positis, atque hoc modo ensibus, securibus, & pugionibus confossi fuere, stramine incenso pudendis eorum ambustis. Vir pugione cōfossus cum statim animam non ageret crebris securis ictibus confestim mactatus fuit. Alius letali vulnere percussus in lecto decumbebat, huic malę ad aures vsque dissectæ sunt, tum in ipso cubili iugulatus est.

Lib. 8. pap. 728. — 717. — Lib. 9. 775. 777. 778. & 823. — 260. — 785. — 795. — 815.

Sed ne in istis historiis recensendis quæ libris quos ad marginem adnotauimus memoriæ proditę sunt, æquo sim prolixior, presertim quum tabellis iam pridem excusis depictæ sint, quæ hæc præ se ferunt nomina, Laniena Vassiacæ, Lanienę Turonenses, Lanienæ Cadurcorum, aliæque in Gallia nostra patratæ: Quid quæso, dicturi sumus de cruen-

ta

ta illa Tragœdia quę initium habuit Lutetiæ die 24. Augusti, Anno 1572. qui dies D. Bartholomeo dicitur ſacer, atque Gallicis in kalendariis meritiſſimè rubrica eſt adnotatus? Cuius quidē culpam in eos non reiicio, quos authores minimè habuit. Quámque Rex noſter pacis edicto ſummo ſuo dolore actam fuiſſe iure declarauit. Inter cætera innumera, quæ tum per vniuerſum regnum crudeliſſimè ſunt admiſſa, annon cadauerum humanorū adeps, ex Arari flumine (in quod proiecta fuerant pluſquam Americana aut Turcica feritate mutilata,) extractorum Lugduni auctione publica venumdatus fuit? Nonne iecinora, corda, aliæque humanorum corporum partes ab immaniſſimis ſicariis, quóſque inferi ipſi abominantur, deuoratæ fuerunt? Nunquid Antiſſiodori, viri cuiuſdam pij nomine Cor-regis, atrociter excarnificati, cor in fruſta conciſum venale eſt à carnificibus expoſitū, ac deinde ad prunas toſtum & deuoratum? Innumera etiamnum ſunt in viuis hominum millia, qui de iſtis ante noſtra tempora inauditis cumulatiſſimè teſtabuntur. Libris quoque (vt iam dictum eſt,) hac de re ſcriptis & excuſis poſteris mandabuntur. Ac ne plura perſequi cogar, (nam horret animus, deúmq; precor vt tanto vulneri remedium adhibeat) ſæuitia cum ſæuitia, immanitáſque cum immanitate comparetur: tréſque aptentur tabulæ contiguæ, in quarum

Vide Comment. Gallica. & hiſtoriā noſtri temporis.

Gallica immanitas cum Americana & Turcica cōparatur.

prima Barbari Americani depingantur, clauis suis ligneis captiuos mactantes, fœminæ quoque cadauera, calida perfundentes, tum corpora frustatim concisa, brachia etiam, cura, fœmora, capita *Boucano* imposita, inter coquendum horridè contrahantur & deturpentur, ipsi denique Barbari gestu quàm fieri poterit immanissimo carnes illas vorantes apponantur.

In secunda Turacanus tiara amictus, pyramidem ex humanis capitibus crudeliter obtruncatis construens. Amuratus quoque & Mechmetus Turcarum imperatores adhibeantur: quorum prior, innumeris necatis hominibus eorum sanguine patris manibus litet: Posterior rotario afficiat supplicio complures milites, aliósque in duas partes vno acinacis ictu dissecet, atque ita bis mori cogat. Addatur Vladus, qui subditos palis transfigat, & quidē magno numero: effingantur quoque rotæ & patibula, tanta copia vt syluam efficiant, humanis cadaueribus onusta, infantuli ab matrum vberibus pendeant, vultu quos dolores moriendo persenserint, deformitate indicante: Coruis aliísque inauspicatis auibus circumuolantibus, atque in mediis quorum antè oculos, & viscera deuorarint nidos construentibus: Cæteráque ad rem exaggerandam adiiciantur, quæ ex descriptione superiùs allata pictor excogitare poterit.

In tertia, furentes & rabidi Galli, naturæ

turæ leges & Principum ſuorum edicta violantes, qui veluti Tortores & carnifices immaniſſimi, homines ex pedibus ſuſpendant, facie ad humum inuerſa, ventrem ferro diſſecent, viſcera eximant, per vicos circumducant, & in fœdiſſima quælibet ſterquilinia coniiciāt: Qui humana corda & iecinora verubus & longuriis transfixa circumgeſtent, eáque modò cruda, modò in prunis toſta vorent, immò cani deuoranda porrigant, qui horrore percitus aufugiat, taliáque monſtra humanitate ſuperet: Qui ſemiuſta corpora humana, in mare proijciant, rurſúmque extrahant, muróque applicent, ac tormenta diſplodentibus pro ſcopo proponant: Qui adipem humanum educant, venalémque inſtar bubuli ſeui exponant: Qui quorundam capita lapidibus cōminuant, corporáque in flammas conijciant ac poſtea canibus dilanienda proijciant: Qui muliebres mammas circumſecent: Qui puerperas è cubili auellant, puerulóſque muris allidant, nonnullos inſtar nefrendis aſſent: Qui viris quibuſdam oculos pugionibus eruant, quos arbore ex pedibus ſuſpenſos tormentulorum glandibus conficiant: Qui de media nocte nudos homines ad pontem quendam ſicis diſſecent, minutímque concidant, inque ſubiectum flumen dent præcipites: humo cruore adeo infecta, vt tortores ipſos horrore perculſos notam illam eluere oporteat: Qui Eumenidū furorem longè ſuperantes, auriculas humanas in

ſartagine frigant, omaſorúmque inſtar comedant: Qui viuos homines ſepeliant: qui minutatim corpora concidant, vulneráque ſale aſpergant, vt grauiori cum dolore coniunctam mortem comminiſcantur: Qui complures ſimul vinctos, nudato corpore, ſoli oculis oppoſitis, gladiis, ſecuribus, pugionibus dilanient: quorum pudenda accenſo ſtramine amburant: Qui corpus ſica confoſſum necdum exanimatum, ſecuri mactent: Qui viro, vulnere lethali accepto ac in lecto decumbente, vtramque malam ad aures vſque diffindant, eúmque inſtar ouis iugulent.

His, inquam, ita depictis, quæ minimè exaggero, ita enim geſta ſunt, immo maiori quàm quæ verbis exprimi poſſit, crudelitate: Quænam trium harum tabularum immanior & viſu magis horrenda eſt iudicanda? Nunquid hæc poſtrema? hæc vtique. Itaque non abs re quidam, cuius nomen me ignorare ſancte affirmo, poſt Gallicam illam lanienam quas reliquas omnes omnium temporum immanitates longo interuallo ſuperare videbat, verſiculos Gallicos ſcripſit, quos ita expreſſimus.

Exulta Pharao, Neróque ſæue,
Herodéſque, & Achabe: nam furore
Gallo ſæuitia eſt ſepulta veſtra.

Immo addere poſſumus ſæuitiæ omnia quæ vnquam extiterunt exempla, ſiue apud Scy-

Scythas,aut Tartaros,siue apud alias nationes,ne excepta quidẽ immani Triumuiratus Romani laniena. Quapropter ne deinceps Barbarorum ἀνθρωποφάγων crudelitatem adeò abhorreamus, quandoquidem non minor, immo longè immanior apud nos passim locum habet. Illi enim feritatem in hostes suos tantum exercent: Nos verò,vt constat ex iis quæ relata sunt,cognatorum,vicinorum, propinquorum sanguine manus nostras commaculamus. Itaque monstrosissima quæque vt videamus in Americam vsque non est excurrendum. Verùm hîc forsitan Catholicus quispiam Romanus obiiciat, quid? tu inuidiam omnem in nostros deriuas, de vobis autem Religiosum nomen profitentibus, ne verbum quidem. An scelerum immunes, & quasi Angeli in armis fuistis? Ego verò respõdeo, quantum obseruando assequi potui, primo quidem ciuili bello ex nostris nõ paucos tales extitisse, præsertim si cum vestrarũ partium hominibus conferantur: Secundo autem non parum à pristina pietate degenerasse,ac proinde humana æquo plura perpetrasse: Tertio verò in peius ruentes, præsertim ex quo vobis admixti fuerunt, non negarim complures deploratæ spei homines in furias degenerasse. Quibus æquiores ab eo tempore minimè nos præbuimus, ac iis,aduersus quos sese bellum gerere profitebãtur, quibus tamen meliores non essent: Quod apparet vel ex ea, quam edidi,historia de fa-

Religiosi bellorum ciuiliũ in peius ruere cœperunt.

me & obſidione Sancerrana, cui ipſe interfui, Anno 1573. nec non ex iis quos in ipſo exercitu conſcripſi commentariis. Eorum itaque peccata minimè diſſimulaui, à quorum partibus ſtabam in optima cauſſa, quantumuis peſſimè acta. Atque vt hoc etiam loco teſter quanto cum dolore Galliam à ſuis alumnis ſanguine fœdatam conſpexerim, facinus narrabo cuius recordatio animum meũ ſine fremitu nunquam ſubit, adeo mẽti meæ, immanitatis illius imago adhęſit.

Noſtri oppidulum quoddam (cuius nomẽ conſultò non edo) obſedêre, oppidani rei militaris imperiti, ſeſe ad defenſionem parant, auxilium præſto ſibi affuturum rati: itaque tormenta crebrò diſplodunt, ac non modò milites quoſdam interficiunt, ſed etiam ex ducibus nonnullos vulnerant, item equos præſtantiſſimos. Quæ res noſtros non parum exacerbauit. Denique cohortes aliquot ex noſtris ſub veſpertinum crepuſculum, Ducum induſtria deductæ, ac ſermone animatæ muris ſuccedunt, ſcalas admouent, conſcendunt, oppido denique quamuis munitiſſimo, fortitérque ab ciuibus propugnato, adeò vt non ſemel noſtros mœnia iam occupantes propulſarint, vi potiuntur: obuios quoſque ferro transfigunt, immo ne vnum quidem virum ſuperſtitem fuiſſe credo, niſi ſi qui abditiſſimis latibulis ſeſe commiſerant. Ego tum in vrbe vicina ab noſtris occupata eram. Po-

ſtri-

ſtridie cum quibuſdam aliis ad expugnatum illud oppidulum accedo, vt quid ibi contigiſſet viderem. Tantam nimirum ſtragem nactus ſum vt totus cohorruerim: quippe iugulatis plerisque, locóque decliui, vndiquáque ſanguinis riuuli defluebāt. Ego tam atrox facinus conſpicatus, quod tamen infectum fieri nequibat, Præfectum rogo, liceat cadauera illa terrę mandare, quod lubens conceſſit. Ruſticos duos latentes metu conſternatos magno labore inuenio, eos mortis metu eximo: tres ingentes foſſas ab iis excauari curo: vnam in Sacello, reliquas duas in hortis, pro tēporis opportu nitate commodis, illa enim die eò vnde migraram redeundum mihi erat. Cadauera vndiquaque ſcalis & aſſeribus impoſita ad foſſas illas comportari iubeo. Inter mortuos ſeptem mulieres repertę ſunt tréſque pueruli. Eueſtigio Præfectum adeo, rei atrocitatem oſtendo, iuſta Dei iudicia tātam crudelitatem vltura nobis imminere expono. Ille diligenti facta inquiſitione, refert ea non conſulto ſed per imprudentiam contigiſſe, dum noctu milites oppidum ingreſſi domos intrant, lucerníſque minimè accenſis obuios quoſque trucidant, vel in ipſis cubilibus vbi permulti latitabant: veriti ne oppidani inſtauratis viribus noui quidpiā molirentur. Ego ad inſtitutum opus reuertor. Mortuorum, qui numero erant centum & quinquaginta plùs minùs, aceruo iuſto. Fœminæ viros ſuos affines ſingulæ perquirunt,

Funeſtum ſpectaculum.

Fœminæ & pueruli ab Religioſis per imprudentiā interfecti.

quarum pleræque lugentes & lachrymantes me quem sedulò de sepeliendis illis curam gerere videbant, rogāt liceat sibi linteis suos inuoluere. Id verò per me omnibus quibus ea res erat cordi licuit. Sed (proh, facinus indignum! atque irati in te Dei certissimum iudicium, miserrima Gallia, apud quam iustis suppliciis minimè profecit, tu enim magis ac magis induruisti.) mulier quædam suos inter cadauera requirit, virum primò conspicit, vnúmque ex natis: tum alterum mox animaduertit: suos deinde fratres duos conspicatur. Hæc iustissimo mœrore ac dolore (si quę vnquam mulier,) perculsa, puerulum septem annos natum quem manu tenebat his compellat verbis: Ah mi filiole, quàm verè orphanū te homicidæ isti effecerunt! Patrem tuum, duos fratres, duos etiam auūculos tibi hodie abstulerunt. Quanto tum dolore perculsus fuerim quærendum minimè arbitror. Ac ne quid dissimulē, immo quas pepererint miserias bella nostra ciuilia commonstrem (hic enim est scopus meus vt agnito malo, nostro saltem cauti fiamus periculo) miles quidam è nostris legionibus (nostrum non dicam) repertus est adeo humanitatis sensus expers, vt audita homicidarum voce quam mœstissima illa mulier emiserat, viris quinque illa cæde amissis quibuscum tam arcto amoris vinculo erat coniuncta, eam confossurus pugioni manum admouerit. Illum ego compesco, quæróque nunquid me agnoscat: probè ex-

Facinus lugendum.

bè, excipit. (nos enim cuilibet satis eramus noti, vtpote qui ministerio nostro in ipso exercitu fungeremur.) Tum doceo miserrimam illam mulierculam in tãta animi ægritudine ferẽdam esse: Se nisi ferreus sit, mecũ gemitus illius luctibus adiungere debere, ob tam immane facinus, quod omnium nostrum peccatis acceptum erat ferendum: Simúlque miseri illius populi reliquias consternatas metu consolor, ac periculi, quo nondum liberatas se esse credebant, metu eximo. Miles verò ille seu ebrius, seu potiùs insano aut Diabolico furore percitus, gementi illi mulieri denuo minatur. Ego verò qui amicis verbis erga immanissimum illum nihil profeceram, denuntio, si eam attingat, fore vt nostrum alter sepeliẽdorum augeat numerum. Hoc ego narraui exemplum, vt quanta confusio nostros quoque inuaserit palàm faciam. Nostrûm omnium Deus misereatur: Enimuerò si Gallos ob insignem suam comitatem & mansuetudinem olim per vniuersum terrarum orbem adeò celebratos inspiciamus: eos ab auitis moribus vsque adeo degenerasse comperiemus, vt crudelitate vincant non modò cęteras omnes gentes, vt satis demõstratum est à nobis, sed & feras ipsas, Leones, Tigres, vrsos, lupos, ipsúmque adeo *Ian-ou-are* Americanum. Deum Opt. Max. rursus oro vt Gallorum tot sceleribus condonatis, faxit tandem vt ad sanam mentem redeant.

Miles naturæ affectu vacuus ac Diabolico furore percitus inter Religiosos.

CAP. XVI.

Quid nomine religionis apud Barbaros Americanos veniat: De erroribus in quos ab impostoribus, quos Caraibes *vocant inducuntur: Déque crassissima Dei ignoratione quæ apud eos obtinet.*

QVAMVIS Ciceronis illud dictũ, nullam esse gẽtem neque tam imm̃asuetam, neque tam feram quæ non, etiamsi ignoret qualem Deũ habere deceat, habendum sciat, communi omnium calculo pro axiomate certissimo habeatur, tamen quomodo erga *Tououpinambaultios* nostros constet, non satis scio. Nam verum Deum ignorãt. Nullos quoque Deos falsos siue cœlestes siue terrestres agnoscunt, nec colunt: ac proinde locum vllum publicũ in quem religionis ergò conueniant non habent. Contrà quàm ab Ethnicis olim, ac etiãnum ab Idololatris nostri temporis vsurpatur. Nominatim verò ab Indis Peruanã prouinciam incolentibus, quæ cum *Tououpinambaultiorum* regione est continens, ab eáque distat passibus 1000000, qui Soli & Lunæ sacrificant. Mundi quoque creationem ignorant, dies nominibus non discriminãt, alium alij non præferunt: hebdomades, menses & annos non obseruant, Tempora Lunis dimetiun-

1. de legib.

Toupin. verum & falsos Deos ignorãt, mũdíque creationẽ.

metiuntur:Scripturę, siue sacra illa sit, siue prophana,non modò penitus sunt ignari, sed etiam Characteribus quibus animi sensa notare possint penitus carentes, Quum primò in eas terras venissem, verba & sententias aliquas vt sermoni eorum assuescerem scribebam,eásque mox coràm ipsis legebam. Illi præstigias id esse rati,inuicem his verbis alij alios alloquebantur: Non mirum istum qui heri ne vnum quidem verbum idiomatis nostri callebat,nunc vi & ope huius chartæ, quę illum nostra eloqui docet, ita peritè ea sonare vt à nobis intelligãtur? Barbari Hispaniolam Insulam incolentes idem prorsus deHispanis qui primi ad eos accesserunt, iudicabant:Hæc sunt historiographi verba. Indi animaduertẽtes Hispanos etiam absentes, mutuò inter se colloqui literarum beneficio,credebant vel eos prophetico agi Spiritu, vel literas ipsas loqui.Quo factum est vt Barbari, veriti ne peccata innotescerẽt sua, ita sese in officio cõtinuerint,vt ab eo tẽpore,nec mẽtiri,nec quicquãHispanis suffurari ausi fuerint.

Quid de scriptura sentiant.

Hic si quis hoc argumentum dilatare cupiat latissimus ei pateat campus tum ad scripturæ artem laudibus prosequendam,tum ad demonstrandum quanto nos Deus affecerit beneficio,nos,inquam,Europæos, Asiaticos, & Afros, præ Barbaris istis quartã orbis partem incolentibus. Illi enim mentis conceptũ nonnisi expressis vocibus exponere possunt: Nos verò scripturæ adminiculo, aliorum arcana cognoscimus, nostra verò consilia cum

Scripturæ ars excellentissimũ Dei donũ.

eis communicamus, qui vel in remotissimis degũt terris. Ac sanè præter bonas artes quas ex libris addiscimus, (quæque Barbaris sunt ignotæ) scripturæ quoque ars inter excellentissima quibus nos Deus cumulauit dona est recensenda.

Minimè autem moror quod Socrates (vt refert Plutarchus) dicebat: Literas quas vulgus putat repertas iuuãdę memoriæ, vehemẽter illi officere. Olim enim homines si quid audissent dignũ cognitu, nõ libris sed animo inscribebant: hac exercitatione confirmata memoria facilè tenebant quicquid volebant: & quod quisque sciebat habebat in promptu. Post, reperto literarum vsu, dum libris fidũt, non perinde studuerũt animo infigere quod didicerant. Ita factum est, vt neglecto memo riæ cultu, minùs viuida esset rerum cognitio, & pauciora quisque sciret: quandoquidem tantum scimus, quantum memoria tenemus. Quam ego sententiam, præsertim in Philosopho, ac Græciæ sapiente dignam iudico reprehensione. Nam & Cicero, cæteríque docti, post eum, historiam, quæ sine librorum vsu commodè contexi non potest, matrem esse temporum affirmarunt. Illud quidem verum est, Patres qui ante Mosis scriptorum omnium primi, tempora vixerunt, permulta, & quidem optima, quæ non commentariis, sed menti & memoriæ mandabãtur, posteris per manus tradebant. At longè tutiùs illud est factum ex quo obtinuit scriptura.

Ergo, vt ad *Tououpinambaultios* nostros

redeamus, quoties cũ illis colloquebamur, ac mentio de Deo incidebat, dicebamus nos credere in vnum Deum creatorem cœli & terræ, qui vt orbem & quæcunque in eo sunt, condidit, ita omnia pro arbitrio gubernat. Illi vbi hęc audierant, alij alios intuentes, & in hanc vocem (quæ admirationis nota ipsis familiaris est) erumpentes, *Teh*! defixi & stupefacti hærebant. Præterea, quoniam, vt suo dicemus loco, Tonitru fragore vehementer terrentur, (id *Toupan* vocant) si eorum consulentes ruditati occasionem inde arriperemus, eos edocendi, diceremúsque Deum illum esse de quo verba illis faciebamus, qui, vt suam indicaret potentiam, cœlum terrámque eo modo concuteret: illi excipiebant Deum illum à quo adeo terrerentur esse nequam. Hæc est hominum illorum miserrima conditio. At, quærat fortasse quispiam: fierí ne potest, vt brutorum instar Americani sine religione viuant? Ego verò respondeo, quod iam antè attigi, perparum ab eo abesse, nec credere me gentem vllam in toto terrarum orbe esse quæ ab omni religione sit magis aliena. Attamen vt etiam exponam quantulum lucis inter densissimas tenebras quibus obcæcantur perspexerim, Affirmo eos non modò immortalitatem animarum credere: sed pro certo quoque habere, post mortem eorum animas qui virtutem coluerint (virtutem autem illi definiunt suo more, nẽpe vltionem sumere de hostibus & quam plurimos mandere) pòst altissimos montes euo-

Barbari de Deo vero audientes admirabundi defixi manent.

Toupan tonitru.

Psal. 29.

Americani animarum credunt immortalitatem.

lantes, patrum & auorum suorum animis aggregari, ibíque in amœnissimis hortis perpetuis deliciis ac tripudiis lætum æuum agere: (Hæc est longa illa Socratis peregrinatio, hi Poetarum Elysij campi) ignauorum contrà manes, qui sine vlla propugnandæ patriæ cura inglorij vixerunt, abripi ab *Aygnan*, (sic illi cacodęmonem vocant) & cum eo sempiternos inter cruciatus viuere.

Ioseph. de bello Iudai. li. 2. c. 7.

Constat etiam Essenios Græcorum sententiæ suffragantes, olim credidisse bonas animas carnalibus vinculis releuatas vltra Oceanum degere, (cui furori si fides esset adhibenda, Brasilia denotaretur) vbi eis sit reposita perfruitio: Illic quippe esse regionẽ, quæ neque imbribus, neque niuibus, neque æstu aggrauetur, sed quam Oceano oriens Zephyrus, & leniter aspirans amœnet: malis autem animabus affirmant (seu potiùs somniant) procellosa loca & hyberna destinari plena gemitibus exercendarum sine fine pœnarum. Cæterum miserrimi nostri Barbari, in hac etiam vita miserè ab Cacodæmone torquentur. (quem alio nomine *Kaagerre* vocant) ipse enim eos nonnunquam vidi etiam nobiscum colloquentes protinus instar phreneticorum exclamantes! *Hei, hei*, opem ferte nobis, nos enim verberat *Aygnan*, Immò affirmabāt illi cacodæmonem ab se conspici modò beluæ specie, modò auis, modò etiam portentosa aliqua forma. Quia autem magnopere mirabantur nos ab cacodæmone non infestari.

Aygnan cacodæmon Barbaros vexat.

Itaque dicentibus nobis tormẽtis illis à Deo illo nos eximi, de quo frequenter illis verba faciebamus, qui Aygnano longè ſuperior eſſet, ac ne nobis moleſtiam vllam pareret obeſſet, non ſemel contigit, vt periculo vrgẽte, ſe in Deum credituros pollicerentur, malo autem liberati promiſſionis erant immemores. At verò vt conſtet tormenta quibus infeſtantur ludicra non eſſe, ipſe eos nonnunquã vidi, malũ illud recordantes adeo horrore perculſos, vt præ angore ſudantes manúque femur plaudentes, his verbis apud nos conquererentur. *Mair Atouraſſap, Acequeiey, Aygnan Atoupaué.* Hoc eſt mi ſtulte, mi ſocie, Cacodæmonem præ reliquis omnibus malis reformido. Si verò quis noſtrûm contrà his eũ compellabat verbis, *Nacequeiey Aygnan*, hoc eſt, ego verò Cacodæmonẽ non metuo, tum illi ſortem ſuam deplorantes, Ah, quàm nos felices eſſemus, ſi eo, ſicuti vos eſtis ab illo, tuti eſſemus! Tum nos excipiebamus credẽdum igitur eſſe in eum qui *Aygnan* eſt potentior. At illi, vt dictum eſt, quamuis periculo præſente ſeſe id facturos pollicerentur, mox ad ingenium ſuum redibant. Antequam progrediar vlteriùs, ad ea quæ de Barbaris animam immortalem eſſe credẽtibus, addam, id quod ab Occid. Ind. hiſt. ſcriptore eſt relatum, Barbaros Cuſco vrbis accolas non modò animarum immortalitatem, ſed etiã (præter Theologorum axioma Philoſophos omnes cæteróſque ethnicos ac Barbaros corporum

Peruenſes Barbari, corporum credũt reſurrectionem.

rum

rum resurrectionem ignorasse, immò negasse) corporum resurrectionem credere. Quæ res hoc exemplo ab illo confirmatur. Indi, inquit, cum animaduerterent Hispanos sepulchra, vt auro, cæterísque pretiosis potirētur, aperientes ossa proiicere, ac dispergere, rogabant ne ita dispergerentur, ne illud resurrectioni obesset: illi enim (inquit) corporum resurrectionem vt & animæ immortalitatem credunt. Alius quoque author prophanus affirmat gentem Barbaram & ethnicam eò vsque processisse vt resurrectionem crederet. Hæc sunt illius verba. Postea Cæsar Ariouistum & Germanos deuicit, qui corporis erant insolita proceritate, fortitudine non minori, fortiter enim pugnabant, mortémque contemnebant, se resurrecturos opinantes.

Hist. Gen. Ind. lib. 4. c. 124.

Vide Apianum de bello Celtico. cap. 1

Hæc ego ideo commemoro vt intelligant omnes, si Athei, quorum plena hîc sunt omnia, id habent cum *Tououpinambaultys* commune, quod sibi persuadent, & quidem portentosiùs quàm illi, nullum esse Deum, ab illis saltem discant Cacodæmones esse, qui in hac etiam vita eos excruciant, qui Deum, eiúsque potentiam inficiantur. Si verò obiiciant (quod faciunt nonnulli,) Cacodæmones aliud nihil esse quàm prauos hominum affectus, ac proinde stultè Barbaros ea imaginari quæ non sunt: Respondeo: si ea quæ à nobis verissimè dicta sunt considerentur,

In Atheos

nimirùm Americanos viſibiliter, & realiter à Cacodæmone excruciari, ex eo patere ſatis quàm ineptè crutiatus ille humanis tribuatur affectibus. Etenim quînam fieri poteſt vt quantumuis ſint violenti, homines vſque adeò afficiant? Ea omitto quæ quotidiana hic edocet experientia, immò etiam, niſi illud eſſet coràm porcis margaritas proiicere Dæmoniacos, quorum meminit hiſtoria Euãgelica à Chriſto ſanatos huc afferre poſſim.

Deinde quandoquidem Athei iſti indigni ſunt penitus, quibus ea proponãtur, quæ tã diſertè de animæ immortalitate ſacræ teſtantur literæ, Barbaros denuò illis noſtros opponam, à quibus, licet obcæcatiſſimis, diſcent animâ hominum præditum eſſe, quæ non modò nunquàm intereat, ſed etiam à corpore ſeiuncta, vel æternæ deſtinetur beatitati, vel damnationi ſit obnoxia.

Tertio, ad carnis reſurrectionem quod attinet, quoniam canes iſti ſibi quoque perſuadent, corpus ſemel extinctum nunquam excitatum iri: Indos Peruenſes illis oppono, qui falſa licet ſint imbuti religione, immò non alio quàm naturæ ducantur inſtinctu, cum nefariis tamen iſtis in iudicio ſunt ſurrecturi. Verumtamen cùm ſint Cacodæmonibus ipſis peiores, (vti iam diximus) qui Apoſtolo teſte Deum vnũ eſſe credunt & horreſcunt, plus æquo illis à me tribuitur;

Iac. 2. 19.

buitur, quando Barbaros Americanos illis pro doctoridus propono. Quapropter perditorum illorum mentionem in posterum non faciam, sed eos iam inde ad Inferos relego vbi portentosorum errorum suorum fructus promeritos percipient.

Ergo vt ad institutum sermonem meum reuertar, nimirum de eo quod religionis nomine apud Barbaros nuncupari potest, si diligenter id quod iã antè attigi perpendatur, eos nimirùm quibus alioqui maximè grata esset ab omnibus perturbationibus immunitas, audito tamen tonitru inuitus contremiscere, potẽtiæ cuiusdam metu, cui resistere nullo modo possint, inde facile est colligere nõ solum Ciceronis sententiã à me initiò allatã apud eos locum habere, verũ etiam metũ illum potentiæ Dei quem agnoscere nolunt, ἀναπολογήτους illos redditurum esse. Ac sanè ex eo quod Apostolus dicit Deum qui præteritis temporibus siuit omnes Gentes suis ipsarum viis incedere, non tamen passum esse se expertem testimonij, bona tribuendo, dando cœlitus pluuias, ac tempora fructibus edẽdis apta: patet satis solam hominum malitiam obstare quò minùs ad Creatoris sui notitiam perueniant. Alibi quoque dicitur Dei inuisibilia ex creatione Mundi perspici.

Act.14.17.

Rom.1.20

Itaque licet Americani nostri ore Deum non confiteantur, quandoquidem apud sei-

psos conuincũtur aliquam esse deuinitatem: Inde colligo eos excusabiles futuros, nec ignorantiæ prætextum merito capturos esse. Verùm præter ea, quæ à me dicta sunt de animæ immortalitate, quam ipsi credunt, de tonitru, quem perhorrescunt, & de Cocodæmonibus, à quibus excruciantur: (quæ tria in primis sunt notãda) quartum insuper addam caput, ex quo manifestum erit tenebras densissimas quibus obruuntur minimè efficere vt religionis illud semen, (si modò nomen tam augustum rei adeo obscuræ conueniat) in illis non pullulet, aut penitus extinguatur.

Caraibes pseudo prophetæ.

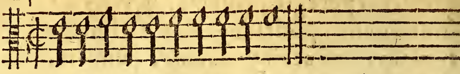
Igitur vt narrationem ipsam ordiar, in primis tenendum est Prophetas, seu sacerdotes quosdam apud eos esse, quos ipsi *Caraibes*, qui vicatim commeantes miseris illis persuadent, se (quod cum Spiritibus commercium habeant) quibuscumque visum fuerit fortitudinem impertiri, qua bello hostes superẽtur, sed etiam sua ope fructus omnes, crassásque illas radices enasci, quas Americanum solum producere diximus. Præterea (quantum à Neustriis interpretibus accepi, qui multos annos in illis terris vixerant) *Tououpinambaultijs* id moris est, vt tertio vel quarto quoque anno frequentissimi conueniant. Cui conuentui ex inopinato vt mox dicam ipse interfui. De quo quæ sequuntur referenda habeo. Ego, cum Gallo quodam nomine Iacobo Ruffo, atque etiam interprete quodam

Neu

Neuſtrio peregrè profecti, in vico quodam diuertimus: poſtridie illius dicti ad iter nos ſummo manè accingebamus, cùm vndiquaque confluentes accolas conſpicimus. Vici verò illius incolæ aduenientibus ſeſe adiunxerunt, ac mox ſexcentenos in area quadam aggregatos videmus. Nos conuentus illius cauſam ſciſcitamur: conſiſtimus: ſciſcitantes turbam illam in tres diuidi partes videmus. Viri omnes in caſam quandam ſe recipiunt, fœminæ in alteram, pueri quoque in tertiam confugiunt. Ego, qui *Caraibes* aliquot viris permixtos videram, inſolitum quid ab illis factum iri ſuſpicans ab comitibus meis efflagito, vt mecum rem totam obſeruaturi illic conſiſtant: quod ab illis impetraui. *Caraibes* antequam fœminas & pueros dimitterent ſumma cautione prohibuerunt ne è caſis ſuis egrederentur, ſed diligenter ad cantum attēderent, nobis quoque indicūt vt in ea in qua erant mulieres caſa deliteſceremus. Nos qui ientaculo intenti eramus, atque eorum quæ acturi erant ignari, murmur quoddam ſubmiſſum è caſa, in quam viri ſeceſſerant erumpens exaudimus (caſa porrò illa à noſtra trigenta fermè paſſibus diſtabat) mulieres quæ numero erant 200. ſtantes, aureſque arrigentes in vnum veluti aceruum ſeſe glomerant. Viris verò vocem paulatim attollentibus adeò vt eorum diſtinctæ voces à nobis exaudirentur hortantium iſtam interiectionem identidem repetentium.

Narratio de maxima Barbarorū celebratione.

Barbarorũ modulatio.

Vlulatus gestúsque horrendi fœminarũ Amer.

mox mulieres tremula voce candem illam interiectionem recinentes audimus, *He, he, he*,&c. Vocem verò tantâ animi contentione sustulerunt, idque toto quadrantis horę spatio, vt nos spectatores in admirationem rapuerit. Ac sanè illæ non modò horrendum vlulabant, sed etiam magno impetu prosiliebant, mammásque suas concutiebant, spumámque ore emittebant, immo nonnullæ (non absimili ab iis modo qui comitiali morbo conflictantur) exanimes procidebãt. Quo fit vt credam Cacodęmonem corpus illarum inuasisse, eásque dæmoniacas repentè factas fuisse. Præterea perspectis iis quæ à Bodino libro cui Dæmonomaniæ nomen fecit de veneficarum exstasi, quam asserit veneficis omnibus quæ cum Cacodæmone expressum fœdus pepigerunt, familiarem esse, quæque nonnunquam spiritu rapiuntur, corpore sensus omnis experte remanẽte, quamuis etiam & corpore & animo nonnunquam rapiantur. Adde(inquit ille) quod nusquam conueniunt quin choreas agant, inter quas quantum ex veneficarum quarundam confessione elicere potuit, conclamant omnes, *Har,har(* quod optimè cum *He,he,*Americanarum nostrarum conuenit,) *Dæmon,huc salta,illuc salta:*Aliæ verò respondent, *Sabbath, Sabbath,*hoc est festum,seu quietis diem,ma-

Lib.3. c.3.

Lib.2.ca.3. & li.3. c.1.

nus, ſcopáſque, quas in manibus habent attollentes, vt certiſſimum lętitię edāt ſignum, ſéque ex animo Dæmoni ſeruire ſignificent, atque adeò vt adorationem Deo debitā imitentur. Nam in Lege diuina Iſraelitis præſcriptum erat, vt ad Dominum manus attollerent, ac coram ipſo ſeſe exhilararent. His inquam perſpectis colligo Satanam vtrarumque Dominum eſſe: eáſque eodem duci ſpiritu, nec locorum interuallum obſtare quo minùs pater ille mendaciorum hîc & illic in eos agat, qui ſibi iuſto Dei iudicio traditi ſunt. Pueros conſimiliter conclamantes cùm audiſſem (etiam ſi iam per ſemiannum cum Barbaris egeram, ac penè eorum moribus aſſuefactus eram,) tamen, ne quid diſſimulem, nonnihil tum timui, præſertim quum quis rei illius exitus eſſet futurus ignorarem, tandem quum clamoribus illis finis eſt impoſitus, viris aliquantulum ſilentibus, pueris quoque & fœminis penitus tacentibus, mox viri tam ſuauiter, tantáque cum harmonia cantare cœperunt vt miro eos videndi tenerer deſiderio. Sed cùm è caſa illa exire vellē, & à mulieribus detinebar, & ab Interprete admonebar, ſe (qui ſeptem iam annos apud Barbaros exegiſſet) ad ſolennia illa accedere nunquā auſum fuiſſe, deniquè ſi accederē non ſatis prudenter me facturum. Quibus effecit vt puerili metu pauliſper hęreſim. attamen, quoniam ille probabilem nullam rei illius cauſam afferebat, fœminis & inter-

Deut. 12. 6. 7.

Americanæ mulieres eodē cum veneficis noſtratib. ducuntur ſpiritu.

prete nonnulli reluctantibus, egressus sum:
vetulorum quorundam vici illius incolarum
amicitia fretus. Accedens igitur ad eum lo-
cum in quo concentum illum audiebam, ego
vt commodiùs quid intus fieret perspicerẽ,
casæ tectum manu perforaui. Sunt enim o-
blongæ ac rotundæ in morem pergularum
hortensium nostratium, herbísque à summo
ad imum contectæ. Inde comites meos digi-
to innuens aduoco, ac tandem in casam illam
ingredimur. Barbaros vt vidimus præsentia
nostra non commoueri, (quod futurum suspi-
cabatur Interpres) immo ordines optimè
seruare, ac versus suos persequi: in angulum
quoddam secessimus, ac otiosè eos contem-
plati sumus. Atque vt id exequar quod polli-
citus sum superiùs, descripturum me esse al-
terum chorearum genus: Hi sunt eorũ inter
saltandum gestus. In orbem dispositi erant,
sibi mutuò adhærentes: manus tamen sic mu-
tuò non apprehendebant proni, corpore nõ-
nihil inclinato, alteram tãtum è tibiis, nimi-
rum dextram, succutientes, manu dextera
clunibus imposita, sinistra verò pendula, at-
que hoc habitu & cantilabãt, & tripudiabãt.
Tres istiusmodi orbes vniuersa illa multitu-
do constituebat in quibus mediis terni erant
aut quaterni *Carajbes*, pileis, vestibus atque
armillis plumaceis ornati. Eorum singuli
vtraque manu *Maraca* gestabant, hoc est
crepitaculum illud è fructu struthiocameli
ouum

Quæ sit casarum Americ. forma.

Barbarorũ in orbem saltãtium gestus.

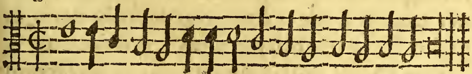
Caraibes Maraca cõ fecrantes.

ouum magnitudine ſuperante, cuius iam antè facta eſt mentio, in eum inquiebant vſum, vt ex illis Spiritus loqueretur : atque vt ea ritè conſecrarent continuò concutiebant. Hos eo habitu commodiſſimè conferre poſſum cum circulatoribus papiſticis, qui ementita diuorum Antonij, & Bernardi fercula, aliáque idololatriæ inſtrumenta circunferentes miſeræ plebeculæ imponunt. Porrò typo, quem ſubiecimus & tripudiatorem, & *Caraibem Maraca* quatientem oculis conſpiciendum præbemus.

Insuper *Caraibes* illi saltantes modò progrediebantur, modò regrediebantur, nec continuò vt cæteri in eodem loco fixi manebant. Præterea obseruaui eos frequenter cãnâ prælonga, cui *Petum* herbam accensam imponebant, huc & illuc sese conuertisse, ac herbæ illius fumum in circunstantes exsufflasse cum his verbis. Accipite omnes Spiritum fortitudinis quo hostes vestros superetis. Id verò ab *Caraibibus* istis sæpius est factitatum. Rituum istorum celebratio in duas horas producta est: viris illis continuò saltantibus, & cantillantibus. Concentus verò eorum adeò suauis erat, vt inexpertis vix sit credibile quàm optimè symphonia illa quadret, præsertim cùm Barbari Musicæ artis penitus sint ignari. Ac sanè cùm initiò aliquo fuissẽ perculsus metu, vt nuper commemoraui, contrà tunc tanta fui lætitia perfusus, vt non modò extra me raptus fuerim: sed nunc etiam quoties mihi in mentem venit concentus ille, & exultat animus, & eo aures continuò personare videntur, præsertim verò rithmi epodiũ gratum auribus sonum exhibebat, quod post singulos versus ad hunc modũ modulabãtur.

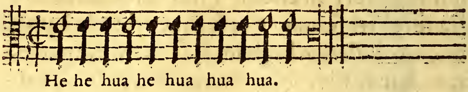
Caraibes Barbaros exsufflãtes

Heu heuraheura heura heura heura heura heura ouech.

Modulationi illi finem imposituri pede dextero vehementiùs quàm antea humum quatientes singuli quoque sputum emiserunt, at-

que omnes vna voce, eáque rauca, hunc crebrò repetitum modulabantur cantum.

Tum ego qui, quòd eorum linguam nondum planè callerem, non pauca eorum quæ ab illis fuerant dicta non ceperam, Interpretem rogo vt ea mihi explicare velit. Ille mihi ſignificat iſtos primùm quidem auos vita functos, qui fortiſſimi fuerant, luxiſſe, tandẽ verò conſolationem ex eo cepiſſe quòd ſperarent futurum vt illos tandem pòſt montes adirent, ac cum illis tripudiarent & hilaria celebrarent: deinde grauiſſimè *Ouetacatibus* (populi ſunt non multùm ab eis remoti, quibuſcum inimicitias perpetuas gerunt, quos etiam ſuperare nunquam potuerunt,) interminatos eſſe, ac prædixiſſe futurum vt breui caperentur ac deuorarentur, prout ab *Caraibibus* ominatum erat. Inſuper neſcio quid cantionibus ſuis interſeruiſſe de diluuio aquas olim adeò exundaſſe, vt vniuerſam terram operuerint: atque illa inũdatione homines omnes fuiſſe extinctos exceptis demum maioribus ſuis, qui præaltas arbores cõſcenderant. Quod poſtremum proximè ad ſacram accedit hiſtoriam & ab illis aliàs non ſemel audiui. Veriſimile eſt autem illos de Diluuio quod Noachi temporibus contigit aliquid audiuiſſe, ac poſteà (quæ eſt hominum in veritate obſcuranda procliuitas, adde quod vt

Confuſa Barbarorũ opinio de diluuio.

nuper attigi, omni carent ſcripturæ genere, ac proinde difficile eſt illis res vetuſtate obſitas ab mendacio ſartas tectas conſeruare) fabulam illam confixiſſe, Proauos nimirùm ſuos proceris arboribus conſcenſis ſaluti conſuluiſſe.

Sed ad *Caraibes* noſtros redeamus. Illi eo die ab Barbaris lautè excepti fuere, nam & cibis exquiſitiſſimis, & largo potu *Cauoin* liberaliter fuerunt tractati. Ego quoque cum ſociis meis qui inopinato Bacchanalibus illis interfueramus à *Mouſſacat* noſtris, hoc eſt patribusfamiliâs, qui victum hoſpitibus præbent, lautiſſimè fuimus excepti. Præter ea autem quæ à me dicta ſunt, diebus illis (quibus hæc ſolennia tertio quoque anno celebrantur apud *Tououpinambaultios*) exactis aliquando quoque antequam aduenerint, *Caraibes* illi vicatim circumeunt, plumis præſtantiſſimis in ſingulis familiis iubent ornari tria quatuórve illa crepitacula quæ *Maraca* nominant: quibus ita ornatis, longiorem baculi quo transfiguntur partem humi defigunt, tum cibum potúmque eis apponi iubent. Quo fit vt miſeri illi ex impoſtorum illorum perſuaſione credant fructus illos excauatos atque ad illum modum ornatos, cibos abſumere. Quare ſinguli *Mouſſacat* diligenter eis apponunt non modò farinam cum carnibus & piſcibus: verùm etiã *Caouin*. Quinimmò *Maraca* illis in terrã ita defixis totos dies quindecim ſumma cum diligentia

Maraca Apparat⁹.

Craſſa ſuperſtitio.

ministrant. Denique miseri illi post fascinationem illam tantam de *Maraca* illis (quæ continuò manu gestãt) opinionem induunt, vt sanctitatem illis tribuentes, affirment dum ab se concutiuntur spiritum quendam secum è mediis illis colloqui. Adeo autem erãt pręstigiis illis fascinati, vt si nos illac iter facientes conspectis delicatioribus quibusdã cibis quos *Maraca* suis apposuissent, edendos accipiebamus, (quod sæpe factum est à nobis) Barbari magnum aliquod infortunium inde nobis euenturum rati, non minùs offendebantur, ac solent superstitiosi, ac Baalis sacerdotum successores, si libationes idolis suis oblatas abripi videant: Quibus tamen in Dei contumeliam tum ipsi, tum meretrices cum spuriis suis aluntur. Præterea si ex eo abrepta detegendi eorum errores occasione, significaremus se ab *Caraibibus* decipi non modò in eo quod *Maraca* edere ac bibere docerent, seu præsertim in eo quod falsissimè iactarent sua opera, fructus & radices crassas quibus vescerentur, nasci: quod soli Deo in quẽ crederemus esset acceptum ferendum: hęc inquam tanti erat apud eos momenti, ac si quis hîc in Papam obloquatur, vel Lutetiæ Genouefæ ferculum pluuiam ciere negarit. Quam ob causam impostores illi *Caraibes* non minore nos prosequebantur odio, atque olim Baalis pseudoprophetę Eliam suas præstigias detegentem. Ac proinde conspectum nostrum fugiebant. Cæterùm licet *Tououpinambaultij* nostri,

Crassissimus error.

1. Reg. 18. 19.

Veritas mendaciũ fugat.

noſtri,vt à me initio huius Capitis eſt dictũ, externo ritu nullo,immò ne adgeneliculatione *Caraibes* ſuos nec *Maraca*, nec rem vllam creatam colant,multò minùs adorant,vel inuocant.Exemplum ſubiiciam earum quas in illis obſeruaui religionis reliquiarum. Cùm fortè aliquando cum aliis Gallis aliquot in quodam pago eſſem (*Ocarentìm* ipſi nominant) & in aperto ac propatulo cœnaremus, confluentes Barbari eius vici incolæ, noſtri contemplandi non conuiuandi gratiâ (nam hoc de more habent,vt cum iis quos maximè colunt nuſquam conuiuentur) maiores natu præſertim, cum multis beneuolentiæ ſignis nos tanquam ſtipatores noſtri circunſtabãt. è naribus piſcis cuiuſdam os longitudine trium quatuórve pedum, in ſerræ formam, præ manibus habentes pueros à nobis arcebant his verbis:Procul eſte, nebulones: eſtis enim indigni qui ad viros iſtos accedatis. Nos verò ne minimo quidem verbo dicentes interfati, attentè & tacitè intuebantur. Donec peracto conuiuio magno natu quidam quum obſeruaſſet nos à precibus cibum auſpicatos, precibus cibum auſpicatos,preci bus quoque cœnam clauſiſſe,accedens ita infit.Quid ſibi vult hic ritus,quo vos modò vſi eſtis, cùm ſublatis pileis omnes præter vnum qui loqueretur ſilentium tenuiſtis? ad quem pertinebat ea oratio quam ille habuit? Veſtrúmne præſentium ad aliquẽ, an ad ab-

Vetuli Barbari quomodo Gallos excipiant.

Occaſio veri Dei annuntiandi Barbaris.

ſentium? ibi ego opportunè oblatam eam occaſionem arripiens, vt apud eos de vero Dei cultu loquerer: cùm præter eius pagi amplitudinem & frequentiam, Barbaros etiam ſolito attentiores animaduerterem: rogare Interpretem noſtrum vt ſuis verbis meum illis ſermonem quoad capere ipſi poſſent explicaret. Tum à quęſtione ſenis exorſus, preces noſtras ad Deum dirigi reſpōdi: eúmque etſi ſub ipſius aſpectum non caderet, non tantùm liquidè audiuiſſe nos ſed etiā quidquid pectore occultum haberemus, id perſpicuè cognoſcere. Inde ad creationem mundi delapſus, in primis laboraui, vt docerem hominē nobiliſſimum inter creaturas à Deo eſſe conditum: vt eo magis celebrandæ opificis ſui gloriæ ſtudeat. Ac nos quidē quòd ipſum coleremus eius manu infinitis periculis longiſſimæ nauigationis in tam vaſto mari eripi, eiuſdémque ope fretos ad omni *Aignan* metu tum in hac, tum in ventura vita eſſe liberos. Quare ſi *Caraibum* ſuorum impoſturas, & Barbarum deuorandæ humanæ carnis morē abiicere vellent, eadē prorſus Dei dona conſequuturos, quæ nos habere cernerent. Multa præterea de humani generis labe ac ruina, vt eorū animos ad Chriſtū pręparaaremus ſubiecimus, quoad eius fieri potuit accommodatis ad eorum captum rationibus

Act. 14.15

& exemplis: (prout legimus à Paulo & Barnaba factum, qui Liſtrenſes ab idololatria ad verum

verum Dei cultum reuocaturi docebant, vt à vanis rebus, quibus dediti erant ad Deum viuum conuerterentur, qui fecit cœlum & terram & omnia quæ in eis ſunt) quę in pręſens fuſiùs perſequi ſuperſedeo. Illi quum nos ingenti cum admiratione duas amplius horas perattentè auſcultaſſent. tum vnus ex iis authoritate & ætatę grauis, in hũc modum diſſeruit: Mira, equidem optima & nobis non antè audita, hic dixiſtis. Ac veſtra quidẽ oratio mihi in memoriã redigit, quę nobis ſæpe auos noſtros narrantes audiuimus: Nempe iam inde à priſcis temporibus, & tã multis ab hinc Lunis quot iam meminiſſe non poſſumus (quippe illi Lunarum numero aut vicibus: non menſibus atque annis temporũ ſpacia definiunt) veniſſe in has terras quendam *Mair*, (id eſt Gallum ſeu qualibet alia è gente aduenam) veſtro more veſtitum & barbatum. Atque eum, vt ipſos ſub Dei veſtri obſequium duceret, eadem oratione apud eos eſſe vſum qua nos hodie affamini. Sed, vt nobis quoque à Patribus per manus traditum eſt eos illius verbis fidem adhibere noluiſſe. Itaque mox ſucceſſiſſe alium, qui Enſem, ſymbolum maledictionis, illis traderet. Inde ſequuta inter nos bella, neque ex eo mutuis cædibus alii in alios ſæuire deſtitimus, Nunc vero poſtquam diuturno vſu his aſſueuimus, ſi nunc repente auitum morem exueremus,

Barbari de vero Deo ſermoné audientes obſtupeſcunt.

Notatu dignissima Barbari narratio.

apud vicinas gentes ludibrio & derisui essemus.

Hîc nos summa contentione ac vehementia testari tantùm abesse, vt finitimorum ludibriis moueri oporteret, vt contrà, si summũ illum & cœli & terræ opificem seriò colerent, de omnibus, qui ob id vltrò molesti essent, victoriam referrent. Postremò eam verbis nostris efficaciam addidit Dominus, vt non multi tantùm Barbarorum, ad eam quam ex nobis didicissent legem, deinceps vitam composituros, nec cæsorum hostium carnes vltrà esturos se promitterent: sed secundum hoc Colloquium, positis humi genibus, nobiscum Deo gratias agerent. Ea oratio quæ ab vno è nostris clara voce in medio eorum cœtu ad Deum concepta fuerat, mox illis per interpretem exposita est: nos ab illis in pensilia è bombyce cubilia, dormitum deducimur: Sed nondum somnus nos corripuerat, quum ecce istos cantantes, & conclamantes, audimus. Sumendam de hostibus vltionem, & plures quàm antea esse mandendos. En inconstantiã miseri huius populi, & humanæ naturæ triste exemplar. Mihi tamen equidẽ persuadeo, si Villagagno nunquam à vera Religione desciuisset, & nos diutiùs in illis terris morati essemus, fore vt aliqui tandem Christo lucrifierent.

Barbari Dei cultui adhærere pollicẽtur precibúsq; intersunt.

Id mihi ab illo tempore non semel in mẽtem venit quod dixerat ille à maioribus sibi

per

per manus traditum fuisse, *Mair* quendam, hoc est nostratem hominem, (neque enim Gallúsne fuerit an Germanus multum laboro) ad se deuectum, verum sibi Deum annuntiasse: Ac quærere apud me cœpi an non ex Apostolis quendam innuant. Ac sanè, quamuis eos libros meo calculo comprobare nolo, qui præter Dei verbum de Apostolorum peregrinationibus mira narrant, Nicephorus de Diuo Matthæo agens, scribit illum apud Cannibalas Euangelium prædicasse, qui & ἀνθρωποφάγοι sunt, nec multum ab Tououpinambaultiis distant. Sed multo magis mouet me Diui Pauli, quem ex psalmo 19. desumpsit locus, In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrarum verba eorum, quod à doctis quibusdam interpretibus ad Apostolos refertur. At enim quandoquidem constat Apostolos in remotissimas vsque orbis partes penetrasse, quid incommodi ex eo consequetur, si asseramus vnum aut plures Apostolos in Americam commeasse? Faceret illud quoque ad generalissimam expositionem, quam nonnulli afferri volunt dicto illi Christi, fore vt prædicetur Euãgelium regni in vniuersa terra. Quod tamen præcisè de Apostolornm ætate affirmare nolim. Confirmo tamen (quod à me iam initiò est dictum) me nostra memoria Euangelium apud Antipodas annuntiatum vidisse & audisse. Itaque & obiectio soluetur quæ illi loco fieri solebat, & Barbari in extremo die magis

Lib. 2. cap. 41.

Rom. 10. 18.

Mat. 24. 14

Euangeliũ nostra ætate apud antipodas annuntiatũ.

fient ἀναπολόγητοι: Ad reliquum verò Americanorum ſermonem quod attinet, quo affirmant maioribus ſuis recta docenti & monenti obſequentes ſe præbere recuſantibus, gladium datum fuiſſe, quo etiam nunc ſe mutuò trucidant: non alienum ab eo videtur, id quod eſt in Apocalypſi equo rufo inſidenti datum fuiſſe vt tolleret pacem è terra, vt alij alios mactarent, datúmque fuiſſe ei gladium magnum. Hæc ſunt ipſa Ioannis verba, quæ, quo ad literam (vt loquuntur) ad *Tououpinambaultiorum* noſtrorum ſermonem proximè accedunt: Attamen, ne ſententiam detorquere, néue longius petita afferre videar, locum hunc aliis applicandum relinquam.

Cap. 6. 4.

Interim alterum ſuccurrit exemplum, ex quo patet Barbaros illos Braſilienſes, ſi modò diligenter docerentur, ſatis dociles eſſe, vt ad veram Dei cognitionem perueniãt. Exemplum illud hoc loco inſeram. Ego cibariorũ parandorum cauſa in continentem tranſductus, cum Barbaris duobus *Tououpinambaultijs* ac tertio *Oueanen* (quę gens eſt *Tououpinambaultijs* fœdere iuncta) qui cum vxore amicos inuiſerat, atque tum domum redibat. Cum his tribus iter per ſyluam faciens, noua arborum herbarúmque ſpecie, ſimul canoro auium concentu, ad prædicandas Dei laudes imitatus totum pſalmum 104. alta voce cecini. Tres illi mei comites adeo cantu (neque enim verba capiebant) ſunt delectati, vt *Oueanen* ille finito pſalmo vultu maximè hilari

Nota ſermonis ſeriẽ & quæſtiones Barbari.

lari his me compellarit verbis. Tu ſanè ſuauiſſimè cecinisti ac tuus cantus mihi in memoriam reuocauit gentis cuiuſdam, quæ & vicina, eſt nobis & ſocia modulationem. Quo non mediocri affectus ſum lætitia. At (inquit) illius verba capimus, tua verò minimè: Quæſo igitur vt quidnam id ſibi velit quod cecinisti nobis exponas. Ego, tum quantum potui copioſè (ſolus enim tum Gallus cum illis eram, duo verò me in proximo vico opperiebantur) expoſui me in genere Deum celebraſſe ob rerũ conditarum pulchritudinẽ, ac earũ administrationem: Speciatim verò id illi à me tributum fuiſſe, quod ſolus homines cæteráque animantia alat, quódque arbores ac plantas, quæ in vniuerſo ſunt terrarum orbe eius vi ac potentia enaſcantur. Cantionem porrò illam iam olim ante decem Lunarum millia (quæ ſola eſt illis temporum distinctio) à Dei illius mei Spiritu dictatã fuiſſe, atque ab Propheta ex noſtris ſummo cantatam, & poſteris in eundẽ vſum traditam. At hæc Barbari, (prout ſunt ad ea quæ dicuntur attentiſſimi, & cœptum ſermonem minimè abrumpunt) hunc meum ſermonem, quem in ſemihoram produxeram auidè excipientes ingenti cum admiratione in exclamationem hanc eruperunt. *The!* quàm vos *Mair* (ſic illi Gallos appellant) fœlices eſtis, qui tot arcana ſciatis quæ nobis miſeris occulta ſunt! Inde ex illis quidam vt mihi gratularetur animalculum *Agoti*,

Barbari ſuã agnoſcunt obcæcationem.

quem gereb at, (de quo Cap.10.) ita me cõpel lans dono dedit. En tibi quia ſuauiter acciuiſti. hãc ego digreſſionẽ haud grauatè adiunxi, vt docerem Barbaros Americanos quantumuis in hoſtes ferociſſimos, non adeò eſſe agreſtes vt ea quæ audiunt cum iudicio non diſcernant. Immò auſim affirmare illos ſermonibus texendis aptiores eſſe quàm ſint ruſtici noſtrates, atque adeo ex illis permulti, qui vel magnificè de ſe ſentiunt.

Vndénam originem traxerint Barbari.

Iam ſupereſt vt quæſtionem expediam, quæ hinc oritur, vndenam Barbari Americani genus duxerint. Ego verò primùm aſſero quidem eos ex vno filiorum Noachi originem traxiſſe, ſed à quo non iſta conſtare: Quod neque ex ſacra hiſtoria, neque ex profana confirmari poſſit. Conſtat quidem Moſem, vbi de Iapheti filiis verba facit, eos Inſularum incolas fuiſſe aſſerere, ſed quia omnes in eo conſentiunt, quod eo loco Moſes Græciam, Galliam, & Italiam deſignet, quas regiones, quod interiectum ſit mare, inſulas appellat, minimè conſentaneum eſt illud ad Americam referre. Neminem quoque credo aſſenſurum ſi dicantur à Semo oriundi à quo Iudæi & ſemen benedictum: licèt ipſi quoque vſque adeo fuerint deprauati vt eos tandem meritiſſimè, rejecerit Deus. Itaque quãdoquidem illi earum rerum penitus ſunt ignari, quæ ad ſalutem æternã ſpectant, (quam in ſolo Chriſto ſumus adepti,) ſintque gens (ſi quæ alia) à Deo maledicta & derelicta: etſi

Gen. 10.5.

ad

ad hanc vitam quod attinet iam demõſtraui atque demõſtrabo etiã deinceps, eos de rebus iſtis caducis non admodũ ſolicitos eſſe, quo fit vt vitam hilarem ac ferme curis vacuam tranſigant; contrà quàm faciunt noſtrates non pauci, terrenis iſtis adeo inhiantes, vt veriùs languere quàm viuere dicantur probabiliùs eſſe videtur eos à Chamo originem trahere. Quam ſententiam hac coniectura, veriſimillima confirmo. Cùm Ioſue iuxta promiſſiones Patriarchis factas mandatúmque ſibi peculiariter datum in terram Chanaam ingrederetur, teſtatur Scriptura, tantum terrorem irruiſſe ſuper illius terræ incolas, vt diffluxerint metu Iſraelitarum: vnde etiam fieri potuit (quod aliorum pace dixerim) vt Americanorum noſtrorum Maiores, Iſraelitarum conſpectum fugientes mari ſe commiſerint, ac tandem in terram Americam appulerint. Quinetiam Gomara, hiſtoriæ Indicæ ſcriptor, vir eruditus, exiſtimat Peruẽſes, (quorum terra Americæ eſt continẽs à Chamo originem ducere, ac maledictionis diuinæ in Chamum hæredes eſſe. Quod mihi in mentem venerat & in commentarios retuleram, annis 16. antequam Gomaræ libros conſpexiſſem. Huic quoque ſententiæ id ſuffragari videtur, quod in Sapientiæ libro ſcriptũ extat, cap. 12. ver. 4.5. Antiquos habitatores terræ ſanctæ, viſcera comediſſe humanarum carnium. Attamen quia multa aduerſus iſthæc afferri poſſunt, prout multos in ob

Americani feliciter hanc tranſigunt vitam.

Ioſ. 2. 5.

Li. 5. c. 217.

iectionibus afferendis laboraſſe ſcio, nihil mihi hac de re ſtatuendum exiſtimo. Ergo fruatur vnuſquiſq; ſua ſententia, vt vt ſit, ego pro mea parte, certiſſimò ſcio eos homines eſſe, ex Adami corrupto ſemine prognatos, ac tantum abeſt vt eorum in diuinis rebus ἀναισθησία perſpecta, fides mea quæ aliunde, per Dei gratiam firmatur, concuſſa aut labefactata fuerit, multò minùs, vt inde, Atheorum & Epicureorum more, aut nullum eſſe numen, aut ſi quod ſit rerum humanarum curam abieciſſe cõcluſerim: Cùm potiùs agnito in illis maximo diſcrimine quod eſt inter eos qui Spiritu Sancto & Sacrarum literarum lumine ſunt illuſtrati, & alios qui cæcitati ſuæ ac reprobò ſenſui ſunt traditi, magis ac magis fuerim in amplexanda cœleſti veritate confirmatus.

CAP. XVII.

De coniugio, polygamia, & conſanguinitatis gradibus quos Barbari obſeruant: déque liberorum apud eoſdem educatione.

Conſanguinitatis gradus.

IN coniugiis hi tantum obſeruantur conſanguinitatis gradus: Nemo eorum matrem, ſororem, vel filiam in vxorem ducit: reliquorũ ratio nulla habetur: patruus neptem ducit, atque

que ita deinceps. Tamen, vt infrà dicetur in Colloquio Americano, nemo filiam aut sororem sui *Atourassap* matrimonio sibi iungere potest. Is autẽ *Atouraßap* dicitur, cuius tanta est cum quodam necessitudo, vt bona inter vtrumque sint communia. Ritibus verò seu ceremoniis nullus est locus. Qui viduam aut virginem cupit, comperta amatæ voluntate parentes, aut si desint, propinquos adit, rogátque num filiam suã sibi nubere velint? Si annuant, eam continuò domum deducit, nullo conscripto dotali instrumento (perscriptoribus enim apud Barbaros nullus est locus) atque pro legitima vxore habet. Si vero repulsam patiatur, absque vlla animi perturbatione, cœpto desistit. Sed notandum est polygamiam apud eos in vsu esse, ac proinde cuilibet viro tot vxores ducere, quot visum fuerit licere. Immo quò plures quis habuerit, eò fortiorem & generosiorem censeri. Inter cæteros quendam vidi qui octo Domi haberet, atque de illis non rarò permulta in sui commendationem prædicaret. Id verò est maximè mirandum quòd in tanta vxorum multitudine, licèt vna præ cæteris à viro diligatur, cæteræ nusquam illud ægrè ferãt, aut Zelotypia ducãtur, aut apertè mussitent. Itaque tranquillissimè & maximè concorditer viuunt, sua xylina cubilia texentes, rem familiarem curantes, hortos construentes, radices plantantes. Dispiciant verò omnes, annon (etiamsi polygamia à Deo non esset prohi-

Polygamia.

Cõcordia inter Americ. mulieres admiranda.

bita) inter mulieres nostrates tam bene conuenire posset. Meliùs sanè cum quouis ageretur si ad triremes demādaretur, quàm vt tāto rixarum inuolucro implicaretur. Huius rei testis est Iacobi Sancti Patriarchæ anxietas, ductis Lea & Rachel quātūuis sororibus. Qui verò fieri posset vt nostrates mulieres plures vna simul viuerent? vt vna illa quæ à Deo in adiutorium viro data est non raro instar mali cuiusdam genij domestici eum vexet? Attamen non eo hæc à me dicuntur animo, quasi eas insimulare velim quæ sese in officio continent, hoc est, obsequium cultúmque viris debitum exhibent: quin immò has quæ sibi hac ratione laudem conciliant, tantò magis laudandas, quàm reliquas vituperandas existimo. Atqui, vt ad institutum de Americanorum coniugiis sermonem reuertar, sciēdum est adulteras mulieres adeo Barbaros abominari, vt sola naturæ lege ducti, hæc obseruent in viri sitam esse potestatē adulterā, vel mactare vel saltem summa cum ignominia & opprobrio dimittere. Hoc quidem verum est eos de innuptiarum pudicitia conseruanda non admodum sollicitos esse: immò facilè cuiuis eas prostituere. Ita vt (quod iam à nobis est dictum) permultas in variis pagis ab Neustriis Interpretibus compressas viderim, quibus tamen nulla ob eam rem ignominiæ nota inusta erat. Nuptæ verò diligenter caueant ne hac in parte peccent, ni mactationis aut ignominiosę dimissionis pœnam velint

Gen. 29. & 30.

Adulteriū abhorrent Am.

velint incurrere.

A me præterea eſt obſeruatum, (quamuis illi regionem calidam incolant, ac contrà quàm de orientalem plagam incolentibus vulgò dici ſolet,(Iuuenes cum mares tũ fœminas libidini non admodum deditos eſſe. Atque vtinã noſtrates æquè ſibi hac in parte temperarent. Verùm ne plura quàm par ſit illis tribuam, memini eos nonnunquam inter rixandum, conuitium hoc *Tyuire*, hoc eſt, ἀρσενοκοῖται, mutuò ſibi obiicere ſolitos, ex quo coniicere eſt (neq; enim pro comperto habeo, nec aſſeuerare velim) flagitium illud apud eos locum habere.

Grauidæ mulieres, ab grauioribus oneribus tantùm abſtinẽt, reliqua munia conſueta exequuntur. Ac ſanè mulieres multò, labore viros antecedunt, viri enim (niſi quod aliquãdo matutino tempore, nuſquam meridiano, arbores quaſdam ad hortos cõſtruendos collocant) tempus inſumunt in militia, venatione, piſcatu, clauis ligneis fabricandis, arcubus, ſagittis, aliíſque id genus. Ad mulierum partum quod attinet, non auditione accepta, ſed viſu percepta referemus. Ego aliúſque Gallus in vico quodam diuerteramus, circa mediam noctem clamorem muliebrem ingentem exaudimus, ſurgimus, eam ab belua *Ian-ouare* interceptam rati, accurrimus, mulierem parturientem offendimus, cui vir obſtetricabatur: is puerulo in vlnas recepto dentibus vmbilicum abſcidit, naſum verò de-

Grauidæ mulieres Americ. quomodo ſe gerant.

Viri Amer. vxorib. obſtetricantur.

pressit,(illi enim puerorum formam in simitate collocant contrà quàm faciant obstetrices nostrates,quæ infantulorum recens natorum ad elegantiam protrahunt) quod etiam apud cæteros omnes locum habet editus in lucem infantulus statim lauatur,ac coloribus atro& rubro ab patre depingitur:tum,fasciis minimè inuolutus, xylino cubili pensili imponitur.At si masculus fuerit, pater ligneum gladiolum,pusillum arcum, & paruas sagittas iam inde ab natiuitate ei dabit, lectulóque cum puero imponet, ac puerulum osculis, hísque compellabit verbis.Mi fili,vbi adoleueris,ad vltionem de hostibus tuis sumendã fortis esto. Ad nominũ impositionem quod attinet,memini eum de quo modò egi ab parente *Orapacen* nominatum fuisse. Quæ dictio arcum & neruum sonat: vox enim est composita ex *Orapat* quod est arcus, & *Cen* neruus.Eadem quoque in aliis seruatur ratio. Nam illi sine delectu rerum sibi cognitarum nomina liberis imponunt, vti nos canibus, aliisque nostratibus brutis:verbi gratia, *Sarigoy*,quadrupes animal:*Arignan*,gallina: *Arabouten brasilia arbor* : *Pindo* herba prægrandis:& sic de aliis.

Quare Barbar.infantulis deprimatur nasus.

Infantuli crepũdia.

Quæ sit Americ.nominum imponendorum ratio.

Alimentum est præter lac maternum,farina mansa,& tenerrimum quodq; cibi genus. Puerpera biduo tãtùm, aut ad summũ triduo discumbit, deinde puerulo mitella xylina imposito vel hortum petit, aut ad cætera expedienda negotia proficiscitur. Quæ tamen non

Infantulorum alimẽtum.

non ita ſunt accipienda, quaſi noſtratium mulierum cõſuetudini detractum quicquam velim, quæ ob aëris intemperiem viginti minimùm dies reſupinæ in lecto iacent: Queque adeò ſunt delicatæ vt nulla vrgente neceſſitate, ſimulac liberos ſunt enixæ, procul ab ſe eos ablegent, atque adeò vel inſciis ipſis extingũtur, vel ſaltem iam grandiuſculi ſint, oportet vt luſibus eas oblectent, ante quam domum admittantur. At vero ſi delicatulæ quædam querantur iniuriam ſibi à me fieri, qui eas cum Barbaris mulieribus comparem, quarum, inquient, ruſticitas nihil habet cum ſua teneritudine commune: Equidem ad leniendum acerbum iſtud dictum eas ad Bruta ipſa animantia remittam. Quæ quidem vniuerſa ne exceptis minimis auiculis vna veluti voce eas docebunt generi animantium omni à natura eſſe inditum, vt de prolis educatione ſit ſolicitum. Atque vt tandem obiectiones omnes anteuertam, quæro ab iſtius farinæ mulierculis annon ſint delicatiores regina quadam Gallica? quæ cum comperiſſet puerulum ſuum alienæ mulieris lac exuxiſſe, materno accenſa affectu, adeo excanduiſſe fertur, vt non priùs conquieuerit, quàm Infantulus lac alienum euomuiſſet?

Sed ad rem, apud nos hęc obtinuit opinio, puerulos, niſi diligenter faſciis inuoluerẽtur, ac conſtringereutur, diſtortis futuros cruribus: Atqui aſſero iſthæc minimè à Barbaris curari (vt pote qui infantulos recens natos

nudos ac minimè religatos lectis xylinis imponant) quorum tamen liberi omnium mortalium rectissimè incedunt. Fateor equidem aëris temperiem ad id plurimùm valere, ac proinde concedo, puerulos nostrates hyemis tempore diligenter esse inuoluendos ac fasciis in cunis religandos, quòd alioqui frigori ferendo sint impares. At æstate ac temperatis anni tempestatibus, præsertim cum gelu non riget, (cùm bona tamen aliorum venia) censuerim, quantum experientia assequi potui, infantulos vinculis illis esse soluendos atque in libertatem vindicandos, genere quodam cubilis ad id excogitato ex quo decidere minimè possent. Ac sanè in hac sum sententia, nō parum incommodi afferre calorē summum, quo æstatis tempore pueruli apud nos fasciis reuincti quasi percoquuntur.

Infantuli Americ. mundissimi absque linteorū vsu.

Ne tamen plura quàm par sit satagere me ab nonnullis obiiciatur puerulos nostrates parentibus & nutricibus educādos relinquo. De Americanis verò, addo matres quę & linteis carent, & foliorum (quorum tamen maxima illis suppetit copia) ad hæc ministeria non vtuntur adminiculo, frustulis ligneis tam diligenter posteriora infantulorum abstergere, vt ab omni sorde continuò sint immunes. Adultiores quoque eandem seruant rationem, quos etiam (in fœdam istam materiam paulisper degrediens) commemorare libet, in casis quidem mingere consueuisse, nec tamen fœtorem vllum inde oriri: licèt igni-

bus

bus crebris ferè iugiter colluceant, atque arena ſint ſtratæ: at quoties aluum ſunt exoneraturi, procul ab ædibus ſecedere ſolitos. Præterea, cùm Barbari de liberis ſuis ſingulis ſint ſoliciti, quorũ in ſingulis familiis magnus eſt numerus,(non tantus tamen vt occurrat Pater qui ſexcentos filios ſuſceperit, prout Gen. Ind. Scriptor affirmat ſe regem vidiſſe cui tot eſſent liberi,quod meritò quidem inter prodigia eſt recẽſendum,) tum verò maximè mares diligunt quod ſoli bello ſint apti,ac vindictę de hoſtibus ſumendę ſint cupidiſſimi.Iam verò ſi quis quærat quonam eos imbuant à teneris eruditionis genere? Reſpondeo:ex iis quæ à me capitibus 8. 14.& 15.de eorum ingenio, bellis, ac hoſtium deuorandi ratione dicta ſunt facile eſſe colligere,eos,quibus ſcholę ne auditione quidem notæ ſunt,bonas artes minimè edocere. Ac proinde,eos tanquam veros Lamechi, Nimrodi,& Eſaui ſucceſſores,non modo venatores eſſe & bellatores ſed etiam hominum mactatores & deuoratores.

Cap.16.

Gen. 4.23. & 10. 8.9. & 27.23.

Quibus in rebus occupentur Barbari.

Inſuper de *Tououpinambaultiorum* coniugio dicere quantum feret pudor, pergens, Aſſero(contrà quam ab nonnullis eſt confictum)viros naturalem verecundiam ſeruãtes, nuſquam cum vxoribus coràm congredi.Qua in re, non modo ſunt Cynico illi præferendi qui ἐπ᾽ αὐτοφώρῳ deprehenſus impudentiſſimè reſpondit, ſe hominem plantare : ſed etiam fœtidiſſimis noſtratibus hircis, qui homi-

Naturalis verecũdia in Americanorũ cõiugiis ſeruatur.

num conſpectum turpia quæque admittentes minimè fugiunt. Pręter ea quę dicta ſunt, notatu eſt inprimis dignum, nos qui in terris illis per annum integrum viximus, fœminam nullam menſtruis laborantem vnquam conſpexiſſe. Ego crediderim fluxum illum ratione nobis ignota eas diuertere. Puellas enim annos duodecim natas vidi, quarum latus ab axilla ad genu vſque animalis cuiuſdam dente acutiſſimo, ab matribus incideretur. Puellæ verò præ ſummo dolore frendentes, magnam cruoris copiam emittebant: Hoc illas remedio menſtrua anteuertere coniicio. Hîc verò ſi à Medicis, atque aliis harum rerum peritis obiiciatur, hæc cum eo quod nuper à me eſt dictum mulieres Barbaras eſſe fœcundiſſimas, non conuenit, quandoquidē menſtruis ceſſantibus mulieres nec concipere, nec parere poſſunt: Reſpondeo, mihi in animo eſſe quæſtionem hanc ſoluere, immo nec plura de his adiicere.

Americ. fœminarū purgatio.

Cap. 8. ſub finem eorum refellimus errorem qui vel ſcripſerūt, vel tacitè crediderūt, fœminarum nuditate uiros ad libidinem pellici. Nonnulla etiam de puerorum Barbarorum educatione adiūximus. Itaque ea lector inde requirat moneo, vt fuſiori ſuppleant tractationi.

CAP.

CAP. XVIII.

Quid leges, quídque politia apud Brasilienses nuncupari possit: Quam humaniter excipiant hospites: Déque lachrymis ac factis sermonibus, quibus hospites in ipso ingressu ab mulieribus excipiuntur.

AD politiam Barbarorum quod attinet, vix credibile est quàm pulchrè inter eos sola naturæ luce ductos conueniat. Nec referri istud potest nisi summo eorum pudore qui Diuinis & humanis sunt instructi legibus. Quod tamen de tribulibus inter se, aut de fœderatis est intelligendum: etenim erga inimicos quomodo se gerant, iam est à nobis demonstratum. Si quæ tamen contentio inter quosdã apud eos exoriatur quod rarissimè accidit, nam toto anni spatio, quo apud eos vixi, bis tantum rixantes videre mihi cõtigit) spectatores litem componere minimè curant: sed eos pro libidine agere, oculos licèt sibi mutuò sint confossuri, sinunt. At si alter alteri vulnus inflixerit, comprehendíque possit, vulnus ei eadem in corporis parte ab vulnerati cognatis infligitur. Imò si fortè vulnus mors consequatur, ab mortui cognatis de medio tollitur homicida: Denique vitam pro vita, oculum pro oculo, dentem

Barbari cõcorditer viuunt.

Homicidarum apud Barbaros pœna.

Leuit. 24. 19. 20.

pro dente rependunt. Sed isthęc, vt dixi rarissimè apud illos contingunt.

Pagi & familię Americ. quo disponantur modo.

Res soli apud eos sunt casæ, & agri longè ampliores quàm qui incolis alendis desiderentur. Ad casas quod attinet, sciendum est primum, singulos pagos sexcentena hominum capita capere: quare complures eadem casa habitare necesse est. Attamen singulis familiis suum occupantibus locum (absque vllo interstitio, nam nihil est quod impediat quominùs ab extremo vno ad alterum ædes illæ pateant quæ in passus 60. vt plurimum producuntur) pater quísque familias vxores & liberos seorsim positos habet. Ad hæc obseruandum est (quod est sanè mirandum) Americanos vnum locum vltra quinque aut sex menses non incolere. Sed exportata materia, atque herba *Pindo* quibus casæ eorum constant, vicos suos frequenter transportant, quibus tamen eadem semper seruantur nomina. Nos ipsi pagos nonnullos à pristino loco mille passibus remotos conspeximus. Ex quibus satis constat, non modo apud Americanos nostros ingentia non ædificari palatia (quemadmodum à quodam scriptum est Indos Peruēses domos ligneas tã magnificas habere, vt in illis cœnacula sint longitudine passuũ CL. Latitudine verò LXXX.) sed etiã à nullo casam ædificari, quam & perficere, immo vltra vicies struere ac destruere ante obitum non cogatur, si tamen iustam hominis ætatem attigerit. Iam si quæratur ab ipsis cur

Pagorum apud Americ. transportatio.

Hist. Gen. Ind. libr. 2. cap. 3.

curnam tam frequenter ſedes mutent? In promptu eſt reſponſio. Cœli mutationem ad valetudinem multum conferre: præterea ſe ſi ad maiorem conſuetudine recederēt confeſtim interituros. Ad agros quod attinet *Mouſſacat* quiſque aliquot quidem peculiares habet quos pro arbitrio vbicũque viſum fuerit ad componendos hortos ſeligit. Sed anxiam illam curam de fundis diuidendis, & limitibus figendis, & definiendis agris Auaris & leguleiis noſtratibus relinquunt.

Quosagros peculiariter poſſideat Ame.

De eorum ſupellectile non ſemel à nobis in ſuperioribus eſt dictum. Sed nequid eorum omittamus quæ ad Oeconomiam Barbarorum pertinēt, hoc loco recenſebo Americanarum mulierum in goſſipio, (cuius apud eas vſus eſt multiplex tam in funiculis, quàm in penſilibus ſuis cubilibus texendis) nendo artificium.

Extractum ex flocculis, pro omni carminatione digitis aliquantulum extendunt, tum humi aceruatim diſponunt, (nam colis vti non norunt) pro fuſo virgulam habent digiti craſſitudine, pedali longitudine, qua orbiculum ligneum transfigunt, goſſipium virgulæ ſummæ alligāt, tum ad femur) vt fuſos ſuos ſolent noſtrates) inſtrumentum illud torquentes, è manu emittunt. Orbiculus ille per domos vel plateas inſtar verticuli deuoluitur. Atque eo modo filum nent non modo craſſum ad cubilia xylina texenda, ſed & ſub-

Goſſipium quo modo nent Americ. mulieres.

tiliſſimũ Huiuſmodi ego in Galliam attuli; quo thoracem è candida tela ornari curaui: cuius tanta erat tenuitas, vt à quibuſuis pro lectiſſimo Serico haberetur.

Inis cubilia xylina.

Cubilia ſua xylina *Inis* nuncupant. Fœminæ, ad quas pertinet iſtud opificium, textrinas habent ab noſtratibus nõnihil abſimiles: neque enim in planum ſunt conſtructæ, neque tot machinamentis conſtant, ſed editæ ad earum ſtaturam: ſuo more ordiuntur, tum ab imo texendi initium faciunt. Quædã ex cubilibus illis ad formam retium, alia dẽſiora inſtar telæ rariſſimæ conficiunt. Quinque aut ſex pedum longitudinem obtinent, latitudinem vlnæ: extremo vtrique fibulæ xylinæ adduntur, quibus funes, annectunt: ac trabibus ad hunc vſum in caſis accommodatis ſuſpendunt. In Caſtris degentes, aut in ſyluis ad venationem aut in litoribus ad piſcatum ea ex arboribus ſuſpendunt. Hæc cubilia (nequid à nobis prętermittatur) vbi ſordes vel ex humano ſudore vel ex fumo, ob ignis perennitatem contraxerunt, hoc abluũtur modo. Mulieres fructum quendam in ſyluis colligunt, forma ab cucurbite plane non abſimili, verum longè ampliorem, adeò vt ægrè ſingula poma alterâ manu geſtentur, hos fructus fruſtatim concidunt, atque in prægrande aliquod fictile vas coniectos aqua madefaciunt. Tum baculo vehementer mouent, atque ſpumam ex illis excitant

Cubilia Barbarorũ quomodo ſternãtur.

Spumaque Saponis vicem ſupplet apud Americ.

tant, cuius ope (loco ſaponis) cubilia ſua ita mundant, vt niuem vel fullonicos pannos cādore adæquent. Cæterùm expertis iudicandum relinquo, annon ſuauiùs, æſtiuo presertim tempore, in Cubilibus illis decumbatur, quàm in lectis noſtris vulgaribus: An etiam temere in Hiſtoria noſtra Sancerrana, affirmarim longè commodiorem eſſe eiuſmodi cubilium vſum in excubiis, quàm & recepto more, milites in στιβάδιοις volutentur, nam & veſtes conſpurgantur, & pediculi comparantur, & quod magis eſt, ſi ad certamen ſit conſurgendum corpus quodammodò armis quę continuò militibus adhęrent conquaſſatur: quod in vrbis Sancerranæ obſidione experti ſeriò ſumus. Hoſtis enim per integrum annum ad portas noſtras permanſit.

Reliquam Americanorum Suppellectilem vt in pauca contrahamus, mulieres (quibus res Domeſtica eſt curæ) Cannas ingentes parant, & prægandia fictilia vaſa conficiunt ad *Caouin* ſuum imponendum. Ollas quoque varia forma effingunt, pelues paruulas & mediocres, paropſides atque id genus alia, vaſa quæ extrinſecus quidem minimè ſunt polita, intrinſecus tamen adeò læuigata & alba neſcio qua infectura quæ continuò indureſcit decorata, adeò vt figulorum noſtrorū induſtriā mulieres illę facilè adæquent. Prætereà fucū neſcio quē Leucopęū aqua madefaciūt; deinde varias rerum formas in ſuis vaſis af-

Ingentia, mediocria & exigua fictilia vaſa mulieres Amer. fabricāt.

fingunt intrinſecus, atque in iis præſertim, in quibus farinam, aliáque ciborum genera aſſeruanda reponuntur. Eorum itaque vſus eſt gratiſſimus, immò longè præſtant illa vaſa ligneis, quibus non pauci hîc vtuntur. Hoc tamen pictrices illæ laborãt vitio, quòd vbi penicillo quicquid collibuerit effinxerunt, ſi rogẽtur eadem denuò pingere, minimè poſſint: quod exemplum nullum præter phãtaſiæ ſuæ induſtriam propoſitũ habeant. Hinc fit vt picturarum iſtiuſmodi duæ vix vnquam ſimiles reperiantur.

Præterea (vt alibi dixi) Barbari cucurbitas aliáque fructuum genera habent, quæ diuidunt atque concauant, illíq; pro poculis (quæ *Coui* appellant) aliíſque varij vſus vaſis vtuntur. Corbes quoque habent amplas & mediocres, atque adeò caniſtros, iuncis aut herbis ſubflauis, ab ſtramine triticeo non alienis aptiſſimè contextos. Hos *Panacon* nominant, ínque illis farinam, aliáque quæ fuerint viſa imponunt. De armis, veſtibus plumaceis, Inſtrumentóque *Maraca* iam eſt à nobis facta mentio, itaque vt breuitati conſulam, plura non addo. Ecce, iam Caſas Barbarorum extructas, atque ſuppellectile inſtructas habemus, iam ipſi in illis ſunt inuiſendi.

Pocula aliáque vaſa ex fructibus Corbes & caniſtri.

Sed paulò altiùs iſtud eſt repetendum. Etſi *Tououpinambaultij*, hoſpites perquam humaniſſimè excipiunt, tamen Galli, aliíque aduenæ

uenæ, qui eorum linguæ ſunt ignari, initiò non parùm ſunt ob tam inſuetos mores attoniti. Ego quum primùm inter illos verſarer (quod vigeſimo circiter die poſt noſtrũ ad Caſtellum Collignium appulſum contigit) Interpres quidam ad vicos quoſdam in continentem me deduxit, is quem primum vidi indigenarum lingua *Ybouraci*, Gallica verò *Pepin* de naucleri cuiuſdam nomine, qui quōdam ad eum locum nauem onerarat, nuncupatur: quatuor tantùm paſſuum millibus ab Caſtello noſtro diſtat. In ipſo ingreſſu me frequentes circumeunt Barbari, híſque compellant verbis. *Marapé-dereré, Marapé dereré*? hoc eſt, Quo nomine vocaris? quę quidem voces verè mihi erant Barbaræ, alius verò eorum, galerum meum mihi ablatum capiti ſuo imponit, alius cingulum & enſem meum lateri nudo ſuo ſubligat: alius tunicam induit: méque ſuis clamoribus hebetant: itáque meis induti ſpoliis huc & illuc diſcurſant. Ego tum meorum omnium iacturam feciſſe me arbitrabar, nec ſatis ſciebam quàm tutò apud illos eſſem. Verùm vt ipſe expertus ſum, metus ille ex moribus illorum ignoratione oriebatur, illi enim idem omnibus aduenis, præſertim iis quos nondum conſpexerunt, factitare ſolent. Sed vbi animi gratia aliquantiſper eo habitu obambularunt, ſingula præciſè reſtituunt. Tum fui ab interprete admonitus illos vehementer optare, quod mihi nomen eſſet intel-

Barbari cō miter hoſpites excipiunt.

Eorum quę authori cũ primũ Barbaros adiit, accidérunt, faceta narratio.

ligere: ſed in eo edendo ab nominibus apud nos vſitatis abſtinendum eſſe, vtpote quæ Barbari nec pronuntiare, Ioannis enim loco *Nian* dicebant, nec memoriæ mandare poſſent: ſed aliquid eſſe proponendum quod illis eſſet notum. Res tam feliciter ſucceſſit, vt, quantum ſignificauit mihi interpres, qui linguæ Braſilicæ erat peritiſſimus, (neque enim ſubtilius inquirendo hæc confinxi, vt impudenter calumniatur Theuetus, ineptiſſimè de ſuo *Quoniambeco* Viror. Illuſt. libro diſſerens) nomen meum Lerij Oſtreum ſignificaret. Itaque reſpondi me, *Lery-ouſſou* vocari. Illi rem probare, atque interiectione ſua admirante *Teh!* crebrò vſurpata, his me compellare. Pręclarum ſanè nomen! nec vnquam *Mair* vllum offendimus cui tale eſſet nomen. ac ſanè Circe nuſquam hominem in tale oſtreum transformauit, nec qui tam ſedulo cum Vlyſſe diſſereret, quàm ego ex illo tempore cum Barbaris diſſerui. Obſeruandum eſt autem eos adeo tenaci eſſe præditos memoria vt ſi cuiuſquam nomen ſemel audierint, illud nuſquam obliuioni mandent. Reliquos quos in hoſpitibus excipiendis obſeruant ritus poſteà recenſebo: iam quid mihi tum primùm inter Barbaros verſanti contigerit explicabo. Ego cum interprete eo die vlterius ſum progreſſus, atque in pago *Euramiri* Indigenarum lingua, Gallica verò Goſet de interpretibus cuiuſdam nomine, qui eum aliquādiu incoluerat, diuertimus: occidente

Autoris nomen Americ. lingua.

ſole

ſole appulimus, Barbaros ſaltantes, & *Caouinantes*, ob captiuum, quem eo die mactarant, offendimus. Carnium illius fruſta Boucano impoſita animaduerto. Quanto ibi horrore fuerim perculſus, minimè quærendum arbitror. Attamen id minimum fuit ſi cum ſummo metu quo poſtea fui conſternatus conferatur. Caſam ingredimur, cubilibus pẽſilibus inſidemus more recepto, fœminę eo, qui à nobis dicetur modo, lugent. Paterfamiliâs amicis nos excipit verbis. Interpres qui iſtis erat aſſuefactus, quíque eorum compotationibus apprimè delectabatur: me rerũ omnium ignarũ inſalutatum relinquit, atque ad ſaltantes ac *caouinantes* abiit. Ego verò qui defeſſus eram, poſtquam me farina, & quibuſdam aliis cibis nobis appoſitis refeci, in cubili decubui. Attamẽ & ſtrepitu Barbarorum ſaltantium & *caouinantium*, & captiuũ deuorantiũ, mox fui expergefactus, & (quod maximũ) quodã qui captiui boucanatum pedem manu geſtabat ad me accedente, atque à me (vt poſtea intellexi, tũ enim verba illius minimè capiebã) annõ vellẽ ex eo edere quærente, adeò fui metu conſternatus, vt à ſomnolentia fuerim penitus liberatus. Ac ſanè omnino credebam geſtu illo quem in deteriorem partem rapiebam, ab Barbaro mihi indicari, fore vt mox carnes meæ eo modo vorarentur. Præterea vti mentes ſuſpicionem parit, in mentem mihi extemplo venit Interpretem prodidiſſe me,

atque iu Barbarorum manus tradidiſſe. Quare ſi qua fugiendi potuiſſet mihi via, ego impigrè fugam capeſſiſſem. Sed vndiquaque me Barbari, quorum mentem non ſatis noueram (nihil enim mali in me moliebantur) circumſtabant. Ego in metu confirmatus futurum ominabar vt mox mactaret, quare totam noctem precibus ad Deum fundendis transegi. Cogitent lectores, qui de iis quę à me narrãtur seriò cogitabunt, num mihi longiſſima viſa meritò fuerit. Prima luce Interpres, (qui totam noctem cum Barbaris genio indulſerat,) ad me redit, atque me pallidum ac febri correptum videt: ibi quærit num me malè haberem, annõ placidè quieuiſſem? Ego tum acriter eum increpare, qui me inter barbaros illos ſolum reliquiſſet, quorum ſermonem minimè capiebam. Quid multa? cùm metum deponere non poſſem, obnixè rogo vt ſine mora illinc faceſſeremus. Ille verò bono me animo eſſe iubet: ac minimè malè in nos affectos eſſe Barbaros denuntiat. Rem omnem Barbaris aperit, qui mihi totam noctem, vt aduentum gratularentur, adſtiterãt: Illi ſignificant ſe de eo nonnihil ſubolfeciſſe, dolere tamen ſe quòd in tanto eorum metu noctem illam tranſegiſſem. Ac tandem in cachinnos prorumpunt, quod fuit metus illius mei ſolatium. Inde ad quoſdam alios vicos ego & Interpres ille perreximus. Sed iſthæc de primo meo inter Barbaros errore dicta

cta ſint ſatis. Ad cætera reuertar.

Hi ſunt ritus quos expiciendis hoſpitibus Barbari obſeruant. In primis oportet hoſpitem ſtatim vbi in domum *Mouſſacat* illius fuerit ingreſſus, quem ſibi hoſpitem delegerit (quod in ſingulis pagis eſt faciendum, nec ad alium eſt diuertendum, niſi illius in malã gratiam velis incurrere) cubili xylino pẽſili inſideat, as tacitus ibi aliquãtulum remaneat. Mox mulieres adueniunt, cubile cingunt, humíque ſedentes manus oculis imponunt ſuis, atque eo modo fauſtum hoſpites aduentum deflentes, innumera in illius laudem proferunt.

Mulieres Americanæ hoſpitum aduẽtũ deflent.

***

Verbi gratiâ:tu tantum vt ad nos accederes laborem ſuſcepiſti : tu bonus es,fortis es. Si vero hoſpes fuerit Gallus, addunt, merces præclaras permultas nobis attuliſti, quibus hîc caremus. In ſumma, vt dictum eſt,mulieres illæ lachrymis obortis adulatoriis huiuſcemodi ſermonibus hoſpites excipiunt. Hoſpes verò qui in cubili xylino ſedet, ſi gratiã vult cum hoſpite inire, compoſito vultu,niſi ſeriò lachrymari voluerit (prout nonnullos ex noſtris vidi adeò fracto animo, vt fœminarum iſtarum vlulatu lachrymę illis excuterentur)ſaltem quædam reſpondẽdo, & ſuſpiria trahendo fletum ſimulet neceſſe eſt. Peracta hac lepidiſſima à mulieribus ſalutatione, *Mouſſacat* hoc eſt paterfamiliâs, qui etiam, vt in pictura videre licet,in fabricanda ſagitta vehementer occupatus,ne oculos quidem quaſi non animaduertens in hoſpitem per aliquod tempus cõiecerit, (blanditię à noſtris amplexibus admodum álienæ) tandem ad hoſpitem accedens, his eum compellat verbis. *Ere* Ioubé hoc eſt, veniſtine? tum vt vales? quid quæris?&c. quibus quo ſit reſpondendum modo inferiùs in Colloquio Americ.dicetur. Quærit poſtea num eſurias?Si annuas,confeſtim cibos varij generis,putà farinam, quæ illis panis vices præſtat, ferinam, volatilia,piſces,aliáque id genus in fictilibus tibi apponi iubet: verũ,quod mẽſis ſcãniſque vſus non ſit apud eos, humi omnia illa appo-

Hoſpitis apud Americ.geſtus.

Mouſſacat quo modo hoſpitem excipiat.

nũtur. Ad potum quod attinet, ſi *Caouin* volueris, domíq; fuerit, ſtatim tibi dabitur. Denique poſtquam mulieres fletibus hoſpitum aduentum ſtrenuè celebrarunt, ad eos accedunt fructus aut alia munuſcula ferentes, atque ita tacitè pectines, ſpecula, vitreos globulos, quibus brachia inuoluunt, exigunt.

Scoticus lapis admiranda ratione ignẽ concipit.

Porrò ſi in eo vico pernoctare voles, *Mouſſacat* cubile mundiſſimum tibi ſuſpendi iubet, quod circum igniculos accendi curabit, atque noctu crebro ſuſcitari folliculis quæ ipſi *Tatapecoua* vocant, ab orbiculis non abſimilibus, quibus ignis inuaſionem ab vultu arcent apud nos delicatiores fœminæ. Non quòd frigori obnoxia ſit illa regio, ſed propter noctis humiditatem, maximè verò quia moribus eſt ab illis receptum. Sed quando in ignis mentionem incidimus, quem illi *Tata*, fumũ verò *Tatatin*, nũcupant, operæpretium puto præclaram illius excitandi rationẽ vt exponam: ea non minorem meretur admirationem quàm Scoticus lapis, qui (vt refert ſingularitatum regni illius inueſtigator) ſtuppa aut ſtramine obuolutus ignem per ſe excitat.

Cur barbari igne delectentur: atque de egregia illius apud eos excitandi ratione.

Ergo Barbari, quòd eo admodum delectentur, igne vbicunq; ſint, ægrè carẽt, ſiue domi ſiue in ſyluis venãtes, ſiue ad littus piſcãtes, præſertim noctu, vehemẽter enim metuunt, ne incauti excipiãtur ab *Aygnania*, à quo (vt iam diximus) crebrò cæduntur, & affliguntur. Itaque pro eo quod nos lapide atque chalybe ad

be ad ignem excitandum vtimur, cuius vſus illis eſt incognitus. Illi lignorum genera duo habent, quorum alterum eſt molliſſimum, alterùm verò duriſſimum, quibus ad ignem excitandum hoc vtuntur modo: virgam ex prę-duri illius ligni pedali longitudine ab altera parte exacuunt ad fuſi modum, huius cuſpidem in fruſto aliquo mollis illius ligni defigunt, tum ſiue humi, ſiue ſtipiti impoſitum, virgam illam manuum volis maxima celeritate voluunt, quaſi ſuppoſitum ligni fruſtum perforaturi. Illa tam celeri támque violenta agitatione non modò fumus excitatur, ſed etiam ignis: itaque admoto goſſipio, vel foliis quibuſdam ſiccis (fomitis noſtratis loco) commodiſſimè ignis concipitur. Cuius rei ego ipſe feci periculum. Nec tamen mihi eſt animus ea confirmare quę Theuetus ſcripſit, Barbaros Americanos ante ignis vſum cibos fumo exſiccare conſueuiſſe, prout enim philoſophicum hoc ἀξίωμα, quod in prouerbium abiit vt veriſſimum habeo, ignem abſque fumo nõ eſſe, ſic eum indoctum phyſicum iudico, qui nobis perſuadere nititur fumum abſque igne exiſtere. Fumũ hîc intelligo cibis percoquẽdis aptũ, cuiuſmodi à Theueto innuitur. Nam ſi hac ſolutione nodo illo ſe expedire vellet, ſe id de exhalationibus intellexiſſe, etiamſi concedatur callidas eſſe, nõ tamen datur eas cibos exſiccare & percoquere poſſe: quinimò & carnibus, & piſcibus potiùs humiditatem ſint aucturæ. Quapro-

Sing. Amer. cap. 53.

pter, quid quæso est lectoribus imponere si hoc non est? Quando igitur adeò grauiter tũ in Cosmographia, tùm alibi de iis conqueritur Theuetus, quos, quia res ab se commemoratas pro sua lidibine non exponant, eo accusat nomine, quod non satis diligenter in suis scriptis sint versati: Lectorem rogo, vt locum istum diligẽter obseruet de nouo isto calido, ac imaginario fumo, quem ego ad ipsius ventosum remitto cerebrum,

Aduenæ quid hospitibus repẽdant.

Iam igitur ad *Tououpinambaultiorum* in hospitibus excipiendis curam redeamus. Postquam eo quo diximus modo, hospites cibum sumpserunt, atque decubuerunt, si liberales sint, viris cultros, forfices, atque volsellas, ad barbam euellendam aptas: Fœminis pectines, & specula: pueris hamos dare solent. Si verò cibariis hospes indigeat, vbi de pretio est conuentum, ea asportare licet. Porro quia illi iumentis omnibus carent, omnes pedibus iter facere necesse est, si aduenæ fuerint defessi, atque cultrum cuidam ex Barbaris obtulerint ille confestim (nam ad gratificandũ sunt promptissimi) operam suam offeret ad defessum gerendum. Ego ipse cùm in terris illis versarer non semel baiulis illis vectus fui, & quidem bis mille passuum itinere. Quos si vt paulisper requiescerent monebamus, illi nos his verbis irridebant, Quid? Nósne tã effœminatos aut fracto animo esse censetis, vt oneri succumbamus? te potiùs totum diem absque vlla intermissione gestarem. Nos verò in cachin-

Barbari aduenas humeris gerunt.

Gradarij bipedes.

chinnos erumpentes gradarios illos bipedes mirabamur,atque illis animum addentes, dicebamus: Pergamus igitur.

Naturalem charitatem abũdè inter se mutuò exercent,nam & pisces,& ferinam,& fructus,aliáque quotidie alij aliis donant, immò vehementer dolerent si vicinos iis rebus quas ipsi habent indigere cernerent. Atque etiam eadem liberalitate erga aduenas vtuntur. Cuius rei exemplum vnum afferre satis erit.De periculo quodã quod euasimus , ego Gallíque alij duo,quod scilicet, mors nobis imminebat,ingenti lacerto nobis obuiam facto, capite huius libri decimo memini: nos tum à via in mediis syluis per biduum aberrauimus , ac famem non mediocrem sumus perpessi,tandem ad vicum quẽdam *Pauo* nomine ad quem iam ante diuerteramus , peruenimus. Ibi nos liberalissimè ab Barbaris fuimus excepti. Illi enim auditis incommodis quæ perpessi eramus , ac præsertim summum in quo versati eramus periculum, vt ab feris deuoraremur maximè vero , ab *Margaiatibus*,communibus nostris hostibus mactaremur,ad quorum fines per imprudentiam proximè accesseramus : Conspectis quoque spinarum incommodis quorum miserè cutis nostra erat lacerata, adeo nostra mala grauiter tulerunt ,vt verè affirmare hoc loco possim blanditias fictas quibus nostrates miseros cosolari solent, longè ab sincera gentis illius quam nos Barbaram appellamus hu-

Barbari natura duce charitatem colunt.

manitate abeſſe. Illi enim limpida aqua pedes noſtros (quod antiquorum morem mihi in memoriam reuocauit) abluerũt, ſingulis noſtrûm ſeorſim in penſili lectulo ſedentibus: Tum patresfamiliâs, qui iam cibos nobis apparari prouiderant, recentémque farinã, quæ (vt aliâs dixi) candidi panis medullę bonitate non cedit, corradi iuſſerant, confeſtim nobis nonnihil refocillatis præſtantiſſimos quoſque cibos, putà ferinam, volatilia, piſces, fructúſque exquiſitiſſimos, quibus continuò abundant, nobis apponi iubent.

Barbarorũ humanitatis inſigne exemplũ.

Præterea nocte adueniente *Mouſſacat* hoſpes noſter, pueros omnes à nobis, vt placidiùs quieſceremus, remouet. Poſtera autem die ſummo manè ad nos accedit, quærítque agite *Atouraſſap*, (hoc eſt fœderati intimi) placidéne hac nocte quieuiſtis? Placidiſſimè, excipimus. Tum ille: adhuc quieſcite filioli mei, heri enim vos admodum defatigatos eſſe animaduerti. In ſumma verbis exprimere non queo quàm humaniter & blandè à Barbaris illis excepti fuerimus, qui nos nõ minori proſequuti ſunt benignitate, ac Melitẽſes Barbari Paulum cæteróſque naufragos: de quibus Lucas in Actis Apoſtolicis. Cęterum nos nũquã abſque pera mercibus plena peregrè proficiſcebamur, quæ nobis pecuniæ inſtar eſſent apud Barbaros illos. Itaque illinc abeuntes quæ viſa ſunt hoſpitibus donauimus: nimirũ cultros, forfices, volſellas viris: pectines, ſpecula, armillas, & vitreos globulos

Act. 28. 1. 2.

los fœminis: pueris verò piſcatorios hamos.

Hîc quid mihi aliquando apud eos contigerit narrare libet, vt quanti faciant merces illiuſmodi commonſtrem. Ego in quẽdam pagũ diuerteram, à *Mouſſacat* verò meo rogatus ſum vt quid in pera mea haberem ſibi indicarem, vaſque ingens fictile mercibus meis imponendis afferri iubet: vniuerſas depromo, ordinéque diſpono. Tum ille vehementer admiratus, Barbaros reliquos aduocat, atque infit, Videte quæſo, ô boni, qualem virum apud me exceperim, an non liquidiſſimè apparet illum prædiuitem eſſe, quandoquidem tantas opes apud ſe habet? Illę tamẽ merces (vt comiti meo Gallo ſubridens ſignificaui) quas tanti Barbarus ille faciebat, nimirum cultelli ſex vario capulo, totidem pectines, tria ſpecula, aliáque minimi pretij pauca, vix Lutetiæ duobus argenteis capitatis væniiſſent. Ego tum, quia homines liberales (vt eſt à nobis dictũ) amant, vt mihi authoritatem & gratiam apud illos cõciliarem, *Mouſſacat* meo cultrorum meorum præſtantiſſimum coram omnibus donaui, quem non minoris ille fecit, atque apud nos quilibet torquem aureum maximi pretij donatum faceret.

Quanti à Barbaris æſtimẽtur cultri, aliaque merces.

Iam ſi quæratur an tuta nobis eſſet apud illos habitatio? Reſpondeo eos prout inimicos tam inſano proſequuntur odio, vt captos mactent, vorëntque: ſic viceuerſa tanto, támque arcto amicos (in quorum eramus nume-

Barbari amicis fidiſſimi.

ro)amore complecti, vt potiùs quiduis subeant ad eos tuendos, quàm vt vllo eos affici incommodo patiantur. Itaque eorum expertus fidem illis iam tum maximè fidebam, ac nunc faciliùs fiderem, quàm plerisque Gallis infidissimis atque à proauorum fide degeneribus. Nominatim degeneres addo: nam bonis quibus per Dei gratiam nondum penitus est destituta Gallia, vllo modo detractum nolim.

Historia de periculo in speciem imminente.

Verumtamen vt nihil quoad eorum mores attinet dissimulem, rem hîc narrabo maximè mihi in speciem periculosam. Accidit vt sex Galli casu in vicum illum *Ocarantin*(de quo sæpe facta est mentio) conueniremus: ibi pernoctare statuimus terníque arcu cōtendimus ea conditione vt victi Indicis gallinis aliisque cibis in cœnā mulctarētur. Ego qui cū sociis inferior in ludo fuerā, gallinas venales conquiro. Puer quidam ex eorum numero, quos suprà Rosea naui aduectos fuisse ad linguam Americanam ediscendam demonstraui, mihi occurrit, dicítque: En tibi præpinguem Indicam anatem: Eam occide, pretiū postea numerabis. Pareo, eóque faciliùs, quòd non semel in pagis aliis itidem Gallinas occideramus, quas cum bona Barbarorū gratia cultris quibusdam redemeramus: mortuam manu apprehendo, domúmque in quā ad *caouinandum* frequentes Barbari conuenerant ingredior: cuiusnam sit anas precium numeraturus quæro: prodit vetulus quidam

caperata

caperata fronte, ac suam esse significat. Pro ea sibi numerari quod velit pretium peto: Cultrum, inquit ille. Ego haud mora præbeo: Elegantiorem velle se ait. Denuo Elegantiorem offero. Nec istum placere ait: Quid ergo à me exigis? inquam. Falcem, excipit. Ego qui pretium inauditum exigi à me videbam, quíque apud me falcem tum non habebam, cultro contentus sit moneo: méque aliud nihil daturum esse. Interpres cui mores Barbarorum innotuerant (quamuis hac in parte, vt mox dicam deceptus fuit) vehementer Barbarum iratum esse significat: falcem quouis tandem pretio iuuestigandam esse, atque illi pendendam. Falcem ab puero de quo nuper dixi mutuò accipio, ac Barbaro trado. Renuit. Ego nonnihil iratus, tertiò ab eo quæro quid igitur petat? Ille audacissimè, te interficere volo, ait, pro vt anatem meam occidisti. Ea enim fratris cuiusdam mei olim fuerat, atque idcirco præ omnibus meis in pretio habebam. His dictis bardus ille domũ abit, clauáque ingenti lignea sex pedum longitudine instructus ad me redit, denuóque mortem mihi minatur. Ego tum valde fui attonitus, metum tamen meum dissimulabam diligenter. Tum interpres cubili pẽsili quod inter me & aduersarium meum erat interiectũ, quid facto opus esset oportunè monuit. Gladium tuum & arcum ac sagittas ostentãdo, inquit, his illũ cõpella. Quo cũ sibi negotium esse putet? te fortem ac strenuum esse,

nec impunè eum mortem tibi intentaturum: denique quod in animo erat dissimulans, variis sermonibus vltro citróque habitis nullo de dissidio sedando laborante, Barbarus ille meus ebrius, quippe totum diem *Caouinando* transegerat, dormitum abiit. Ego cum interprete ad socios nostros contentionis meę ignaros coenatum me cõfero. Nihilominus tamen totum illud à Barbaro meo ioco factũ fuerat. Norunt enim illi se qui immortales cum Lusitanis inimicitias gerunt, si vel Gallũ vnum occidant, mercibus penitus prohibitos iri. Ac sanè ille paulò pòst experrectus, per Barbarum quendam mihi significat, me suum esse filium, quæque abs se acta fuerant, eo tantùm animo gesta fuisse, vt quàm strenuè in Lusitanos & *Margaiates* bellaturus essem, periculum faceret. Ego verò vt occasionem omnem ei idem vel in me, vel in alium quemuis tentandi tollerem, adde quod istiusmodi lusibus delectari nemo solet: Respondeo me facilè tali parente, qui exserto gladio filiorum periculum faceret, carere, immo etiam postridie eius diei domum quandam in qua erat, ingressus, vt quàm ægrè illud ferrem, seriò cognosceret, eo præsente, astantibus cultellos, aque hamos dono, illum verò indonatum relinquo: Ex hoc igitur exemplo, eóque cuius antè memini, de periculo quod sum imaginatus tum, cumprimùm apud illos versatus sum, satis apparet ea, quæ dixi, constare, nempe amicis eos fidis-

fidissimos esse. Istud quoque obiter est notandum quòd Senes qui securibus, falcibus; ac cultris olim caruerunt, quibus tamen ad ligna secanda, ad arcus fabricandos, sagittásque parandas tam cõmodè jam vtuntur non modò Gallos humanissimè excipiunt; sed & iuniores vt idem in posterum præstent crebrò hortantur.

CAP. XIX.

Quam curam morbis suis adhibeant Barbari: de eorum sepultura & exequiis: déque insano eorum circa mortuos luctu.

TANDEM vt huic de Barbaris Americanis sermoni finem imponamus: hoc quoque loco aliquid de eorũ in morbis suis cura, ac obitu dicendum est. Ergo si fortè contingat, vt eorum aliquis in morbum incidat, partem dolore affectã vbi indicauit ægroti intimus, quidam ore exsugit, nonnunquam etiam ab impostoribus quibusdã, quos illi *Pagés*, hoc est medicos aut chirurgos, appellant. (Sunt autẽ à *Caraibibus*, de quibus antea, diuersum genus) ministerium illud præstatur. Doloremquoque se extrahere dicunt, ac vitã producere. Febribus, aliísque vulgaribus morbis aliquando laborant: at non ita frequenter atque nos solemus. Præterea cum insanabili quodam morbo conflictantur, quem illi

Pagés Barbarorum medici.

Pians Vocant. Is plerumque à libidine prouenit: puerulos tamen eo infectos vidi non absimili ab variolis nostratibus modo. Contagio hæc in pustulas tãdem abit digito pollice ampliores, quæ corpus vniuersum, atque adeò faciem ipsam inuadunt. Itaque iis qui hoc morbo affecti fuerint tã insignes suæ impuritatis notæ inuruntur, atque apud nos venerea lue laborantibus. Cuius rei exemplo fuit Neustrius quidam interpres, qui crebris sese scortationibus cum mulieribus ac puellis Barbaris contaminarat. Is meritis dignissimam reportauit mercedem: nam eius corpus vniuersum, atque adeò vultus ipse, tam erat deturpatus, vt elephantiaco morbo laborantem deformitate referret: támque insignes inustæ sunt notæ, vt deleri nusquam potuerint: hinc fit vt morbus ille omnium perniciosissimus ab illis habeatur. Sed ad rẽ.

Barbari ęgrotos quo modo tractẽt.

Ægrotanti cibum nusquam præbent, nisi ab eo petatur, inedia licèt sit periturus. Pręterea morbus quantumuis sit grauissimus, valentes non desistunt saltando, cantando, bibendo, more recepto, miserum ægrum strepitu obtundere: nec conqueritur æger, quòd se nihil profecturum esse norit. At si diem suũ obeat, cantus ille (si præsertim pater quidam familiâs fuerit) in lachrymas repentè conuertitur, tantíque eduntur gemitus, vt si fortè in pago quodam diuertebamus luctus illius tempore, nobis vel aliò erat commigrandum, vel insomnis nox erat ducenda. In primis au-

tem

tem non ſine admiratione mulieres exaudiũtur, quæ ſic vociferantur atque exclamant, vt luporum aut canum vlulatus, non humanas voces edi dicas. Has autem effundũt querelas voce tremula. Obiit fortiſſimus ille, qui nobis tot captiuos deuorandos olim præbebat! Tum cæteræ, ô egregium venatorem, ô præſtantiſſimum piſcatorem, ô ſtrenuum Luſitanorum & *Margaiatium* mactatorem! In ſumma mulieres illæ ſeſe mutuò ad luctum incitantes, brachiáque inuicem amplexantes, vt in ſubiecta pictura videre eſt, ab his luctibus ac præconiis non priùs deſiſtunt, quàm cadauer elatum fuerit.

Denique Barbaræ iſtæ mulieres Bearnenſium ritum in viris ſuis mortuis lugẽdis imitantur, quos quantum accepi, his proſequuntur querelis. *La mi amou, la mi amou: Cara ridént, œil deſplendou: Carna leugé, bet danſadou: Lo mé balen, lo m'esburbat: mati depes: fort tard cougat.* hoc eſt, mi amice, mi amice, vultu hilari, oculis ſplendẽtibus, cruribus pernicibus, egregie ſaltator, fortis ac ſtrenue, qui ſummo manè ſurgebas, atque ad multam noctem vigil decumbebas. Vaſcones quoque mulieres, quæ ſuperioribus iſthæc addunt, *Yere, yere, O le bet renegadou, ô le bet iougadou qu'bere:* hoc eſt heu, heu, quã ſtrenus erat deierator, quàm inſignis luſor! Porrò iis quas diximus querelis Barbarę mulieres crebrò epodiũ hoc adiiciunt. Obijt, obijt is quẽ iam lugemus! Tum viri, heu! mortuus eſt, nec eum amplius videbimus, donec poſt montes cum ipſo pro vt docent nos Caraibes noſtri choreas agamus. Alia inſuper eiuſdem generis multa addunt. Eiulatus verò illi ad ſex horas producuntur, neque enim mortuos ſuos inſepultos diutiùs ſeruare ſolent. Tum excauata foſſa non oblõga, vt ſolemus, ſed in orbem, dolij maioris in ſtar, cadauer erectum ſepelitur. Patres verò familiâs defunctos cubili ſuo xylino obuolutos in mediis ædibus ſepeliunt, plumis, aliiſque quibus dum vita manebat delectabãtur, in ſepulchro reconditis. Permulta in hanc ſententiam antiquorum exempla huc afferri poſſent, à quibus idem olim erat factitatum:

Sepulchra, atq; in Sepeliẽdo ritus Americanorum.

Antiquit. lib.7. c.12.

cuiusmodi eſt illud quod Ioſephus commemorat de pecuniis in Dauidis ſepulchro cõditis: Id etiam quod profanæ teſtantur hiſtoriæ de viris illuſtribus, qui poſt obitum pretioſiſſimo quoque mũdo ornati ſepulti ſunt. Ac ne longiùs ab Americanis noſtris recedamus, Indi Peruenſes Reges ſuos ac *Cacicos* ſepelientes, magnam auri, argenti, atque gemmarum vim in eorum coniiciunt ſepulchra: quę cùm Hiſpani ſcrutarentur, ingentes inde diuitias contraxerunt. Quibus rapaciſſimis hominibus apprimè id conuenit quod Plutarchus de Semiramide commemorat. Semiramis Regina, quæ Babilonem condidiſſe dicitur, monumento quod ſibi pararat inſcripſit, Quiſquis rex pecuniis eguerit, aperto monumento quantum voluerit capiat. Darius potitus ea ciuitate, titulo credens, ſaxum ingens, quo claudebatur monumentum, vix amolitus, nihil quidem inuenit pecuniarum, ſed ex altero ſaxi latere hoc inſcriptum reperit. Ni vir malus eſſes, & pecunia inexplebilis, haudquaquam mortuorum loculos moueres. Sed ad *Tououpinambaultios* noſtros redeamus. Ex quo Galli ad eos commeare cœperunt, ab pretioſorum in ſepulchris repoſitione abſtinuerunt. Sed inauditam ac verè Diabolicam ſuperſtitionem retinuerũt. Prima à funere nocte, Barbari, quibus hoc perſuaſum eſt, fore vt *Aygnan*, ni alios cibos offenderet paratos, cadauer effoderet, ac deuoraret, vaſa nõ pauca farinę piſcium, carnium, alio-

Mũdus cũ cadauere ſepelitur. Conſule Bézoné li. 3.c.2.

Error verè Diabolicus.

aliorúmque ciborum diligenter paratorum, nec non potionis *Caouin* plena circa ſepulchrum apponunt. Quam libationem tandiu faciunt quoad cadauer penitus conſumptum eſſe credant. A quo errore eò difficiliùs dimouebãtur, quòd interpretes quidam Neuſtrij, ſacrificorum Belis exemplo, non ſemel antè noſtrum aduentum cibos illos clam ſubripuerãt. Quo facto Barbaros in errore adeò confirmarant, vt quamuis cibos illos veſpere appoſitos manè ſupereſſe demonſtraremus, magno tamen labore perpaucos ab errore dimouimus. Hoc autem Barbarorum ſomniũ ab Rabbinorum commento non eſt alienũ: nec ab eo quod Pauſanias cõmemorat. Rabbini enim ſcribunt cadauer hominis tradi in poteſtatem Cacodæmonis cuiuſdam, quem Zazel, aut Azazel nominant: quémque principem deſerti in Leuitici libro dici affirmãt. In cuius erroris confirmationem Scripturæ locos detorquent, quibus dicitur ſerpenti, puluerem comedes omnibus diebus vitę tuę: atque ita ratiocinãtur. Quandoquidem corpus noſtrum è limo terræ deſumptum eſt, qui ſerpentis eſt cibus, ei ſubiiciatur neceſſe eſt, quoad in ſpiritualem naturã transformetur. Pauſanias etiam author eſt interpretes Delphicos tradidiſſe Cacodæmonem quendam, quem Eurinomum appellant, mortuorum carnes deuorare ſolitum, atque oſſa carnibus nudata relinquere. Qui errores ad Americanorum ſomnia proximè accedunt.

Conſule viret. Phiſic. Papal. Dialo. 3. pag. 210.
Leui. 16. 8.
Gen. 3. 14.
Iſa. 65. 24.

Denique quoties Barbari, eo quo diximus modo, vicos ſuos aliò comportāt, ſepulchris mortuorum tegmina quædā ex herba *Pindo* imponunt. Quò fit vt viatores cœmeterij formam quandā agnoſcant. Ad quę loca ſi quādo in ſyluis errantes virorum defunctorum recordentur, tantos edunt eiulatus, vt procul exaudiantur. Tandem eas quò quantum ad ſatietatem fuerit, lugeant relinquo. Quando igitur Barbaros ad ſepulchrũ vſque ſum proſequutus, de eorum moribus dicendi hîc finẽ faciã. Lector tamẽ præter ea quæ attigimus, nonnulla poterit obſeruare in eo quod ſubiicimus colloquio: quod ſcriptum fuit eo tempore quo in America viuebam ope cuiuſdam interpretis, qui & linguę Americanę erat peritiſſimus, (quippe ſeptem annos iam in illis terris vixerat) & linguam Græcam à qua non paucas voces mutuantur Barbari, optimè callebat.

CAP.

CAP. XX.

Colloquium in ipſo aditu Braſilienſes oræ inter indigenas Tououpinambaultios Tououpinenkin *Braſilicè ac Latinæ conſcriptum.*

Tououpinambaultius.

Ere-ioubè? Veniſti ne?

Gallus.

Pa-aiout, Sic eſt, veni.

T.

Teh! auge, ny-po, Bene dixiſti.

Mara-pé-dérére? Quomodo vocaris?

G.

Lery-ouſſou, Oſtrea magna.

Cognomẽ authoris lingua Americana.

T.

Eré-iacaſſo pienc? Patriam ergo reliquiſti vt hîc deinceps habitares?

G.

Pa. Ita eſt.

T.

Eori-decretani ouani repiac. Adeſdum igitur, & locum habitationis tuæ circumſpice.

G.

Auge-bé, Bene eſt.

T.

J-endê répiac? aout I-endérépiac aout é éhéraire Teh! Oouéreté Teuoÿ Lery-ouſſou ymé en. Ecce igitur, fili mi, venit in has regiones noſtri memor, papæ?

Caramémo arcæ, aliáque vasa.

Ererou dé caramémo? Attuliſtine capſas? Eo verò nomine comprehendimus quidquid includendis omnis generis veſtimentis aptum eſt.

G.

Pà arout. Etiam, attuli.

T.

Mobouy? Quot?

Quotquot habueris vſque ad numerũ quinque, verbis notare poteris, hoc modo. *Augépé.* 1. *mocouein*, 2. *moſſaput.* 3. *oioicoudic*, 4. *ecoinbo*, 5. Si duas tantum habes, quatuor numerare non oportet. Satis enim erit ſi dixeris tria *mocouein*. Si quatuor habueris ſic dices *oioicoudic*. Et ſic de reliquis. At verò ſi quinariũ numerũ excedant, numerum quem voles totidẽ digitis tuis, aut ſi non ſufficiunt, ſociorũ qui tibi adſtant iudicare poteris: Non enim habent aliam numerandi rationem.

T. *Mάé pérérout, de caramémo poupé?* Quid in capſis attuliſti? G.

Veſtimẽta. *A-aub.* Veſtimenta.

T.

Mara vaé? Cuius coloris?

G.

Colores. *Sóbouy-été.* Cærulei.

Pirenk. Rubei

Ioup. Lutei.

Son. Nigri.

Sobouy, maſſou. Viridis.

Pirienlz. Variorum colorum,

Pegaſſòu-aué. coloris Columbini.

Tin. Albi. Et de induſiiis intelligitur.

T.

T.

Máé pámo? Quid præterea?

G.

Acang aube-roube, Galeros

T.

Seta-*pe?* Multos?

G.

Icatoupaué. Innumeros

.T

Galeri.

Ai pogno? Id ne totum eſt?

G.

Erimen. Minimè

T.

Eſſe non bat, Omnia nomina.

G.

Coromo. Expecta paululum.

T.

Neîn. Age igitur.

G.

Tormenta bellica.

Mocap. ſeu, *Mororocap.* Ignea tormenta, Catapultas vtriuſque generis: Nam *Mocap* omne genus tormenti ſignificat: maiora etiam quæ nauibus imponuntur ad repellendos piratarum inſultus. Pronuntiant autem aliquando per B. & In ſcribendo, ſi fieri poſſet, intermiſcendę eſſent M. & B. *Mocap-coui*, Attuli etiam puluerem igneum. *Macap-cauiorou.* Cornua & alia inſtrumenta ad puluerem includendum.

puluis pyroides.

Inſtrumenta ad puluerem continendum.

T. *Mara vaé* Cuiuſmodi ſunt?

G. *Tapirouſſou ak,* E cornu bouis conflata

T. *Augé-gatou tégué.* Optimè dictum.

Mâepé sepouytrẽ? Quid tibi numerabitur pro ea re?

G.

Aγ ouri. Ea instrumenta tantùm attuli, quã si dicas, nolo tam cito vendere.

T.

Interie-ctio.

Hé! Interiectio est, qua vtuntur dum quis eos alloquitur, quasi respõdere velint, Libenter? Et tamẽ quiescũt, ne importuni videãtur.

G.

Arrou-ita ygapem. Cultros ferreos attuli.

T.

Naoepiac-icho péné? Nunquid eos videbo?

G.

Bégoé irem. Quando erit otium.

T.

Falces.

Néréroúpe guya-pat? Nunquid falces attulisti?

G.

Arrout. Attuli.

T.

Igatou-pé? Sunt ne pulchræ?

G.

Guiápar été. Eximiæ sunt.

T.

Aua-pómoguen? Quis eas fabricauit?

G.

Pagé-ouassou remymognẽn. Ille qui tibi notus est, cuiusque nomen tale est, eas fabricauit.

T. *Augé-terah.* Id bene se habet.

T.

Acêpiati-mo-mẽn. Papæ? Libẽter eas viderem.

G. *Karamoussee,* Alio tempore id fiet.

T. *Tâcépiah taugé.* Iam, iam videam.

G.

G. *Eémbereingué.*Expecta adhuc.

T.

Eréroupé itaxé amo? Attulisti ne cultros?

G.

*Arroureta.*Plerosque attuli.

T.

Secouarantin vaé? Sũtne cultri capulo diuiso?

G.

*En-en.*non.*Jvetin.*Albo capulo.

*Taxe miri.*paruos cultros.

*Pinda,*hamos. *Mouternouton,* Subulas, *Arroua.*Specula. *Kuap,* pectines. *Mourobouyéte,* Armillas cæruleas.*Cepiahyponeum.* Cuiusmodi hîc non extant. Eæque pulcherrimæ sunt inter eas quas hîc vidimus ab eo tẽpore quo adferri cœperunt.

hami, subulæ, specula, pectines, armillæ.

T.

*Easo ia voh de carameno t'acepiah de maé.*Aperi arcam vt tua bona intuear.

G.

*Aimossaénen.*Occupatus sum.

Acépiag-oucairen desue? Alio die aperiam ad te veniens.

T. *Nârour icho p' Irémmaé desue?*Nonne aliquando ad te bona adferam?

G. *Mae! pereroupotat?*Quidnam vis adferre?

T. *Sceh dé,*Nescio.Quid tu?

*Maé perei potat?*Quid vis?

T.

*Soô.*feras.*Oura.*aues.*Pira.*pisces.*Ouy.*farinam. *Yetic.*rapas *Cõmenda-ouassou.*magnas fabas.*Cõmẽdamiri.*fabas paruas.*Morgouia ouassou.*aurea

bestiæ, aues, pisces farina, rapæ, fabæ, mala aurea & citrea.

& citrea mala, *Mae tirouén*. Omnes denique aut plerasque res.

T. *Mara-vaé soo éréiusceh?* Cuius generis animal comedere aues?

G. *Nacépiah quevon-gouaaire*. Nolo ea comedere quæ hîc proueniunt.

T. *Aassenon desuoe*. Ea tibi nominabo

G.

Nein. Age vero.

T.

Tapirousfou quale animal.

Taperoussou. Fera quam sic vocant, quam semi asinum aut semi vaccam dicere possis?

genus ceruorum ac Damarũ.

Sé-ouassou. Genus cerui ac Damæ.

Apre.

Taiasou. Aper.

Agouti.

Agouti. Rufum animalculum nefrendis magnitudine.

Pague.

Pague. Fera est magnitudine nefrendis, nigro & albo colore distincta.

Tapiti.

Tapiti. Genus leporis.

G. *Esse non ooca ychesue*. Nomina mihi aues.

Magnæ aues trium generum.

T. *Iacou*. est auis caponis magnitudine. Eius autem tres sunt species, Nempe *Iacoutin*, *Iacoupem*, & *Iacou-ouassou*: boni gustus omnes inter cæteras aues.

Moûton. Syluester pauo. Sunt autem nigri & Leucopæi, & corpus adeo magnum habent ac nostri, auis rara.

Genus magnarũ perdicum.

Mocacoua. est genus perdicis quæ corpus magnitudine caponis habet.

Ynambou-ouassou. est etiam perdix fera alterius magnitudinem æquans.

Ynambou. Perdix est non multũ ab iis distans, quas

quas,in Gallia videmus.*Pegaſſou.* Turtur.*Paitauc*, Aliud genus turturis minoris. G.

Turtures.

Seta-pé pira ſenaé? Eſt-ne magnus bonorum piſcium numerus? T.

Nan. Tot ſunt.

Kurema. Mulus.

Parati. Mulus altero melior.

Aara-pep. Piſcis planus delicatior aliis.

Atrara bouten. Alius lutei coloris, qui minoris eſt pretij.

Atrara meri. Maximè parui qui in dulci aqua viuunt, boníque guſtus ſunt.

Ouara. Magnus piſcis boni ſaporis.

Karnouroupouy-ouaſſou. Magnus piſcis. G.

Mamo pe-dérétam? Vbinam degis?

T.

Vici circa ripas Ganabatæ.

Kariauh, ora-ouaſſou- onêe, Iauen-ur aſſic? piracã, opẽ, Eiraia itanẽ, taracouir- apã, Sarapo-u. Sunt nomina propria virorum qui Ganabarã ſinũ ingredientibus ad ſiniſtrũ latus apparẽt, nec mihi commodè explicari poſſe videntur.

Keri-u Ahara-u Kouroumouré, Ita-auh, Ioiraroucm. Vici in ripa eiuſdem fluuij ad latus dextrum.

Maiores vici in continenti ex vtroque latere hi ſunt.

Sacouarr-ouſſou-tuue, Ocarentin, Sa popem, Nouroucuue, Araſa tuue, Vſu potúue. Ac multi alij qui ab iis qui cum indigenis commerciũ habuerunt, cognoſci poterunt & à patribus familiâs, quos falſò reges vocant, qui in illis vicis habitant.

G.

Môbouy-pé toupica gatou heuou? Quot magni sunt in his regionibus, hoc est fortes? T.

Séta-gue. Multi sunt.. G.

Essenon auge pequoube ychesue, Nomina mihi aliquem.

T.

Nân. Vocabulum ad reddendum eum attẽtum cui vis aliquid dicere.

Eapira-ui ioup. Nomẽ propriũ hominis quod nomen sic exponas, caput semi caluum, & pilo admodum raro.

G.

Mamo pé se tam? Vbi habitat?

T.

Kariauh-bè. nomen cõpositũ.

Kariauh-bè, In vico quẽ ita appellant, est autẽ nomen fluminis cuiusdã à quo nomẽ vicus sortitur, quia ad eũ situs est. Significat autem *Karios* domũ. Cõponitur autẽ ex voce *Karios,* & *auh* quæ domũ significat extrahendo *os* & addendo *auh* erit. *Kariauh. Be,* autem est articulus abiatiui & significat locum quem petis aut in quem proficisceris.

G.

Custos medicinæ aut fœmina Cacodæmone obsessa.

Mossen y gérre. Quod significat custodẽ medicinarum, aut ad quẽ medicinę pertinẽt. Eo vero vocabulo vtuntur quũ mulierẽ veneficã designant aut à Cacodęmone agitatã. Nã *Mossen,* est medicina *gerre* proprietas.

T.

Ourauh oussou auh arentin. Vici illius maxima penna.

T.

T.

Tou-couar-oussou-tuue gouare. In quo cãnę instar magnarum arundinum leguntur. T.

Ou-acan. Pręcipuus locus eius vici, quod significat caput ipsorum. T.

Soouar-oussou. Folium ab arbore collapsum.

Diuersarũ rerũ nomina.

T.

Morgouia ouassou. Ingens malum citreũ aut aureum, Sic vocatur. T.

Maé du. Est flamma ignis.

T.

Moraca-ouassou. Magnum tintinabulum.

T.

Tintinabulum.

Mae-nocep. Res quę partim emersit è terra, aut ex aliquo loco.

T.

Kariau piarre. Via quę ducit ad carios. Sũt vero ipsi pręcipui inter eos qui fluuiũ Ganabaram incolunt.

T.

Che-rorup-gatou, derour-ari. Maximè gaudeo te venisse.

Nein téréico, pai Nicolas iron. Mane vero cũ domino Nicolao, sic nominabãt Villagagnonẽ.

pai Nicolas Villagagno.

Neré roupé déré miceco? Adduxisti-ne vxorẽ?

G.

Arout-iran-chereco augernie. Adducã quũ expedita erunt negotia mea.

Miceco vxor.

T.

Marape derecouran? Quid tibi est negotij?

G.

Cher auc-ouã. Domus ad habitãdũ parãda est.

Domus.

T.

Mara vae-auh? Quod genus domus? G.

Seth, Daé-ehereco-rem-eouap-rengné, Nõdum ſcio quid ſim facturus.

T.

Diuerſitas ire ſtatio-
nis.

Mein tereicouap derecorem. Cogita ergo quid ſit faciendum.

G.

Peretam repiah-irèè. Poſtquam veſtrã regionem videro & aliquandiu cõmoratus fuero.

T.

Tinnin-
bulum.

Néréico-icho pe deauem a irom? Nõne cũ tuis, hoc eſt cum popularibus tuis habitabis?

G.

Maraui-amo-pé? Cur illud petis?

T.

Aipo-que. Non ſine cauſa dico.

Che poutoupa-gue déri. Id me malè habet, quaſi dicas, id ſcire cupio.

G.

Princeps
aut ſenex.

Nén pé amotareum-pe ereroubicheh? Nunquid primarium noſtrum ſiue ſenẽ odio habetis?

T.

Erymen. Minimè verò.

Sérécogatou pouyr e im été mo. Niſi res eſſet maxima cura digna, dicendum eſſet.

Maxima
vox.

G.

Sé couaé apoau-e eugat engatoureſme, yporere cogatou. Eſt mos boni parẽtis, vt quod amat diligenter conſeruet.

T.

Bellum.

Nereſco-icho pirẽ ouarini? Nõne in bellũ poſthac

hac es profecturus? G.

Assoirénué. Aliquando proficiscar.

Mara-pé pérouagérré réré? Quod est nomen vestris hostibus?

Touaiat siue *Margaiat.* gens est quæ eadē est cū illis lingua: apud quam Lusitani habitant. *Ouetaca*, Verè sunt Barbari & degunt ad fluuium *Mach-he*, & *parai.*

Nomina hostium Tououpinam.

Ouetaca vbi habitent.

Ouéanérn. hi Barbari cæteros antecedūt, in syluis & montibus habitant.

Caraia. hi nobiliores sunt, atq; etiam cibis, tum aliis rebus ad vitam necessariis præ cæteris omnibus abundant.

Caraia. Inter alios excellentes.

Karios. Est populus qui degit vltra *Touaiare.* ad fluuiū Platā cuius lingua eadē est cum Tououpināaultiis & Tououpinenkin. Differētia idiomatis est inter eos quos supra nominauimus. Ac primùm quidē *Tououpinambaultys tououpinenkin: Touuaiarre, Tenremino.* & *Kario.* Fermè eandem habent linguam.

Affinitas ac differētia lingu. inter Bras.

Karaia. Diuersam à reliquis habent & viuēdi & loquendi rationem.

Ouetaca. Differunt ab vtrisque & viuendi & loquendi ratione.

Oueanem. hi etiā diuersum & victus & sermonis ab aliis modum habent.

T.

Teh-oioah pœireca à paauué, iendéue. Alius alium quærit, atque id magno nostro bono. Nā vox hęc *iende-ue,* est dualis quo Grę ci vtuntur cū de duobus fit sermo: hi tamen resoluitur voce nobis.

Modus loquendi.

Ty ierob ah apóau ari. Exultemus quòd nos homines inuiſunt.

Apóau ac mea gerré,iendeſue. Gens eſt noſtri cõmodi ſtudioſa,quę nobis bona ſua largitur.

Tyréco-gatou iendeſue. Diligenter eam conſeruemus,hoc eſt,eam ita excipiamus vt ipſi ſatisfaciamus.

Iporenc été-am reco iendeſue. Pręclara ſe nobis res offert.

Ty maran-gatou apoau-apé. huic populo nos dedamus.

Ty moumourrou,mé mae gerre iẽdeſue, Ne iniuriã faciamus Gẽti quæ ſua bona nobis affert.

Typoich apoaue iendeſue. Suppeditemus eis cibos ad viuendum.

Typoeraca apoaué. laboremus vt pręda pro ipſis venemur. Vox *yporraca,* pręcipuè de piſcium venatione intelligitur, ſed eã ad alia etiam genera extendunt.

Tyrrout mae-tyronam ani apé, adferamus illis quidquid inuenire poterimus.

Tyre comremoich-meiende-mae recou ſſa-ue. Ne illos malè excipiamus qui nobis adferũt bona ſua.

Pé peroinch auu-mecharaire oueh. Ne mali ſitis pueri mei.

Tapéré coih mae. Vt bona conſequamini.

Tœrecoih peraire amo. Et veſtri etiã liberi.

Nyrecoih ienderamoyn maé pouaire. Nulla bona habemus ab auis noſtris.

O pap cheramouyn mae-pouaire aitih. Quęcũque mihi auus reliquerat proieci.

Apoau maé ry os ierobiah. Magni æſtimans ea

bona quæ nobis afferuntur.
Iẽderamouyn-remié piaſ potategue aou-aire. Quę cùm noſtri videre optaſſẽt nec tamẽ viderũt.
The!oip otarhété ienderamouyn recobiare ete, iendeſue. Id bene eſt, quanta potior noſtra cõditio patrum noſtrorum conditione?
Iendé porrau-ouſſou vocare. Id nobis triſtitiam omnem eximit.
Iende-co-ouaſſou-gerre. Id efficit vt magnos hortos habeamus.
En ſaſſi piram, iendere mèmynon apé. Non amplius dolent pueruli noſtri quum tondentur.
Tyre coih apouau, ienderoua-gerre ari. Hos nobiſcum contra hoſtes deducamus.
Toere coih mocap, ó maé-aé. Habeant catapultas, quod genus armorum ſibi vindicant.
Mara-mo ſenténgatou-euin-amo. Cur non eſſent ſtrenui?
Memé-taé morerobiarem. Eſt gens impauida.
Ty ſenenc apouau, marã-iende-iron. Experiamur ipſorum vires dum nobiſcum erunt.
Ménré-taé moreroarroupiare. Illi ſũt qui debellant alios, Id eſt, Luſitanos.
Agne-he oueh. Quaſi diceret, quidquid dixi verum eſt. T.
Nein-tya-mouéta iéndéré caſſariri. Colloquamur de iis qui nos inuiſunt. Quod in bonam partem eſt accipiendum. G.
Nein-che atour-aßauep age igitur mi ſocie: hic verò notãdũ eſt voces *Atour-aſſap* & *Cotouaſſap*, differre. Nã prior ſignificat perfectũ fœdus inter eos ac nos pactũ eſſe, quo fit vt bona

Differẽtia inter *Atouraſſap*, & *Cotouaſſap*.

ſint cõmunia, cuius Filiã aut ſororẽ ducere in vxorẽ non poſſumus: Nõ ita verò de Coutouaſſap: ea.n. appellatione nominis alicuius vtũtur, vt tibię, oculi, auriculę & alia pleraq; eius generis nomina. T.

Colloq. de variis reb.

Mae-reſſe, iẽ de moueta? De quibus loquemur? G.

Seeh macrouẽ-reſſe. De multis ac variis reb. T.

Cœlũ, ſol, Luna, ſtellæ, terra, mare, aqua dulcis & ſalſa.

Mara-pieng vvah rere? Quomodo vocatur cœlum? G.

Cœlum, T.

Cyh-rengne-taſſeuouh maetirouem deſue. G.

Augebe, Rectè. T.

Mah, Cœlum *Couaraſſi.* Sol. *Iaſce,* Luna, *Jaſſi tata ouaſſou.* Stella matutina & veſpertina quę Lucifer vocatur. *Jaßi-tata-miri.* Aliæ omnes ſtellę paruæ. *Ybouy,* terra. *Poirauem.* Mare. *Vhete.* aqua dulcis. *Vh-éen.* aqua ſalſa. *Vheen buhk.* aquæ quas nautę vocant Sõmaque. T.

Ita, petra, metallum & domus fund.

Jta. propriè lapis eſt, accipitur etiã pro quolibet metallo & ędificij fundamento vt *ach ita,* domus columna.

Yapurr-ita. faſtigium domus.

Iura-ita. trabes domus.

Omne genus lignorum.

Orapat arcus.

Igaurah ſeu *ybouirah.* omne genus lignorum, *Ourapat.* arcus, & quamuis nomẽ ſit cõpoſitũ ex ybouyrah, quod eſt lignũ & apat, vncũ: Tamen pronuntiant *orapat* per ſyncopem.

Arre, aer. *arr aip.* Malus aër.

Amen. pluuia.

Pluuia.

Amen poytou. tempeſtas pluuia ingruente.

Tonitru

Toup-en. tonitru: toupẽ *Verap.* eſt coruſcatio.

Yory-

Yory-hu:Nubes aut brumæ.

Ybneture Montes.

Quum campeſtria loca vbi nulli montes. T.

Taue viri auh.Domus.*Vh-écouap* Fluuius decurrens.

Vhpaou.Inſula.

Kaa,omne genus Syluarum & nemorum.

Kàa-paou.Eſt ſylua in media planitie.

Kaa ouan.Qui in ſyluis educatus eſt.

Kaa-gerre. Cacodęmō eſt qui ipſos vehemēter vexat.

Ygat.Linter ex cortice arborum,triginta aut quadraginta homines ad bellū euntes capiēs: accipitur etiā pro naui quā vocāt *yguerreußou*.

Puiſſa-ouaſſou.Eſt rete piſcatorium.

Inguea.Eſt magna Cymba ad piſcandum.

Inguéi.Diminutiuum, Cymba quæ vſui eſt cū fluuij exundant. T.

Nomoquot.mae taſſe nomidéſue.Quęſo ne quid amplius nomines.

Emourbéou deretamicheſue. Iam de tua patria, & habitatione diſſere.

Augêbé derenguè eporem doup.Bene eſt, primū ergo interroga.

Ia eh marape deretam-rere.hoc faciam. Quod eſt patrię ac regioni tuæ nomen? G.

Rothomagum.Vrbs quędam nominis. T.

*Tan ouſcou-pe-um?*Eſtne magnus vicus?Nullā ponunt differentiam inter vrbē & vicū : quia ipſi nullas habent vrbes.

G.

Pa.Sic eſt.

Nubes. Montes. Planities. Vici & fluuij. Syluæ. Inſula. *kaa-gerre* Cacodæmon. *Ygat*.Cymba. Rete piſcatorium. Colloq.de Gallia.

T

Moboij-pe-perouhichah gatou? Quot habetis Dominos G.

Augépé. Vnicum. T.

Mara-pe-ſere? Quod illi eſt nomen? G.

Henricus. 2.

Henry. Tempore henrici ſecundi hæc nauigatio fuit ſuſcepta.

T.

Tére-porren c. Præclarum nomen eſt.

Mara-pé-peroubichan eta-ein ? Cur non habetis plures Dominos?

G.

De principe ac ſubditis.

Moroéré-chih-gue. Non plures habemus.

Ore ramouim-aue. A temporibus maiorum noſtrorum. T

Marapienh-pee? Vos verò quid?

G.

Oroicôguè. Nos eo contenti ſumus.

Orée-mae-gerre. Et bene nobiſcum agitur.

T.

Epé noéré, coih-péroupichah-maé? Veſter autẽ princeps bona ne habet?

G.

Oerecouh. Infinita habet.

Oré-maé-gerre a hépé. Quicquid habemus in ipſius arbitrio poſitum eſt.

T.

Oriuij pe ogépé? In bellumne proficiſcitur.

G.

Pa. Ita.

Colloq. de vrb. ac vicis.

T.

Mol ouy-taue-pe-icus ny mae ? Quot vrbes aut vi-

aut vicos habetis?

G.

Setà-gatou. Plures quàm poſſim dicere.

T.

Nireſce nouih-ichopene? Nunquid mihi recenſebis?

G.

Ypo icopouy. Id nimis longum foret.

T.

Yporrenc pe-peretani? Locus veſtræ originis eſt-ne pulcher?

G.

Yporren-gatou. Pulcherrimus.

T.

Eugaya-pe-per-auce. Veſtrę domus ſunt ne ſimiles noſtris?

G.

Oicoe-gatou. Multùm abeſt.

T.

Mera-vaè? Cuiuſmòdi ſunt ergo?

G.

Ita-gepe. Sunt prorſus lapideæ.

T.

Tourouſſou-pe. Sunt ne magnæ?

G.

Tourouſſou-gatoù. Maximæ.

T.

Vate-gaton-pé. Sunt ne multùm excelſæ?

G.

.*Mahmo.* Multùm. Id verò vocabulum admirantis eſt.

T.

Engaya-pe-pet-ancynim? Interior pars acceditne ad ſimilitudinem noſtrarum?

G.

Erymen. Non.

De rebus ad corpus ſpectantibus.

T. *Eſce-non de rete renomdau eta-ichesué.* Recita mihi ea quæ ad tuum corpus pertinent.

G. *Eſcendoup.* Audi.

G.. *I-eh.* Paratus ſum.

Ché acan. Caput meum. *De acan.* Caput tuũ, *Ycan,* Caput ſuum. *Oreacau.* Noſtrum caput. *Pé-acan,* Veſtrum caput. *An atcan.* Eorum caput. Vt autem hæc pronomina melius intelligantur, perſonas ſingularis & pluralis numeri tantùm declarabo.

Primùm.

Ché. Eſt prima perſona ſingularis num. quę in omni ſermonis genere, ſiue primitiuo ſiue deriuatiuo, poſſeſſiuo, aut alio denique inſeruit.

Ché-aué. Caput meum aut capilli.

Ché-voua. Mea facies.

Che-nembi. Meæ aures.

Cheßhua. Mea frons.

Ché-reſſa. Mei oculi.

Ché-tin. Meus naſus.

Ché-iourou. Meum os.

Che-retoupaué. Meæ genæ.

Ché-redmiua. Meum mentum.

Ché-redmiua-aué. Mea barba.

Ché-ape-cou. Mea lingua.

Ché-ram. Mei dentes.

Ché-aioeué. Meum collum, aut mea gula.

Ché-aſſeoc. Meum guttur.

Ché-poca. Meum pectus.

Ché-rocapé. Mea pars anterior.

Ché-

*Ché-atoucoupé.*Mea pars posterior.
*Ché-pouy-asóo.*Mea spina.
*Ché-rousbony*Mei renes.
*Ché-reuiré.*Meæ nates.
*Ché-inuanpony.*Mei humeri.
*Ché inua.*Mea brachia.
*Ché-papouy.*Meus pugnus.
*Ché-po.*Mea manus.
*Ché poneu.*Mei digiti.
*Ché-puyac.*Stomachus meus aut iecur,
*Ché-reguie.*Venter meus.
*Ché-pourou-asseu.*Vmbilicus meus.
*Ché-cam.*Mammæ meæ.
*Ché-oup.*Coxæ meæ,
*Ché-roduponam.*Genua mea.
*Ché-porace.*Cubiti mei.
*Ché-retemeu.*Tibiæ meę.
*Ché-pouy.*Pedes mei.
*Ché-pussempé.*Vngues pedum meorum.
*Ché ponampe.*Vngues mearum manuum.
*Ché-guy-encg.*Cor meum & pulmo.
*Ché-encg.*Anima mea aut mens.
Ché-enc-gouere. Anima mea postquam è corpore exiit.

Nomina partium corporis pudendarum.
Ché rencouem.
Ché rementien.
Ché-rapoupit.

Quæ quidem breuitatis causa non fusiùs persequar. Notãdum verò est,nomina rerum accommodari non posse nisi pronomina primæ,secundæ,ac tertiæ personæ vtriusque nu-

meri attribuantur. Vt autem meliùs capiantur, hoc ſit exemplum.

Primo.

Che, Ego, *De*, tu, *Ahe*, Ille.

Pluralis.

Oree, Nos. *Peè*, vos. *Au-ae*, illi.

Quòd ad tertiam perſonam *ahe.* eſt maſculinũ. Et pro fœminino & neutro *aè* ſine aſpiratione. Et in plurali *Au-ae*, eſt maſculini ac fœminini generis, & proinde communis.

De rebus ad domũ & culinam pertinentibus.

De rebus ad familiã ſpectantibus.

Emiredu-tata. Accende ignem.
Emo-goep-tata. Extingue ignem.
Erout-che-rata-rem, adfer fomites ad ignem ſuſcitandum.
Emogi pira, piſces coque.
Eſſeſſit, Torre.
Emoui. Elixa.
Fa vecu óuy-amo. Fac farinam.
Emogip-caouin-amo. Compone potum.
Coein vpé. Vade ad fontem.
Erout-v-icheſue. adfer mihi aquam.
Ché-renni augepe. Da mihi potum.
Quere me che-remyou-recoap. Veni vt mihi cibum præbeas.
Taie-poeh. Manus meas lauem.
Tae-iourou-eh. Abluam os meum.
Ché-embouaſſi. Eſurio.
Nam che iourou-eh. Non eſurio.
Che-vſſeh. Sitio.
Ché-reaic. Caleo, Sudo.
Ché-rou. Frigeo.

Ché

*Ché racoup.*Febricito.
*Ché carouc-assi.*Triſtis ſum.
Carouc tamen veſperam ſignificat.
Aiçoteue. Me res quædam excruciat.
*Che poura-ouſſoup.*Peſſimè agitur mecum.
*Che roemp.*Lætus ſum.
*Aico memouoch.*Ludibrio expoſitus ſum.
*Aico-gatou.*Res mihi cedunt ex ſententia.
*Che-remiac-ouſſou.*Meum mancipium,
*Chere miboye.*Meus ſeruus.
*Che-roiac.*Qui ſunt minores me & ad mihi miniſtrandum nati.
*Che-porracaſſare.*Piſcatores mei.
*Ché-mae.*Bona mea,merces,ſuppellex.Denique quidquid meum eſt.
*Ché-rémigmognem.*Eſt induſtriæ meæ.
*Ché-rere-couarré.*Meus cuſtos.
*Ché roubichac.*Qui eſt maior me,quem nos Regem noſtrum,ducem, principem denique vocamus.
*Mouſſacat.*Eſt bonus paterfamiliâs qui peregrinos viatores excipit.
Querre-muhau. Potens in bello, & in quadam re perficienda ſtrenuus.
Tenten. Qui videtur in bello,aut in alia re fortis.
*Ché-roup.*Pater meus.
Ché-requeyt. Meus frater natu maior.

De progenie.

Ché-rebure. Minor natu.
Ché-renadire. Mea ſoror.
Ché-reue. Filius ſororis meæ.
Ché-tipet. Filia ſororis meæ.

Ché-aicbe Amita.

Ai. Mater mea. Dicunt etiam *Ché-ſi*, Mater mea: & ſæpe quidam dum loquuntur de ipſa.

Ché ſut. Socia matris meę, quæ patris etiam eſt vxor.

Ché rayt. Mea filia.

Chéremenemynou. Filij filiorum meorum & filiarum. Notandum eſt auunculum nomine, patris vocari & patrem nepotes & neptes ſuos filios ac filias appellare.

Verbũ apud Grãmaticos

Quod Grammatici noſtri verbum nominant apud Braſilienſes dicitur *guengaue*, quod idem eſt ac loquendi modus. Vt autem aliquam eius rei notitiam habeamus, exemplum in medium proferemus.

Primum.

Singul. Indicat. aut demonſtrat.

Aico, Sum. *Ereico.* Es. *Oico*, eſt.

Pluralis.

Oreico, Sumus. *Peico*, eſtis *Auraé oico.* Sunt.

Tertia perſona ſingularis & pluralis ſimiles ſunt, niſi quòd in tertia *an aé* pluralis numeri pronomen eſt addendum quod ſignificat, Illi, vt apparet in præterito imperfecto numeri ſingularis, quod reſoluitur per aduerbium *aquoémé.* Id eſt eo tempore.

Aico-aquoémé, Tunc eram.

Ereico-aquoémé, Tunc eras.

Oico aquoémé. Tunc erat.

Plus imperfectum.

Oroico aquoémé. Tunc eramus.

Peico aquoémé, Tunc eratis.

Aurat

Aurae-oico-aquoémé. Tunc eram.

Pro præterito perfecto.

Singularis.

Accipiemus verbũ, *Oico*, vt ante & hoc aduerbium *Aquoé-méné*, quod est temporis præteriti & plusquam perfecti.

Exemplum.

Assauoussou-gatou-aquoéméné, Eũ perfectè amaui eo tẽpore. *Quo-uénén-gatou-tégné*, Nũc vero nullo modo quasi dicas debebat amicitiã meam colere quando ipsum amabam.

Pro futuro. *Aco-iren*, Ero in posterũ. Et ita deinceps de singulis personis tã sing. quã plu.

In Imperatiuo.

Oico, Sis. *Toico*. sit.

Plurali.

Toroico, Simus, *Tapeico*. Sitis.

Aurae-toico, Sint. Pro futuro vero addere oportet, *Irén*, vt ante. Et Imperando pro præsenti dicendũ est, *Taugé*, quod est, Statim.

Pro optatiuo.

Aico-mo-mẽ. Quã libẽter essẽ. Et sic deinceps. Optatiuum resoluimus per aduerbium *Iron*.

Exemplum.

Taico-de-iron, Tecum sim & sic deinceps.

Participium.

Chéré coruré. Ens. Quod participiũ rectè per se intelligi non potest nisi addatur pronomẽ *de-ahe-et-aé*. Pluralis quoque *Oreé, pée, an-aé*

Vox indefinita pro infinito accipi potest. Sed ea rarò vtuntur.

Coniugatio verbi *Aiout*. Exẽplũ Indicatiui,

aut demonſtratiui in præſenti tempore.

Singularis numerus.

Aiout. Venio, aut veni.
Ere-iout. Venis, aut veniſti.
O-out. Venit, aut venit.

Plural. numerus.

Ore-iout. Venitis, aut veniſtis.
An-ae-o-out. Veniunt, aut venerunt.

In aliis tẽporibus accipere debemus aduerbia quę pòſt declarabimus. Nullũ enim verbũ coniugatur quin per aduerbiũ reſoluatur, tũ in prętерito, pręſenti imperfecto, pluſquamperfecto, Indefinito & futuro.

Exemplum præteriti nondum perfecti.

Aiout-agouéme. Tunc veniebam.

Exemplum præteriti imperfecti & perfecti.

Aiout-agouéméné. Veni, aut veneram eo tẽpore.

Aiout-dimaé-né. Lõgum tempus elapſum eſt à quo veni.

Quæ tempora potiùs indefinita ſunt cenſenda.

Exemplum futuri.

Aiout-Iran-né. Veniam certa die. Poſſumus etiam dicere *Iran*. quamuis non addatur *né*.

Notandum eſt etiam quòd dũ addũtur aduerbia, perſonæ repetendę ſunt, vt ſic in præſenti indicatiui & demonſtratiui.

Exemplum Imperatiui ſingularis numeri.

Eori. Veni: habet tãtùm ſecundã perſonam.

Eyot. Nam in hac lingua non poſſumus imperare tertiæ perſonæ, quã nõ videmus. Poſ-

ſumus

ſumus quidem dicere.

Emo-out. Fac vt veniat.

Pluralis numeri.

Pe-ori. Venite.

Pe-iot. Venite.

Soni.

Eiot & *pe-iot*, Similē ſēſum habēt, ſed prior, *eiot*, honeſtius eſt inter homines, quoniā vltimus *Pe-iot*, vſurpatur in vocandis beſtiis & auibus quas domi alunt.

Exemplū optatiui: tamen videtur imperare.

Singula.

Aiout-mo. Libenter veniſſē. Et ſic de cęteris perſonis vt in Indicatiuo: habet tēpus futurum addito aduerbio.

Exemplum coniunctiui.

Ta-iout. Veniam.

Sed ad implendam ſignificationē addēda eſt hæc vox *Nein.* quę eſt aduerbium exhortandi, imperādi, orādi, & incitādi. Verbū hoc indicatiuo caret: attamē ab eo formatur participium.

Tovvme. Veniens.

Exemplum.

Che-rourmé-Aſſoua-nitin.
Ché-remiéreco pouére.

Vt veniens inuêni quod aliâs perdideram.

Senoyt-pe. Hirudo.

Inuby-a. Cornua lignea quibus barbari ſonitus cient.

FINIS COLLOQVII.

Insuper vt faciliùs iudicium de rebus à nobis in hac historia commemoratis ferre possint tum ij quibuscum eundo, ac redeundo nauigaui, tum ij omnes qui me in America viderunt, (è quibus non paucos superstites esse credo) ipsique adeò nautæ, aliíque qui vel tantillum ad Sinum *Ganabara* sub Capricorni Tropico vixerunt: In eorum gratiam colloquio catalogum hunc, qui nomina pagorum 22. ad quos non semel oberraui adiungere visum est.

Pagi 2. quos in America peragrauit Autor.

Ac primùm quidem hæc sunt eorum nomina qui siti sunt ad dexteram, ingredienti sinum illum. *Cariaue*.1. *Yaboraci*.2. Quorum postremum Galli Pepinum nominabant, de nauarchi cuiusdam nomine, qui nauem aliquando ad eum pagum onerarat. *Euramyry*.3. A Gallis Goslet nominatur de interpretis cuiusdam nomine, qui aliqandiu ibi habitarat.

Pira-ouassou. 4. *Sapopem*. 5. *Ocarentin*, pagus amoenissimus. 6. *Oura ouassou-oueé*. 7. *Tentimen*. 8 *Cotiua*. 9. *Pauo*. 10. *Sarigoy*.11.

Alium præterea Galli petram vocant, ob rupeculam à mola non absimilem, quæ syluam ingredientibus iter ad istum pagum indicabat.12. Alium quoque Galli *Vpec* nominant de Indicarum gallinarum nomine, quas Barbari *Vpec* nuncupant.

Alium præterea sagittarum vicum appellabamus, quòd cum primùm ad eum iter facere-

ceremus, in ſyluam ingreſſi, ſagittas multas ad proceriſſimæ cuiuſdam arboris putrefactæ cacumen emiſſas defixeramus, quę in poſterum indicis vices nobis præſtarent. 14.

Qui ad dexteram.

Keri-u. 15. *Acara-u.* 16. *Morgouia-ouaſſou.* 17.

Qui in Inſulam magnam.

Pindo-ouſſou. 18. *Corouque.* 19. *Pirauijou* 20. Alius præterea, cuius nomen mihi excidit ſitus inter *Pindo-ouſſou*, & *Pirauijou*, ad quem in quibuſdam captiuis emendis operam poſui. 21.

Alius quoque inter *Carouque* & *Pindo-ouſſou*, cuius etiam appellatio non occurrit 22.

Quæ ſit tum pagorum, tum ædium forma alibi demonſtrauimus.

CAP. XXI.

De nostro ab America discessu: déque naufragijs & alijs non minimis periculis, quæ primùm in reditu nostro euasimus.

VERAM discessus nostri ab America causam si quis intelligere cupit, in memoriam sibi id reuocet necesse est quod suprà Cap. VI. sub finem retulimus. Nos nimirum postquã menses octo in Insula quam occuparat Villagagno, viximus (quos ad Idololatriam vi adigere non poterat) ab eo post suam à veræ religionis defectionem eiectos fuisse. Itaque in continentem secessimus, ad sinistram Ganabaræ sinum ingredientibus, ad eum locum quem nos *la briqueterie* nuncupamus, qui ab Castello Collignio passibus. M. distat. Ibi menses duos in tuguriolis quibusdã à Gallis piscatum euntibus olim extructis degimus. Per illud tẽpus Chappellęus & Boissius quos apud Villagagnonem reliqueramus ad nos veniunt, eandem ob causam eum deserentes ob quam nos ab illo discessionem feceramus: quòd nimirum ab Euangelio defecisset. Duo verò illi in nostrum sunt adscripti numerum qui naulum sexcentenarum Gallicarum libellarum, vnà cum aliquanta commeatus copia cum nauclero, cuius naui transportati sumus,

Lateritia, locus in America.

Chapellęus & Boissius cur à Villagagnone abscedunt.

mus,pacti eramus.

Verùm antequam vlteriùs progrediar, id eſt à nobis dicendum quod anteà nos dicturos recepimus, nimirum quo ſe geſſerit modo in nobis dimittendis Villagagno. Legati regij nomẽ prę ſe ferebat, munúſque obibat in illis regionibus. Quare Gallorum qui eò veniebant nullus quidquam contra illius nutum adgredi auſus erat. Ille igitur tantiſper dum nauis qua reuecti fuimus in anchoris ſtabat ad Ganabaræ ſinum, quo in loco onerabatur, ex ſcripto nobis abeũdi poteſtatem facit,& literas dat ad nauarchum, quibus illi ſignificat ne cunctaretur nos naui deportare, id quidem illi per ſe licere: nam (inquiebat fraudulẽter) quàm gratus fuit mihi olim eorum aduentus,quo me id aſſequutum eſſe rebar quod optabam, eorum diſceſſione tam delector, quando mecum non conſentiunt. Qua ſpecie inſidias nobis clam ſtruxerat. Arculam enim cerata tela obuolutam (qui mos eſt ab nauigantibus receptus) epiſtolis plenã, quas ad familiares ſcribebat,eidem nauarcho tradit: quibus dicam in nos conſcriptam clã interſerit,qua primo quoque obuio regio Iudici vt in nos manus coniiciat,ignique addicat,edicit,vtpote hęreſeos criminis reos à ſe peractos. Atq; ita merita noſtra in ſe collata Villagagno indigniſſima perfidia veluti obſignauit. Quam tamẽ(vt mox dicetur)in cõtrarium Deus conuertit euentum: maximo enim noſtro ſolatio, Villagagnonis verò

Villagagnonis indigniſſima perfidia.

ignominiæ cessit.

Tandem Prid. Nonas Ianuarij Anno 1558. nauem nostram, Iacobæam nomine, brasilio, pipere Indico, gossipio, cercopithecis, Saguinis, psittacis, aliísque id genus quæ iampridem plerique nostrum, sibi compararãt, oneratam conscendimus. Sed antequam è portu soluamus prætermittere nolo, vt magis ac magis pateat Villagagnonem vnum impedimento fuisse quominus Galli regionem illam tenuerint, Faribæum quendam nomine, Rothomagensem, nauis nostræ præfectum nauigationem illam suscepisse religiosi nominis procerum rogatu, vt terram illam exploraret, atque habitationi idoneum locum deligeret. Ac sanè is nobis significauit, nisi Villagagnonis defectio obstitisset, vltra octingenta hominum capita longis belgicis nauibus eò nauigatura mox fuisse. Ego verò facile credo, si Villagagno constanter in proposito perseuerasset è Gallia vltra capitum decem millia eò commigratura fuisse, quæ & Insulam nostram ab Lusitanorum insultibus propugnassent (qua tamen non multò post discessum nostrum sunt potiti) amplissimósque ac fertilissimos agros sub regia autoritate in America incolerent. Quæ terra si id cõtigisset, Antarcticæ Galliæ nomen quod inditum fuerat, meritò retinuisset.

Villagagnonis à vera religione defectio in causa est cur à Gallis America nõ sit occupata.

Sed vt ad rem, eodem ipso die, nimirum Prid. Non. Ian. soluimus, ac Deo duce, vasto illi Occidentali Oceano rursum nos commit-

mittimus. Recensione facta, capitum numerus ad quadraginta quinque est inuẽtus. Nauigium enim quo vehebamur oneraria erat nauis mediocris, cuius Nauarchus, nomine Baudouinus, de quo antè facta est mentio, nautas vigintiquinq; habebat,nos verò quindecim eramus. Nauigationem porrò illam nonnisi imminentis periculi cum formidine suscipimus: enimuerò plerique nostrûm ob infinitos quos inter eundum exantlauerant labores,nisi adeò iniquus nobis fuisset Villagagno,vt in Galliam remigrarent nunquam adduci potuissent: tum quòd sincerè Deum illic colere liceret, tum etiam soli fertilitate experta: quarum rerum in Gallia tum erat, atque est etiamnum longè maior difficultas. Hinc fit vt ego, qui Patriam meam semper amaui atque amo,Americę valedicturus,hoc loco fateri cogar, me non rarò Americanorum consortij teneri desiderio,apud quos integritatem ac synceritatem maiorem sum expertus quàm apud nostrates plerosque Christianum nomen præ se ferentes. Iam enim apud nos fides nulla superest,résque adeò nostra tota Italica facta est, ínque dissimulationibus,atque verbis inanibus posita.

Qua die ab America discessimus.

At quoniam ipso nauigationis nostræ initio Breuia erant nobis transmittenda, (sunt autem scopuli arenæ permixti) quæ in mare ad LX.pass.Mill.porriguntur, quæ etiã quàm longissimè possunt fugiunt nautę, vento non satis ad altum tenendum secundo,vt tã grauè

Breuia.

declinaremus periculũ retrò cedere propemodum coacti fuimus. Attamen postquam totos septem dies fluctibus agitati oberrauimus, nec multùm promouimus circa mediam noctẽ accidit nobis vt nautis pro more alternatim aquam è sentina ὑδραύλῳ haurientibus quamuis diu multúmque in illo perstitissent labore eã tamen exhaurire nusquam potuerunt. Nauclerus noster rem illam admiratus ad sentinam descendit, quidnam rei illud esset sciscitaturus. Nauem rimosam atque adeò aquis oppletam, vt iam paulatim demergi eam persentiremus, comperit. Quare, minimè quærendum arbitror, vtrum singulis nostrûm expergefactis vbi imminens illud periculum in quo versabamur innotuit, vehementer perculsi fuerimus nec ne. Ac sanè, tam certum erat submersionis mox futurę indiciũ, vt salutis spe omni abiecta, plerique iam mortem expectarent.

Imminẽs naufragium.

Veruntamen Deo ita prouidente quidam (in quibus eram) vitam suam quàm longissimè possent producere decernunt: séque colligunt, ac duobus ὑδραύλοις nauem ad horam vsque meridianam sustentant, hoc est, duodecim horarum spatio, quo tanta abundantia in nauem influxit quanta totis viribus à nobis potuit exhauriri. Immo cum brasilium quo erat nauis onusta aqua attigisset, sanguinem bubulum rubore referens è canalibus effluebat. Tantisper igitur dum tãta cũ diligentia, quantam res ipsa flagitabat, neruos omnes con-

contendimus, ſecundo flante vento ad reditum in Barbarorum oram, quam (vt pote non multùm à nobis remotam) illius diei hora vndecima conſpeximus, proram eò conuertimus. Interea nautæ qui cum fabro lignario ſub foris erant rimulas quæ aquæ ingreſſum præſtabāt luſtrantes, tā gnauiter officio functi ſunt, vel lardo, plumbo, panniculis atque id genus aliis quæ illis non parcè nobis ſubminiſtrabantur, infeſtiſſimas quaſque obturant: atque ita viribus iam deficientibus paulisper leuati fuimus. Attamen vbi faber lignarius nauem vndiquaque diligenter recognouit, aſſeruit eam (vtpote vetuſtam & vermibus eroſam) ad tantam nauigationem minimè eſſe parem quanta erat ea cui iam nos accincti eramus: Autórque fuit, vt vnde exceſſeramus eò rediremus, ibíque vel nauem aliam è Gallia venturam opperiremur, vel nouam conderemus: de qua ſententia acerrimè eſt certatum. Nihilominus tamen vicit naucleri ſententia, qui veritus vt ſi litus repeteret, nautis deſtitueretur, malle ſe affirmauit, vitam ſuam ad omnes caſus obiicere (quę erat illius amentia) quàm merciū atque adeò nauis ipſius iacturam facere. Se quidem Philippo, aliiſque quibus præerat, ſi ad Americam oram redire animus eſſet, ſcaphā ad eos vſus daturum eſſe. Ad quæ properè Philippus ſe quidem Galliam repetere decreuiſſe, atque ſuis omnibus vt idem facerent autorem eſſe reſpondit. Nauclerus verò alter excepit, na-

uigationem periculosissimã esse: ac præterea prǽsentire se eam diuturniorem futurã quàm vulgò crederetur: ac proinde commeatum tot hominibus alendis nõ suffecturum. Quibus auditis ex vniuerso numero sex conuenimus, qui nauigationis pericula, ac præcipuè famem imminentem reformidantes Americanam oram à qua xx. tantùm passuum millia aberamus, repetere statuimus.

Id consilium vt exequeremur, haud mora, sarcinas nostras in scapham coniicimus, quæ nobis data fuerat, cum farinę exigua copia, atque aliquãtulo potu. Sed dum mutuo valedicentes bene alij aliis precaremur, quidam ex iis qui cum Philippo remanserant, summo quo me prosequebatur amore motus manum mihi porrexit atq; ita infit, obsecro te vt nobiscum remaneas, fac nos minimè in Galliam esse appulsuros, attamen longè maior affulget spes salutis, siue ad Prouinciam Peruensem, siue ad aliquam insulam appellamus, quàm si ad Villagagnonem reuertamur, apud quem (vt facilè est coniicere) quieti nunquam eritis. His permotus cum longiori orationi locus non daretur, ego relicta in scapha sarcinarum mearum bona parte in nauem rursus confestim conscendo, atque ita periculum summum (vt dicemus) ab amico illo sagaciter præuisum effugi. Quinque reliqui quorum nomina non sine causa hoc recensebo loco, Petrus Bordonius, Ioannes Bordellus, Matthæus Vernellius, Andreas Fontanus,

Gallorum quinque in Americam reditus.

nus, Iacobus Ballæus, ægrè à nobis nec ſine lachrimis abſcedentes Americanam oram repetiêre. Ad quam nonniſi maximo labore tandem appulerunt, atque ad Villagagnonẽ redierunt, qui tres primo nominatos loco ob Euangelii confeſſionẽ morte adfecit, vti fuſiùs à nobis dicetur ſub finem iſtius hiſtoriæ.

Itaque rebus omnibus apparatis, vela damus rurſúmque mari nos committimus, putri ac vetuſta illa naui vecti in qua ceu in ſepulchro mortem potius quàm vitã operiebamur. Ac ſanè pręterquam quod maximo cum labore Breuia illa tranſgreſſi ſumus, per totũ Ianuarium menſem continuis procellis ac tẽpeſtatibus agitati fuimus, nauíſq; noſtra maximam aquæ copiã rimulis excipiebat, quam niſi continuo exhauſiſſemus, centies de die (vt ita dicam) periiſſemus. Labor autem ille non fuit vnius diei.

Maximo igitur illo labore vltra quadringenta paſſuũ mill. prouecti, Inſulã quandã incultam cõſpicimus, in modũ turris rotundã, quæ quãtum cõiectura aſſequi poſſum paſſus mille in ambitu habebat. Eam verò cũ ad dexteram pręternauigaremus, eã non modo virentibus eo menſe Ianuario abundare animaduertimus, ſed etiã tanta auiũ copia, quarũ non paucæ malo rudentibúſque nauis noſtræ inſidentes prehendi ſe atque contrectari patiebãtur, vt eminus columbariũ forma referret. Aues in ea erant nigri, leucopei, ſubalbi atq; varii id genus coloris, omnes quidẽ inter

Inſula inculta arboribus atque auibus abundans.

volandum amplitudinem non mediocrē præ ſe ferebant, verùm captis quibuſdam vbi plumis eas nudauimus, corpore paſſerem amplitudine non ſuperante eas eſſe comperimus. Vltrà quatuor paſſuū mill. progreſſi ad dexteram rupes acutas emergentes conſpicimus, quę res metum dedit ne plures illiuſmodi ſub aquis laterent ad quos nauis alliſa frangeretur, quod ſi contigiſſet ab ea exhaurienda immunes fuiſſemus. Toto nauigationis illius noſtræ tempore quæ fuit quinque menſium terras nullas exceptis inſulis illis conſpeximus quas Nauiculatores noſtri in ſuis chartis minimè notatas inuenerunt, ac forſitan etiam à nullis antea conſpectæ fuerant.

S. Rochi promontorium.

Sub finem Februarij mēſis ad æquinoctialem circulum acceſſimus, adeò vt tribus tantum gradibus ab eo diſtaremus. Sed quia dies iam quinquaginta erant elapſi, cum nauigationis partem tertiam nondū confeceramus, commeatus verò pars bona erat conſumpta, ambigebamus vtrum ad S.Rochi promontorium deflecturi eſſemns necne, quæ terra Barbaros quoſdam incolas habet, à quibus commeatum nos accipere poſſe nonnulli ſpem faciebant. Vicit tandem eorum ſententia, quibus viſum eſt vt vlterius progrederemur, vtque cercopithecorum & pſittacorum quos nobiſcum vehebamus, pars occideretur, atque ita commeatui parceretur.

Porrò quarto huius hiſtoriæ capite ſummos retulimus labores qui nobis inter eundum

dum fuerunt exantlandi, vbi ad circulum æquinoctialem accessimus. At verò quia ipse expertus sum, non faciliorem à polo antarctico hoc tendentibus esse accessum, quæ mihi de ea re probabiliter videntur dicenda hoc loco adiiciam. In primis igitur illud ponendum est, circulum æquinoctialem cuius situs est ab Euro ad Fauonium, quasi dorsum siue spinam mundi esse, iis qui ab Aquilone ad Austrum nauigationem instituunt, & contra, (nam alioqui sat scio in globo nihil summum nihil infimum esse) dico igitur & accessum ad mundi illam summitatem esse ab vtraque parte difficillimum, & in mari fluctus vtrinque æstuantes, quos tamen in immani illa abysso cernere est difficile. Ventos quoque ab eo loco erumpentes atque in contrariam partem flantes, naues ipsas Æquinoctialis circuli accessu prohibere. Cui meæ sententiæ id suffragatur quòd statim vbi vel gradũ vnum ab vtrauis parte transgressi fuerint nautæ, lætitia summa exultantes, ac de reliqua nauigatione bene ominantes sese inuicem ad commeatum edendum hortantur: adeò vt naues in decliui globi versantes, non ita difficulter agantur, atque ad summitatem illam tendentes agebantur. Adde quod maria omnia inter se quamuis conuexa (quæ tamen admiranda Dei prouidentia ne terras obruant frenantur, licèt in terris fundata sint, atque adeo supra ipsam terram elata, quam in varias Insulas, & quasi particulas diuidunt.

Quid causæ sit cur circa Æquinoctialẽ lineam difficilis sit nauigatio.

quas item inter ſe quodammodo concatenatas quibuſdam filamentis & radicibus, vt ita loquar, in imis gurgitibus eſſe exiſtimo) cùm inquam hæc tanta aquarum moles vnà cum terra ipſa ſuſpenſa quæque duobus axibus ſuſtentata (quos axes in quadrangulis vtrique polo oppoſitos eſſe fingo, quorũ quatuor, decuſſes duas faciunt, quæ in orbem & ſemicirculum ſphæram totam ambiunt) perpetuo agitur motu, quòd ex æſtu marino apparet. Cùm igitur motus ille ſub Æquinoctiali circulo initium habeat, certiſſimum eſt hemiſphærio meridionalium aquarũ ad præſcriptos limites recedente eos qui in medio globo verſantur quaſi in æquilibrio nonnihil hac quoque ratione ab curſu cohiberi. Addo inſuper, quod & alibi attigi, aeris intemperiem malaciáſque, quæ ſub æquatore crebrò obtinent, non parum incommodi afferre: imo obſtare quo minus celeri curſu tranſmittatur. Hæc ſunt quæ paucis ac quaſi obiter de hac re mihi dicenda fuere, de qua tamen in vtramque partem controuerti facilè eſſe exiſtimo. Ac ſanè nemo eſt, quantumuis eruditus, qui de his rebus ſtatuere quidquam poſſit, quod non refellatur. Solus enim Deus qui ingentem hunc orbem aqua terráque conſtantem condidit, quémque non ſine inſigni miraculo ſuſpenſum continet, arcana iſthæc omnia nouit. Ac ſanè non eſt difficile argumenta quæ paſſim in ſcholis de hac re agitantur confutare: quæ tamen minimè ſunt

ſunt contemnenda, eo præſertim nomine quòd ingenia acuunt, dummodo iſthæc omnia non primam (quod faciunt Athei) ſed ſecundas eſſe cauſas meminerimus. Denique nihil certi hac in parte agnoſco niſi id quod ſacrę tradunt literę. Illæ enim Spiritum illius authorem habent à quo veritas omnis manet, ac proinde ſolas illas indubitatas habeo.

Sed curſum noſtrum perſequamur. Cùm tandem ad æquinoctialem circulum paulatim maximis cum laboribus perueniſſemus, Gubernator nauis, eleuationem noſtram aſtrolabio rimatus eſt: atque aſſeruit nos ſub linea illa æquinoctiali eodem ipſo die quo Sol ad eam peruenerat verſari, nimirum 4. Id. Mart. quæ res vt apprimè notãda, quęque ante illud tempus pauciſſimis contigiſſet ab illo eſt obſeruata. Pluribus hęc perſequi non lubet, cuilibet tantùm æſtimãdum relinquo quanto æſtus tum perpeſſi fuerimus quibus Sol eſſet pro Zenith. Præterea quamuis, aliis anni temporibus Sol modò ad vnũ, modò ad alterum ex tropicis exſpatietur: nullibi tamen ſiue mare ſiue terram ſpectes æſtus infeſtior perſentitur, quam ſub illa zona, ſatis id mirari non poſſum quod à quodam alioqui fide (quantum mihi cernere datum eſt) digniſſimo, eſt memoriæ proditum: Hiſpanos quoſdam per regionem quandam Peruanam iter facientes, non modò miratos eſſe quòd ſub æquatore niuem cõſpexiſſent, immò montes niue obtectos ægrè ſuperaſ-

Sub æquatore ipſa die Æquinoctiali verſati ſumus.

Hiſt. Gen. Ind. lib. 4. cap. 126.

ſent,ſed etiam tantum frigus experti eſſent, vt ſociorum ſuorum nonnulli gelu rigore fuerint exanimati. Iam ſi vulgaris illa phyſicorum afferatur ſententia, niuem in media aëris regione creari,quàm faciat ad rẽ,(quod cũ bona eruditorũ venia dictũ ſit) nõ ſatis video. Sol enim perpendiculariter in illa linea radios ſuos in terrã emittit, ac proinde aërẽ calefacit,qui niuẽ ferre non poteſt nedum vt eam cõgelet concreétque.Nec magis mouet me quod de montium altitudine atque de Lunæ frigiditate vulgò dici ſolet.

Quare inſolidum quid illud eſſe ſtatuo,atque ab Philoſophorum regulis exceptum:ſolutionem verò certiorem afferri minimè puto ea quam Deus ipſe Iobo affert,cui vt oſtẽderet homines quantumuis acutiſſimos præclaris ſuis operibus rapiendis minimè pares eſſe,ait: An meos theſauros peneſtraſti? An grãdinis theſauros oculis perluſtraſti? Quaſi ſummus ille opifex Iobo diceret,Quem horreum mihi putas eſſe, quo iſthæc contineantur?túne iſtarum rerum cauſſas rimari potes? Minimè id quidem, tu imperitior es quàm qui iſthęc poſſis aſſequi.

Iob.38.22.

Sed ad rem.Africus tandem ventus nos ab æſtibus illis ſummis eripuit, in quibus procliuius erat vt torreremur,quã in Papali purgatorio igne:ac mox arcticum polum, cuius conſpectu annum integrum carueramus, intueri cœpimus. Cæterùm ne lectores diutiùs detineam, ea minimè repetam quæ à nobis

ſunt

ſunt commemorata, de permultis obſeruatu digniſſimis, de piſcibus volantibus, aliíſque prodigioſiſſimis, non vnius generis, qui à nobis inter eundum ſub torrida illa zona viſi ſunt: verùm eos ad narrationem illam remitto.

Iam igitur eorum à quibus eripuit nos Dominus periculorum narratio eſt repetenda. Iurgium ſubortum erat inter vnum ex pręfectis nauis noſtræ,& nauiculatorem noſtrum, quo fiebat vt neuter rectè officio ſuo fungeretur. Contigit vt nauiculatore ad 7. Cal. April. vicem ſuam explente vela omnia expandi atque in altum erigi iuſſerit: turbinem verò imminentem non animaduerterit, qui repentè in vela noſtra tanto impetu irruit. (quæ vt contraherentur iuſſiſſe debuerat) vt naui in latus inclinata, adeò vt mali ſummum aquam attigerit, quin & rudentes, auium caueæ, aliæque ſarcinæ paulò negligentiùs collocatæ in mare deciderint, non procul abfuimus ab exitiali ſubmerſione. Attamen rudẽtibus ſumma celeritate abſciſſis, nauis paulatim erecta eſt. Nihilominus tamen nos in ſummum diſcrimen tum deueniſſe meritò affirmare poteramus. Illi tamen quorũ culpa totum illud nobis euenerat, non illo periculo manſueti facti ſunt, atque ad concordiam allecti. Sed contra ſimul atque à periculo exoluti fuerũt, gratiarum actionis loco pugnam intentarunt inter ſe adeò obſtinatam vt periculũ eſſet ne tandẽ ad cædem deuenirent.

Humanũ ingenium niſi à Deo immutetur, indomitum.

Aliquot poſt diebus obtinente malacia, faber lignarius cum nautis qui de nobis leuandis à tanto labore (dies enim ac noctes in nauis exhaurienda ὑδραυλοις occupabamur) ſoliciti erant, rimas quas obthurarent diligenter perquirunt. Sed dum quandam ſarciunt, accidit vt aſſer longitudine & latitudine pedis vnius auulſus ſit, aqua verò tanta copia tantóque impetu in nauem irruperit, vt nautas ipſos è veſtigio abegerit, adeò vt illi fabrum lignarium reliquerint ſolum, ad nos verò qui in foris eramus accedentes re ipſa minimè explicata ſummo cum pauore exclamabant, actum eſt de nobis, actum eſt de nobis.

Caſus qui ſubmerſioné nobis propemodum attulit.

Ad hæc Pręfectus, cũ nauarcho & Gubernatore, periculo vrgẽte aſſeres nauis quę foris ſunt tegumẽto cõfeſtim in mare deiiciũt, quo faciliùs educeretur ſcapha. Braſilij quoq; maximam vim aliáſque merces quarum precium ad Gallicarum libellarum millia decem accedebat. Illi igitur cõſilium de naue relinquenda inibãt, déque ſalute quęrenda in Scapha: Quam rurſum ne nimio onere opprimeretur metuebant. Quo factum eſt vt nauarchus ſtricta machæra nos omnes ingreſſu illius prohibuerit: minatus, ſe brachium illi abſciſſurum qui primus in illam ingreſſum moliretur. Igitur rabido mari permiſſos nos eſſe autumabamus. Prius tamen illud naufragiũ ex quo ſingulari Dei ope emergeremus, in mentem nobis redibat, hortabatúrque vt totis viribus in eo perſtaremus, ne nauis obrueretur: cum tamẽ alioqui ęquè mortem

atque vitam opperiremur. Tamen tãtum effecimus vt nauem incolumem retinuerimus. Atqui non omnibus erat ea animi fortitudo: nautæ enim plerique mortis illius quod imminebat genus reformidãtes, adeò obstupuerant, vt rerum omnium curam iam abiecissent. Ac sanè, merito quidem asseuerare possum impios illos atheos qui passim inter pocula eos irridẽt qui mari sese cõmittunt, quíque tot pericula subeũt, si apud nos adfuissẽt nugas illas & ludibria sua confestim horrẽdis terroribus permutaturos fuisse. Mihi porrò dubium non est quin eorum qui isthæc aliáque quę iã commemorauimus pericula sunt lecturi plerique ex nostrate forma exclamẽt, Quàm tutum est brassicas in continente plãtare! Quàm faciliùs admirãda de Barbaris audiũtur quàm visuntur! Quàm sapienter olim Diogenes eos laudabat qui nauigãdi cõsilio inito minimè tamen nauigabãt! Atqui nõdũ nostrorum hic fuit exitus malorũ: tum enim cum in istud incidimus discrimẽ ab portu ad quem tendebamus vicies centena passuum millia aberamus. Fuerunt itaque multa alia nobis subeunda pericula: quinimo (vt mox dicetur) tantã perpessi fuimus famem, vt non pauci ex nostris extincti ea fuerint. Sed interim subiicienda est ratio qua istud euasimus periculum. Faber noster lignarius humilis quidem staturæ vir, sed animo forti, nauis sentinam vt cæteri minimè reliquerat, sed cõtra penulã suã nauticã vasto illi hiatui ad-

mouerat, pedibúsq; vt aquę virib. obsisteret quibus tamē non semel est à suo loco dimotus, atque in altum elatus, calcabat, tum quāta poterat vocis cōtentione eos aduocabat qui in foris erant consternati atque in summam iam deuenerant desperationem : monebátq; vt sibi vestes, xylina cubilia, aliáque quæ vsui erant subministrarent, quibus quàm maximè possent aquæ impetus tantisper cohiberetur, dum asserē appararet, quo hiatus ille perniciosus resarciretur. Quibus diligenter suppeditatis illius opera ab tam præsenti periculo liberati fuimus.

Ab eo tempore ventis adeò aduersis vsi sumus, vt nauis nostra modò ad Eurum, modò ad Fauoniū depelleretur, cū tamē ad Austrū tēderemus. Pręterea Gubernator noster illius artis nō admodū peritus à cursu aberrauit, atq; ita incertū cursum donec ad Tropicum Cancri peruentum fuerit tenuimus.

Præterea per quindecim dies inter herbas mari innatantes versati sumus, quarum tanta erat densitas, tantáque copia, vt nisi securibus eas secantes, nauigio, quod illis frangendis erat impar, viam fecissemus, futurum autumo fuisse vt ibi substitissemus. Quoniam autem herbarum illa copia mare quodāmodo turbidum efficiebat, nos in paludib. cœnosis versari credebamus: ac proinde Insulas quasdam in propinquo esse iudicabamus. Verùm iacta bolide, cui funis quingentenarum vlnarū longitudine alligatus est, nec fundum atti-

Herbidū mare.

attigimus, neque etiam Insulas vllas aut continentem animaduertimus. Ad hæc id commemorare libet quod ab Ind. Hist. de hac re memoriæ est proditum: Christophorus Columbus, inquit, ea quam primùm instituit nauigatione ad Indiam nouam cognoscēdam, Anno nimirum 1492. Commeatus reparandi gratia ad vnam ex Cauariis Insulis diuertit, à qua paulò post digressus, cùm dies permultos nauigasset, tandē ad mare adeò herbidū deuenit vt pratum referret. Quæ res non parum eum commouit quamuis nullum subesset periculum. Sed herbarum illarum descriptionem subiungere placet. Colore sunt subflauo, ad fœnum iam exsiccatum accedente, foliis à ruta hortensi non absimilibus: baccas iuniperinas referentibus: prælongis quibusdam filamentis ac fibris colligantur, non absimili ab hædera terrestri modo, atque ita radicibus expertes, mari ipso innatant. Cæterùm non satis tutò tractantur, nonnunquam etiam sordes nescio quas rubras, quarū forma ad galli gallinacei cristam accedit, mari innatātes vidi, quarum adeò periculosus erat contactus, vt si à nobis attrectarentur, manus confestim intumesceret, ac rubore infestaretur.

Hist. Gen. Ind. li. 1. c. 16.

Herbarū illarū marinarum descriptio.

Quisquilia rubra mari innatātes.

At quia nuper in sermonem de bolide incidimus, de qua multa ab anilium fabularum commentis non admodum aliena sæpius audiui, nimirum nauigantes ea iacta è terra quę inhęret, quibus in regionib. versentur agno-

ſcere quòd falciſſimum eſſe de Occidentali mari aſſero. Itaque quod res eſt ſubiiciã. Bolis ergo inſtrumentum eſt trũculum piramidalem forma referens ac acuta parte perforatũ, quòd funibus attexitur, ſebum verò ab altera parte applicantes in profundum demergũt nautę quoties locũ ſtationi idoneum nactos ſe eſſe putant. Cui ſi arena adhęſerit opportunam eſſe ſtationem colligũt: ſin minùs, limum aut rupes ſubeſſe cognoſcunt, cui anchora defigi minimè poteſt, ac proinde aliò eſſe properandum.

Bolis quid ſit, quiſque illius vſus.

Hæc habui dicenda ad erroris illius refutationem. Ij enim omnes qui in alto Oceano nauigarunt immenſam eſſe illius & inſcrutabilem, quantauis maxima funium copia adhibita, profunditatem norunt: Quò fit vt dies noctéſque, quãdiu ſecũdus eſt ventus, curſus ſit tenendus: obtinente verò malacia, cõſiſtere neceſſe ſit. Nauigia enim mari illi accommoda perinde ac naues actuariæ remis non agũtur. Ex quo patet nugas eſſe ea quæ vulgo referũtur: bolide humum erui, qua in quibus terris nautæ verſentur dignoſcant, cùm vaſti illi gurgites (vt ſuprà dixi) ſint penitus imperſcrutabiles: Quòd ſi in mediterraneo mari, aut in ipſa terra vt quidam de Africę deſertis referunt in quibus ſtellarum & pixidis marinę ductu viatores iter conficiũt, locũ habeat, penes authores fides eſto. Ego quæ de Occidentali Oceano dixi vera eſſe confirmo.

Calchõd. de bello Turcico.

Igitur poſtquã herboſum illud mare præter-

tergreſſi ſumus, veriti ne in piratas incideremus, tormēta aliquot ferrea aptauimus, aliáque munimēta inſtruximus. Quæ res nouum nobis creauit periculum. Cum. n. tormentarius noſter puluerem igni admouiſſet, tandiu eum apud ignem reliquit quoad vas cui fuerat impoſitus cādeſceret, atque adeò ignem conciperet: cuius flamma vniuerſum nauigiū noſtrum penetrauit. Adeo vt perparum abfuerit quin ob picem quā vndiquaque oblitū erat nauigiū flammis correpti fuerimus quibuſdam velis ac rudentibus infeſtatis, tribus quoq; nautis grauiſſimè aduſtis, quorū vnus poſt aliquot dies vitam cum morte commutauit. De me quod attinet niſi vultui meo pileum oppoſuiſſem, haud dubiè aduſtione fuiſſem turpatus, niſi quid grauius mihi accidiſſet. At illius mei pilei beneficio ſummis tantùm auriculis capilliſque aduſtis incolumis euaſi. Quod quidem ad decimum ſeptimum Cal. Maias nobis contigit. Iam hoc loco aliquantulum eſt reſpirandū nobis per Dei gratiam ab naufragiis, ſubmerſione, incendióq; hactenus liberatis.

CAP. XXII.

De extrema fame, tempestatibus, aliisque non paucis periculis, à quibus in Galliam redeũtes diuina ope erepti sumus.

TOT tantisper euitatis periculis è Scylla in Charibdim incidimus. Etenim cibariis nostris iam ante non quidem opiparis pars media repente fuit detracta, eò quòd tum temporis à Gallia decies centena passuum millia aberamus, quam moram non tempestates tãtum, nobis attulerunt. Nam (quod etiam alibi dixi) Gubernator noster à cursu adeò aberrauerat, vt cum assereret nos ad Hispaniæ oram accedere, Insulas Essoreas legeremus, quæ ab Hispaniẽsi ora sexies cẽtena passuum millia distant. Ille igitur error eò inopiæ nos redegit, vt sub Aprilis mensis finem commeatu penitus careremus. Postremum igitur solatium fuit, vt Cellulam gypsatam, in qua commeatus recondi solent, euerreremus: in qua vermes & murium excrementa maiori copia quàm micas reperimus, quisquiliis tamen illis diligẽter collectis, ac sigillatim distributis, pulmentum cõficiebamus, quod nigredine & amaritudine fuliginem superabat. Id genus cibi quàm palato esset

Vermes ac muriũ excrementa vna cũ micis panis colliguntur & eduntur.

gratum

gratum minimè eſt quærendum. Per illud tempus quicunque cercopithecos & pſittacos reſeruarant iis (quod iampridem à multis erat factum) veſci non dubitarunt. In ſumma, iam ipſo Maij menſis initio ex nautis noſtris duo fame necati ſunt, atque pro nauigantium more in ipſo profundo ſepulti. Præterea tã dira vrgente fame totos viginti dies procellis ac tempeſtatibus adeò vexati fuimus, vt non modò vela omnia complicare, clauúmque obligare, ſed nauigium amplius regere impotes permittere illud flatibus atque vndis coacti fuerimus. Quæ res effecit, vt per totum illud tempus quantumuis vrgẽte fame piſcis à nobis nullus fuerit captus. In ſumma repentè nos in diram famem incidimus extrinſecus vndis, intrinſecus verò aqua petimur. Quare in eorum gratiam qui mare nondum viderunt, quos meritò mediã tantùm mundi partem vidiſſe dixeris, hoc loco, id eſt in memoriam reuocandum quod pſaltes de nauigantibus aſſerit:

Nautæ duo fame necati.

Pſal. 107. 23. 24.

At vos tranantes pictis vada ſalſa carinis,
Maris coloni diuitis,
Magna Dei verè miracula cernitis, alti
Diſperſa campis æquoris.
Nam ſimulac iuſſit, rapidi tota æquora venti
Ad ipſa tollunt ſidera.
Abripitur pariter ratis, & nunc nubila tangit:
Tumente vecta gurgite,
Tartara nunc contrà præceps cõtendit ad ima,
Ipſiſq; mergitur inferis, &c.

Per illud tempus cogente rerum inopia, quàm admirãda cõciperẽt vota Nautę Papisticã superstitionẽ profitentes: Nicolao enim Cereũ simulachrũ iustę humanę magnitudinis sese persoluturos esse vouebãt, si quando daretur vt portũ attingerent. Atqui aliud nihil illud erat quàm Baalem oculis & auribus captum compellare. At nos verám Religionem professi ad verum illum Deum vota omnia dirigebamus cuius benignitatem atque fauorẽ toties experti eramus: cuius etiã ope in media ipsa fame non sine insigni miraculo sustentabamur, à quo etiam vno mare ipsum ac tẽpestates sedare posse noueramus.

1.Reg. 18. 26.

Interim licèt inedia ac proinde macie adeò confecti essemus vt nauigationis obeundis ministeriis vix ac ne vix quidem idonei essemus, egestas tamen singulos eò compellebat vt quacúmq; fieri posset ratione de famelico ventre saturando cogitarent. Nonnullis in mentem venit vt frustula parmarum ex tergo *Tapiroussou*, de quo anteà, in aqua decoquerent, ederéntque: at illa inuentio nõ ita successit. Alij igitur eadem frustula excipientes prunis imposita torrent, quod adustum erat cultro eradunt: quod optimè successit, corium enim illud nobis fame iam cõfectis suillam cutem prunis assatam sapore referebat. Hoc facto experimento, quicunque parmas eiusmodi habebant frustatim eas concidebant falcibus, aliísque instrumentis, Frustáque diligenter in sacculis recondita apud

Parmæ ex tergo *Tapiroussou* mãdũtur.

pud ſe continuò geſtabant, immo in tanto apud eos erant illa pretio, atque loculi auro oppleti apud auaros & fœneratores noſtrates eſſe ſolent. Ioſephus de Hieroſolymitanis obſeſſis verba faciens memoriæ prodidit eos nec cingulis nec calceamentis abſtinuiſſe, Coriáque ſcutis detracta mandiſſe. At non defuerunt inter nos qui & Coriaceos thoraces ipſáque adeò calceamenta ederent. Immo pueri, qui nobis famulabantur fame adeò preſſi fuêre, vt à Laternarum cornibus non abſtinuerint, quarũ in nauigiis maxima ſuppetit copia, immo ſebaceis ipſis Candelis ſi quas offenderent non pepercerunt. At nos ſummè debilitatos iugiter in exhauriẽda naue laborare neceſſe erat, alioqui mox ſubmerſi fuiſſemus, inediámque noſtram largo potu compenſaſſemus.

De Bello Ind. lib. 7. capit. 7.

Thoraces coriacei & calceamẽta exeduntur.

Laternarũ cornua cãdelęque Sebaceæ cibi vices præſtant.

Porrò ingentem bolidẽ tertio nonas Maias ſub ſolis Occaſum in aëre ardentẽ conſpeximus, cuius tanta erat velis noſtris reuerberatio vt ea igne iam correpta eſſe crederemus: attamen nullo noſtro incommodo ſtatim euolauit. Iam ſi quæratur vnde bolis illa ortum habuerit, Reſpondeo rei illius cauſam indagare difficillimum eſſe, præſertim cùm terras nouas ex quibus ichtyocollæ aduehi ſolent, Inſulámque Canada præterlegeremus, quæ regio eſt frigidiſſima, ex calidis exhalationibus ortam eſſe nemo dixerit. Nos igitur vt genere omni incommodorum affligeremur, Aquilone vento adeò infeſtati

Bolis ignea in aere conſpicitur.

fuimus, vt totos dies quindecim calorem vix vllum persenserimus.

Tormentarius noster ad 4. Cal. Maias, cũ antè tanta fuisset fame oppressus vt psittaci viscera me præsente cruda paulò antè deglubisset, diem suum obijt, nec terræ, sed mari sepulchrali vt & superiores mortui mandatus est. Cuius mortem eò æquiore tulimus animo quòd opera ipsius facilè careremus: Etenim si Piratæ quidam eo tempore nos aggressi fuissent, non modò non propulsaremus eos, sed vltro in deditionẽ venire summis votis optabamus (quæ erat nostra miseria) dummodò cibus suppeditaretur nobis. Sed prout Deo visum est nos per totam nauigationem illam affligere, vnicum conspeximus nauigium, quod assequi minimè potuimus, vela enim apparare maturè per imbecillitatem nostram non licuit.

Mures captantur atque mãduntur.

Cæterùm consumptis illis de quibus paulò antè memini parmis, coriis, ipsisque adeò arcarum tegumentis, breuiter quicquid famem explere poterat, nos vltimam nauigationis nostræ lineã attigisse existimabamus. Sed penuria artium inuentrix, quosdam ex nobis mures vt venarentur compulit. Illi enim fame oppressi (quòd micas cæteráque omnia quæ corrodere solebant diligenter collegissemus) turmatim per foros cursitabant. Nos verò cùm diligenter, tum ingeniosissimè iis captandis variis decipularum generibus adhibitis inuigilabamus, nonnunquam

etiam

etiam noctu feliũ more eos obſeruabamus. Quo factum eſt vt quantumuis latentes perpauci manus effugerint noſtras. Ac ſanè murem tum pluris, quàm bouem faceremus in continente, æſtimabamus. Vidi enim qui coronata tria, nonnunquam quatuor, in ſingulos mures numerarent. Immo quendam obſeruaui, qui cum Chirurgus noſter mures duos ſimul cepiſſet, hac voluit cum illo agere conditione, vt ſi murium ſuorum alterum commodare vellet, cum primum ad portum appelleremus, galerum, thoracem, femoralia, & tibialia ipſi penderet. Ille tamen (quòd veſtes vitæ ſuæ poſthaberet) conditionem reſpuit. Denique mures frequentes ac minimè exenterati in aqua marina elixabantur, qui tamen maiori nobis erant in pretio, quàm ſint in continente veruecini armi.

Præterea quo magis ac magis pateat nihil quod edule eſſet à nobis contemni, de quodam narrabo, qui cùm Pręfectus noſter murem ſatis grandem apparaſſet, quatuor exſectis pedibus, quos in foris reliquerat, eos diligentiſſimè collegit, pruníſque aſſauit, aſſeruítque ſe perdicum alas tam ſciti ſaporis minimè vnquã ediſſe. Ac ſanè, quid eſt quod non tanta inedia oppreſſi mandiſſemus, aut potiùs voraſſemus, qui ad explendam famem oſſa ipſa olim proiecta aliáſque id genus ſordes ſummoperè optabamus? Nec dubium eſt quin ſi nobis virides herbæ aut fœnũ adfuiſſet, brutorum more ea mandiſſemus. Atqui

Muriũ pedes diligẽtiſſimè colliguntur.

non solùm cum malo hoc conflictabamur, totis enim viginti diebus quibus fame illa infestati fuimus, neque vinum neque aquâ dulcis in naui nostra visa est, restabat tãtum exiguus siceræ cadus, quem præfecti nostri adeò parcè distribuebant, vt si vel Monarcha quis tum nobiscum fuisset, cæteris largiorem potum non obtinuisset: singulis autem cyathus quotidie assignabatur. Cum itaque non minus siti quàm fame infestaremur, quotiescũque decidebat pluuia linteis expansis, ferreóque globulo in medio sito vt commodius in vasa subiecta instillaret, aquã excipiebamus. Immo eã quę per foros effluebat, diligẽter colligebamus, nec obstabant sordes quæ eã lõgè turbidiorẽ ea quæ per vicos in vrbibus præterfluit, reddũt, quominus à nobis ebiberetur

Sitis fame intolerabilior.

Denique quamuis ea fames quam Anno 1574. in obsidione Sãcerrana perpessi sumus, in earum numerum quę grauissimæ habentur recẽseri debeat, vt videre est ex historia quã de ea re nos ipsi edidimus, quamuis diuturnior, non tamen ęquè grauis atque ea de qua nunc agimus fuit. Sancerræ enim neque aquę neq; vini laborauimus inopia, præterea herbæ quędam ac radices, vitiúmque gemmæ nobis suppetebant. Ego sanè si ob caussæ iustæ patrocinium, obsidione alicubi tenerer, tantisperdum Deo creatis rebus benedictionem suam impertiri visum esset, quid pelles, membranæ, bubalini thoraces, aliáque eiusmodi succum aliquantulum habentes, quibus

Sancerrana fames.

tamen

tamen quotidiano vſui quamuis minimè familiaribus, in illa obſidione famem tolerauimus, expertus minimè vnquam famis metu in deditionem hoſtibus venirem, dummodo earum rerum copia ſuppeteret. At in illa noſtra nauigatione longè diuerſa erat ratio, eò enim redacti fuimus vt nihil nobis reſtaret præter braſilium lignum, præ omnibus aliis lignorum generibus ſiccum, atque humore expers. Nihilominus tamen non defuerunt inter nos qui fame ad extremũ adacti, cibi aliûs inopia, lignum illud dentibus atterere conarẽtur. In quibus erat Philippus dux noſter, qui cum fruſtulum ori admouiſſet altum trahens ſuſpirium me his compellauit verbis. Heu mi Leri, pecuniam in Gallia ad quater mille libellas olim credidi, cuius apocham vtinam conſcribere tenerer, & mihi pro ea panis vnus cum cyatho vini mihi præberetur. Petrus autem Richerius Paſtor, qui non ita pridem Rupellę ad Dominum migrauit, in cellula ſua proſtratus iacebat, adeóque erat viribus omnibus expers vt capud ad Deũ oraturus minimè poſſet attollere, attamen ita proſtratus indeſinenter precibus ad eũ fundendis intentus erat.

Braſilium lignũ corroditur.

Philippi votum.

Richerij debilitas.

Antequam ſermoni huic finem imponam, id obiter obſeruare libet, quod in aliis quidem, maximè in me ipſo animaduerti, qui binas fames expertus ſum, eáſque eiuſmodi, vt nullum vnquam horridiores euaſiſſe credam. Corporibus inedia debilitatis, & defi-

Inedia rabiem generat.

ciẽte natura, ſenſibus alienatis, ſpiritibúſque diſſipatis, non modò feroces, ſed & moroſi & iracundi fiunt homines. Illa porrò iracundia meritò rabiei genus dici poteſt: Quò fit vt appoſitè vernaculo noſtro ſermone is fame dicatur furere, qui fame premitur. Pręterea quoniam experientia res omnes expreſſiùs edocet, video non ſine cauſa Deum populo ſuo minantem famem niſi ſuis pareat pręceptis, diſertè exprimere futurum vt viri illius qui fuerat mollis, & delicatus, valdè malignus ſit oculus in fratrem ſuum, & in vxorem ſibi chariſſimã, atque in filios ſuos, adeò vt non det vlli ex eis de carne filiorum ſuorum quam comedet. Nam præter ea quæ in Hiſt. Sancer. commemorauimus exempla de parentibus qui ex liberis ſuis vnum comederunt, déque militibus quibuſdam qui poſtquam cadauera eorum qui bello cæſi fuerãt, deguſtaſſent, ſe decreuiſſe ſi malum illud diu tiùs perſtitiſſet, viuis manus afferre, affirmatiùs perſtitiſſet... re poſſũ nos durante illa Nautica fame vix acre ne vix quidem pacatè alij cum aliis colloqui potuiſſe, licèt Dei timore cohiberemur, immò quin (quod Dominus condonet nobis) malignis oculis alij in alios fuerimus.

Deut. 28. 53. 54.

Prodigioſa multa famis tẽpore in mentem pleriſque venerant.

Sed vt reliquum nauigationis noſtræ curſum deſcribere pergam: Contigit rebus noſtris in peius ruentibus, vt nautæ alij duo 17. Cal. Maias fame necati fuerint. Quo tempore ex noſtris nonnulli fuere qui tam diuturnum errorem noſtrum in aquis ſecum reputantes, nulla

Nautæ fame enecati.

nulla obiecta terra animo suo fingebant nos in nouo versari diluuio. Cum igitur nautas illos mortuos in mare præcipites dari animaduertimus eundem nobis exitum omnibus impendere credebamus. Ego in tanta rerum inopia qua, vt dixi, cercopitheci ac psittaci quos vehebamus confecti fuere, ad illud vsque tempus psittacum plumis decorum, anseris magnitudine, articulatè voces multas humanas imitantem, studiosissimè cõseruaram: eum Gaspari Collignio offerre sperabã, atque ea spe quinque dies cautissimè occultaram, nullo ei præbito cibo. Hunc tum vrgente fame, tum quòd vererer ne mihi noctu furto surriperetur, post alios omnes occidi. Ille mihi amicísq; aliquot meis per tres quatuórve dies alimento fuit: integer autem à nobis fuit esus, nullam enim particulam præter plumas eiecimus, adeò vt non carnes tãtùm, sed & viscera & pedes ipsos, atque adeò vngues, vncúmque rostrum corroserimus. Auis istius mortem ęgerrimè postea tuli: dolorem auxit, quod quinto ab eius obitu die terram conspeximus. Cum igitur illius generis aues facilè careant potu, vel tribus nucibus totum illud tempus vitam illius sustentare potuissem.

At verò, dicet quispiam, quid nobis cum tuo psittaco? nósne perpetuò in miseriis illis vestris suspensos tenebis? Annon tandem aliquando malorum & quidem omnis generis satis? Nunquid aut vita aut morte finis tan-

dem dabitur? dabitur vtique: Deus enim qui (non ſanè vulgari cibo) corpora noſtra ſuſtentabat, opẽ nobis tulit opportuniſſimam, effecítque immenſa ſua bonitate vt 8. Cal. Iun. cùm iam ad foros fermè languore confecti iaceremus, Britanniam inferiorem conſpexerimus. Veruntamen quod non ſemel à Gubernatore noſtro decepti fuiſſemus, qui terræ loco nubes nobis ac chimeras indicarat quæ properè euanuerant, ſpeculatore iterum atque iterum pro more exclamante, Terram, Terram, vix tamen verè illud dici credebamus. Atqui ſecũdo flãte vento prora obuerſa mox certò cognouimus continentem in propinquo eſſe. Iam verò vt liquidò appareat quantam in miſeriam quantúmque in diſcrimen adducti fuerimus, quámque opportunè Deus ſit nobis opitulatus, huc referre lubet quod nauclerus noſter edita voce affirmauit ſtatim vt gratiarũ actiones ob imminẽtem liberationẽ noſtrã egiſſet: Se nimirum omnino decreuiſſe, ſi diem vnũ adhuc in illo tam miſero ſtatu permanſiſſemus non quidem ſorte agere (vt ab nonnullis, in tales redactis anguſtias eſt aliquando factum) ſed aliquem ex nobis clàm interficere qui cæteris eſui eſſet. Quæ res minimè me commouit, conſcius enim mihi eram (quamuis omnes macie eſſemus confecti) me ab illo periculo tutum ſatis fuiſſe: niſi fortè cutem & oſſa nuda pro carnibus habere voluiſſet. Quoniam autem nautę noſtri Rupellam appellere

Qua die continẽtẽ conpſeximus.

Prodigioſum decretum.

re

re decreuerãt,vt ibi Braſilium ſuum lignum vénderent, cum iam ab Britãnia ſex paſſuum millibus tantùm abeſſemus. Nauclerus cum Philippo & quibuſdam aliis ſcapha vecti ad oppidulum proximum (hodiernum vocant) contendunt,cibaria comparaturi. Inter quos duo ex noſtris quibus pacunias ſpeciatim numeraueram ad cibaria quædam mihi comparanda, vbi ad continentem appulerunt, nauem noſtram famis domicilium eſſe rati, diſertè teſtati ſunt ſe in eam pedem nunquam relaturos:quod ab ipſis eſt factum.Relictis enim in naue ſarcinis ſuis ab illo tempore eos nunquam vidimus.Attamen eorum vnus qui ſolus mecum è quatuordecim illis quorum nomina initio recenſui, hoc anno 1584. quo hiſtoriam hanc corrigo recenſeóque,quãto cum labore priſtinæ reſtituti fuerint valetudini ad me ſcripſit.Nobis quid hac in parte contigerit mox narrabo. Nobis in Anchoris noſtris operientibus ad nos acceſſere piſcatores quidã,à quibus cibaria petimus, illi ſe à nobis irrideri arbitrati, immò ne iniuria aliqua afficerentur veriti, fugam capeſſunt,at nos quos vrgebat fames, eos vt conſiſterent cogimus, ínque eorum lintrem irruimus. Tum illi extrema quæuis ſibi imminere credebant. Nos verò pacatè omnia agere, cúmque cibariorum nihil præter cibarij panis fruſta aliquot comperiſſemus, vnus ex illis inuentus eſt qui expoſita extrema qua premebamur fame adeò ferũ ſe præ-

ſtitit,vt pro panis illius fruſtulo, quod vix o-
bolo væniſſet, ſeſtertios duodecim non du-
bitauit à me exigere. Noſtri autem mox cum
cibariis ad nos redeunt, quàm auidè à nobis
fuerint excepta neceſſe non eſt dicere. Tum
in propoſito perſeuerãtes, nimirũ vt Rupel-
læ litus peteremus, iam paſſuum ſex millia
nauigaramus, cum ab Nautis qui nos aſſecu-
ti ſunt admoniti fuimus Piratas quoſdam ad
oram illam vagari. Quare poſt tot tantáque
pericula, quæ Dei ope euaſeramus, ſi vltro in
periculum nos coniiceremus, videntes illud
nihil aliud eſſe quàm Deum tentare, illo ipſo
die 7. Cal. Iunias portum intramus, Blauue-
tenſem, in Britannia: ad quod per illud tem-
pus naues permultæ è variis regionib. redu-
ces appellebant: quæ & tormenta diſplode-
bant, aliáque nauigantibus ſolemnia cele-
brabãt, atque ob partas victorias triumpha-
bant. Inter quas vna erat ex vrbe Samnalea,
cuius nautæ Hiſpanicam ex terris Peruanis
reducem ceperant. Ea pretioſis quibuſque
mercibus erat onerata, cuius pretiũ ad ſexa-
ginta aureorũ nummorũ milla æſtimabatur.
Cuius rei fama cũ per vniuerſam Galliã ſpar-
ſa fuiſſet, mercatores non pauci Pariſienſes,
Lugdunenſes, aliíque eò ad merces illas coe-
mendas commeabant. Quæ res commodiſſi-
mè nobis euenit: accidit enim vt cum è naui
egrederemur mercatorum illorum plerique
iis auditis quæ perpeſſi eramus, & nos pręin-
firmitate minùs ad greſſus figendos idoneos
ſuſtẽtarint, & opportuniſſimè admonuerint

vt ab nimio esu diligenter nobis caueremus, paulatímque vires nostras pauculo cibo repararemus, iure ex veterum gallinarũ decoctione, lacte caprino, aliísque ad viscera dilatanda accommodatis. Ac sanè cum iis omnibus qui tam salubri paruerunt consilio bene est actum. Nautæ verò qui repentè ventrem cibo impleuere, non tulerunt impunè: nam è viginti, tot enim incolumes terram attigerunt, plures decem sibi mortem accersiuisse autumo: nos verò (quindecim eramus numero) qui, vt iam dixi, nauem illam in America conscenderamus in Galliam remigraturi, ad vnum omnes terra maríque incolumes tum seruati sumus. Hoc quidem verum est, nos nonnisi cute & ossibus tum constitisse, adeò vt alij alios intuentes cadauera è sepulchris eruta videre videremur. Adhęc vbi cœlũ terrestre persensimus, tantum ciborum nos cepit fastidium, vt (nam de me nominatim verius referre possum) in diuersorium tãdem delatus oblatum mihi vinum vbi olfeci, deliquium animi passus sim, ínque arcam quæ in propinquo erat delapsus. Qui verò aderãt futurum vt animã mox agerem existimabãt, habita pręsertim debilitatis meę ratione. Atqui minimo affectus fui casu illo incommodo. Itaque in lectum decubui, támque suauiter dormiui, vt nonnisi sequenti die & quidẽ multa luce experrectus fuerim: quamuis ante decem menses in lecto non decubuissẽ, quod ideo commemoro, quòd faciat contra eorũ

Famé consequitur ciborũ fastidium.

opinionem qui putant eos qui ab mollibus cubilibus desueuerũt ea repetẽtes initio dormire minùs posse. Blaueti igitur quatuor diebus transactis Hannebonẽ nos conferimus, quod oppidulum ab Blaueto quatuor passuum millibus distat. In quo totos quindecim dies quieuimus, nósq; ex medicorũ prę-scripto curauimus. Quantumuis tamen diligẽter nobis caueremús nemo nostrum effugere potuit quin tumore per totum corpus infestaretur, me cum tribus aliis exceptis qui ab vmbilico ad pedes vsque eo morbo laborauimus. Insuper cum διαῤῥοία & stomachi solutione conflictabamur, adeò vt intra corpus nihil consisteret eorum quæ immittebantur. Tamen medicamenti genus nobis est indicatum, quo postquam vsi sumus confestim ab eo morbo sanati fuimus: est autem eiusmodi. Ius hederæ terrestris est accipiendũ cum oryza probè cocta, in ipsa olla pannis veteribus restincta: quibus igni admotis ouorum vitelli sunt permiscendi. Confectionem illã cochlearibus admodum pultis ori admouebamus. Ac sanè nos omnes morbo illo extinctos futuros fuisse, nisi medicamentum illud adhibitum fuisset, facilè credo. Hæc sunt denique quæ de nauigatione illa nostra habui referenda: Quæ sanè inter minimas non est reponẽda si animaduertas nos gradus septuaginta tres nauigasse ab Aquilone ad Austrum. Verùm ne palmam merentibus præripere videamur, quantula est, si cum ingenti illa

Medicamentũ ad restringẽdã aluum accommodum.

Ioan. Sebast. de Cano, Hispanus, Et Drachus Anglus vniuersum terrarum orbẽ circundederunt. Consule Hist. Gẽ. Ind. c. 98. Itẽ. Popelin, de tribus mũdis.

illa Ioannis Sebaſtiani De Cano Hiſpani, aut (vt quidam volunt) Veneti vel etiam vt aliis placet ab vrbe Guetaria in Cãtabria Prouincia oriundi, qui vniuerſo orbe circundato, quod ni fallor, contigerat ante eum nemini, poſt eum quidem de Dracho Anglo idem referunt, qui in patriam redux pro inſignibus orbem terræ depingi curauit cum hac inſcriptione, *Primus me circumdediſti.*

Cæterùm iis à me lectis quæ Hieronymus Benzo de ſua in Peruenſem terram, aliáſque orbis illius regiones peregrinatione, quæ fuit annorum quatuordecim, ſcripſit: commune hoc mihi cum illo eſſe animaduerti, quòd (vt ipſe hiſtoriæ ſuæ initio refert) annos viginti duos natus eſſet cùm multorum exemplo peragrandi orbis cupidus ac præſertim viſendę eius mundi partis nuper repertæ, cui Indiæ Occidentalis nomen factum eſt, explere animum ſecũ tandem conſtituit. Ego verò eodem ſtudio impulſus, totidémque annos natus, in Braſiliam nauigationem ſuſcepi, pro vt ipſe hiſtoriæ huius initio adnotaui, ſed aliud eſt longè maiori dignum obſeruatione, quòd nimirum Benzo, (licèt ille de nobis nihil nec nos de ipſo vnquam audiuiſſemus) affirmat ſe Idibus Septembris An. 1556. in Hiſpaniam peractis ſuis peregrinationibus, appuliſſe: nos verò (quod etiam ſuper commemoraui) ad 4. Idus eiuſdẽ mẽſis, eodẽq; anno in Braſiliã ꝓfecturi Geneuâ exceſſimus. Iã igitur ſiquis tẽporũ

Statim poſt Benzonis reditum accingit ſe ad iter Americ. Autor.

ſeriem obſeruare velit, eorum qui in Americam nauigarunt: nos ſtatim poſt Benzonis reditum eſſemus collocãdi. Porro cùm Benzonis hiſtoria Latino ſermone primùm, ac poſteà Gallico Vrbani Caluetonis amiciſſimi mei opera extet ex Italico conuerſa, cui titulus eſt *Noua noui orbis hiſtoria*, adde quod author ipſe inter eos qui multa obſeruarunt, atque obſeruata elegantiſſimè ſcriptis mandarunt, poſtremum non obtinet locum: neceſſe penitus eſſe exiſtimo iis qui Americanorum mores probè noſſe cupiũt, atq; adeò quàm immaniter miſeræ illæ gentes ab Hiſpanis, à quibus ſubactæ ſunt, excipiantur, vt hiſtoriam illam diligenter perlegant. Ille autem eò maiori eſt dignus laude, quòd hiſtoriã ſuam concludat prçſtantiſſima gratiarum actione, quam ad Deum dirigit. In quo ſe minimè ingratum in eum fuiſſe, à quo beneficium hoc acceperat, vt res adeò nouas, támque à nobis remotas terras viſeret, per totum quatuordecim annorum ſpatium, cuius etiam ope tot pericula euaſiſſet. Illius tamen clariſſimum nomen obſcurare nititur Theuetus, veritatis, (ſi quis alius noſtra memoria extitit) acerrimus hoſtis, ſuo virorum illuſtrium libro, quem nuper edidit. Ille enim de Franciſco Pizarro Hiſpano à quo Attabalippa Peruenſium rex fuit deuictus, verba faciens, totam Benzonis hiſtoriam ita in dubium reuocat (à cuius tamen facundia longiſſimè abeſt) vt meras fabulas eſſe dicas.

Theuetus Benzoni obtrectat.

Quæ

Quæ res forte à Theueto de industria est suscepta, quòd cum Hispania spiret, ac proinde Galliam patriam suam debito non prosequatur affectu, cuius tamẽ lepidissimus Benzo famę est studiosissimus aduersus eos qui quod minimo negotio Indos illos subegerint, cæteras omnes gentes tam facilè se deuincere posse iactant.

Sed vt ad nos redeam finem ac requiem laborum consequutos nos esse forsitan quis existimet: attamen nisi ille idem, cuius ope à tot naufragiis, tempestatibus, extremáque fame aliísque incommodis quę nos inter nauigandum assiduè vexarũt, liberati sumus, nos ad litus appulsos seruasset, extrema quæque nobis impendebant. Iam suprà dixi Villagagnonem tradidisse dicam in nos præscriptã, præfecto nauis illius qua reuecti sumus, vnà cum mandatis ad obuios quosque magistratus vt in nos (vtpote hæreseos criminis reos à se peractos) animaduerterent, igníq; addicerent. Contigit autem vt Philippo Duci nostro cum Magistratibus (ab religione quam profitebamur non abhorrentibus) cui arcula illa epistolis dicæ illi adiunctis plena tradita fuerat necessitudo intercederet. Quò factum est vt optimè ab illis excepti fuerimus contrà quàm cupiebat Villagagno, imò etiam fortunis suis non pepercerunt, quin nostris, quibus opus erat eas largirentur: Philippus quoque ab illis pecunias mutuo accepit, atq; ita Deus ille qui astutos in astutia deprehendit, nos ab illo periculo liberauit, effecítq; vt sce-

Prouidentia Dei admiranda.

lerati Villagagnonis perfidia detecta, id totũ ad illius contumeliã, noſtrũ verò ſolatiũ redũdarit. Tãto igitur accepto beneficio ab illius manu qui nos toties terra mariq; ſeruauit, Nautis noſtris Hannebone excedẽtibus, vt Neuſtriã patriã ſuã repeterent. Nos etiã vt à Britãnis illis recederemus quorũ idioma nõ minus nobis erat Barbarũ atque fuerat Americana lingua, ad Nannetes properamus, non quòd perceleres iter illud confecerimus: tanta enim erat infirmitas noſtra, vt equis, quibus inſidebamus regendis minimè pares eſſemus. Quocirca mercenarii à quibus regerentur ſingulis fuerunt mercede cõducendi.

Naturę reſtauratæ appetitus mirabiles.

Quoniam autem quodammodo reſtaurãda erant corpora noſtra nõ minus portentoſis flagrabamus appetitibus atq; ij ſunt quos de prægnantibus mulieribus referunt: quorũ, niſi ad finem properarem, exempla admirãda referre poſſem: quin etiam plerique ab vino ita abhorrebãt vt ab eo per menſem integrum abſtinuerint. Tandem vbi ad Nannetum vrbem peruenimus quaſi inuerſi eſſent ſenſus noſtri vniuerſi, aures oculíque noſtri adeò hebetes repente facti ſunt, vt formido inceſſeret ne in ſurdos atque cæcos euaderemus. Huc referri poteſt quod Ionathan Saulis filius dicebat, illuminatos fuiſſe oculos ſuos poſtquam aliquantulum mellis guſtaſſet, quibus verbis non obſcurè ſignificabat oculos anteà fuiſſe inedia hebetatos. Verùm tamen ab primi nominis medicis quibuſdam

Surditas oculorũque hebetatio ex fame orta.

1. Samuel. 14.27.29.

aliiſque

aliíſque claris viris, qui ad nos frequentiſſimè accedebant tanta cũ diligentia curati fuimus, vt nulla tantorum malorum veſtigia nobis adhæſerint, quinimò de me poſſum affirmare, exacto ab eo tempore menſe me optimum aurium oculorúmque vſum habuiſſe. Hoc quidem verũ eſt me ab eo tempore ſtomachi debilitate ſemper laboraſſe: quæ etiam fame illa Sãcerrana, cuius paulò ante memini adeò eſt cõfirmata, vt minimè dubitẽ ea me nunquam liberatum iri, donec me totũ Deus fœliciſſima reſurrectiõe inſtauret. Itaq; apud Nãnetes quo in loco (vt dictũ eſt) optimè excepti fuimus recuperatis valetudine ac viribus, noſtrûm ſinguli quo viſũ fuit abiere.

Antequam finem huic hiſtoriæ imponamus id vnum ſupereſt, vt dicamus de quinque illis qui Americam repetiêre, tum quum primùm redeuntes, naufragium euaſimus. Quæ res quo modo innotuerit, paucis dicã. Viri quidam fide digni quos in America reliqueramus, quíq; nos quatuor exactis mẽſibus ſunt inſequuti, in Philippum ducẽ noſtrũ Lutetiæ inciderunt, illíque narrarũt ſe, maximo ſuo dolore, tres ex illis à Villagagnone ſuffocatos ob Euangelij profeſſionem ſpectaſſe: quorũ hæc ſunt nomina. Petrus Bourdonus, Iohannes Bordellus, Matthęus Verneulius, quinetiam integram tum confeſſionis tum mortis eorum hiſtoriam deſcriptam attuliſſe ſignificarunt, illíque tradiderunt. Quam ego haud multò poſt ab illo accepi.

Eam vbi legi perſpexíque fidos illos Chriſti ſeruos à Villagagnone tantiſper morte plexos fuiſſe, dum nos cum tempeſtatibus ac variis periculis conflictabamur: in memoriam mihi reuocaui me vnum (vti ſuo dictum eſt loco) ex ſcapha illa eductum fuiſſe, in quam ingreſſus iam eram in Americam remigraturus: ac proinde, & mihi quidẽ eſſe de quo maximas Deo gratias agerẽ, quòd me nihil minùs cogitantẽ, à tanto liberaſſet periculo, atque etiam mihi in primis onus illud incũbere, vt trium illorum martyrum fidei confeſſio memoriæ proderetur, atque in eorũ referretur album qui noſtra memoria, ob Euangelij confeſſionem, fortiter mortem oppetierunt. Eodẽ illo anno hiſtoriam illam Ioanni Criſpino nobili typographo, tradidi, quam martyrum Catalogo inſeruit, vnà cum eorum laborum deſcriptione, quos pertulerunt ab eo tempore quo à nobis diſceſſerunt, donec Americam terram attigerint. Eò igitur Lectores remitto: hoc enim loco mentionem eorum feciſſem nullã, niſi ea quam diximus cauſa adactus eò fuiſſem. Hoc vnum addam, Villagagnonem, quòd primus piorũ ſanguinem in orbe illo nuper reperto, fuderit, meritò à quodam Americanum Cainum nominatum fuiſſe. Iam iis eſt ſatisfaciendum à quibus quiſnam fuerit exitus illius quæri ſolet. Eum nos in Caſtello Collignio (quemadmodum fuſiùs in hiſtoriæ progreſſu dictum eſt) reliquimus, quod tamen non multò poſt deſeruit, cuius

Conſule Martyrum noſtri temporis hiſt. lib. 5.

etiam

etiam culpa ab Lusitanis captū fuit, vnà cum tormentis bellicis liliis Gallicis insignitis non sine immani Gallorum, quos in eo reliquerat, cæde, aliud nihil de illo ab eo tempore audiui (nec sanè multum in inquirendo laboraui) nisi quod post suum in Galliam reditum religiosis quam pessimè potius tum voce, tum scriptis exceptis inueterata malicia magis ac magis confirmatus, obiit tandem Anno 1577. mense Decembri, in prædio quodam Melitensi, ordini attributo, cui nomen Bellouaco: quod ab suo quondam famulo, mihi est renunciatum. Imò à quodam ipsius nepote, quē cum illo in America videram, accepi tam malè ante obitum, rebus suis eum prospexisse, vt suorum consanguineorum nullus fortunis ipsius auctus fuerit post obitum, vt neque dum vita manebat, id est ab eo nunquam non neglectos fuisse.

Villagagnonis obitus.

Denique quandoquidem (vt ex hac historia satis apparet) & in genere & speciatim tot periculis, tótque mortis abyssis ereptus sum, an non meritò cum sancta illa Samuelis matre exclamare possum, Iehouam morte afficere, & in vitam restituere, demittere in sepulchrum & educere? possum sanè. Et quidem, ni fallor, optimo iure, si quis alius nostra memoria. Attamen si huius esset loci, addere possem Deum immensa sua bonitate me ab infinitis aliis, in quibus versatus sum, discriminibus eduxisse. Quare, si mare elementum adeò furens, me non absorpsit, si Barbari anthropophagi, quibuscū fermè an-

1. Sam. 2. 6.

num vixi, me non deuorarunt, famésque extremæ, quas toleraui, me non necauerunt: annon patria mea Gallia tygride immanior erit, si violentam atque immaturam mihi afferat mortem? Vtcunque tamen sit, ego qui mortem filiorum Dei (in quorum numerum me ascitum certò scio) coram eo pretiosam esse noui, totum me ipsius voluntati permitto. Hæc tandem sunt quæ à me tum in ipso mari, eundo, ac redeundo, tum in terra America, apud Barbaros obseruaui. Me autem nõ latet tam amplum argumentum, résque adeò varias à me commemoratas eo stylo, eáque, qua decebat grauitate, minimè fuisse descriptas: imò etiam lubens agnosco me hac tertia editione nonnunquam ea quæ paucis fuerant perstringenda fusiùs quàm par erat persequutum esse, & contrà in extremum aliud peccantem ea quæ longiorem postulabant orationem plus æquo contraxisse. At lectores rogatos velim vt studium meũ æqui bonìque consulant, quòd orationis non satis comptæ damna resarciat: Cogiténtque quàm dura mihi rerum quę in hac historia commemorantur, fuerit experientia.

Regi autem æterno, immortali, inuisibili, soli sapienti Deo honos sit & gloria in secula seculorum, Amen.

PLVS VIDERE QVAM HABERE.

FINIS.

INDEX

INDEX ALPHABETICVS

RERVM ET VERBORVM

in hac hiſtoria obſeruandorum.

A.

Balenæ

B.

C.

Fumus

Lusitani

Vpe

FINIS.